

მსახურებ კოლექციური

ქართული
ლიტერატურის
ისტორია
მე X/X - წლებიდან

წილი

მთაწარი.
ადგილობრივი მეურნეობის სტამბა
1925

ნებადართულია მთავსამლიტგამის მიერ თფილისი № 942. ქუთაისი ქ.

ტირაჟი 15.000.

ს ა რ ჩ ე ვ ი:

1. წინასიტყვაობა .	V—VII
2. შესავალი	1— 17
3. მე-XVIII საუკ. ლიტერატურისა რეტროსპექტური მიმოხილვა:	
ა) პოლიტიკურ ეკონომიური ფონი .	18— 24
ბ) კულტურული ფონი	24— 31
გ) ლიტერატურა .	32— 40
4. მე-XIX საუკ. პირველ წლების პოლიტიკური ფონი	41— 53
5. პატრიოტული რომანტიზმის დასაწყისი .	54— 59
6. ქართულ პრესის პირველი პერიოდი (1818—1832)	60— 69
7. ალექსანდრე ქავჭავაძე .	70— 95
8. გრიგოლ ორბელიანი .	96—128
9. ნიკოლოზ ბარათაშვილი	129—170
10. ვახტანგ ორბელიანი	171—187
11. საზოგადოებრივი და გონებრივი მდგომარეობა 40—50 წლებში, და ახალი პერიოდის დასაწყისი ლიტერატურაში .	188—205
12. გიორგი ერისთავი .	206— 221
13. დანიელ ქონქაძე .	222—232

წინასიტყვაობა.

ქართული ლიტერატურის ისტორია, მეცნიერულ კვლევის საგნად მხოლოდ უკანასკნელ 25 წლის განმავლობაში იქცა. მანამდე ცდაც კი არა ყოფილა, რომ ეს მეთად მდიდარი ქვეყანა, ნაწილობრივ მაინც ყოფილიყვეს შესწავლილი. ჩვენ რასაკვირველია, არ ვიგულისხმებთ პროფ. დავ. ჩუბინაშვილის ქართულ ქრესტომატიას, რომელიც რუსულად დაიბეჭდა, და რომელსაც აქვს დართული მე XII საუკ. პოეზიის მოკლე მიმოხილვა. პირველი ცდა ამ მხრივ პროფ. ალექსანდრე ხახანაშვილს ეკუთვნის, რომელმაც დიდი სამსახური გაუწია ჩვენი ლიტერატურის კვლევის საქმეს, და ამ მუშაობას სათავე დაუდო. მართალია, მის შრომას ნაკლია სდევს, იქ არ არის არც მეთოდოლოგიური ერთიანობა, არც ავტორთა ღრმა ანალიზი და სხ... მაგრამ ამისდამიუხედავად, მისი ინიციატივა მაინც დიდია და მნიშვნელოვანი. ალ. ხახანაშვილმა თუ სალიტერატურო მასალის დამუშავება ვერ შესძლო ჯეროვანად, სამაგიეროდ მრავალი მასალა მოიყვანა სისტემაში, რითაც შემდგომ მკვლევარს გზა გაუადვილა.

შემდეგი შრომა პროფ. კ. კეკელიძის ეკუთვნის. მისი ორ-ტომიანი „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, რომელიც მე XIX საუკუნემდე მოდის, დიდი შემატებაა ჩვენი მეცნიერებისათვის.

შეიძლება ამ შრომაშიც ზოგი რამ არ გვაკმაყოფილებდეს, მაგრამ ნუ დავგავიწყდებთ, რომ ასეთ მუშაობას მკვლევართა მთელი თაობა სჭირდება, და კორნელი კეკელიძისა ც მხოლოდ სისტემად დალაგებული მასალა რომ მოეცა, მისი დამსახურება ქართული ლიტერატურის წინაშე მაინც დიდი იქნებოდა.

კორნელი კეკელიძის გამოკვლევამ, ქართველ საზოგადოებას დაანახა ის აუარებელი სიმდიდრე, რომელიც აქვს ქართველ ერს, ხოლო მომავალ მკვლევარს კი, პერსექტივის უფრო შორს გადატანის საშუალება მისცა.

რაც შეეხება მე XIX საუკუნეს, აქ საკითხი უფრო სხვანაირად სდგას. მართალია, ეს მახლობელი საუკუნეა, მაგრამ ალ. ხახანაშვილის გარდა, ამ საუკუნის ლიტერატურულ დოკუმენტთა სისტემაში მოყვანა და ანალიზი არავის უცდია.

კიტა აბაშიძის „ეტიუდები“, ავტორების დამოუკიდებელი გარჩევაა მხოლოდ, მართალია, იგი ევოლიუციურ მეთოდით სცდილობს ავტორთა კლასიფიკაციას და დაკავშირებას, მაგრამ ეს კიდევჩინას არა ნიშნავს, რომ მას მოეცა ჩვენი ლიტერატურის მოვლენათა პრაგმატიზმის ჩვენება.

უფრო მეცნიერული და ღრმა არის არჩილ ჯორჯაძის გამოკვლევა „მასალები ქართველი ინტელიგენციის ისტორიისათვის“, მაგრამ ამ საკითხს, ლიტერატურის ისტორიისათვის მხოლოდ დამხმარე როლი ეკუთვნის. იყო რასაკვირველია ცალკე ავტორთა შესახებ გამოკვლევაც, როგ. მაგ. ნ. ბარათაშვილისა, ალ. ყაზბეგისა, ვაჟა-ფშაველასი, ილია ქავჭავაძისა და სხ... ამ გამოკვლევებს ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვთ, როგორც დამხმარე მასალას, მაგრამ ეს გამოკვლევებიც ზოგიერთების შესახებ არის დაწერილი. და თუ გავითვალის-

წინებით იმასაც, რომ ჩვენი ავტორების ნაწარმოებში ჟურნალ-გაზეთებში არიან გაფანტულნი ან და ხელთ-ნაწერების სახით, მუზეუმის თაროებზე ალაგიან, ნათელი გახდება ის სიძნელე, რომელიც ამ საუკუნის ლიტერატურის ისტორიის მკვლევარს ურთულებს საქმეს. ეს,—რაც შეეხება ლიტერატურას თავის-და-თავად. მაგრამ ლიტერატურის ისტორიის დაწერა ისე ხომ არ შეიძლება, რომ იგი არ დაუქავშირდეს ერის ცხოვრების სხვა და სხვა მხარეებს, როგ. მაგ. პოლიტიკას, ეკონომიკას, განათლებას, და სხ... ეს საკითხებიც ჯერ შეუსწავლელნი რჩებიან. და ყველა ეს მიზეზი, რასაკვირველია, ჩვენს გამოკვლევასაც თავის დაღს დაასვამდა.

ნორმალურად ისტორიის დაწერას, წინ უნდა უძღოდეს ცალკე საკითხთა გამოკვლევანი, მონოგრაფიების თუ სხვა სახით, მაგრამ ეს არ მოხდა, და ლოდინი, რომ ოდესღაც ეს საქმე ნორმალურად დადგებოდა, რასაკვირველია ჩვენს პირობებში ვერ გამართლდება. სადაც კი ხელი მიგვიწვდება, და რასაც კი გავაქვეყნებთ კვლევის საგნად, ყველაფერი ხელს შეუწყობს ჩვენი ჩამორჩენილი კულტურის წინ-წაწევას, და იმ ნაკლს რაც ასეთ აჩქარებულ მუშაობას დაჰყვება, ზომავალი გამოასწორებს. „კაბდომ იცის სამართალი, მალა-დაბალს გაასწორებსო“, ამბობს ჩვენი ანდაზა. ამ მოსაზრებით დავიწყებ ამ საკითხის კვლევა.

მართალია, ეს ჩემი „ისტორია“ც ვერ იქნება სრული. პირ-იქით, შეიძლება მას ნაკლი მეტი აღმოაჩნდეს, ვიდრე ღირსება, მაგრამ არა მგონია, რომ მცირე წვლილი მაინც არ შემქონდეს ჩემნი ლიტერატურის ისტორიის კვლევის საქმეში. ჩვენი მეცნიერება, დიდი ხნის მოღლილობის და უმოქმედობის შემდეგ, ამ უკანასკნელ ოცეულ წლებს აქვით, არა ჩვეულებრივი ტემპითი ვითარდება, და დიდი პერსპექტივები გვეშლებიან. გვინდა, რომ სხვა დარგებთან ერთად, სალიტერატურო აზროვნებაც გაცხოველდეს, ახალი ამოცანები იქმნენ აღძრულნი და სხ... და გვგონია, რომ ამ მხრივაც ეს წინა-მდებარე წიგნი პატარა სამსახურის გაწევას შესძლებს. ავტორს არა აქვს ისეთი პრეტენზიები, რომ ყოველი ახალი ამოცანა საბოლოოდ გადაწყვეტილად ეჩვენებოდეს. პირ-იქით, დიდის სიფრთხილით და შიშით აღვძარი ისეთი საკითხები, როგ. მაგალითად:

- 1) ლიტერატურის მეცნიერების მეთოდოლოგიური მხარე;
- 2) მე-XVIII საუკ. ლიტერატურის ხასიათი;
- 3) ალ. ჭავჭავაძის „ეპიკურიზმი“;
- 4) ნიკ. ბარათაშვილის „პესიმისმი“;
- 5) „ვორონცოვის ეპოქა“, და სხ...

მე არ გავიზიარე ის გაბატონებული შეხედულებანი, რომელსაც სკოლის პირველი კლასიდანვე ასწავლიან, და ვცადე ახალი კუთხით მისვლა. დეე შემცდარი იყვეს ჩემი გზა, აზროვნებას ხომ გამოსცდის, და ჩემი მიზანიც შესრულებული იქნება.

ამას გარდა, ამ შრომის წერის დროს, მე ვცდილობდნი საშუალო ხაზის აღებას—მკითხველისადმი. ე ი. რომ მკითხველთა ფართო წრისათვისაც არ ყოფილიყო მოსაწყენი და მძინე, და არც სპეციალისტებისთვის ყოფილიყო ელემენტარული და უინტერესო. ძნელია ამ საშუალო ხაზზე დგომა, მაგრამ ჩვენი

სინამდვილე ამას მოითხოვს და ჩვენც ანგარიშის გაწევა გვევალება. მინდა აღვნიშნო ერთი გარემოება: მიუხედავად იმისა, რომ ეს შრომა მხოლოდ ერთს საუკუნეს ეხება, მაინც ამ ორი წიგნის ფარგლები არ აღმოჩნდა საკმაო, რომ უფრო ვრცლად ყოფილიყო მსჯელობა თითოეული საკითხის შესახებ. მასალა დიდია, მას დასკირდებოდა ოთხი და ხუთი წიგნი, რითაც იხსნება წიგნის ერთ-გვარი კონსპექტიურობა. მაგრამ არა მგონია, რომ ეს მომენტი მკითხველმა ჩვენს წიგნს ნაკლად ჩაუთვალოს. წინასიტყვაობის დაწერა—მეტ წილად ბოდიშის მოხდა არის მკითხველის წინაშე, და მოჩვენებული თავ-მდაბლობა, რომლის უკანაც იმალება ავტორის ქედ-მაღლობა და ზოგჯერ განდიდების სენიც.

მინდა დავარწმუნო მკითხველზე, რომ ამ შემთხვევაში არც ბოდიშს ვიხდი მის წინაშე, რადგან საბოდიშო არაფერი მაქვს, და არც ქედ-მაღლობის გამოჩენა მინდა, რადგან მორიგი მუშა ვარ, ჩვენი განათლების მომცდარ ყანაში. მე გაეაკეთე ის, რის გაკეთებაც შეიძლებოდა, და თუ მკითხველი არ დაკმაყოფილდება, ეს იქნება ჩემთვის სასიხარულო, სჩანს რომ ჩვენი სული მომწიფებულა და მომავალი გააკეთებს იმას, რის გაკეთებაც ამ წიგნის ავტორმა ვერ შესძლო.

ავტორი.

ქ. ქუთაისი
8 მათათვე 1925 წ.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი .

ვიდრე შეუდგებოდეთ აღნიშნულ ისტორიის მოთხრობას, საკირო არის გაიკვცეს ორი ძირითადი ამოცანა:

ა) რა ცნება არის „ლიტერატურა“, და როგორ უნდა გვესმოდეს იგი;

ბ) როგორი უნდა იყვეს ლიტერატურულ მოვლენათა კვლევის მეთოდი.

ეს ორი საკითხი, სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვაგვარად არის გაგებული, და ჩვენი ვალია, იმ ბევრ-ნაირ პასუხებში, რომელსაც იძლეოდნენ და იძლევიან, მეცნიერები, გამოვარკვიოთ ის საზომი, რომელსაც ჩვენ უნდა დავეყრდნოთ.

დავიწყოთ პირველი კითხვით: რა არის ლიტერატურა? ზოგი მეცნიერისათვის, ამ სათაურის საზღვრები ისე განზეა გაწეული, რომ შიგა ჰყვებიან სიტყვიერი თხზულების ყველა ფორმები. ზოგი კი ამ ცნების სფეროს ისე ავიწროებს, რომ გარედ რჩებიან ისეთი ნაწარმოებნი, რომელნიც თავის თავადაც დიდ ღირებულებას წარმოადგენენ, და „ვიწროდ“ გაგებულ თუ მიღებულ ლიტერატურისათვისაც აუცილებელ საფუძველს შეადგენენ. აგრეთვე გათვალისწინებული უნდა იყვეს ცნება „ლიტერატურის“ ცვალებადობა ეპოქების მიხედვით. სხვა და სხვა დროს, ეს სიტყვა სხვა და სხვა აზრით იხმარებოდა. მაგალ. რომაელები ცნებით, **Literatura**, გამოხატავდნენ იმასვე, რასაც ბერძენები—სიტყვა *γραμματική*—თი, ე. ი. ჰგულისხმობდნენ არა თვით ლიტერატურას, თანამედროვე საერთო მიღებულ გაგებით, არამედ ამ ლიტერატურის ფილოლოგიურ, გრამატიკულ თუ კრიტიკულ განხილვას.

გარდა ამისა, თვით სიტყვიერი თხზულებანი, ქრონოლოგიურ ნიშნითაც განიზომებიან. თუ რომელიმე ფოლიანტი უხსოვარ დროს ეკუთვნის, ყოველ-გვარ ნიშნის მიუხედავად იგი ექცევა ლიტერატურის ფარგლებში, ხოლო ახალი დროის დოკუმენტი, იმავე ხასიათისა და ღირსებით ბევრად უკეთესი—რომ მოაქციოთ ლიტერატურის ცხრილში, კომიკურ შთაბეჭდილებას მოახდენს. ამ უკანასკნელ მოვლენას რასაკვირველია თავისი ახსნა აქვს. ძველი დროიდან დარჩენილ დოკუმენტთა რიცხვი იმდენად მცირეა და ასეთი ფრანგმენტული, რომ ყოველი ასოც კი, რომელიც მიემატება ამ ღარიბ საღაროს, დიდ მნიშვნელობას ჰპოულობს,

თუნდა ეს დოკუმენტი სამზარეულო წიგნის ნაგლეჯი იყვეს, ან უბრალო კატალოგის მონახევი. მაგრამ მიუხედავად ამისა, მაინც არ შეიძლება რომ არ იყვეს დადგენილი ერთი პრინციპი, რომლის მიხედვითაც სიტყვიერ თხზულებათა ქვეყანაში უნდა ჰხედებოდეს მოვლენათა გადარჩევა.

უწინ კიდევ შეიძლებოდა მოქანავე ცნებებით დაკმაყოფილება, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ლოლიკამ, როგორც ნორმატიულ დისციპლინამ, მეთოდოლოგიურ ძიებათა წინ-წამოწევიტ ცხად-ჰყო ცალკე მეცნიერებათა თეორიული უსრულობა, უკვე შეუძლებელია, რომ ხელოვნებაშიც და კერძოდ ლიტერატურაშიც არ მოხდეს ტრადიციით დამყარებულ ცნებათა თუ საპრინციპო კითხვათა გადაწყვეტა.

მართალია ზედ-მიწევნითი ნორმების დადგენა ხელოვნების სფეროში ძნელია, მით უმეტეს, რომ მათემატიკაც კი, რომელმაც ყველა მეცნიერებას გაუსწრო, ბევრ შემთხვევაში სიმტკიცეს არის მოკლებული, მაგრამ ცდა მაინც უნდა იყვეს, რომ ლოლიკური განმარტება მიეცეს ხმარებულ ცნებებს და ამ შემთხვევაში კი „ლიტერატურის“ ცნებას. ერთგვარი ლოლიკური ოპერაცია არის საჭირო, რომ ნათელი გახდეს „ლიტერატურის“ სამყარო, ე. ი. განისაზღვროს და გამოიყოს ფაქტების ის რიგი, რომელიც შესწავლის ობიექტად უნდა იქცნენ. შეიძლება პირველი შეხედვით, ჩვენი მკითხველი გაოცებული დარჩეს, რომ ამდენს ვლასპარაკობთ ისეთ გასაგებ სახელზე, როგორიც არის „ლიტერატურა“, მაგრამ ცოტა ჩაკვირვება საჭირო იმის დასანახად, თუ როგორი ძნელი გასარკვევი და საზღვრებ შემოუხაზავია ეს ყველასათვის ცნობილი და სიმპატიური სახელი.

ვინდელბანდი, თავის „პრელიუდიებში“, არკვეს-რა კითხვას, თუ „რა არის ფილოსოფია“, ამბობს: „სახელ-წოდებებს აქვთ თავისი ბედი, მაგრამ მათ შორის იშვიათად თუ ჰქონიათ ისეთი უცნაური ბედი, როგორც სიტყვა „ფილოსოფიას“. თუ ჩვენ მივმართავთ ისტორიას კითხვით, თუ რა არის მაინც ფილოსოფია, თუ შევეკითხებით იმ ხალხს, რომელთაც უწინაც და ეხლაც ფილოსოფოსებს უწოდებენ, თუ როგორია მათი შეხედულება იმ მუშაობის შესახებ, რომელსაც ისინი ეწევიან, ჩვენ მივიღებთ ყოვლად სხვადასხვა და ერთმანეთისაგან განუსაზღვრელად შორს მდგომ პასუხებს. ისე რომ, ამ კრელი მრავალსახეობის მარტივ ფორმულით გამოთქმის ცდა და მთელ ამ მოვლენათა გაურკვეველ მასის ერთი ცნების ქვეშ მოქცევა, უიმედო საქმე იქნებოდა“-ო.¹⁾ და თუ ასეთი მდგომარეობა არის ფილოსოფიაში, სადაც ცნებათა რკვევა და ანალიზი უმ-

1) იხ. ვინდელბანდი. რუს. თარგ. „Прелиюдии“ გვ.

თავრეს ამოცანას წარმოადგენს, როგორი უნდა იყვეს ცნებათა მდგომარეობა ლიტერატურის ქვეყანაში, სადაც შეიძლება ითქვას, იშვიათად თუ ყოფილა საკითხის ლოლიკურ და მეთოდოლოგიურ მხარეების კვლევა.

აიღეთ რომელიმე „ლიტერატურის სახელმძღვანელო“ ან კაპიტალური ნაშრომი, და ჰნახათ, რომ ერთმანეთშია არეული „ლიტერატურა“, „მწერლობა“, „სიტყვიერება“.

პირველ შეხედვით თითქოს აქ უცნაური არაფერია, მაგრამ თუ ამ სახელებს ანალიზს მოუხდენთ, აღმოჩნდება რომ მათ შორის განსხვავება არსებობს. ეს განსხვავება უმთავრესად განვითარების მომენტებით განისაზღვრება:

ა. სიტყვიერება.

ბ. მწერლობა.

გ. ლიტერატურა.

სიტყვიერება არის შემოქმედების უძველესი ფორმა. მან არ იცის გაყინული ფორმები, რომ ერთხელ თქმული დარჩეს ისე, როგორც ითქვა. საუკუნეიდან საუკუნეში გადადიოდა იგი ყოველგვარ პერგამენტების გარეშე, მულამ ახალი სუნთქვით, ახალი განცდების შთაბერვით. მისი შემოქმედი—ხალხია, უპიროვნო და უსახელო. ეს იმას კი არა ნიშნავს, რომ მთელი მასსა ერთადა ჰქმნიდა, არამედ იმას, რომ ერთის მიერ თქმული, მეორეს მიერ იცვლებოდა, ან ემატებოდა, ან აკლდებოდა და სხვ... სიტყვიერებას არა აქვს ისტორია, რადგან იქ შემოქმედების თან-მიმყოლობა არ არსებობს. აქ არის მხოლოდ ერთი და იგივე ნაწარმოების ვარიაციები, ზრდა, ცვალება და მეტი არაფერი, რაც ისტორია არ არის.

ჯერ ისევ ქრ. წ. მეორე საუკუნეში, პოლიბიუსს, ისტორია წარმოედგინა ფაქტთა მიზეზობრივ კავშირად, სადაც ერთი ფაქტი არის შედეგი წინა ფაქტისა და მიზეზი შემდგომისა. ისტორიის ასეთი განმარტება დღესაც შეუწყველია, ჩვენც ამ თვალსაზრისით ვხმარობთ ამ ცნებას, და ამავდენ აზრით ვამბობთ, რომ სიტყვიერება ისტორიის გარეშე არის დარჩენილი.

მართალია, სიტყვიერება ჯერ კიდევ სცოცხლობს, ხშირად წიგნის გავლენასაც ვამჩნევთ, მაგრამ ამ გარემოებამ შეცდომაში არ უნდა შეგვიყვანოს. სიტყვიერება უძველესი მოვლენაა და მისი მოახლოება ამა თუ იმ მომენტის მიხედვით, შეუძლებელია. აქ შეგვიძლიან მხოლოდ საუბარი წიგნის გავლენაზე, და ეს გვაფლენა იბადება იქ, სადაც სიტყვიერება გაქრობას იწყებს. სიტყვიერება—ეს ის მრავალ-საუკუნეანი ეპოსია,

რომლის ნაწყვეტები დღესაც თაობიდან თაობაზე გადადის, ის ზღაპრები, მითები და სხვ... რომელთა სათავე უხსოვარ დროიდან მომდინარეობს.

მწერლობა—სიტყვიერების შემდგომი ეტაპია. მწერლობის დასაწყისი წარწერებიდან მომდინარეობს, ლურსმული თუ სხვა სიმბოლიურ ნიშნებით რომ ამოიკრებოდნენ ლითონზე, ქვაზე და მარმალლოზე. მართალია, პირველი წარწერები შემოქმედებას არ შეიცავენ, მაგრამ ეს არ არის საინტერესო. მთავრობათა განკარგულებანი, სახელმწიფო აქტები, საფინანსო ანგარიშები, საპატიო დეკრეტები, ეპიტაფიები და სხ... აი უძველეს წარწერათა ხასიათი და შინაარსი. შემდეგ, მწერლობის ხასიათი ცვლილებას განიცდის. იწერება ყოველივე, რაც ადამიანს უნდა შეინახოს. ასეთი ხასიათის მწერლობას ეკუთვნის ქრონიკები, კალენდრები, სიგელები, ნუსხები. და მრავალი პრაქტიკული ხასიათის დოკუმენტები.

ხოლო როდესაც მწერლობა იქცევა მსოფლმხედველობის ფიქსაციის იარაღად, როდესაც ზნეობრივი სისტემები წერილობითი ხასიათს იღებენ, როდესაც იდეალური ელემენტები ხორციელდებიან ნაწარმოების სახით, და მთელი ეს შემოქმედება თან-მიმყოლობის გზით იწყებს განვითარებას, მაშინ მწერლობას სცვლის **ლიტერატურა**. აქ აღარ არის პრაქტიკული დაინტერესება, არც საქმიანი კილო, არამედ იდეალურ მიზნების დასახვა, მსოფლიოს განჭვრეტა, ზნეობრივი ამაღლება, ესთეტიური დაკმაყოფილება და სხ... აქ უკვე გარკვეული საზღვარი გადის, რომლის იქითაც რჩება წერილობითი ძეგლები, როგ. მაგ. „ძეგლის-წერა“, *Leges barbarorum* ან *Corporis juris civilis*, აქეთ კი ილიადა, ვეფხვის ტყაოსანი, ღვთაებრივი კომედია, ჰამლეტი, ფაუსტი, ადამიანური კომედია და სხ... რომელთა ერთ კატეგორიაში მოქცევა შეუძლებელია. და თუ პირველ რიგის მოვლენებს ჩვენ მწერლობას ვუწოდებთ, მეორე რიგის მოვლენებსაც ჩვენ ვაძლევთ ლიტერატურის სახელ-წოდებას. რასაკვირველია, ეს ცნება პირობითია, მაგრამ საკითხის მახვილი თვით ცნებაზე კი არ ეშვება, არამედ მოვლენათა იმ წყებაზე, რომელთაც ამ სახელით გამოვარჩევთ. და რომ გასარჩევია ერთმანეთისაგან *Magna charta libertatum* ან საფრანკეთის 1791 წლის კონსტიტუცია, ფლობერის რომანებისაგან თუ ჰეინეს ლექსებისაგან, აქ გვეჩინა რომ დავა შეუძლებელია. მაგრამ ის, რაც ლიტერატურის ფარგლებში მოვაქციეთ, ზოგადი აზრით დღესაც ლიტერატურა არის, მაგრამ ამ უკანასკნელ ცნებას უფრო ვიწრო და სპეციალური შინაარსი მიეცა. ამის მიზეზი ის იყო, რომ შემოქმედების ლიფერენციაცია მოხდა, ცალკე ღარგებად დანაწილდა, და ლიტერა-

ტურის სახელით დარჩა მხოლოდ მხატვრული მწერლობა. ჩვენც ამ აზრით ვიხმარებთ ამ ცნებას. მაშასადამე ცნება „ლიტერატურის“ არე შევიწროვდა, უფრო კონკრეტული შინაარსი მიიღო, მხოლოდ გაურკვეველობა ჯერ კიდევ ბევრია.

ლიტერატურა, მხატვრული მწერლობაა, მაგრამ რომელი ნაწარმოები გამოვაცხადოთ მხატვრულად? აი აქ იშლება მეტად დიდი და ძნელად გასარკვევი ქვეყანა—ესთეტიკა. მაგრამ ეს ქვეყანა გაურკვეველი და შეუცნობელი როდია. თუ დღეს ესთეტიკა მკაცრ ფორმებ-მიღებული დისციპლინა არ არის, ამას ორი მიზეზი აქვს: 1) საგნის სიძნელე და 2) ესთეტიკო აზროვნების ნაკლებობა.

მეტ წილად ესთეტიურ კითხვას არკვევდენ ფილოსოფოსები, ისიც სხვათა შორის, და დამოუკიდებელი, სპეციალურად საესთეტიკო აზროვნება და ცნებათა ლოგიზაცია იშვიათად ყოფილა. და გვგონია, რომ ეს მეორე გარემოება უფრო იყო ესთეტიკის ცნებათა გაურკვეველობის მიზეზი, ვიდრე თვით საგნის ხასიათი. დღეს, ესთეტიკაში რომ აუარებელ სუბიექტივიზმსა აქვს ადგილი დათმობილი, ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ობიექტიური აზროვნების შესაძლოება მომსპარი იყვის.

უდავო დებულებაა, რომ შემოქმედება განისაზღვრება არა მხოლოდ შემოქმედის ინტელექტუალურ—ემოციური აგებულობით, არამედ დროითაც. შემოქმედება ინდივიდუალურია, მაგრამ საზღვარ-დადებით. ექსპერიმენტულად შეიძლება დამტკიცდეს, რომ ეპოქა თავის ბექედს ასევე ყოველ ნაწარმოებს. აქ არის სტილის საკითხი უმთავრესად, ეს შემოქმედების უდიდესი ნიშანი, და სტილი კი ეპოქისა და საზოგადოების საკითხია. და განა მარტო სტილი? მოტივებიც ეპოქის ბრძმედში ტარდებიან, აქაც გარეშე მოვლენებთანა გვაქვს საქმე, რის ობიექტიურად კვლევა შესაძლებელია, და მაშასადამე, პირად „გემოვნებას“ საზღვარი ედება. მაგრამ მარტო ესთეტიკა ხომ არ არის სუბიექტიურობაში ბრალდებული? ფილოსოფიაშიც იყო და არის მტკიცება, რომ მას არ გააჩნია საყოველთაო აუცილებელი დებულებანი და დასკვნები, რომ ფილოსოფიურ სისტემათა მთელი შინაარსი წარმოადგენს ავტორთა შთაგონებას. მაგრამ ამ ხასიათის სკეპტიციზმით ყველაფრის უარყოფამდე მივალთ. საყოველთაო ვალდებულება დროისა და სივრცის გარეშე არ არსებობს თვით მათემატიკაშიც კი. საყოველთაო ვალდებულებას სხვა პრიზმიდან უნდა შევხედოთ: როგორც მეცნიერებაში, ისე ფილოსოფიაში არსებობენ ისეთი ქვეშარტებანი, რომელთაც აქვთ შინაგანი დამაჯერებელი ძალა, და რომელნიც ყვე-

ლა ადამიანის მიერ იხმარებიან კრიტიკრიუმებად. ეს ისეთი მომენტები არიან, რომელნიც არღვევენ უკიდურეს სკეპტიციზმის კედლებსაც კი. მაგ. ფილოსოფიაში სუბსტანციურობის პრინციპი, მიზეზობრივობის, საკუთარ არსებობისა, სხვათა არსებობისა, და სხ. სათითაოდ ყველა პრინციპის შესახებ არსებობს დავა, მაგრამ მათი უარყოფილები შინაგანად მაინც ამ პრინციპებსა ემყარებიან და იმით იბრძვიან, რის წინააღმდეგაც აღიმართებიან. ესთეტიკის ქვეყანაშიც არსებობენ შინაგან დამაჯერებელ ძალიანი ქეშმარიტებანი, და ერთი მათგანი არის სილამაზის ან და მხატვრულობის ქეშმარიტება.

პირველ შეხედვით, სილამაზის თუ მხატვრულობის საკითხი სუბიექტიურ სივრცეში გვეჩვენება, მაგრამ დიდი დაკვირვება არ არის საჭირო იმის დასაანახად, რომ სუბიექტიუობა იწყება იმას იქით, სადაც თავდება საყოველთაოდ მიღებულ ქეშმარიტების დონე. X თუ Y ლამაზია ერთისთვის, ულამაზესი მეორესთვის, განურჩეველი მესამისთვის, მაგრამ მახინჯი კი—არავისთვის. და სწორედ ის საზღვარი, რომელსაც ვერავინ გადმოლახავს, და პრაქსიტელის გერმესს თუ შილოსის ვენერას მახინჯს ვერ უწოდებს, არის ჩემის აზრით ის საყოველთაო სილამაზის პოზიცია, სადაც შეიძლება ობიექტიური აზროვნება და ერთგვარი კანონების დადგენაც. „—არა, არ მიყვარს მყინვარი, იგი მაოცებს და კი არ მიზიდავსო“, ილია ქავკავაძის ეს ნათქვამი კარგად გამოჰხატავს ჩემს აზრს. შეიძლება ჩვენ არ გვიყვარდეს, მაგრამ სილიადეს კი ვგრძნობდეთ (ან სილამაზეს, მხატვრულობს და სხ.). შეიძლება ამა თუ იმ სისტემის ზოგად აზრს არ ვიზიარებდეთ, ან და ესა თუ ის ლიტერატურული თუ მხატვრული სკოლა არ გვიზიდავდეს, მაგრამ ვინ იტყვის, რომ პლატონი, არისტოტელე, სპინოზა, დეკარტი, კანტი, ჰეგელი და სხ... დიდები არ იყვნენ? ასევე ვინ იტყვის, რომ პომპროს, ვერიპიდე, ფიდიას, სოფოკლე, ტაციტი, რუსთაველი, მიქელ-ანჯელო, შექსპირი, გოტე და სხ.. არ იყვნენ დიდნი? იბადება კითხვა: რატომ არიან ისინი დიდები, რა საზომით ვაფასებთ? პიროვნული გემოვნებით?—არა. მაშ ყოფილა მათ ნაწარმოებში რაღაც ისეთი, რომელიც მიჩნეულია ყველას მიერ, ყოფილა შინაგანი დამაჯერებელი ძალის ქეშმარიტება ან კრიტიკრიუმი, რომელიც ასეთ მსჯელობის დროს ძალაში შედის. ასეთივე რიგის საკითხია მხატვრულობის საკითხი. რომელი ნაწარმოები უნდა იქნეს მიჩნეული მხატვრულად, რომ იგი მოექცეს სპეციალურად გაგებულ ლიტერატურის სკოლიოში, რა კლასიფიკაციის პრინციპს უნდა დავეყრდნოთ, რომ მხატვრულისაგან გამოვარჩი-

ოთ არა მხატვრული? ჯევონსი სწორედ შენიშნავს, რომ „ერთი და იგივე თხზულება შეიძლება მიეკუთვნოს პოეზიას, ბიოგრაფიას, ისტორიას, ფილოსოფიას, და რომ ჩვენ შეგვექმნა ბელეტრისტიკის (belles—lettres) დიდი კლასი, ვერაფერს სწორედ ვერ იტყოდა, თუ რა უნდა მიჰკუთვნებოდა ამ კლასსაო.¹⁾ ყველაფერი ეს მართალია, მაგრამ მართალია ისიც, რომ ბელეტრისტიკად არაფერს ჩასთვლის სამზარეულო წიგნსა თუ საბანკო წესდების, და თუ ეს ასეა, მაშ ყოფილა რაღაც ნიშანი, რომელსაც ლოდიკური ფორმულა უნდა მოეძებნოს. ეს ნიშანი ფორმის საკითხია უმთავრესად, რე ჩვენც უნდა ვნახოთ ის მოტივები, რომლითაც იქმნებიან ხელოვნური და ხელოვნური ნაწარმოებნი. ავიღოთ მაგალითისთვის ავეჯი ან ქურქელი. სხვა და სხვა დროს, ფორმაც სხვა და სხვა ეძლეოდათ. გოთიკა, რენესანსი; ბაროკო, ამპირი და სხ... მხატვრულ ფორმებს აძლევდნენ სკამს თუ ვაზას, მაგრამ იქ მხატვრული ფორმა ნაწარმოების მიზნით ისაზღვრება და მიზან-შეწონილობა არის მისი მოტივიც და გამოსასახი ამოცანაც. ასეთი „შემოქმედება“ ნაანგარიშეა, გონებით სასტიკად გაზომილი და გამოყენების აზრს დამორჩილებული. ვნახოთ ახლა ხელოვნური ფორმა.

ავიღოთ მაგალ. „ლაოკოონი“, ბეთჰოვენის „კრეიცერის სონატა“ ან გლოტეს „ფაუსტი“. აქ არის რაიმე ანგარიში, მიზნით განსაზღვრა და ფორმის დამორჩილება მიზნისაგან? რასაკვირველია არა. აქ არ არის არც ერთი პრაქტიკული ელემენტი. აქ ფორმა თვით-მიზანია, როგორც გამოთქმის საშუალება, და მაშასადამე სხვა მიზანი მას ვეღარ ექნება. რასაკვირველია, ეს იმას არა ნიშნავს, რომ შინაარსს უარყოფდეთ. რომ ვამბობთ „გამოთქმის საშუალება“-ო, მაშასადამე ფორმა რაღაცას ამბობს, მაგრამ ფორმა კი არ ეძებს შინაარსს, არამედ შინაარსი ეძებს ფორმას; ეს უკანასკნელი მიზანია, ხოლო მიზნის მაძიებელი კი ის ფანტაზიაში განცდილი თუ ემოციური სიცოცხლე, რომელიც სცილდება ჩვეულებრივს, პრაქტიკულს და მსწრაფლ-წარმავალს. მაშასადამე მხატვრული ნაწარმოების პირველი და მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი არის ფორმა. ჩვენ საესებით ვიზიარებთ პროფ. ერნსტ მეიმანის განმარტებას, რომელიც თავის „ესთეტიკის სისტემაში“ ასეთ ფორმულას იძლევა: — „მხატვრული შემოქმედება... იქნება ნაწარმოების ისეთი შესრულება, რომელიც გონებრივი გზით კი არა ჰქმნის და ჰხატავს რაიმე მიზანშეწონილს და სასარგებლოს, არამედ ჰლახავს საზღვრებს, რომ დასახატ ობიექტს მისცეს ემოციური ღირებულება და ფანტაზიაში განცდილის მნიშვნელობა.“²⁾

1) იხ. ჯევონსი. რუს. თარგ. „Основы науки“. გვ. 666.

2) იხ. პროფ. ერნსტ მეიმანის რუს. თარგ. „Эстетика“, გვ. 187.

ე. ი. სილამაზის თუ მხატვრულობის საკითხი ინტერესის გარეშე სდგას. კანტი იტყვოდა: „ლამაზია ის, რაც აუცილებლად ყველას მოსწონს თავისი წმინდა ფორმითაო“. ეს არის სილამაზის თუ ესთეტიურის ერთადერთი პოზიცია, ამით სხვეადებიან ერთმანეთისაგან მხატვრული მრეწველობის და მხატვრული, შემოქმედების მოვლენები, და ლიტერატურაშიც ამ ნიადაგზე უნდა დავდგეთ. რასაკვირველია, ყველა ლიტერატურული ნაწარმოები ერთნაირად ვერ დააკმაყოფილებენ ამ თეორიულ მოთხოვნებს, მაგრამ ესთეტიურ შეფასებისათვის ხომ უნდა არსებობდეს გარკვეული საზომი, რომლის მიხედვით უნდა მოხდეს ამა თუ იმ მოვლენის შეფასება. მაშასადამე ჩვენ დაახლოვებით გამოვარკვით ის კრიტერიუმი, რომლითაც უნდა განიზომოს ესა თუ ის ნაწარმოები, და ჩვენი ისტორიის ფარგლებში მხოლოდ ის მოჰყვება, რომელიც ამ თვალსაზრისით იქნება მისაღები.

*
* * *

შემდეგი საკითხი, რომელიც ამ თავითვე უნდა იქმნეს გარკვეული—მეთოდის საკითხია. მხოლოდ აქ უნდა განსაზღვრული იყვეს საკითხის ორი მხარე: ა) მეთოდი, როგორც მხატვრული შემოქმედების კვლევის საშუალება, და ბ) მეთოდი, მხატვრულ შემოქმედებათა ისტორიის გამოკვლევისა. პირველ შემთხვევაში ჩვენს წინაშე სდგება პიროვნულ შემოქმედების გარკვევის საკითხი, როგორც ინდივიდუალურ ხასიათისა *par exelanse*, ან საგნის იმმანენტური შესწავლის ამოცანა; მეორე შემთხვევაში კი—ჯერ ლიტერატურულ ევოლიუციისა, როგორც მიზეზ-შედეგების პრაგმატიზმისა უმთავრესად, ანუ საგნის კაუზალური შესწავლისა, შემდეგ კი იმ „ზნეობრივ ტემპერატურისა“, (როგორც იპ. ტენი უწოდებდა დროებით გარემოებებს, საერთო კულტურული მოქმედების არეს და სხ...) რომლის გაურკვევლადაც არავითარი ისტორიის დაწერა არ შეიძლება. ისე რომ ჯერ ის გზა უნდა აღინიშნოს, რომლის საშუალებითაც საცნაური გახდება ესა თუ ის ლიტერატურული მოვლენა როგორც ინდივიდუალობა, შემდეგ კი ის მეთოდი, რომლითაც აღმოჩენილი იქნება ამ განკერძოებულ ფენომენტთა შორის გარეგნული და შინაგანი კავშირი.

რასაკვირველია, აქ ერთი მეთოდის შესახებ არ იქნება საუბარი, რადგან ჩვენი კვლევის საგანი—მხატვრული შემოქმედება,—იმდენად რთულია და თავისებურია, რომ მრავალი მეთოდის ხმარებაა საჭირო ამ კირვეულ ქვეყნის დასამორჩილებლად.

რაც შეეხება პირველ საკითხს, მეთოდოლოგიური ამოცანები შემდეგი სახით წარმოგვიდგებიან: ნაწარმოების გენეტიური მხარე, შემოქმედების განვითარების გზა და ფორმის თუ შინაარსის მხატვრული ანალიზი. ამ ამოცანების სწორად გადასაჭრელად, აუცილებლად საჭიროა, რომ ნაწარმოები განხილული იყვეს სრულიად დამოუკიდებლად, როგორც ერთად ერთი მხატვრული მოვლენა, მთელი თავისი მხატვრული ელემენტებით (კომპოზიცია, თემა, სახე, რიტმი, წყობა და სხ...) როგორც უშუალოდ მოცემული, თავის შინაგანი რაობით. აქ უპირველეს ყოვლისა საჭიროა ე. წ. ფორმალური მეთოდი, რომელიც ემყარება ლინგვისტიკას, ესთეტიკას და ნაწილობრივ ფსიქოლოგიას, შემდეგ კი ის მეთოდები, რომელთა საშუალებითაც სწარმოებდა და იწარმოებს ლიტერატურულ ნაწარმოების შესწავლა, როგ. მაგ. თვით შემოქმედთა ჩვენებების შეკრება და ანალიზი საკუთარ შემოქმედების შესახებ, როგ. მაგ. ჩვენებანი: მიქელ-ანჯელოსი, ლეონარდო-და-ვინჩისა, დიურერისა, ვაგნერისა, გოტესი, ფლობერისა, დოსტოევსკისა, ბარათაშვილისა, ალ. ყაზბეგისა და სხ... შემდეგ: ბიოგრაფიული მეთოდი, რომელიც გამოგვარკვევინებს კერძო შემოქმედლის განვითარების გზას. ე. წ. ფსიქოგრაფიული მეთოდი, რომლის საშუალებითაც გაირკვევა ავტორის ნაწარმოები თვით მისივე განსაკუთრებულ თვისებების მიხედვით, და სხ... კიდევ შეიძლება სხვა და სხვა მეთოდების დასახლება, როგ. მაგ. ევოლიუციურ-ეთნოლოგიური, ევოლიუციურ—შედარებითი და სხ... მაგრამ ჩამოთვლა აღარ არის საჭირო. ჩვენის აზრით, ერთი მეთოდის ხმარება ცალმხრივობამდე მიგვიყვანს, რადგან შემოქმედების ქვეყანა, მრავალ-კუთხედიან; აქ შეიძლება კი არა, უნდა იხმარებოდეს ყველა მეთოდი, რომელიც კი საკითხის გამოკვლევას შეგვაძლებინებს, დაწყებული ავტორთა ჩვენებიდან და გათავებული ფილოლოგიურ ანალიზით.

შეიძლება, პირველ შეხედვით ეს ერთგვარი მეთოდოლოგიური პლიურალიზმი მიუღებელი სჩანდეს, მაგრამ ჩვენ გვგონია, რომ მეთოდი კვლევის ამოცანებით ისაზღვრება, და რამდენი ახალი მხარეც აღმოუჩნდება საგანს, იმდენივე იქნება ახალი მეთოდიც. მეთოდთა სიმრავლე არაფერი არ არის, გარდა მეცნიერულ კვლევის მრავალ-მხრივობისა, და თუ საკითხი გაირკვევა, კვლევის პრინციპთა სიმრავლე ნაკლად არ ჩაითვლება.

მხატვრულ შემოქმედებათა ისტორიის გამოკვლევა სხვა მეთოდებს მოითხოვს. აქ უფრო სხვა ხასიათის მუშაობასთან გვაქვს საქმე, და საკითხის არეც თუ უფრო ძნელი არა, რთული მაინც არის.

ლიტერატურის უწინდელი მკვლევარნი უფრო განყენებულად აზროვნობდნენ და ე. წ. ესთეტიურ კრიტიკის წარმომადგენლებად მიჩნეულნი, ასეთსავე მეთოდით უდგებოდნენ შესასწავლ ობიექტს. მათი მსჯელობა ასეთი იყო: ამა თუ იმ ლიტერატურულ მოვლენაში, ორი მხარე არის აღსანიშნავი: წარუვალლი და წარმავალი. პირველის, ანუ მარადიულის სახით ისინი წარმოიდგენენ ქეშმარიტებას, სიკეთეს და სილამაზეს, რაც ყოველ ლიტერატურულ მოვლენაში უმთავრეს მხარეს უნდა წარმოადგენდეს. ეს ტრიადა მარადიულია და უცვლელი. ამ თვალსაზრისით უნდა იყვეს განხილული ყველა ნაწარმოები, და შეფასებულიც იმის და მიხედვით, თუ რამდენად წმიდად არის დაცული ნამდვილ ლიტერატურულ ნაწარმოების ეს უკვდავი და იდეალური მხარე. ხოლო რაც შეეხება წარმავალს, ანუ იმ სუბიექტიურობას, რომელიც ავტორის თავისებურობას შეადგენს, ან იმ დროულ მოვლენებს, რომელნიც ამა თუ იმ ლიტერატურულ ნაწარმოებში ცნაურდებიან, არაერთარ ყურადღებას არ აქცევდნენ. მაგრამ ასეთი მსჯელობით ისინი მხოლოდ საკუთარ შეხედულებებს არკვევდნენ და არა ლიტერატურულ მოვლენებს. სილამაზე, სიკეთე და ქეშმარიტება მხოლოდ სუბიექტიური ცნებები იყვნენ, და მათი გაობიექტივება ვერ შესძლეს. გარდა ამისა, მათ ვერ დაამტკიცეს ამ ტრიადის მარადიულობა, და რომ დაემტკიცებინათ კიდევ, მაშინ ლიტერატურა გამოდიოდა რაღაც ერთი და იგივეს გამმეორებლად. გადმოცემა, რომ ცნობარი კატონი, რომის სენატში მუდამ ერთსა და იმავე ფრაზას ამბობდაო. ასევე ემართებოდათ უწინდელ ესთეტიკოსებს, რომელნიც ლიტერატურას და საერთოდ ხელოვნებას ავალებდნენ მარადიულ და უცვლელ პრინციპების დაცვას.

თავის-თავად ცხადია, რომ აქ მხოლოდ აბსტრაგიულ ცნებათა სისტემები იყო, ყოველ-გვარ კონკრეტულ შინაარსის გარეშე, რაც ადრე თუ გვიან მომამზებრებელი გახდებოდა და აუტანელიც, როგორც ერთგვარი პროკრუსტეს სარეცელი. თანაც, თვით კითხვის დასმა არ იყო სწორი. ყოველ ნაწარმოებში ორი მხარის აღმოჩენა, მარადიულისა და წარმავლისა, მეტის-მეტად თვითნებურია. შემოქმედებითი მოვლენის ასეთი განკვეთა შეუძლებელია—ჯერ ერთი იმიტომ, რომ შემოქმედება მთლიანია და იქ ასეთ ქიმიურ ანალიზს ვერ ვაწარმოებთ, და შემდეგ, რაღაც მარადიული, უცვლელი და სხ. ატრიბუტები, მხოლოდ სიტყვებია, რასაც ფაქტიური გამართლება ვერ მოეძებნება.

ყოველ-გვარი მსჯელობა, და მათემატიკური აქსიომებიც კი—ეპოქა-

ლურია. ხომ იყო დრო, როდესაც ველური ადამიანი ვერა სთვლიდა, და მას რომ ენახა ჩვენი საუკუნის პირველ-დაწყებითი სკოლის მოწაფე, და მისი საანგარიშო „ხელოვნება“, გაოცდებოდა. და ჯევონსი აქაც სწორედ შენიშნავს, რომ ეს მოწაფე „ვერც კი მიხვდება იმ სტუდენტის უზარ-მაზარ ძალას, ალგებრულ მოქმედებებს იოლად რომ ერევა. სტუდენტი კი ღრმა მოწიწებით და გაცებით შესცქერის ნიუტონს და ლაპლასს“-ო. დღეის იქით ალბად მეცნიერება ისე წავა წინ, რომ ნიუტონის სახელიც ისევე დაავიწყდება კაცობრიობას, როგორც ძველი ქალღმერთის ვარსკვლავთმრიცხველების სახელი, და ბევრი დღევანდელი „ურყუვი“ და „მარადი“ ქემპარიტება შეიძლება სადიღზე სათქმელ ანეგდოტებად და იყვეს დარჩენილი.

დიახ, უწინდელმა ესთეტიკოსებმა ვერაფერით ურყუვი და მარადიული პრინციპი ვერ დაგვიტოვეს. პირიქით, ისინიც იმავე დროულის, პირობითის და ცვალებადის რანჟირის ქვეშ მოექცნენ, რასაც არაფრად აგდებდნენ. მათი პრინციპები მხოლოდ იმ ეპოქისათვის იყვნენ მისაღები და გამოსადეგი, დღეს კი მხოლოდ ისტორიის დოკუმენტებს წარმოადგენენ. ამ ე. წ. ესთეტიური მეთოდის მოადგილედ გამოჩნდა ისტორიული მეთოდი. ამ მეთოდის მომხრეები ესთეტიკოსების წინააღმდეგ წავიდნენ. ისინი უარჰყოფდნენ რა „წარუვალ“ პრინციპებს, არსებითად იმ „დროულსა და ცვალებად“ მხარეს აცხადებდნენ, რომელსაც ესთეტიკოსები მეცნიერულ ყურადღების ღირსადაც არა სთვლიდნენ. ლიტერატურული მოვლენა თუ არის მნიშვნელოვანი,—ამბობდნენ ამ სკოლის წარმომადგენელნი,—სწორედ იმ „დროებითი“ მხარით, რომელშიაც სჩანს მწერლის თავისებურება, მისი ეროვნული ხასიათი, სქესი, ჰასაკი, მის გარეშე მოსაზოგადოების ინტერესები, ნივთიერი მოწყობილობა და მრავალი სხვა მხარე. ე. ი. აქ გავლენებზე არის ლაპარაკი, ურომლისოდაც შემოქმედება შეუძლებელია. ამ ისტორიულ სკოლის წარმომადგენლები იყვნენ ჯერ სენტ-ბევი, შემდეგ იპ. ტენი, და ბოლოს გერვინუსი და ვაკერნაველი.

ისტორიულ მეთოდის მიმდევრებმა ლიტერატურის საკითხს ჩამოაცალეს სქოლასტიური პირ-ნაკეთობა, და მკვიდრ მეცნიერულ ნიადაგზე გადმოიტანეს მისი კვლევა. სხვა გზა არც იყო. ლიტერატურა, როგორც ისეთ მოვლენათა წრე, რომელნიც საზოგადოებრივ გუნებ-განწყობილებით და აზრებით ისაზღვრებიან, ექვს გარეშეა, რომ ისტორიულ მომენტთან არის დაკავშირებული, და ამ უკანასკნელის ცვლილებასთან ერთად, ლიტერატურაც პოზიციებს ინაცვლებს. იცვლება გარემო, ინტერესები, მსოფლმხედველობა, იდეები და სხ... და ყველა ეს აღიბეჭდება ლიტერა-

ტურის ფურცლებზე, აზროვნების და შემოქმედების ბრძმედზე გატარებული. ლიტერატურის საშუალებით, თუ გადაქარბებად არ ეჩვენება მკითხველს, შეიძლება ისტორიის აღდგენა. იპ. ტენიცი ამას. ჰგულისხმობდა, როდესაც სწერდა: — „მე მივცემ ქართვების ორმოცდა-ათ ტომს, და დიპლომატიურ ნოტების ას ტომს, ჩელონის მემუარებში, პავლე მოციქულის წერილებში, ლიუტერის სუფრის საუბარში და არისტოფანეს კომედიებში“ —¹⁾ მას ღრმად სწამდა და დამტკიცა კიდევ, რომ „ზნეობრივი ისტორიის დაწერა და ამბავთა მმართველ ფსიქოლოგიურ კანონებთან მისვლა, უმთავრესად „შესაძლებელია ლიტერატურის შესწავლის გზითა“ —²⁾ განა ამ თქმაში გადაქარბება არის? როდესაც ვკითხულობთ ბერძნულ ტრაგედიას, ვხედავთ თუ არა ძველი ელინის ქუჩაზე გამოსულ, თავდაქერილ და მოცლილ ცხოვრებას? წარმოვიდგენთ თუ არა იმ სისადავეს, რომელშიაც სჩანს ელინების მიერ სიცოცხლის ღრმა გაგება? ვგრძობთ თუ არა იმ სიცოცხლით ავსილობას, ცხოვრების ვირტუოზობას, რომელსაც იჩენდა ელინი ყოველ დარგში. ვხედავთ თუ არა აუღელვებელ ათინელ მოქალაქეს, რომელიც სტკბება ერთნაირად „ლამაზი ქალით და სოფისტის დილექტიკით“, ატლეტის მოხდენილი, მოქნილი სხეულით და რომელიმე მოქალაქის ცინიკური საქციელით. დიახ, ყველა ეს თვალ-წინ წარმოგვიდგება და უფრო დამარწმუნებელიც არის, ვიდრე მეცნიერულ დისერტაციებში წვალებით გამოიყვანილი დასკვნები. მაგრამ განა მხოლოდ ამას ვხედავთ? უბრალო ჯიქებიდან დაწყებული და პართენონით გათავებული, ყველაფერს ვეცნობით მხატვრულ ლიტერატურის საშუალებით, და ხელშესახებად განვიცდით იმ ხალხს, რომელიც „პოემაში მეცნიერებასა ჰხედავდა და მხატვრობაში უდიდეს რელიგიას“.

ან და ვერგლიუსის „ენეიდით“ არა სდგება აგვისტო კეისარის ხანა? აქაც შეიძლება დოკუმენტალურად ვნახოთ იმ ეპოქის რომაელთა ოჯახი, აღზრდა, რწმენა. თქვენ უცქერით რომაელს, რომელსაც სწამს ერთი მეუფება: *patrium imperium, majestas patria*, რომლის ყველაზე ნაზი განცდა — სახელმწიფოს სარგებელი იყო, და ყველაზე დიდი პოეზია — მოქალაქეობრივი ვაჟკაცობა. ერთი სიტყვით, მარტო ვერგლიუსი კი არა, მთელი რომაული ლიტერატურა პროფ. ნაჟოტის სიტყვით რომ ვსთქვათ, „წარმოადგენს იმ ნიჭისა და უნარის სწორ გამოხატვას, რო-

1) იხ. იპ. ტენი. რუს. თარგ. Разв. полит. и гражд. свободы в Англии, в связи с разв. литературы. ტ. 1, გვ. 28.

2) იხ. იქვე, გვ. 29.

მელიც ისე სასიამოვნო არ იყო, როგორც დარბაისელი, ისე წარმტაცი არა, როგორც ჭკუის დამრიგებელი“.

ან და ავიღოთ რასინის პიესები. განა ჩვენს წინ არა ცოცხლდება ლიუდოვიკო XIV თინიანი დრო, სადაც Le Roi-Soleil-ი ანუ „მზიური მეფე“, როგორც მას უწოდებდნენ სასახლის ბრწყინვალე მლიქვნელები, უკიდურესობამდე აწვითარებდა მონარქიულ აბსოლიუტიზმს თუ დესპოტიზმს, და ვერსალის სასახლეში კი, (რომლის აშენებას მუშათა მთელი არმია დასჭირდა, 30.000 კაცი ოცი წლის განმავლობაში, მოქანდაკე— მხატვრების და ხუროთმოძღვართა არმიის გარდა) მოაქროვილ, დაპუდრულ და უსაქმო წარჩინებულებთან გამუდმებით ლხინობდა და ჰქმნიდა საკუთარი პიროვნების კულტს. ხოლო მასა კი ღარიბდებოდა, მცხოვრებთა რიცხვი კლებულობდა, აგონიას განიცდიდა, როგორც ამას ამოწმებენ ინტენდანტების ჩვენებები. დიახ, ყველაფერი ეს მოცემულია რასინის პიესებში, მთელი ეს სამეფო კარის გარყვნილება, გამახვილებული აფხორცობა, აზნაურობის მედიდურობა და დამდაბლებულ თუ გაძარცვულ ხალხის ის ღრმა სევდა თუ ჩუმი პროტესტი, რომელმაც ერთი საუკუნის შემდეგ ბასტილია დააქცია¹).

ან ავიღოთ მე-XIX საუკუნე, მთელი თავისი დემოკრატიული იდეებით, „ძველი რეჟიმის“ გადაშენებით, პსიქიურ დაფანტულობით, გაურკვეველ პერსპექტივებით და სხ... განა ყველაფერი ეს არ შეგვიძლიან აღვადგინოთ მხატვრული ლიტერატურის საშუალებით?

და ჩვენი ისტორიის აღდგენა არ შეიძლება გურამიშვილის, ბარათაშვილის, ი. ჭავჭავაძის და სხვათა შემოქმედებით? მგონია, რომ უფრო უკეთესად შეიძლება, ვიდრე იმ დოკუმენტებით, რომელნიც არქივში ალაგიათ. მაშ როგორია დასკვნა?—მხატვრული ლიტერატურა ცხოვრების ანარეკლია. იგი მჭიდროდ არის დაკავშირებული საზოგადოებრივი არსებობის ყოველ ფაქტორთან და განსაკუთრებით კი იმ ადამიანთა გრძნობებთან და იდეებთან, რომელთანაც მუდმივ ურთიერთობაში იმყოფება. და მაშასადამე, ლიტერატურული მოვლენა, ისტორიის პრიზმით, შესწავლილი უნდა იყვეს იზოლირებული მდგომარეობაში კი არა, არამედ ყველა იმ ძალთა გათვალისწინებასთან ერთად, რომლებსაც ბოკლმა საზოგადოების დინამიკა უწოდა.

¹) ამ მხრივ მეტად საინტერესოა და პირდაპირ წინასწარმეტყველური პიესა „ატალია“, განსაკუთრებით მეორე აქტის დაშაბოლავებელი ქორის უკანასკნელი სტროფა:—„რა დარჩება მთელი ამ ამია სიამოვნებისაგან, რომელშიც იფლებათ მათი სული“ და სხ...

ერის მთელი მოძრაობა, რასაც ჩვენ ისტორიას უწოდებთ, საზოგადოებრივი აზრები თუ ეპოქის განწყობილებანი, ყველაფერი ეს ლიტერატურაში აღიბეჭდება ახალი სურათების, იდეების, თემების და სიუჟეტების სახით. ჩვენმა სინამდვილემ ლიტერატურას არ შემოუფარგლა იდეათა თუ ამოცანათა ქვეყანა, რომ მუდმივ ერთსა და იმავე კერპების წინ იყევს დაყუდებული. არა. ცხოვრება მას ასხვავებებს, ახალისებს, ძველ კითხვას ახალი კუთხით შეუბრუნებს, ძველ იდეას ახალ შუქს მიაცენებს, ერთი სიტყვით სახეს უცვლის, ან უკეთ, თვით გადადის ლიტერატურაში, როგორც ცოცხალი და მღუღარე წყარო. ხოლო თუ ლიტერატურულ ნაწარმოების შინაარსი ჩამორჩება ეპოქის გუნებას ან ფიქრებს, ის ნაწარმოები კვდება.

შემდეგი მეთოდი, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ლიტერატურის ისტორიისათვის არის შედარებითი მეთოდი. ამ მეთოდის საუკეთესო წარმომადგენლები იყვნენ ვაკერნაგელი, ძმანი გრიმები, ბენფეი და სხ... თუმცა ამ მეთოდით იგინი ხალხურ შემოქმედებას უდგებოდნენ, მაგრამ ამას მნიშვნელობა არა აქვს. როდესაც ვსწავლობთ ამა თუ იმ ლიტერატურულ ნაწარმოებს, ჩვენ აუცილებლად ვადარებთ სხვა ნაწარმოებებს და ვაჩენთ მსგავსებისა თუ განსხვავების მომენტებს. ასე ვიქცევით იმიტომ, რომ ადამიანი, ვინც უნდა იყვეს იგი, მრავალ ურთიერთობათა და თანდაყოლილ თვისებათა ჯამია. აღზრდა, ესთეტიური ნიჭი, ტრადიციები, ბუნებრივი შთაბეჭდიანობა, შეთვისებული იდეები და მრავალი სხვა, ყველაფერი ეს იმუშავებს, ადამიანის ფიზიონომიას, და აქ შეუძლებელია შემოქმედების კატეგორიულ „მხოლოდ ერთ“-ობაზე ლაპარაკი. ერთი და იგივე სიუჟეტი, იდეა თუ სახე, და სხვა რომელიმე მხატვრული ელემენტი მრავალ ნაწარმოებში არის გადაშლილი. მაშასადამე უნდა აღდგენილი იქმნეს ის იდეური კავშირი, რომლის საშუალებითაც ერთი რომელიმე ნაწარმოები უნათესავდება მეორეს, ან გამომდინარეობს წინა-მორბედ ლიტერატურულ ფაქტისაგან, ან გავლენას ახდენს შემდგომ მოვლენაზე და სხ... ამ ოპერაციების შედეგი კი ის იქნება, რომ ყოველი ლიტერატურული მოვლენა, ისევე, როგორც ყოველი ისტორიული ფაქტი, გამოჩნდება არა როგორც ერთგვარი *an und für sich*, არაფრისგან გამომდინარე და არაფერთან დაკავშირებული, არამედ როგორც ერთი შემადგენელ ელემენტთაგანი მიზეზ—შედეგთა რიგისა, გარემოებისა და პირობების ორბიტოში მოქცეული.

და რომ ეს რთული მოვლენა აიხსნას, ამისთვის საჭიროა ჯერ თვით

მწერლის ფსიქოლოგიის გამორკვევა პირად ცხოვრებისა და ნაწარმოების მიხედვით, შემდეგ იმ წრის დახასიათება, რომელშიც ავტორი სცხოვრობდა, ის ინტელექტუალური რეჟიმი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომელიც ბატონობდა იმ წრეში; პოლიტიკურ-სოციალური ატმოსფერო და სხ... .

აქ თითქოს მთელი ისტორიის ხელის მოხვევა გამოდის, მაგრამ არა. აქ ზოგად-ისტორიული მხარეები მხოლოდ ფონია, რომელზედაც უნდა გამოჩნდეს ლიტერატურის ისტორია და აიხსნას მისი განვითარების პროცესი საუკუნისა თუ საუკუნეთა მანძილზე.

ლიტერატურის მეცნიერებას კიდევ ბევრი მეთოდი აქვს ნაცადი, როგ. მაგ., ევოლიუციური, რომლის შემომღებად ბრუნეტიერი ითვლება, კულტურულ-ისტორიული, შედარებით ისტორიული და სხ... .

მაგალითად, პაულ მერკერი არჩევს შვიდ მეთოდს: ფილოსოფიურს, ესთეტიურს, ფსიქოლოგიურს, ეტნოლოგიურს, ფილოლოგიურს, ისტორიულს და სოციალურ-ლიტერატურულს. ¹⁾

აკადემიკოსი პერეტცი უფრო მეტ რიცხვს ჩამოსთვლის, ²⁾ რომელთა შორისაც ორიენტაციის უნარიც კი გეკარგებათ, მაგრამ თუ ამ მეთოდებს კლასიფიკაციას მოუხდენთ და მრავალ განშტოებებს ერთმანეთს დაუახლოვებთ, მივიღებთ სამ ძირითად მეთოდს, და სახელდობრ: ისტორიულს, ევოლიუციურს და შედარებითს, და გვგონია რომ ეს სამი ძირითადი მეთოდი სავსებით გაარკვევს იმ კაუზალურ და ევოლიუციურ რიგის ამოცანებს, რომელთაც იძლევა ლიტერატურის ისტორია, როგორც ერთი მთლიანი პრაგმატიული პროცესი.

*
**

ჩვენ ზემოდ უკვე განვსაზღვრეთ, თუ რა მნიშვნელობით ვგულისხმობთ ცნება „ლიტერატურა“-ს, და ზოგადად მოვხაზეთ ის ქვეყანა, რომელსაც მხატვრული მწერლობა ეწოდება. ჩვენ დეტალიზაცია არ მოგვიხდენია, ე. ი. არ ჩამოგვითვლია მხატვრულ ნაწარმოებთა სახეები იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ ისედაც ნათელია ეს საკითხი. ე. წ. პოეზია, პროზა, მოთხრობითი თუ მოქმედებითი ფორმით წარმოდგენილი, ეს არის ყველასთვის უდავო ლიტერატურის ქვეყანა. მაგრამ ამას გარდა,

1) იხ. Paul Merker. Neue Ausgaben der deutschen Literaturgeschichte.

2) В. П. Перетц. Краткий очерк методологии гл. 8—12. ист. р. лвт. пет. 1922.

არსებობს სხვა რიგის მოვლენები, რომელთა შესახებ ხშირად დაობენ, და საბოლოოდ არ არის გადაწყვეტილი, თუ რა ადგილი უნდა ჰქონდეთ დამობილი ლიტერატურის საერთო სისტემაში. აქ მხოლოდ სალიტერატურო კრიტიკის შესახებ უნდა იყვეს მსჯელობა, რადგან ჰუმლიციტიკა და სხვა დარგები მხოლოდ არა-პირდაპირი გზით უკავშირდებიან მხატვრული შემოქმედების სამყაროს. ეს უკანასკნელი ხომ შთაბეჭდილებათა განსაკუთრებული სისტემაა, შინაგან პროცესთა თავისებური გამოთქმა, რასაც თავისი ლოლიკა აქვს, იდეათა და განცდათა საკუთარი სტრუქტურა, რაც უნდა ახსნილი იყვეს, რომ ეს შინაგანი მექანიზმი დაუკავშირდეს იმ იდეათა მოძრაობას თუ გონებრივ მდგომარეობას, რომელთა შორისაც იქმნებოდა ეს თუ ის ნაწარმოები. უნდა აიხსნას, რადგან დოკუმენტს მხოლოდ ის მნიშვნელობა კი არა აქვს, რომ ინდივიდუალური პსიქოლოგია გვაჩვენოს, არამედ საუკუნის, ეპოქის და თვით რასის პსიქოლოგიაც. ეს კი სალიტერატურო კრიტიკის ამოცანაა, და ჩვენც პასუხი უნდა გავცეთ კითხვას, თუ რა ადგილი უნდა მიეცეს მას ლიტერატურის ისტორიაში. არის იგი ლიტერატურის არსებითი და ორგანიზული ნაწილი, თუ იგი წარმოადგენს ერთგვარ საშუალო რგოლს ლიტერატურასა და საერთოდ კულტურის შორის? ამის მიხედვით გამოირკვევა ის ადგილიც, რაც უნდა დაეთმოს ამ დარგს ლიტერატურის ისტორიაში. რას შეიცავს ეს ე. წ. კრიტიკა?—ლიტერატურულ თეორიებს და იდეებს, შეფასებითი კრიტერიუმებს და საერთოდ იმ აზროვნებას, რომელიც ერთი მხრივ ამტკიცებს და ხსნის ლიტერატურულ შემოქმედებას, და მეორე მხრივ კი თვით იქცევა შემოქმედებად. კრიტიკა ჰქმნის გონებრივ ატმოსფეროს და იმავე დროს უძღვება ლიტერატურულ მოვლენათა გადარჩევის პროცესს. უაილდის გილბერტი კრიტიკის შესახებ ასე ამბობს:—„იგი იღებს შემოქმედებითი ნაწარმოების დიდ ზოდს და იქიდან გამოსწურავს უფრო მახვილ ესენციას... კრიტიკას ხელში უჭირავს გზის მაჩვენებელი ძაფი, რომელიც გავგატარებს ამ მომქანცავ ლაბირინტში“-ო. რასაკვირველია, ამა თუ იმ ნაწარმოების თავისი სიტყვით გადმოცემა კრიტიკა არ არის, თუმცა „კრიტიკის“ ასეთი ფორმაც არსებობს. კრიტიკა ერთგვარი ახალი შემოქმედება არის, რომელიც ეყრდნობა რა შემოქმედებითი ნაწარმოებებს, ჰქმნის უმაღლეს სინტეზს, და იძლევა ახალ მხედველობას. თუ ასეთი თვალთ შევხედავთ საკითხს, მაშინ რასაკვირველია, კრიტიკაც ლიტერატურის რკალში ექცევა, როგორც ერთი დარგთაგანი. მაგრამ სალიტერატურო კრიტიკას, მიუხედავად ესთეტიური მსოფლმხედველო-

ბისა და სხ... აქვს ერთი მნიშვნელობა, რომელიც მას ვერ წაერთმევა. ეს არის ეპოქის გემოვნების გამოხატველობა და ლიტერატურულ მოთხოვნილებათა ერთგვარი კოდიფიკაცია. რასაკვირველია, შკოლურ სწავლისა და ლიტერატურულ ტექნიკის კრიტიკას კი არა ვგულისხმობთ, არამედ იმ კრიტიკას, რომლის ელემენტები ხალხის მხატვრულ შეგნებაში, შთანასახის მსგავსად იმყოფებიან, როგორც ერთგვარი შეუგნებელი მხატვრული მოთხოვნილება და შეფასება, რაც შემდეგ თანდათან ვითარდება, ფართოვდება, ღრმავდება, და ამ განვითარების მთავარ ორგანოდ იქცევა ცოცხალი კრიტიკა, როგორც იდეურ-ესთეტიური მსოფლმხედველობა.

მაშასადამე სალიტერატურო კრიტიკა, როგორც უსინტეტიური შემოქმედება ერთი მხრივ, და იდეურ-ესთეტიური მსოფლმხედველობა მეორე მხრივ, რომელიც შეადგენს ლიტერატურის გამოსავალ პუნქტს და გზის მაჩვენებელსაც, ლიტერატურის განუყოფელი ნაწილია. ამ ძირითად ამოცანათა სქემატიურ გარკვევის შემდეგ, გადავიდეთ წიგნის არსებით ამოცანაზე.

ა. პოლიტიკურ-ეკონომიური ფონი.

ბედნიერი თუ უბედური შემთხვევის წყალობით, ჩვენ პირდაპირ 1800 წლიდან შეგვიძლიან დავიწყოთ ჩვენი მოთხრობა, რადგან ჩვენი ერის ცხოვრებაში ეს წელი უღელტეხილია. იმის იქით დარჩა სხვა საქართველო, როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად, აქეთ კი სულ ახალი ქვეყანა გადაიშალა, რომელსაც პოეტები საქართველოს უწოდებდნენ, ოფიციალური პოლიტიკოსები კი—რუსეთის ორ გუბერნიას. ამ წელს გადაჯვარედინდა ორი მსოფლმხედველობა, ორი კულტურა, და ამ ორი ძალის გამუდმებულ სამტრო ურთიერთობაში იცვლებოდა ჩვენი ქვეყნის სოციალ-პოლიტიკური და ზნეობრივი აგებულება.

ღიას, შეგვიძლიან დავიწყოთ პირდაპირ მეცხრამეტე საუკ. ლიტერატურის შესწავლა, რადგან ისტორიული პერიოდი არა-ჩვეულებრივად განიზრჩევა წინა ეპოქისაგან, მაგრამ ისტორიის რელიეფობისათვის უკეთესი იქნება გაკვრით თვალი გადავაფლოთ წინა საუკუნის იდეურ ვითარებას და იმ სოციალ-პოლიტიკურ ფონს, რომელიც მე-XIX საუკუნემ რადიკალურად შესცვალა.

მართალია, მე-XVIII საუკ. ქართველი საზოგადოების მდგომარეობა რუსეთის შემოსვლამდე არ არის ჯერ სავსებით შესწავლილი, არ ვიცით არც მისი პოლიტიკური იდეალები თუ მისწრაფებანი, არც მისი იმედები თუ სასო-წარწვეთა, სამღურავი თუ მოთხოვნილება, მაგრამ მაინც შესაძლებელია ამ ეპოქის კონტურების აღდგენა.

პოლიტიკურად, მე-XVIII ს. საქართველო „ჩვეულებრივ“ მდგომარეობაში იმყოფებოდა. ხან სპარსეთი, ხან ოსმალეთი, ხან ლეკეთი, და სხ... ესხმოდნენ თავს და ანადგურებდნენ ქვეყანას. მართალია, თეიმურაზ II და განსაკუთრებით ერეკლე II წყალობით, ქართლ-კახეთი გაერთიანდა, სამეფოს საზღვრებიც განზე იქმნა გაწეული, ხოლო სახელმწიფოებრივი გავლენა მდ. არეზსა და არარატამდე აღწევდა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მე-XVIII ს. საქართველოს ისეთი რკალი ჰქონდა შემორტყმული, რომელიც ყოველ წუთს საფრთხეს აგონებდა. ეს ერთი მხრივ. მეორე მხრივ შინაური უთანხმოება ერისთავებსა და მეფეებ შორის, თვით ერისთავებ შორის და სხ... რაც უფრო ნაყოფიერად ჰხდოდა ჩვენს ქვეყანას მტერთა დამკვიდრებისათვის. ამ შინაურ უთანხმოების ფესვები ხან პირად ზრახვებში იმალებოდა, ხან კი ორიენტაციის საკითხი იქცეოდა. საღაო

მიზეზად, რომელსაც მეტ წილად ხმალი გადასქრიდა. მაგ. სპარსეთისა და ოსმალეთის ბრძოლაში საქართველოს გამო, სპარსეთს მხარს უჭერდნენ გივი ამილახვარი და შანშე ქსნის ერისთავი, ოსმალეთს კი ვახტანგ მეფის გამაჰმადიანებული ძმა იესე და ერასტი ორბელიანი. ასეთი მაგალითების ამოწერა მრავლად შეიძლება.

რომ საქართველო მე-XVIII ს. უკიდურეს მდგომარეობაში იყო, ამას ომების უბრალო ქრონოლოგიური ჩამოთვლა ცნათეს მოჰყენს. მაგრამ ქრონოლოგიის ჩამოთვლა რა საქიროა, როდესაც მხოლოდ ერეკლე II ოთხმოცამდე ბრძოლა აქვს გადახდილი, და ხშირად ისეთი გრანდიოზული ხასიათისა, როგორც ასპინძის ომი იყო, ან ლეკებზე გამარჯვება 1752 წ. 31 აგვისტოს და სხვა მრავალი. ასეთ პირობებში ჩაყენებული საქართველო, რასაკვირველია გარეშე დახმარების მუდმივი მძივებელი იქნებოდა, და მე-XVIII საუკუნეშიც წინა საუკუნეების მსგავსად, ელჩები იგზავნებიან ხან ევროპაში, ხან რუსეთში, ლეღვილ ცხოვრების დასაცხრომად და საკულტურო შემოქმედების საწარმოებლად. და როგორც წინა საუკუნეებში ეს დიპლომატიური მიმოსვლა უშედეგო იყო, მე-XVIII-ტეშიაც არავითარი რეალური დახმარება არ მოუტანია და ქართველობა იძულებული ჰხდებოდა კვლავ საკუთარის ძალღონით მოეგვარებინა თავისი გართულებული საქმეები. ამის შედეგი იყო, მე-XVIII ს. სამოცდაათიან წლებში მორიგე ჯარის ინსტიტუტის შემოღება, რამაც მნიშვნელოვანი ნაყოფი გამოიღო ჯერ ქვეყნის შედარებით დამზვიდების სახით, და შემდეგ უფრო გარკვეული პოლიტიკის წარმოებით, საშინაო საქმეების სფეროში.

ასეთს გარეშე პოლიტიკურ ჩარჩოებში არა ნაკლებ აღლევებული და განგაშიანი ცხოვრება იყო მოქცეული. კითხულობთ ჩვენი მათიანის ფურცლებს და ხშირად შიში გიპყრობთ, იმდენია იქ განსაცდელი და გამოწვდილი სიკვდილის ხელები, დასცქერით ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ცხოვრების აღმნიშვნელ დოკუმენტებს და გაოცებთ ის ამტანობა, რომელიც გამოუჩენია ქართულ ენერჯიას.

ეცნობით ჩვენს სალიტერატურო ძეგლებს და ხელ-შესახებად გრძნობთ იმ მოუტეხელ სულს, რომელიც გარდახვეწილობაშიც კი შემოქმედებას თავს არ ანებებდა. უკეთ: საქართველოში მდგომარეობით მებრძოლი ადამიანი, ტყვეობაში თუ გარდახვეწილობაში პოეტად გარდაიქმნებოდა. ომში გადატეხილ ხმალს სცვლიდა ხელოვნების კვერთხი; დაკარგულ სამეფო გვირგვინს—პოეტის დაფნა და რეალურ მწუხარებას იდეალური სიხარულ-

ლი თუ ნათელი მომავლის წარუხილველი რწმენა. აკადემიკოსი ნ. მარიაშვილის შესახებ შემდეგსა სწერს:—„საქართველოს ცხოვრება ხან-და-ხან რამდენისამე ათის წლობით და მეტითაც წარმოადგენდა სამწუხარო სურათს, რომელიც ნამდვილად გამოხატულია უცხოელ და შინაურ წყაროებში, და რომელსაც ხან-და-ხან მთელი ქართველობა შეეძლო ჩაეგდო სრულს სასოწარკვეთილებაში, მაგრამ საქართველო ამისთანა შემთხვევებშიაც არა ჰკარგავდა იმედს, მაშინაც არა ჰღალატობდა უკეთესის ბრწყინვალე მომავლის რწმენას, მაშინაც არ ივიწყებდა თავის პატივს, როგორც კაცობრიობის წევრისას, როგორც ისტორიულად შექმნილის ნაციონალურ—კულტურულის ერთეულისას“.¹⁾ დიახ, ეს ასე იყო, მაგრამ აზრის უფრო ნათელ საყოფად, გაკვრით თვალი გადავაგლოთ ფაქტებს. ვნახოთ ჯერ ეკონომიური მდგომარეობის სურათი. მართალია, ეს საკითხი, ჯერ არ არის დაწვრილებით გამოარკვეული, მაგრამ ზეპირადაც შეიძლება ითქვას, რომ ამდენ გამუდმებულ მტერთა თარეშის, ამოდენა წარმოებულ ომების პირობებში, ქვეყნის ეკონომიური კეთილ-დღეობა წარმოუდგენელიც იქნებოდა. მით უმეტეს, რომ მოსახლეობაც თანდათანობით საგრძნობლად მცირდებოდა და მაშასადამე მუშა ხელი კლებულობდა. და თუ მეთვრამეტე საუკუნის გაჭირვებას მიუმატებთ მე-XVII საუკ. აოხრების სურათს, ნათელი გახდება ჩვენთვის, თუ რა დოვლათი უნდა დატრიალებულიყო მე-XVIII საუკ. საქართველოში. მხოლოდ ერთი მაგალითი უნდა დაგვხადოს ზემო-ბჰქმულის სინამდვილეს: 1770 წლებში, ქართლ-კახეთის სამეფოს საერთო შემოსავალი უდრიდა 150.000 მანეთს. და თუ ამ ჯამს შევადარებთ მე-XVII საუკ. მიწურულების შემოსავალს, ფულის ნომინალურ წოდებულობის გათვალისწინებით, აღმოჩნდება რომ 70 წლის განმავლობაში, შემოსავალს უფრო დაუკლია, ვიდრე გაზრდილა.²⁾ ამის მიზეზი რასაკვირველია ისიც არის, რომ საქართველოს ეკონომიური ცხოვრების ორგანიზმი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შინაგანად იყო მოშლილი ისტორიულ მიმდინარეობის ვრცელ მანძილზე. ეკონომიურ დაშლილობის ხარვეზები კი ისეთი ღრმა იყო, რომ თაობათა მთელი რიგი თუ ამოაესებდა მათ და ისიც მყუდროება დაურღვეველი. მე-XVIII ს. კი მყუდროება საღ იქნებოდა, როდესაც, ოსმალ-სპარსელებს რომ თავი დავანებოთ, ლეკები ისეთ თავ-წასულობამდე მიდიოდნენ, რომ ქართველი მეფეები იძულებულ-

¹⁾ იხ. პროფ. ნ. მარიაშვილი. „ქართველთა ეროვნება“. ქუთ. 1905 წ. გვ. 20.

²⁾ იხ. ს. კაკაბაძე. „საქართ. ურეკლე II დროს“. „შვიდი მნათ.“ № 2, 1919 წ. ტფილისი.

ნი ხლებოდნენ, ფულითა და სხვა საჩუქრებით მოეშორებინათ ეს მოუშორებელი ხალხი. ქართული ქრონიკები მრავალ ცნობებს იძლევიან იმის შესახებ, თუ რა მდგომარეობაში იყო ისეთი მდიდარი ადგილები, როგორც გარის მაზრა და სომხითი ანუ ბორჩალო (საბარათიანო, საორბელიანო) ეს ჩვენი ქვეყნის დოვლათიანი ბეღლები, მე-XVIII საუკ. ნახევარში¹).

მოსახლეობა აქ თითქმის მომსპარა. სოფლები ნანგრევებს-ღა წარმოადგენენ, მათი ბინადრები ან ომებში ამოწყვეტილან, ან ტყვედ ჩავერდნილან, ან და გარდახვეწილან უცხო მხარეს. შენახულია ერეკლე მეფის წერილი. რომელიც ეკუთვნის 1769 წ. იესე მაჩაბლისადმი გაგზავნილი, რომელშიაც მოთხრობილია ის საშინელი ეკონომიური გაჭირვება, რომელშიაც ქვეყანა ნერვიულობდა. ერეკლე მეფის კერძო მიწერ-მოწერაც მეტად საგულისხმო ცნობებს იძლევა ქართლ-კახეთის ფინანსიურ მდგომარეობის შესახებ. ხშირად იგი წვრილ-წვრილი თანხების სასესხებლად მიმართავდა კერძო პირებს, რომ გაესტუმრებინა ლეკების „ვალი“, ე. ი. ერთგვარი ფინანსიური კომპენსაცია, რომ დაცემა და რბევა არ მოეხდინათ. ასე მაგ. ვინმე აკოფასგან 1779 წ. უსესხნია 600 მან. 1780 წ. ვინმე სარქისასგან 2000 მან. და სხ...²).

ეს გარემოება რასაკვირველია ახსნას ჰპოულობს იმ დრიონდელ საერთო ვითარებაში. მაგ. აკადემიკოს—ნატურალისტი ანტ. გაულდენშტედტი, რომელმაც 1772 წ. იმოგზაურა ქართლ-კახეთში, ასეთ სურათს აგვიწერს: იორის ველზე სოფლები სულ აყრილიყვნენ. ხაშმის ციხეც დაცალიერებული იყო. მანავში თითო-ოროლა კომლი და დარჩენილიყო. გრემშიც ასევე. არა ნაკლები აწიოკება ეტყობოდა ალგეთის ხეობასაც. ვაშლოვანი, ღოუბანი, ასურეთი, ენაგეთი, მონასტერი და სხ. გავერანებული იყვნენ. ასეთივე სურათი ყოფილა ქსნის ხეობაში, სადაც აობრებული და დაცალიერებული უნახავს მუხრან-ბატონების სამფლობელო, ძეგვი, ირტოზა, ახმაჯი, ბორჯომის ხეობა, საციციანო და სხ... და დაასკვნის, რომ საქართველო (ე. ი. ქართლ-კახეთი) უდაბნოს უფრო ჰგავს, ვიდრე დასახლებულ ქვეყანას. იქ ბევრია ქალაქები და სოფლები, მაგრამ *ცოტაა მცხოვრები და დამუშავებული მიწებიო. ბევრით უკეთესი მდგომარეობა არც იმერეთში იყო. იქაც თითქმის გამუდმებული ომები იყო ხან ოსმალეთთან, ხან ერთმანეთთან, იმერეთის მეფეები ებრძოდნენ დადიანებს, აბხაზეთის მთავრებს შერვაშიძეებს, გურიელებს; ხან უკავშირდებოდნენ

¹) იხ. Д. Пурцеладзе: „Груз. дворян. грамоты“ Тиф. 1882, გვ. 23.

²) იხ. Всейденгаум. „Жизаны в Грузии“. 1913 წ. ტფილისი.

ერთმანეთს ერთმანეთისავე საწინააღმდეგოდ და სხ... ჩვენი საისტორიო წყაროებში მრავალ ცნობებს იძლევიან, ზემორე თქმულის დასადასტურებლად. შენახულია მეტად საინტერესო წერილი, რომელიც ეკუთვნის იმერეთის მეფეს სოლომონს. ეს უკანასკნელი ჯერ კიდევ 1768 წ. ქუთაისის მიტროპოლიტ მაქსიმეს ჰგზავნის რუსეთში და თან ატანს თხოვნის წერილს რუსთ მეფესთან, სადაც სხვათა შორის სწერს: „...ასთორმეტი წელიწადი არის, რომ ხვანთქარის ჯარსა და ჩვენ ძლიერი ბრძოლა გვაქვს და შვიდჯერ ჩემს ქვეყანაში შემოსულან, იმათი სარასკერები და ფაშები, ტყვის ხარჯსა და ტყვე უზოხოენათ, და რომ არ მიმიცია, ზამთარ და ზაფხულ ომი გვქონებია ძლიერი ქრისტეს შეწევნითა და ყლ მოწყალის ხელმწიფის წყალობით და სირცხვილეულნი წასულან, და თვით ხელთა ჩემითაცა მრავალნი მომისრავენ; რომელიმე ჩემი ციხეები აიღეს და ისევ დავადებინე და გაეყარე, და ახლა ჩემი ქვეყანა ერთობით მევე მიჰირავს“-ო.¹⁾ ამ ამონაწერიდან აშკარადა სჩანს ერთგვარი დაფარული განგაში და უიმედობა, რომელიც იფარება დიპლომატიური თავმომწონებით, რასაც ფარდა ეხდება თვით თხოვნის ფაქტით. რასა სთხოვდა? დახმარებას. და თუ სოლომონის დროს, რომელიც შედარებით კარგ დროთ ითვლება, მაინც ასეთი მდგომარეობა იყო, რა უნდა ყოფილიყო სოლომონზე აღრე, თუნდა მაგალ. მე-XVII საუკ. მეორე ნახევარში ზ მე-XVIII ს. დასაწყისში, რომელიც დიდი არეულობის პერიოდად არის ცნობილი.

ჯერ აღეჭანდრეს დროსვე არეულობა იყო, რომელიც გარდაიცვალა 1660 წ. და შერყეული სახელმწიფო დაუტოვა თავის შვილს ბაგრატს, რომელიც მარე იქმნა დაბრმავებული. შემდეგ კი იმერეთში იწყება ისეთი დიდი არეულობა, რომლის მსგავსი ჩვენს ისტორიას ცოტა ახსოვს. 66 წლის განმავლობაში 29 პოლიტიკური ხასიათის არეულობა მოხდა. სამეფო ტახტი ხელიდან ხელში გადადიოდა. და ერთხანად ვინმე ვახტანგ ქუქუნაშვილიც კი დაეპატრონა სამეფო გვირგვინს. ასეთს პოლიტიკურ პირობებში რა ეკონომიური სიმდიდრე უნდა დატრიალებულიყო? და ჩვენ ვხედავთ, რომ მე-XVII ს. პირველ ნახევარში, იმერეთი ეკონომიურად შედარებით კარგ პირობებში იმყოფებოდა, მაგრამ მეორე ნახევარში კი, პოლიტიკურ ცხოვრების არევისათან ერთად ეკონომიური ძალები სუსტდ-

¹⁾ იხ. პროფ. ალ. ცაგარელის „Грамоты“. — ტ. II გვ. 1—2, და ვახტანგ კოტეტიშვილის დიპლომატ. ურთიერთობა საქართველოსა და რუსეთს შორის მე-XVI ს. — შეერთებამდე. სახ. ფურც. 1916 წ. №№ 265, 6, 7, 8, 9, 90, 92, 93 95, 96, 97, 98, 99.

ბიან. და როგორც პოლიტიკური კრიზისი ერთ საუკუნეს გაგრძელდა, (1660 წ.—1770 წ.) ისევე—ეკონომიური კრიზისიც, რაც ამ ეპოქას უფსაშინელეს ეპოქად აქცევდა იმერეთის ისტორიის თითქმის მთელ მანძილზე. იმერეთის ყოველი კუთხე საშინელ სილატაკეს განიცდიდა, ხალხის საწარმოო ძალა დაქსაქსული იყო, სოფლები ნაოხარ შთაბეჭდილებას სტოვედნენ, საქალაქო ცხოვრებაც დაქვეითებული და დამცირებული იყო, და მხოლოდ 1770 წლიდან იწყება ქვეყნის ერთგვარი მოლონიერება, სახელმწიფოებრივი ცხოვრება სიმტკიცეს და წესიერებას იჩენს და ეკონომიურ მდგომარეობასაც შესაძენივე გაუმჯობესება ეტყობა.¹⁾ რასაკვირველია ეს პერიოდი ხან-მოკლე იყო, რადგან ამ საუკუნის დასასრულს ქართლ-კახეთში რუსეთი დამკვიდრდა და აქედან იმერეთშიც სულ მოკლე ხანში, გზა გაიკვლია და შეიერთა.

როგორც ამ მოკლე მიმოხილვიდან დაეინახეთ, მე-XVIII საუკ. საქართველო, მთლიანად აღებული, როგორც პოლიტიკურად, ისე ეკონომიურად, მეტად კრიტიკულ მდგომარეობაში იყო ჩაყენებული, განსაკუთრებით საუკუნის პირველ ნახევარში. ხოლო მეორე ნახევარში კი იყო ხანმოკლე ინტერვალი, როდესაც ჩვენი ქვეყანა თითქოს აღორძინების გზას დაადგა, მაგრამ ეს ინტერვალი მაინც ვერ ამსუბუქებს ამ საუკუნის პოლიტიკურ თუ ეკონომიურ სიმძაფრეს. და თითქოს ისტორიის პარადოქსად მოსჩანს ის ტრადიციული აზრი, რომელიც მე-XVII—XVIII საუკ. აღორძინების საუკუნედ ანუ „ვერცხლის ხანად“ აცხადებს. მაგრამ ამ შემთხვევაში პარადოქსი კი არა, სრული სიმართლეა. პოლიტიკურ-ეკონომიური რიგის მოვლენები ხშირად ახდენენ გავლენას კულტურის სფეროზე, მაგრამ კულტურული აღორძინების თუ დაცემის ფაქტები სულ სხვა სივრცეში იშლებიან. აქ ჩვენს წინ იშლება ფსიქოლოგიის ვრცელი ქვეყანა, და ამ მეორე შემთხვევათა ახსნის საშუალებანიც ფსიქიურ ფაქტორების სამყაროში უნდა მოიძებნოს. და აქ თეორია კი არ არის საჭირო, არამედ ისტორიული პრაქტიკა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომლის გრძელ და ვრცელ ქრონიკებში ბევრია ისეთი მაგალითები, რომ ერის კულტურული აღორძინება დაწყებულა პოლიტიკურ და სხვა კრიზისების დროს. და აქ საკითხი აღიძვრის აღორძინების თუ დაქვეითების თვით სუბიექტის შემოქმედებითი პოტენციის შესახებ. თუ ერის ცხოვრება, განვითარების ნორმალურ პირობებში მიმდინარეობს, და ამ პროცესში ჰხდება მისი შემოქმედებითი ძალების გამოფიტვა, რასაკვირველია დეკადანსი იწყება მთლიანი

¹⁾ იხ. ს. კაკაბაძე. „საქ. ეკონ. ვითარება მე-18 საუკ.“ „მნათობი“, 1924 წ. № 3.

ხაზით, და პოლიტიკურ, ეკონომიურ თუ სხვა დაქვეითებასთან ერთად დაბლა იწევს კულტურის საერთო დონეც. მაგრამ თუ ერის ცხოვრება იგრძნობა და იმტვრევა ხელოვნურად, თუ გარეშე ძალა ეღობება შემოქმედების გზაზე, ამ წინააღმდეგობას წინ უხვდება სასიცოცხლო ძალა და „ტანჯვაში სული უფრო მტკიცდება“. ერის ასეთი მდგომარეობა განელდება კი არ იწვევს, არამედ დუღილს. და როგორც „სითხის დუღილი მაგარ ქერქს წარმოშობს და ლოკოკინა ეხვევა თავისი ჯაფშნის კირნარის გამონაყოფში, ისე კერძო პირთა ცხოველი განცდები, მათი ენებიანი და მახვილი დაკვირვება, მათი წინათგრძნობა და მიგნება, საუკუნეთა განმავლობაში შეერთებული საერთო ეროვნულ დუღილთან, გამოჰყოფენ მტკიცე დოგმატს, რწმენის ფორმულას, თითქოს იკეტებიან ამ პრაქტიკულად გამოსადეგ ქერქში, რომლის გადაცემა და შენახვაც ადვილია“-ო¹⁾. ასე სწერს მ. გერშენზიანი ებრაელთა შესახებ, და ანზოგადოებს კიდევ თავის აზრს. მშვენიერი შედარებაა და მართალი აზრი. ნაქუქის თუ ქერქის შიგნით სიცოცხლე თუ დუღილი კვლავ სწარმოებს; შეიძლება რამდენიმე ხნით ეს ენერგია დარჩეს *in potentia*, მაგრამ როდის იფეთქებს მისი ავსილობა, ეს ძნელად გამოსაცნობია.

საქართველოს მე-XVII—XVIII საუკუნეების კულტურულ „აღორძინების“ საკითხიც, ყოველ შემთხვევაში აყვავებულ გარემოს შედეგად არ ჩაითვლება. იგი პსიქოლოგიურ რიგის ამოცანად რჩება, რომლის დაწვრილებითი განხილვაც ამ შემთხვევაში ჩვენს საგანს არ შეადგენს. ჩვენ მხოლოდ ისტორიული ფონის აღდგენა გვსურს, რათა დასახული ამოცანა უფრო მკაფიო სახით წარმოსდგეს და გაადვილდეს მისი დანახვა, წინამორბედ მოვლენებთან დაკავშირებით.

*
* *

ბ. კულტურული ფონი.

ზემოდ გაკვრით უკვე აღვსახეთ მე-XVIII საუკ. პოლიტიკური და ეკონომიური რაობა. ვნახოთ ახლა ის კულტურული განძეული, რომელიც შექმნა ამ საუკუნემ.

რომელ სფეროსაც კი აიღებთ, ყველგან ერთსა და იგივე მომენტს დაინახავთ. თითქოს რაღაც აჩქარებით და ნერვიულობით, კულტურის მთელ ფორანტზე სწარმოებს დაუღალავი მუშაობა. სწინელ პირობებში

1) იხ. М. Гершензон. Ключ веры. Петб. 1922 გვ. 69.

ჩაყენებულნი, მაინც კალამს ხელიდან არ აგდებენ და გარდახვეწილობა-შიც კი განაგრძობენ კულტურულ საქმიანობას და შემოქმედებას.

კულტურის ცნებას აქ ვხმარობთ უფრო ვიწრო მნიშვნელობით და ვგულისხმობთ გონებრივ, ზნეობრივ, რელიგიურ და ესთეტიურ ცხოვრებას, თორემ ამ ცნების გაფართოვება ჰგულისხმობს პოლიტიკურ ფორმებსაც, ეკონომიურსაც და ყველა იმ ნივთიერ პროდუქტებს, რომელსაც ჰქმნის საზოგადოებრივი ურთიერთობა, და რაშიაც სჩანს ადამიანის ფსიქიკა. მაგრამ თუ ეს ცნება შევავიწროვებთ, მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენი ცხოვრების მთლიანობა დარღვეული იყო ზე ქართველობის აქტიურ „სულს“ ვერ მისდევდა ობიექტურ პირობათა ვითარება.

და რომ ეს აქტიური „სული“ მაინც ეძებდა გონებრივ და ესთეტიურ სიმაღლეებს, რომ „გველის ხერვლში ძვრებოდა“ და კი არ სთანხმდებოდა კულტურის შტანდარტის დაბლა დაშვებას, მიუხედავად ჯოჯოხეთური პირობებისა, ამის საბუთებს ჩვენი ისტორია მრავლად იძლევა.

გარდა შინაგანი სტიმულისა, ჩვენის აზრით გარეშე სტიმულებიც იქონიებდნენ გავლენას, რომ ქართველები ასეთი ძალთა დაჭიმვით სცდილობდნენ კულტურის მოწინავე რიგებში დგომას. ამ შემთხვევაში ვგულისხმობთ იმ ნაკადებს, რომელნიც მოდიოდნენ ერთი მხრივ დასავლეთ ევროპიდან და მეორე მხრივ რუსეთიდან, სადაც იგივე ევროპიული იდეები იყვნენ შექრილნი. შეუძლებელიც იყო, რომ ატმოსფერულად მაინც არ ეგრძნოთ ჩვენში ის დიდი გონებრივი მოძრაობა, რომელსაც ევროპაში ჰქონდა ადგილი მე-XVII—XVIII საუკუნეებში, და რომელიც ისტორიაში იხსნება „განათლების საუკუნის“ სახელით.

საფრანგეთის განმათავისუფლებელი ლიტერატურა, მე-XVII—XVIII საუკუნეებში რომ მოდებული ჰქონდა მთელ ევროპას, ჩვენშიც განიცდებოდა შორეულ ტალღის სახით, და ახალი მიმოქცევით აამოძრავებდა ქართულ აზროვნებას თუ შემოქმედებას. ევროპასთან მცირე კავშირი ხომ მაინც არსებობდა მე-XIII საუკუნიდან მოყოლებული, როდესაც კათოლიკების მისიონერები მოვიდნენ საქართველოში და რუსულად დედოფალი და ივანე ათაბაგი ჯვაროსნობაში მონაწილეობას შეჰპირდნენ რომის პაპს. მას აქეთ ამ მისიონერების მიმოსვლა არ შეწყვეტილა. ამას გარდა, მრავალი ევროპიელი მოგზაურები მოდიოდნენ, ეცნობოდნენ ჩვენს საზოგადოებას, და ექვს გარეშეა, ისინიც რაიმე კვალს დასტოვებდნენ.

ქართველობაც ხომ მიდიოდა ევროპაში, ზოგი სწავლის მისაღებად, ზოგი დიპლომატიური მისიით, და ყველა ეს მომენტი, ერთად აღებული,

საბუთს გვაძლევს ვსთქვათ, რომ საქართველო ევროპასთან დაკავშირებული იყო, და ევროპის მაჯის-ცემას შორეულად მაინც განიცდიდა. ევროპა-საქართველოს ურთიერთობის ნათელსაყოფად განა საკმარისი არ არის ის ფაქტი, რომ კათოლიკობა მიიღეს ისეთმა დიდმა ქართველებმა, როგორც იყვნენ ვახტანგ მეექვსე სჯულ-მდებელი, საბა-სულხან ორბელიანი და ანტონ კათოლიკოსი. ამას გარდა, განა დასავლეთის კულტურას არ განავრცელებდნენ იტალიაში სწავლა მიღებული ქართველები, როგორც მაგ. ანტონ თუმანიშვილი, მეფისაშვილი, ტულუკაშვილი, მამულაშვილი, ყარანგოზიშვილი და სხ...¹⁾ განა ევროპასთან დაახლოვების ფაქტი არ იყო მოწინავე ქართველთა გაკათოლიკება, როგ. მაგ. მაყაშვილები, ვაჩნაძეები, ჯორჯაძეები და სხ... ან ქართველ დიპლომატების მთელი რიგი, როგორც მაგ. ნიკიფორე ირბახი, რომელმაც 1622 წ. იმოგზაურა ესპანიაში და იტალიაში, სადაც ერთ წელზე მეტი დარჩა, შეადგინა ქართულ-იტალიური ლექსიკონი, მიიღო დიდი მონაწილეობა რომში ქართული სტამბის დაარსებაში და ეს ლექსიკონი 1629 წელს დაბეჭდა კიდევ. იტალიური ენაც შეუსწავლია, რასაც ამოწმებს ლამბერტი, რომელთანაც იტალიურად ლაპარაკობდა. იტალიიდან იგი წასულა გერმანიაში, საიდანაც საქართველოში დაბრუნებულია 1623 წ.

პატრი, მიხ. თამარაშვილი (Prêtre Michel Tamarati) მე-XVIII ს. შესახებ, სხვათა შორის სწერს: „საქართველოსთვის ეს საუკუნე კიდევ იმითი არის დიდად შესანიშნავი, რომ სწორედ მის პირველ წლებში, ე. ი. 1629 წ... რომში პატრებმა დაარსეს პირველად ქართული საბეჭდავი, გამოსცეს წიგნები და მით ევროპას ჩვენს ერთან ერთად გააცნეს აგრეთვე ჩვენი ენა და ლიტერატურაც; გამოსცეს სხვა და სხვა წიგნები, როგორც ლექსიკონი, გრამატიკა, კატეხიზმო, და სხვა... ეს არ იკმარეს. იქვე დაარსეს ქართული ენის შესასწავლად კათედრაც: პროპაგანდის კოლეგიაში სსვ. ტომთა ენებთან ერთად ჩვენს ენასაც საპატიო ადგილი დაუთმეს. მასთან ბევრ ქართველის შეიღებეს გზა გაუხსნეს ევროპაში, მაღალ სასწავლოში სწავლა მიაღებინეს...“ და სხ...¹⁾ ქართველები როგორც ირკვევა დოკუმენტებიდან, ევროპაში ფილოსოფიის სადოქტორო დისერტაციებსაც იტყვენ, როგ. მაგ. 1732 წ. რომში—დავ. ტულუკაშვილი, 1740 წ. კი ივ. ჯიგნიშვილს მიუღია სამეცნიერო დოქტორის ხანისხი ფილოსოფიისა და ღვთის მეტყველებისა.

ქართველი დიპლომატებიც, როგ. მაგ. ცნობილი მწერალი საბა სულ-

¹⁾ იხ. მიხ. თამარაშვილი: „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, გვ. 81.

ხან ორბელიანი, ტფილელი ეფისკოპოსი ქრისტეფორე და სხ... ექვს გარეშეა შემოიტანდნენ ევროპიდან ახალ იდეებს თუ არა, ახალ შთაბეჭდილებებს მაინც, ჩვენ ხომ ვიცით, რომ მაგ. საბა სულხან ორბელიანისთვის უკვალოდ არ ჩაუვლია ამ ევროპაში მოგზაურობას, ლუი მეოთხემეტის ბრწყინვალეობას, ვერსალის სასახლეს და ბოლოს ლა-ფონტენის გატანობას და დამეგობრებას. ყველაფერი ეს სჩანს მისი ნაწერებიდან. ამ მხრივი კვლევა ჩვენი კულტურის ისტორიისა ჯერ არ მომხდარა, ჯერ არ შეგვისწავლია არც ჩვენი აზროვნების, არც მხატვრობის თუ ხუროთმოძღვრების დოკუმენტები ამ საუკუნეებში; ხოლო გვეონია კი, რომ ბევრი რამ შეიძლება აღმოჩენილი იყვეს მნიშვნელოვანი და შუქის მომცენი. თუ კი ხალხურ ლექსებში უსახელო ავტორები დამღეროდნენ: „ხომალდში ჩაეჯექ, ზღვას გაველ, ფრანგის ქვეყნები ვნახეო“ და სხ... სჩანს რომ საფრანგეთი პოპულიარული ყოფილა ჩვენი ხალხისათვის, ეს კი გვაფიქრებინებს, რომ საქართველო იდეურად მაინც არა ყოფილა ევროპის კულტურისაგან დაშორებული, და მიუხედავად ყოველ-გვარი ბარიერებისა, ჩვენში მაინც აღწევდა დასავლეთის იდეური ქროლვანი. ეს ერთი მხრივ. მეორე მხრივაც, იგივე ევროპიული კულტურა იკვალავდა ვზას საქართველოსკენ, და ეს მეორე გზა რუსეთზე გადმოდიოდა.

იმ მძიმე ოპერაციის შემდეგ, რასაც პეტრე დიდის რეფორმები ეწოდება, რუსეთი იქცა ევროპის კულტურის კოლონიად, და ფორტიფიკაციიდან დაწყებული სამეცნიერო აკადემიამდე, ყველაფერი ევროპიდან იქმნა გადმოღებული. და როდესაც ვლადიმერ კობთ მე XVIII ს. რუსეთის კულტურის გავლენაზე საქართველოში, ეს ისე კი არ უნდა გავიგოთ, რომ, რუსეთის თავის-თავადი კულტურა იყო გატაცების შთამბოძნებელი, არამედ ისე, რომ (რუსეთი მხოლოდ მესამე პირი იყო, ერთგვარი გადამცემი პუნქტი. იგი იყო მხოლოდ გეოგრაფიული პირობა, რომლის საშუალებითაც ქართველობა ევროპის გონებრივ თუ ნივთიერ ცხოვრებას უცნობოდა.) ეს ჩვენი აზრი გადაქარბებულად ნურავის ეჩვენება. რუსეთის ისეთი დიდი პატრიოტი და მეცნიერი, როგ. დანილევსკი იყო, პეტრე დიდის რეფორმების შესახებ სწერდა:—„გაცნო რა ევროპას, ისე შეუყვარდა, რომ გადასწყვიტა, რათაც უნდა დასჯდომოდა, რუსეთი ექცია ევროპად... მას უნდოდა, რუსეთის ხის შიგ ძირში მოქრა და სხვით შეცვლა...“ და ცოტა ქვემოდ დასძენს:—„რა საჭირო იყო წვერების პარსვა, გერმანულ კატანების ჩაცმა, ასამბლეებზე ძალით მიღვენა, თამბაქოს

1) იხ. მისი „ისტ. კათოლიკობისა ქართველთა შორის“, გვ. 298.

იძულებითი წვევა, სმეულობის გამართვა (სადაც ბიწიერება და გარყვნილებაც კი გერმანულ ფორმაში უნდა გამოხატულიყო) ენის დამახინჯება, სასახლის და მაღალი წრის ცხოვრებაში უცხო ეტიკეტის შემოღება, წელთა-აღრიცხვის შეცვლა, სამღვდლოების თავისუფლების შეზღუდვა“... და სხ... „ასეა თუ ისე, რუსეთის ცხოვრება უცხოეთის ყაიდაზე იყო გადაბრუნებული ძალმომრეობით-აო...“ როგორც ვხედავთ, არ დაჩინილა უბრალო ყოფის დეტალიც კი, რომ იძულებითი მსხვერველა არ განეცადოს, და მეცხრამეტე საუკუნემდე, ევროპის ასეთ ტყვეობაში იმყოფებოდა რუსეთის იდეური თუ ნივთიერი სინამდვილე. ეს ტყვეობა არც მე XIX საუკ. გათავებულა, მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნე მე XVIII-სთან შედარებით რასაკვირველია დიდი წინ-წაწვევაა და ნაციონალური შემოქმედების მძლავრი გამოჩენა. მე XVIII საუკ. კი ევროპის ისეთი თაყვანისცემის საუკუნე იყო, რომ ყოველივე რუსულს, იმავე დანილევსკის სიტყვით, „დაბალის და საძაგელის“ ბეჭედი ესმოდა. ასეთ პირობებში, რასაკვირველია რუსულ კულტურის შესახებ საუბარი, როგორც თავის-თავადი შემოქმედებისა ზედ-მეტია, და საქართველოც მაშაშასადამე არავითარ გავლენის ქვეშ არ იქნებოდა. ის კი რასაკვირველია ვერ იქნება უარყოფილი, რომ რუსეთის საშუალებით ქართველობაც ეცნობოდა ევროპის ცხოვრებას და რუსეთის გზით ჩვენში მოდიოდა ის ევროპის განათლება, რომელსაც შავის ზღვით გზა ჰქონდა შეკრული ოსმალეთის ბატონობის გამო. იყო ერთი ნაკადიც, უფრო მძლავრი და უფრო შეთვისებული—სპარსული, რომელიც სულ სხვა მხრივ მოდიოდა, და რომლისაც ქართველობა მეტი სიხალისით იღებდა. ეს ძველი ნაცნობი კულტურა იყო, რომელიც მე XVIII საუკ. მართალია დეკადანსს განიცდიდა, მაგრამ ჯერ კიდევ არ იყო ჩამქრალი სპარსულ ლიტერატურის აღორძინების ბრწყინვალეობა. ისე რომ ერთის მხრივ ქართველების აქტიური „სული“, რომელიც როგორც ესთქვით, გონებრივ და ესთეტიურ სიმაღლეებს ეძებდა, მეორე მხრივ ის გარეშე სტიმულები, რომელნიც არა სისტემატიურად მოდიოდნენ ევროპიდან და რუსეთიდან ერთი გზით, და სპარსეთიდან მეორე გზით, ჰქმნიდნენ იმ საუნჯეებს, რომელთა მიხედვითაც მე XVII—XVIII საუკუნეებს, აღორძინების ეპოქას ვუწოდებთ.

რაში გამოიხატა ეს აღორძინება? უმთავრესად მხატვრულ მწერლობაში. მაგრამ არც თუ კულტურის სხვა მხარეები იყო დავიწყებული. მხოლოდ ანტონ I კათალიკოსის დაუღალავი და ნაყოფიერი მწიგნობრობა რომ ვიგულისხმობთ, ეს, კმარა ჩვენი აზრის ნათელ-საყოფად. სა-

კმარისა თვალი გადავაგლოთ იმ ღრვის ხელთ-ნაწერების კატალოგს, და დავრწმუნდებით, რომ დიდი გონებრივი მუშაობა სწარმოებდა ამ საუკუნეში. ფილოსოფიური ლიტერატურა თუ საისტორიო, ბუნების-მეტყველება თუ ღვთის-მეტყველება, ყოველ სფეროში იწერება თუ ითარგმნება საკმაოდ ვრცელი ლიტერატურა. მაგ. ფილოსოფიიდან ანტონ კათალიკოსმა სთარგმნა: 1) არისტოტელეს დიალექტიკა და იმისივე ათი კატეგორია. 2) ბაუმეისტერის ფილოსოფია, ლოლიკა, მეტაფიზიკა და ეთიკა; 3) მისივე—ფილოსოფია, დოქინიტიური; ალექსანდრე, ბატონიშვილმა 1739 წ. სთარგმნა ვასილ მაკედონელის „ტესტამენტი“ და წარმოადგენს ზნეობრივ მოძღვრებას; გაიოზ რექტორმა—მარკ ავრელიუსის ზნეობითი განსჯანი და სხ... გარდა ცნობილ ხელთაწერებისა, ბევრს ჩვენამდე არ მოუწევია¹).

ღვთის-მეტყველების დარგი უფრო მდიდრად იყო წარმოდგენილი. ანტონ კათალიკოსი, გაიოზ რექტორი, დავით ალექსიშვილი, თელავის სემინარიის მეორე რექტორი და სხვანი, სწერდნენ ორიგინალურ შრომებს, სთარგმნიდნენ რჩეულ ნაწერებს და სხ... ღვთის-მეტყველებასთან ერთად ქადაგებაც მაღალ საფეხურზე იდგა, და ჰყავდა ისეთი სერიოზული წარმომადგენლები, როგ. მაგ. ანტ. ქყონდიდელი, ამბროსი ნეკრესელი, ამბროსი მიტროპოლიტი, და სხ...

ისტორიოგრაფიას ხომ შეთვრამეტე საუკუნეში ჰყავს ისეთი მეცნიერი, როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი; რომელიც იმ ღრვის მიხედვით ღრმა ანალიზის და კრიტიკული კულის პატრონია. მისი საქართველოს ისტორია და გეოგრაფია დღესაც არ არის სავსებით მოძველებული, და მეცნიერები ჯერ კიდევ ბევრ ცნობებს ამოიღებენ და დაემყარებიან. შემდეგ ვახუშტისა, ისტორიის დარგში მოღვაწეობდნენ ანტონ კათალიკოსი, ზაქარია კათალიკოსი, ჩხეიძე, პაპ. ორბელიანი, ფარს. გორგიჯანიძე, ჩხატურელი, დიმ. ტლაშაძე, დავით ბატონიშვილი და სხ... მაგრამ გაზრდა საქართველოს ისტორიისა, მსოფლიო ისტორიიდანაც იწერებოდა ორიგინალური შრომები, როგ. მაგ. დავ. ბატონიშვილის შემოკლებული საზოგადო ისტორია, რომელიც შეიცავს: ასურეთს, სპარსეთს, საბერძნეთს, რომს და საქართველოს. აგრეთვე ითარგმნება კურციუსის ალექს. მაკედ. ისტორია, დიოდორისა და ჰეროდოტეს ეგვიპტეს ისტორია, ძვე-

¹) ზოგი რამ ეხლა ჩნდება, როგ. მაგ. 1923 წ. რუსეთიდან ჩამოტანილ ქართულ ხელთნაწერების კოლექცია, რომელთ შორის აღმოჩნდა ფილოსოფიური დარგის ხელთნაწერებიც.

ლი ისტორია და მრავალი სხვა.., იწერება მემუარები, მოგზაურობანი, ავტობიოგრაფიები... ითაოგმნება ფიზიკის, გეომეტრიის, არტილერიის და სხ.. სახელმძღვანელოები, ერთი სიტყვით ყოველ-მხრივი და აჩქარებული მუშაობა სწარმოებს ყოველ დარგში. ამას დაუმატოთ ისეთ სასწავლებლების დაარსება, როგ. მაგ. თელავისა და ტფილისის სემინარიები, სადაც ასწავლიდნენ ფილოსოფიას, ლათინ-მეტყველებას, რიტორიკას, გრამატიკას და სხ.. სტამბების დაარსება ტფილისსა და ქუთაისში, ესეც ხომ მნიშვნელოვანი ფაქტია. თითქოს გათავდა ქართული კულტურის ემიგრანტობა. რომი, ვალახია, პეტერბურგი, მოსკოვი, ეს ქართული სტამბების პირველი რეზიდენციები მიტოვებული იქმნენ და საქართველოს სატახტო ქალაქებში ამუშავდნენ საბეჭდი მანქანები. ყველაფერი ეს რასაკვირველია იმის მაჩვენებელია, რომ ქართული კულტურა ძიებისა და ზრდის პროცესში შევიდა. შორს მიჰფრინავდა შემოქმედების გენია, ხალისდებოდა და წელში იმართებოდა წინა საუკუნეებში შექიწროებული-სინამდვილე, თითქოს იბადებოდა ახალი საზოგადოებრივობა, ახალი უფლებრივი შეგნება. და თითქოს ყველაფერი ეს წინათ იგრძნო ვახტანგ მეექვსე—სჯულმდებელმა, რომელმაც სისტემაში მოიყვანა მანამდე არსებული იურიდიული ძეგლები, მოუხდინა რეფორმები და ისეთი ახალი და ჰუმანიური სული შთაჰბერა, რომ უცხოელნიც კი აღიარებენ ვახტანგის კანონების უპირატესობას ამ მხრივ, იმ დროის ევროპიულ სახელმწიფოთა კანონმდებლობასთან შედარებით. მაგალ. ფრენკელი, ვახტანგ VI კანონების რუსულ თარგმანის წინასიტყვაობაში სხვათა შორის სწერს:— „ამ კოდექსის გულ-დასმითი კითხვა; აცნობს მკითხველს ქართულ კანონების არა ჩვეულებრივ ჰუმანიურ შეხედულებას პიროვნების ხელ-შეუხლებლობის, მისი სხვებისადმი განწყობილების და დანაშაულისათვის სასჯელის და ხასიათის შესახებ. ამასთანავე არ უნდა დაგეავიწყდეს ვახტანგის კანონების შედგენის დრო, — მე-XVIII საუკ., დასაწყისი. და მაგალითისათვის, როს შეეადართ ვახტანგის სისხლის სამართლის კანონები, ევროპიულ სახელმწიფოთა იმავე პერიოდის კანონებს ჩვენ იძულებულნი ვიქნებით საქართველოს მეფის კანონებს მივცეთ უპირატესობა, სირბილის და შეღავათიანობის მხრივ, ადამიანისა სისუსტის მიმართ. ქართულ კანონებში ჩვენ ვერა ვხედავთ იმ საშინელ და წარმოუდგენელ სასჯელს, რომლითაც სავსე იყო ევროპიული უწინდელი კოდექსები“-ო.¹⁾ და დასძენს:... „—ეს იმას ამტკიცებს, რომ იმ დროს საქართველოში ცი-

¹⁾ იხ. Снур. зак. Груз. царя Вахтанга VI. гл. III.

ვილიზაცია საკმაო სიმაღლეზე იდგა, და არც გასაკვირველია-ო“ და სხ. ჩვენც გვეგონია, რომ ვახტანგ მე VI კანონები ქართველი ერის კულტურული სიმაღლის მაჩვენებელია, რადგან ისინი მხოლოდ ინდივიდუალურ მოვლენას კი არ წარმოადგენენ, არამედ ღრმა ნაციონალურს. როგორც საზოგადოდ ყველა კანონ-მდებელი, ისე ვახტანგ VI, ვერ დადგებოდა თავისი ერის უფლებრივ მოთხოვნილებათა გარეშე, და მისი სამართალი უნდა ყოფილიყო ამ მოთხოვნილებათა ერთგვარი კონცენტრაცია. ამ მხრივ, კანონ-მდებლის მოქმედების პროცესი და პოეტის თუ მხატვრის შემოქმედება ანოლოგიურნი არიან.

როგორც ყველა დიდ პოეტის თუ მხატვრის შემოქმედებაში, ვით ფოკუსში იკრებიებიან ერის ყველა უმაღლესი ძალები, ხასიათის თავისებურობა, მისწრაფებები და სხ... ისე კანონ-მდებელიც, თავისი ერთგვარი მხატვრული ბუნებით ითვისებს იმ უფლებრივ შეგნებას, რომელიც მის ხალხში დაფანტულად და უფორმოდ იბადება, და თავისი ინდივიდუალური სულის შემოქმედებითი პროცესში ამუშავებს, კონცენტრაციას უხდენს და „ჰქმნის“ ახალ სამართალს.

ამას გარდა, თვით ის ფაქტი, რომ უფლებრივი „შემოქმედება“ საკმარისი გახდა მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში, ჩვენის აზრით იმის მაჩვენებელია, რომ ქართველ ერში მომწიფებული იყო უფლებრივი იდეები, რომ მისი სულის სიღრმეში რაღაც დიდი და იდეალური მუშაობა სწარმოებდა. ჰენიმე, ერთ თავის თანამედროვე პოეტის შესახებ სთქვა, რომ „პოეტად გაჰხადა გულის ავისილობამა“-ო. შეიძლება ეს ითქვას ყოველი ნამდვილი შემომქმედის, და ამ შემთხვევაში კი ვახტანგ სჯულმდებლის შესახებ.

მაშასადამე სამართლის მხრივაც, საქართველოს მე XVIII საუკუნე აღორძინების ხანას წარმოადგენს. ქართული კულტურის ზემო-ხსენებულ მხარეებთან ერთად, უფლებრივი შეგნებაც ძიებისა და ზრდის პროცესში შევიდა. ყველაფერი ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ ერის შემოქმედებითი გენია დაძრული იყო, რომ ჩვენი გონებრივი ცხოვრება არ ეგუებოდა პოლიტიკურ და ეკონომიურ დაბრკოლებებს, და მიუხედავად ამ გაყრისა, მაინც ამჟღავნებდა იმ პოტენციას, რომელსაც ისტორიამ არაერთხელ აუმართა იშვიათი და საშინელი ბარიერები.

ენახოთ ახლა, როგორია მხატვრული მწერლობის სახე ამ საუკუნეში, და რა სიმაღლეზე არის ასეული ქართული გზნება, შემოქმედებითი მოტივები და ესთეტიური მიღწევები.

გ. ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა .

მეთვრამეტე საუკუნეს მეჩვიდმეტეცსაგან გადმოეცა დიდი ლიტერატურული მემკვიდრეობა თეიმურაზის, არჩილის და სხ... პოეზიის სახით. ეს უკანასკნელი რასაკვირველია იმის მაჩვენებელია, რომ მე-XVII საუკუნეში, ჩვენაგვკონია საკმაოდ მნიშვნელოვანი ლიტერატურული და საზოგადოებრივი დუღილი. მათი პოეზია, და განსაკუთრებით ლირიკა საუკეთესო მაჩვენებელია იმისი, რომ მანამდეც ქართული მწერლობა არ მომკვდარა, როგორც ზოგიერთ მკვლევარსა ჰგონია, და ლექსიური თუ მხატვრული მასალა შერჩევისა და გადახალისების საგნად ყოფილა თაობათა ხელში. ამ საუკუნეში კი, ჩვენ ლიტერატურასა ვხედავთ ცხოვრებასთან დაახლოვებულს, საზოგადოებრივ ძალად გადაქცეულს, ხოლო თეიმურაზისა და არჩილის სახით—პოეტებს, რომელნიც თავისუფლად და მეტად თამამად ეკიდებიან ლიტერატურულ თემებს. განსაკუთრებით თეიმურაზი ხშირად ისეთ თემას იღებს და ისეთი ჟანრითა სწერს, რომ თანამედროვე პოეტებიც კი შურიტა და გაოცებით მოისმენენ. მიტომ იყო, რომ გემოვნება განვითარებული და ლექსის საიდუმლოებაში ნაწრთობი თანამედროვენი, თეიმურაზს დიდად აფასებდნენ და რუსთაველთან ატოლებდნენ. მე-XVII—XVIII საუკ. ლიტერატურულ დოკუმენტებში ხშირია მისი სახელის ხსენება რუსთაველთან ერთად, და როგორც არჩილის „თეიმურაზიანიდან“ ვგებულობთ, ლიტერატურული განყოფაც კი ყოფილა, რუსთაველიანების და თეიმურაზიანების სახით. „ზოგი შენ გაქებს, ზოგი მე“...ო.

არც თუ თვით თეიმურაზი ყოფილა თავისი პოეტობის ნაკლები დამფასებელი, და პოლიტიკურ გვირგვინ დაკარგული, პოეტის გვირგვინს რუსთაველსაც არ უთმობდა.

„ლექსი ჩემი სჯობს გვარადა, ტკბილად სასმენლი ყურისა,

„მანაც რუსთველსა აქებენ, მე იმან გამაგულისა—ო.

ამ თქმაში რასაკვირველია გადაჭარბება არის, მაგრამ მიუხედავად ამისა, თეიმურაზი დიდი პოეტური ფიგურაა. მართალია, იგი რუსთაველის გავლენას განიცდის, და განსაკუთრებით ლექსის ტექნიკის მხრივ, მაგრამ ახალი და ორიგინალური თემა იმდენი აქვს თეიმურაზს, რომ მისი პოეზია ერჩევა როგორც მძლავრი ინდივიდუალობის მატარებელი. მაგ. „გაბაასება ღვინისა და ბაგისა“. რომელიც პოეტურ შედეგად უნდა ჩაითვალოს, „შედარება გაზაფხულისა და შემოდგომისა“, სადაც პოეტის პალიტრა მეტად მდიდარ ფერებს შეიცავს და სხ... ხოლო მისი ლირიკა მეტად ღრმა და წრფელი. აქ იგივე კილო ისმის, რომელიც თითქმის

აღარ სცილდება ჩვენს პოეზიას, კილო მწუხარე და ნაღვლიანი, გამოწვეული როგორც კერძოდ მისი და საქართველოს მდგომარეობით, ისევე „სოფლის“ ანუ მთელი ქვეყნის თუ კოსმოსის „ცბიერობით“ „სიკრუით“ და „მუხთალობით“. აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ თეიმურაზის პესიმისტური განწყობილება ბოლომდე არ მიდის. იგი მაინც ამჩნევს „სოფლის“ ლამაზ მხარეებს და ქვეყანასთან შერიგების გზებს ეძებს. ნუგეში და იმედი უკიდურეს სასო-წარკვეთილების დროსაც კი, ეს თითქოს სპეციფიური ქართული განწყობილებაა, ჩვენ ენახავთ, რომ ამ ფსიქოლოგიურ მდგომარეობას, სასოწარკვეთილებისა და იმედიანობის შორის ქანაობას, ხშირად ეძლევიან თეიმურაზის მომდევნო პოეტები. რასაკვირველია, ამაში წმინდა ქართულ ხასიათს ვერ დავინახავთ, მაგრამ ქართველობას რომ ეს ახასიათებს, — ფაქტია. თუნდა ნიკ. ბარათაშვილის „შავად მღელვარი ფიქრი“ და „მოკლული სარწმუნოება“ ავიღოთ მაგალითად. მივიდა იგი ბოლომდე? დაიძაბა *pereat mundus?* — არა. „უნდა კიდევაც მივიღოთ მას“ — ო, ე. ი. „სოფელს“, ცხოვრებას, ისტორიას, და ჩვენის აზრით, ეს ფსიქოლოგია. ენმა ისტორიამ მომართა ასე: საშინელ ქარტახილებს და სასო-წარკვეთის“ შემდეგ, მაინც რაღაც ძალა შესცვლიდა თითქოს სამუდამოდ დამყარებულ ავ რეჟიმს, და განათლებოდა პერსპექტივა. „აღმართს დაღმართი მოსდევსო“. და თუ გარემოება ფსიქიკის შემუშავებასა და შეცვლაში დიდ მონაწილეობას იღებს, ჩვენშიც ეს თვისება საგანგებოდ უნდა განმტკიცებულიყო. ამის აუარებელი მაგალითების ამოწერა შეიძლება, მაგრამ ამ შემთხვევისთვის ეს არ არის საჭირო. და რომ თეიმურაზი კარგად ჰხვდებოდა ეროვნულ დეღვას, პოეტურ ფიქრებს და მკიდროდ იყო დაკავშირებული თავისი დროის სულიერ განწყობილებასთან, ეს იმიტომაც მტკიცდება, რომ მის გარშემო თავს იყრიან პოეტები, განიცდიან მის გაფლენას, და ჰქმნიან ერთგვარ ლიტერატურულ სკოლას. რასაკვირველია, ცნება „სკოლა“ არ გამოჰხატავს სავსებით იმ ურთიერთობას, რომელიც მათ შორის იყო დამყარებული, მაგრამ ეს ლიტერატურული ჯგუფი შედუღებულ მთლიანობას კი ჰქმნიდა. მრავალი პოეტური სახე, თუ ერთმანეთში გადასული აზრები აახლოებენ ამ პოეტურ ნაწარმოებებს და ნათლად აჩვენენ იმ შინაგან კავშირს, რომელიც ამ ცალკეულ ქმნილებებს ერთ მთლიან ძალად წარმოგვიდგენენ. ვიმეორებთ, რომ ეს სკოლა არ არის, იმ სიტყვის ნამდვილი გაგებით, რადგან იგი იქმნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მწერლები, შეგნებულად უკავშირდებიან ერთმანეთს ამა თუ იმ გარკვეულ რწმენის მიხედვით და ერთი მიზნის გათვალისწინე-

ბით. მე-XVII საუკუნის პოეტებს ასეთი გარკვეული საერთო რწმენა არა აქვთ, იქნებ ეს არც იყვეს საჭირო საზოგადოდ, სამაგიეროდ მათა აქვთ აღელვებული პოეტური ცხოვრება, საერთო სიმპატიები და განწყობილება, ცოცხალი ტრადიციები. კითხულობთ და გეჩვენებთ, რომ ყოველი მათი სტრიქონის უკან იმალება დიდი წარსული, მაღალი მოგონებანი და სერიოზული აწმყო. მათ შემოქმედებაში დიდი მელანქოლიაც არის, რომელიც სისხლ-ნაკლებობის შედეგი კი არ არის, არამედ ძალთა გზა-შეკრული დულილისა. ყველაფერი ეს მოქცეულია თეიმურაზის პოეზიაში, და ყველაფერი ეს მემკვიდრეობად გადადის არჩილ მეფის შემოქმედებაშიც.

როგორც მოტივები, ისე ლექსის ფორმაც არჩილს ტრადიციული აქვს, და ეს ტრადიცია უახლოესად თეიმურაზ პირველისაგან არის გადმოცემული. ეს უკანასკნელი არჩილ მეფის მამეტროა, რომელსაც დიდი აღფრთოვანებით უძღვნის პანეგირიკებს და იმავე დროს ღრმა მოფიქრებით აფასებს თეიმურაზის პოეზიას, როგორც იშვიათსა და ფრიად ოსტატურს. მაგრამ ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ არჩილს ინდივიდუალობა დაკარგული ჰქონოდა. პირ-იქით. არჩილ მეფე, ამ გადმოცემულ მემკვიდრეობას ახალი გზებით ასხვავებებს, ლექსის ფორმას უხსნის ახალ შესაძლებლობას, ხოლო შინაარსს თითქოს ამახვილებს და აფართოვებს. ეს გაფართოება გამოიხატა ამ დიდაქტიურ მომენტის შეტანაში, რომელიც შემდეგ დავით გურამიშვილმა უკიდურეს განვითარებამდე მიიყვანა. თავის-და თავად დიდაქტიკა პოეზია არ არის, მაგრამ მხატვრული ამოცანაც სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ არა-პოეტურ მოვლენას თუ საგანს მოუძებნო ისეთი განათება, რომ მიმზიდველი გაჰხადოთ და ლამაზი.

ამას გარდა, ამ დიდაქტიურობას თავისი ახსნა სხვა სივრცეშიც აქვს. არის ხოლმე ისეთი მომენტები ისტორიაში, როდესაც ხელოვნება ტრიბუნად უნდა იქცეს, და საზოგადოებრივი აღფრთოვანების პათოსი. თუ სასოწარკვეთილების საშინელება იქიდან უნდა ისმოდეს ამაღლებული ტონით. ერთი ასეთი მომენტთაგანი არჩილის ეპოქა იყო, როდესაც პოლიტიკურ მდგომარეობის სიმძაფრეს ზედ დაემატა ქართველი საზოგადოების ზნეობრივი დაცემა. მტერთა შემოწოლვა ისეთი მძლავრი იყო, რომ გარდა პოლიტიკური კედლებისა, შეანგრია რელიგიისა და ზნეობის ზღუდეებიც. ხალხის გრძნობა თითქოს საითკენაც გადაქანდა, თითქოს დაკარგულ იქნა მოვალეობის შეგნება, და მასთან ერთად პატიოსნებაც. თითქოს ქართველი ადამიანი დარჩენილი იყო გავერანებულ უღაბნოში. აღა-

რა სჩანდა მისი ბუნების საუკეთესო თვისებანი, როგორც რაინდული სიყვარული და ერთგულება, სინაზე და თავაზიანობა, პირ-დაპირობა და შეუღღრეკელობა. ამის ნაცვლად — ორპირობა და გაუტანლობა, ავ-ხორცობა და აწყვეტილობა, პატივ-მოყვარეობა და სიტლანქე და სხ... ეს საშინელებია რამ არჩილ მეფე თვალს უსწორებს და პოეზიის თილისმით სცდილობს „დაკარგული სამოთხის“ დაბრუნებას. მართალია, ამ დიდაქტიურ პოეზიის დანიშნულება პრაქტიკული ხასიათისაა, მაგრამ არჩილის შემოქმედებითი სიმძლავრეც იმაში მდგომარეობს, რომ ამ გამოყენებითი ამოცანას ისეთი გამოთქმის ფორმა მისცა, რომ ხელოვნებას არ უღალატა. ამ მხრივ იგი უნდა ჩაითვალოს დავ. გურამიშვილის პირდაპირ წინამორბედად, ქრონოლოგიურად კი არა, იდეურად და ესთეტიურადაც. ხოლო საერთოდ, არჩილ მეფე არის მე-XVII საუკუნის მნიშვნელოვანი წარმომადგენელთაგანი. ხოლო ორივემ ერთად, თეიმურაზმა და არჩილმა ისეთი ატმოსფერო შექმნეს თავის გარეშეშეშე, ისე გააცოცხლეს და აამაღლეს შემოქმედებითი ტრადიციები, რომ საერთო გავრანების ფონზე პოეზია მოსჩანს როგორც ზღვის მაღალი ლამპარი, შორს რომ სწვდება მისი იმედიანი შუქის ისარი. მათვე მოუმზადეს ნიადაგი მეთვრამეტე საუკუნის ისეთ გიგანტებს, როგორც დავ. გურამიშვილია და ბესარიონ გაბაშვილი ანუ ბესიკი.

მაგრამ ვიდრე ამ უკანასკნელთა შემოქმედებას შევეხებოდეთ, საჭიროა მოვიხსენიოთ საბა-სულხან ობელიანი, რომელიც მე-XVII საუკ. მეორე ნახევარში და მე-XVIII ს. დასაწყისში მოღვაწეობდა. საბა-სულხან ობელიანი არის იმ ეპოქის ქართული პროზის უდიდესი წარმომადგენელი. მისი „სიბრძნე—სიცრუე“ არის მეტად მნიშვნელოვანი სალიტერატურო დიკუმენტი, რომლის მიხედვითაც ირკვევა არა მხოლოდ ქართული სიტყვის განვითარებული მდგომარეობა, არამედ ქართველი ერის გონებრივ—ესთეტიური სიმადლე. ხოლო თვით ავტორის ფიგურა ისეთი შთამაგონებელია და მიმზიდველი, რომ გვეჩვენება როგორც იმ ეპოქის იდეათა ერთგვარი აუზი, რომლის გარშემოც შემოკრებილია ქართული საზოგადოების ყველა ცოცხალი და შემოქმედები ძალა. გვეგონია, რომ საბა-სულხან ობელიანს მეტად მნიშვნელოვანი როლი უნდა შეესრულებინა როგორც პიროვნებასაც, განსაკუთრებით ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ. ჩვენთვის ამ ეხმად საინტერესოა არ არის, როდის დასწერა ჩვენმა ავტორმა თავისი „სიბრძნე-სიცრუე“, საინტერესოა უფრო ის, რომ ეს შესანიშნავი ნაწარმოები დაიწერა, სადაც იგავების სახით გადაშლილია ჩვენი ხალხის სულიერი ქვეყანა; მეტად სკეპტიკური და დამცინავი, და ყველა-

ფერი ეს შესრულებულია მეტად ფართე პერსპექტივით, მთელი ქვეყნის ჩვენებითა და გათვალისწინებით. ამ მხრივ რასაკვირველია საბა-სულხან ორბელიანი მეტად მნიშვნელოვანი ნიშანია თავისი დროის ვითარების. საჩვენებლად, მაგრამ ვიმეორებთ, როგორც პიროვნებას, და განსაკუთრებით ევროპიდან დაბრუნების შემდეგ, დიდი გავლენა უნდა მოეხდინა იმ წრეზე, რომელთ ხელშიც იმყოფებოდა აზროვნებისა თუ შემოქმედების სადავე. და შორეული ანალოგიით, უნებურად ვიკონებ ვოლტერს, რომლის მსგავსად საბა-სულხან ორბელიანიც ევროპაში მოგზაურობამ შეახვედრა ახალ ფილოსოფიურ, ესთეტიურ თუ მორალურ საკითხებთან, რასაც იგი აღარებდა იმ მსოფლ-მხედველობას თუ ტრადიციებს, რომელიც მისამშობლოში იყო გაბატონებული. და რაც ვოლტერისთვის იყო ინგლისი, საიდანაც საზარელ სარკასტიულ წერილებს სწერდა საფრანგეთს, და ახალ შემოქმედებისკენ მოუწოდებდა, ისე ჩვენი მოგზაური ავტორისთვის იყო რომი, პარიზი და სხ... სადაც მან ბევრი რამ ნახა ახალი და მისაბამი, რასაც სწავლობდა დიდი დაკვირვებით, ღრმა ანალიზით, რომ კარგად შეეთვისებინა ის მხარეები, რომელთ საქართველოში გადმონერგვა უდიდეს საქმედ მიაჩნდა. საბა-სულხან ორბელიანის მოგზაურობიდან აშკარადა სჩანს ეს ღრმა დაინტერესება, და გვგონია, დიდი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა თანამედროვეთათვის ამ ახალ ფიქრების, ახალ განცდების და ახალი პულსაციის თუ სუნთქვის ჩამოტანას საქართველოში, სადაც ბევრსა ჰფიქრობდნენ დასავლეთზე, მაგრამ სინამდვილე მაგრად უკეტავდა შავი ზღვის კარებს.

საბა-სულხან ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუე“ კიდევ იმით არის შესანიშნავი, რომ აქა ვხედავთ ხალხთან დაახლოვებას, ხალხის მსოფლმხედველობას, რაც უეჭველად პროგრესიულობის მაჩვენებლად უნდა ჩაითვალოს. აქ მწერლობა უკვე თავს აღწევს სასახლეებს და პაპულიარულობის გზას ადგება.

ხოლო ფორმის მხრივ, ეს ტენდენცია უფრო ნათლად სჩანს. იგი უახლოვდება სახალხო ენას როგორც აწინაქესით, ისე კილოთი, სიბრტევით. და თუ გავითვალისწინებთ დავ გურამიშვილის პოეზიის სისადავეს და ხალხურ ენას, შეიძლება იმ დასკვნამ გამოტანა, რომ ჩვენს იმ დროინდელ ლიტერატურაში ეს ტენდენცია ყოფილა.

იქნებ ამ მიმართულების ერთი მიზეზთაგანი ის პოეტური იდეოლოგია იყოს, რომელიც იმ დროს გაბატონებული ყოფილა და რომელსაც ერთგვარი კოდიფიკაცია მამუკა ბარათაშვილმა მოუხდინა თავის „ქაშვი“

ში“. შეიძლება გადაკრით ითქვას, რომ არჩილიდან მოყოლებული, ეს ტენდენცია მტკიცედ ტარდება ქართულს ლიტერატურაში, და საუკეთესო პოეტური დაგვირგვინება დაე. გურამიშვილის შემოქმედებაში ჰპოვა. ეს უკანასკნელი ჯერ კიდევ არ არის კარგად შესწავლილი და შეფასებული ჩვენს ლიტერატურაში. ჯერ კიდევ არ მომხდარა იმ უდიდესი მსოფლმხედველობის გადაშლა, რომელიც დაე. გურამიშვილის პოეზიაში არის მოქცეული, და არც ის ლექსის მორფოლოგია არის შესწავლილი, რომელითაც დაე. გურამიშვილმა გაამდიდრა ჩვენი სიტყვის მუსიკა. დავით გურამიშვილამდე, არც ერთ ქართველ მწერალს არ შეუქმნია ისეთი სადა და მინუმენტალური ლექსი. ჩვენ სასწაულად მიგვაჩნია შოთა რუსთაველის პოეტიკა, მაგრამ იქ ხომ სისადავე არ არის. გიორგი წერეთელი სწორედ შენიშნავს, რომ „ვეფხვის ტყაოსნის ენა უფრო ხელოვნურია: იქ ყოველი გრძნობა, ყოველი პოეტური მხატვრობა, თითქოს აია-სოფიის კენჭით არის გამოყვანილი“-ო.¹⁾ რუსთაველის ენა დიდ ორკესტროს ხმას გამოსცემს, გურამიშვილისა კი ლერწმის სალაზურია, ქაცვია მწყემსის ხელით გამოკრილი. თითქოს ამ პრიმიტიულობაში პროგრესიული არაფერი არ უნდა იყვეს, მაგრამ არის ხოლმე კაცობრიობის ცხოვრებაში პერიოდული დაბრუნება პირველ წყაროსთან ახალ ძალთა მოსაკრებად. და დაე. გურამიშვილის პრიმიტივიც ასეთი დაბრუნებაა. უკვირდებით დაე. გურამიშვილის და მის თანამედროვეთა შემოქმედებას, და გეჩვენებთ. თითქოს იმ დროინდელი ქართული ლიტერატურა ერთგვარ კონტაქტში იმყოფებოდა ევროპის ლიტერატურასთან. იქაც ხომ მე-XVIII საუკუნეში ჯარჯიშვილი იქმნა ხელოვნურად აშენებული ბრკვეიალა ტრავედიები, სასახლის ორდები, მონოტონური მიმართვანი, და ლიტერატურის ავანსცენაზე ვამოყვანილი იქნა ყოველ-დღიური ცხოვრება, სადა მოწყობილობა, მდაბიო ხალხი. სალონების ტონი შესცვალა უბრალოობამ, სამეფო კარის გაზვიადებული და გამახვილებული ეტიკეტი-ბუნებრივობამ და გულწრფელობამ. გათავდა სამეფო დარბაზის და ვეზირების ლიტერატურა, და იმ ტენის სიტყვით საკირო გახდა „წიგნი, ოჯახებში ბუხართან საკითხავად; ამ მხრივ მობრუნდა შემოქმედება“.. ამავე მოვლენასა ვხედავთ ჩვენშიც, შეიძლება ითქვას უფრო აღრეც. გარდა ამისა, საერთო მომენტი სხვაც არის. როგორც ვნახეთ; მე-XVII--მე-XVIII ს. ს. ჩვენში საგანგებოდ ვითარდება ზნეობრივი მოტივი, და დიდაქტიური ტონი თითქმის ყუფლდება ლიტერატურას. ევროპაშიც ხომ ასე იყო. ინგლისში, საფრანგეთში,

1) იხ. „დავითინი“, ზ. ჭიჭინაძის გამოცემა VI. 1911 წ. გვ. 313.

გერმანიაში და სხ... მეთვრამეტე საუკუნეში ჩნდება და ბატონდება ზნეობრივი ხასიათის ლიტერატურა. რომანებსა და ლექსებს რომ თავი დივანებოთ, „ყოველ-კვირეული ზნეობრივი გამოცემები“ იმდენი იყო, რომ ჰფარავდა უკვე დრო-გარდასულ მოტივებსა და თემებს. ჩვენის აზრით, ეს მომენტის ხალხთან დაახლოვების საშუალება იყო, რომ ლიტერატურასა და მასიურ ცხოვრების შორის გაბმულიყო ცოცხალი კავშირი. ასევე საერთო რელიგიური ტენდენცია, ან „სერაფიული“; როგორც გერმანელები უწოდებდნენ (Seraphische Dichtung) რომელიც უმაღლეს მწვერვალამდე აიყვანა მილტონმა—ინგლისში, კლოპშტოკმა—გერმანიაში და სხ... ჯერ ძნელია იმისი თქმა, თუ კონკრეტულად რა იყო ამ მსგავსების მიზეზი, იმის თქმა კი შეიძლება, რომ ლიტერატურულ მოძრაობის ზოგადი ქროლვანი საერთო იყო და ზემოდ გამოთქმული მოსაზრებანი საქართველოსა და ევროპის შორის იდეურ ურთიერთობისა, ამითაც მტკიცდება. მაგრამ ეს სხვათა შორის.

მე-XVIII საუკ. ქართული ლიტერატურის შემდეგი მწვერვალი—ბესიკია, (ბესარიონ გაბაშვილი) რომლის ლირიკა, როგორც განცდების სიღრმით, ისე ფორმის მხრივ, უდიდეს მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. გაბატონებულია ჩვენში ის აზრი, რომ ბესიკი სპარსული პოეზიის გავლენას განიცდის, მაგრამ გვგონია, რომ ეს ზეპირი აზრია, რადგან ამ გავლენის კონკრეტული ჩვენება ჯერ არავის უცდია. მაგრამ რომ ეს ასეც იყვეს, მაინც ბესიკის პოეზიაში იმოდენა სიმდიდრეა დაგროვილი, რომ იგი უნდა ჩაითვალოს დამოუკიდებელ და სავსებით ორიგინალურ მოვლენად. ზოგჯერ იგი ხელოვნების უკანასკნელ მწვერვალებს აღწევს და ჩვენს წინ სდგება სავსებითი გამომხატველი სახე, უმაღლეს ენების აფეთქება და სრულიად ახალი პოეტური სტილი. ბესიკი ღრმა ლირიკოსია, და ისეთი, რომელსაც, შეიძლება ითქვას, მხოლოდ ერთი მოტივი აქვს, შემოქმედების ერთი მამოძრავებელი ძალა, მაგრამ იმდენი აქვს ვარიაციები, ისეთი გრძნობის სიღრმესა ჰმლის, რომ მისი პოეზიის მრავალმხრიანობა თითქოს სასურველიც არ არის.

დედოფალი ანა, და მისდამი ტრალიკული სიყვარული, ეს არის ბესიკის ლექსების საფუძველი, მისი მსოფლმხედველობის პრიზმა, და მთელი სიცოცხლის აზრი. აქედან გამომდინარეობს ის უძირო სევდა, რომლის მელანქოლიური ტონებიც, ჩვენი პოეზიის იშვიათ სამკაულს წარმოადგენენ.

ჩვენ ბევრი ვიცით „მსოფლიო სევდიანობის“ წარმომადგენელნი, მაგრამ მათ შორის მეტად ხშირია დატანჯულობით კოხტაობა, უიმედო-

ბის ეფექტიანი ძაძით-მოსილობა, მოგონილი წვალემა და საერთოდ გულ-
უწრფელობა. ბესიკის შესახებ ამას ვერ ვიტყვით, რადგან იგი თავის სეე-
დის საგანს „მსოფლიო კითხვად“ არ აქცევს და ეს არც ეინტერესება.
და მისი „სეედის ბალიდან“ თუ გამოჰკრთება. სოფლის წყევა—ეს ცივი
გონების პროექცია კი არ არის, არამედ კენესაა გულის, რომელსაც
„სეედის ლაშქარი შემოუხდება“; და „ჰაერი ცივ-ნამიანი“ უბნელდება
ანა ბატონიშვილის სიკვდილით.

ბესიკი სიყვარულის უდიდესი მთქმელია. და თუ შემოქმედის მთა-
ვარი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ სხვათა სულში გაატაროს
ის განცდები, რომელიც თვით განუცდია, უშუალოდ იმოქმედოს ადა-
მიანის გრძნობებზე და აავსოს იგი იმ სიცოცხლით, რომლითაც თვით
ავსილა და ამეტყველებულა, ბესიკი უდიდეს შემომქმედად უნდა ჩაითვა-
ლოს. ხოლო ფორმის მხრივ, ბესიკი პირდაპირ ვირტუოზია. მასა აქვს
ლექსის ფაქტურის დიდი შეგნება. მისი ლექსების მეტი წილი პირდაპირ
მუსიკაში გადადის, იმდენია მათში გარეგანი თუ შინაგანი რითმა, ხმო-
ვანთა თუ თან-ხმოვანთა კომპოზიცია, ალიტერაციები, და ზოგჯერ ასო-
ნანსებიც კი. კითხულობთ მის ლექსებს და გაცდებთ უმწვერვალესობამდე
მიყვანილი მუსიკალობა:

ტანო ტატანო, გულ წამტანო, უცხოდ მარებო,
ზილფო კაეებო, მომკლავებო, ვერ საკარებო და სხ...
ან შემდეგი: „ნარგიზს ღარა მან ღარა,
„რამცა ღარა მანღარა,
„აქიკქიკდა მერცხალი
„სათზედ ღარა მანღარა.

ბევრი რამ შეიძლება ითქვას როგორც ბესიკის, ისე დ. გურამიშვი-
ლის და სხვათა პოეზიის შესახებ, მაგრამ ეს ამ ჟამად ჩვენს ამოცანას არ
შეადგენს.

ჩვენ გვინდოდა მხოლოდ ზოგადი მიმოხილვა და გაკვრით გამოწვევა
იმ პროცესისა, რომელსაც მე-XVII—XVIII ს.ს. პოეტები ჰქმნიან.
ჩვენი მიზანი იყო ცოტა ხნით გაგვეთვალისწინებინა ის ეპოქა, რომელ-
საც ახალი აღორძინების ხანა ეწოდება, და ის შესაძლებელი პერსპექტი-
ვები, რომელნიც მე-XVIII საუკუნის ვითარებიდან გამომდინარეობდნენ.

ჩვენ აქ მხოლოდ მწვერვალეები აღვნიშნეთ, და სულაც არ გვიხსე-
ნებია ის აუარებელი მწერლები, პოეტები და სხ... რომელნიც თავს იყ-
რიდნენ დიდ პირთა გარშემო, და მათით შთაგონებულნი ჰქმნიდნენ შე-

მოქმედების მასიურობას, თუ შეიძლება ასე ითქვას. თითქოს რაღაც პოეტების კარნავალი იყო გამართული, რომელთაც ეჯიბრებოდნენ მწიგნობრები, ჭ ამ საერთო ბრუნვაში და დუღილში იჭედებოდა ქართული მხატვრული სიტყვა. მართა ის ფაქტი განა ცოტას მეტყველებს, რომ პოეზიისა და მწიგნობრობის კულტი ისეთი მტკიცე ყოფილა, რომ მეფის ოჯახის თითქმის ყველა წევრები, შესწევდათ ძალა თუ არა მაინც ყველა ჩაბმული იყო ამ მუშაობაში, და იმდენი შეჰქმნეს კიდევ, რომ მკვლევარები ცალკე თავს უძღვნაინ „მეფის ოჯახის წევრთა სალიტერატურო მოღვაწეობას“¹⁾.

ღიახ, ჩვენი მე-XVII—XVIII საუკუნეები, ქართული კულტურის ისტორიაში კიდევ ერთი გაზაფხულია. ერთ გრძნობს რაღაც დიდი ძალის შემოწოლას, მას ეჩვენება რაღაც მხატვრული სახეთა მომავალი სიუხვე, და ამ დიდ მოლოდინში, თავ-დაოკებულ დაქიმვით ემზადება მოზვიმე ხვალისათვის. მწიფდება ეპოქის სტილი, და თითქოს სადაც არის უნდა გადაიშალოს ერის „ბედის-წერის“ თუ არსებობის სიღრმეთა სიმბოლიურობა, მაგრამ კიდევ რეაქციის ფაზა იწყება და გარედან შემოწოლილი ძალა კვლავ სცდილობს მიღწეულ საუნჯეთა დამსხვრევას. კრწანისის ველზე კიდევ ერთხელ დაიკენესა საქართველომ, და ერის დაწყვეტილი სული ისევ გაყუჩდა. [ალა-მაჰმად-ხანის მიერ ფიზიკურად განადგურებულ ტფილისში, პოლიციურმა რუსეთმა შემოდგა ფეხი, რომ სულიერათა განადგურებინათ ის ჯიუტი ხალხი, რომელიც აქამდე ისტორიას უძლიანდებოდა და არ ნებდებოდა.]

¹⁾ იხ. ალ. ხახანაშვილი. Очерки по ист. Груз. словесн. წ. III გვ. 334.

მე-XX საუკ. პირველ წლების პოლიტიკური ფონი.

„არა აღორძინებისათვის ძალთა, არა ნივთთვისა, არა განვრცვლენებისათვის საზღვართა. და ესრეთცა უკვე ვრცელისა ქვეყანასა ზედა იპყერიასა შინა, მივიღებთ ჩვენთვის ზედა ტვირთსა საქართველოს სამეფოსა მმართველობისასა. მხოლო პატივი და კაცობრიობა სდებენ ჩვენზედა საღმრთოსა ვალსა, მსმენმან ვნებულთა ვედრებისა, განსადვენელად შექირვებათა მათთა დავაწესო საქართველოსა შინა მმართველობა, რომელსაცა ეძლოს-ცა დამყარება მართლ-მსაჯულებისა, ნივთისა და საქონლისა უშიშროებისა, და მიცემად თვითეულისა დაცვა ჰსჯული... მიეცა საყდროსანსა ქალაქსა მოსკოვს, სეკდემბრის დღესა ჩუა წელსა“. ასე იწყება და თავდება ალექსანდრე I-ის მანიფესტი, რომელიც გამოცხადებულ იქმნა 1801 წლის სექტემბრის 12.

ამ ლირიულ ტექსტს თითქოს სიმშვიდე უნდა შემოეტანა საქართველოში, და ნანატრ ოცნება აცხადებულებს, რუსთა მეფის კალთები უნდა დაეკოცნათ. მაგრამ არა. საქართველოში მძვინვარება იწყება. პროტესტები მიექანებიან პეტერბურგისაკენ. მაგ. კახელები ასეთ ნოტას ჰგზავნიან: — „კახეთის ყველა მცხოვრებნი, სასულიერონი და არა სასულიერონი... როცა ჩვენ ვიფიცავდით ერთგულებაზე, მაშინ გამოგვიცხადდა უმაღლესი მანიფესტი, რომელშიც ნახსენებია, ვითომც ჩვენ თქვენს უმაღლეს კარს მოვახსენეთ, რომ მეფე აღარა გვსურს, და ვითომ უმეფოდ გვსურს მ. ი. დ. მფარველობის ქვეშ ყოფნა. ეს ჩვენი მხრივ იქნებოდა ფრანგული ყაიდის რესპუბლიკანობა! ჩვენს მეფეთ ჩვენს წინაშე არ მიუძღვით რაიმე ბრალი, რომ მათზე ხელი აგვედო... მათ ყოლაზე ჩვენ უარი არ გვითქვამს და ეს მატყუართა თხზულებაა“... და ცოტა ქვემოდ განაგრძობენ: „ჩვენ ქართველები შევადგენთ ერთ პატარა სამეფოს. გვეომებოდა ხონთქარი, რომელიც დიდ მეფედ ითვლება, გვეომებოდა შაჰი, და ჩვენც ვიყავით ხოლმე მისი ქვეშევრდომნი; გვებძოდა დაღესტანისიც დიდი ქვეყანა, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ დაემორჩილდით. თუმცა ისინი ძალმომრეობას ხმარობდნენ, გვატყავებდნენ, მაგრამ არც ერთ მათგანს არ დაენებდით, რადგან ისინი კერპს მსახურებენ. როცა ისინი გვიპყრობდნენ, ისინი მეფის ღირსებას როდი გვართმევდნენ, არც მღვდელმთაფრობას სპობდნენ, არც თავადობას და გლეხობას ხელს არ ახლებდნენ, რასაც თქვენი თვალები კარგად ჰხედავენ. ამ ურიცხვ მტერთაგან

ილაჯ-გაწყვეტილებს, მოსვენება არ გვინახავს, და თავს ვიცავდით გამუდმებით ხან ხმლით, ხან მართალი და ტყუილი სიტყვით“-ო და სხ... მაგრამ ვინ მიაქცევდა ყურადღებას ვილაც კახელების თუ ქართველების პროტესტს, როდესაც რუსეთის ისტორიული ამოცანა სწყდებოდა და „აღმოსავლეთის საკითხის“ გადაჭრას მოჰქონდა „მესამე რომის“ დიდება? ამუშავდა manu militari (მებრძოლი ხელი) და საქართველოს სახელმწიფოებრივობა მოისპო.

მაგრამ ეს უდიდესი მოვლენა ქართველი ერისათვის სადად და ჩუმად ხომ ვერ ჩაივლიდა. სიტყვიერმა პროტესტმა რომ ვერ გასჭრა, ხომ ხმალი აპრიალდა? ხომ დაგუბდა ქართველობაში შეურიგებლობა და აღშფოთება. ალ. ორბელიანი თავის მემუარებში სწერს: — „კახეთი არ დამორჩილდა ახალ სასამართლოებს და აღელვდა. რამდენიმე თავადიშვილ ერევანს გაიქცა ბატონიშვილ ალექსანდრესთან. აპირებდნენ გაქცევას აგრეთვე ბორჩალოს თათრები. ტფილისში ვაჭრებმა დუქნები დაკეტეს... სასმელ-საქმელი, სანოვაგე და საღვებელი საშინლად გაძვირდა ტფილისში. ხალხი დრტვინავდა“... რუსებმა ბატონიშვილ დავითს სასახლე დაუნგრირეს. კოვალენსკიმ, რომელსაც ებარა სამოქალაქო საქმეთა გამგეობა „მთლად გააწყო ქალაქში ვერცხლისა და ოქროს ფული, და თავისი სახლი ნამდვილ ზარაფხანად აქცია. კოვალენსკის ხელს უწყობდა მდიდარი ვაჭარი ბეგთაბეგიშვილი“-ო. იგივე ალაქსანდრე ორბელიანი სწერს: — „მეფე გიორგიმ კოვალენსკის დიდის ამბით დაუნინა აუდიენცია. დარბაზი სავსებით იყო სავსე დიდებულებით და ბატონიშვილებით. ყველა მოუთმენლად ელოდა რუსეთის იმპერატორის განსაკუთრებულ ელჩსა-კოვალენსკი პირდაპირ სამეფო დარბაზში შევიდა ქურქ-წამოსხმული, ფეხზე თბილი წაღები ეცვა და თავზე საგზაო ქუდი ეხურა“... ამ პატარა ამონაწერიდან კარგადა სჩანს რუსი გენერლის დიდი თავხედობა და ბრიყვული სიტყვათა, რომელიც არაფრად აგდებს ქართველ მეფეს, აბუჩად იღებს მის დარბაზს და „ვალენკებით“ და წამოსხმული „ტულუპით“ მიდის აუდიენციაზე. ჩვენ ამ წვრილმანს არ მივაქცევდით ყურიდლებას, რომ ამაში რუსთა მოხელეების ფსიქიკა არა სჩანდეს, თუ როგორ უცქეროდნენ ჩვენს ქვეყანას, და რა „კეთილ-განწყობილებით“ უნდოდათ „საქართველოს სამეფოს გამგებლობის“ ტვირთის“ მიღება, „ადამიანობისა, ღირსებისა და პატიოსნების“ სახელით“. „რუსის მოხელეთა ბოროტ-მოქმედება უმაღლეს ხარისხამდე ავიდაო—ასე სწერს რუსი მკვლევარი დუბროვინი¹⁾. ასეთ თავხედობაზე როგორ უპასუხა ქართველობამ? მარიამ

¹⁾ იხ. Дубровин. Закавказ. გვ. 42.

დედოფალმა გენერალი ლაზარევი მოკლა. ხანჯლით. დარეჯან დედოფალი შეურიგებლობას განაგრძობს.

მეფის ირაკლის ძენი, იულონ და ზვარნაოზ ბატონიშვილები იმერეთში გადაცინდნენ. იქიდან მიწერ-მოწერა ჰქონდათ ტფილისში თავის და ქეთევანთან და მის შვილ თეიმურაზთან აჯანყების მოსაწყობად. ასეთივე კავშირი აქვთ ქართლ-კახელებთან. გეგმაა: იმერეთიდან წამოვლენ და ქართლში გადმოსვლისათნავე აჯანყებას დაიწყებენ, ქართლიდან აჯანყებას მთიულეთში გადაიტანენ, იქიდან კახეთში და სხ... ეს გეგმა რუსებმა გაიგეს, ჩაუსაფრდნენ, იულონი ხელთ ჩაიგდეს, ფარნაოზი კი მთიულეთს შეიქრა, ააჯანყა იქაურობა, იქიდან კახეთს გადავიდა, იქაც აჯანყება დაიწყო და ბოლოს ფარნაოზიც ხელთ ჩაუვარდათ რუსებს...

ისტორიის მოყოლა შორს წაგვიყვანდა, და ჩვენი თემისათვის ვრცელი მიმოხილვა არც საჭიროა. უბრალო ქრონოლოგიური აღრიცხვაც საკითხს ნათელს მოჰფენს. „საქართველოს ისტორიის მასალებში“, რიშელიც შედგენილია „ქართლის ცხოვრებისად“, ბატონიშვილ დავით გიორგის ძისა და მისი ძმების მიერ, 1805 წლის თარიღ ქვეშ ვკითხულობთ: — „ბმად უყვეს რუსთა ზედა დასხმაი არაგველთა, სადცა, არაგველთაგან იძლივნენ რუსნი ფრიად¹⁾... ხოლო წელსა ამასვე, შემოდგომაზედ, წარვირდა ციციშვილი (მთავარმართებელი. ვ. კ.) დიდ ლიახვზე საბრძოლველად, და შევიდა რა მუნ, მიუხენა ხაზახნი²⁾... და სხ... რუსები არც იმერეთს ივიწყებდნენ. — „ხოლო წელსა ამასვე 1810 ქკს უქც, კვალად ლამოდა მეფე სოლომონ წინა აღდგომობასა რუსთასა და იწვევდა აზრომის სარასკარსა, რათა ჩამოვიდეს თურქთა მხედრობითა და დაიპყრას იმერეთი და გაპყარონ რუსნიცა...

ხოლო 1810 წ... შეიქმნა მათ შორის აღრეულობაჲ და აღგილ-აღგილ ამბოხი... იძლივნენ რუსნი³⁾...).

1812 წელს: „მაშინ იყო შექირვებაჲ დიდი ქართულთა ზედან მარკიზისაგან, ესრეთ: ართმევდიან ხშირად ურემთა და ხართა სახმარად მხედრობისა, რომელ კნინლა დაჰშთათ ხარი სოფელთა შინა; ეგრეთუც სადცა განვლიდიან რუსნი, ამქირვებდიან სოფლებთა ცემით, ტაცებით, და რთმევითა, თვნიერ თეთრისა, და იყო ესრეთსა სიყმილი, და სხ... „სადაცა მივიდოდნიან (რუსნი) იყო ვაებაჲ მათ ზედან მით, რამეთუ ჰსცემდიან

1) იხ. მასალ. საქ. ისტ. შეკრებილი ბატონიშვილის დავით გიორგის ძისა და მისი ძმებისა. გვ.

2) იქვე, გვ. 68—70.

3) იქვე, გვ. 87—100.

დედაკაცთა, და ხელითა ჰკიდებდნენ, და ართმევდიან პურთა ძალითა... „—... ვერღარა მოითმინეს თიანელთა ესე ვითარი სირცხვილი, ჭ იქმნა შფოთი შორის რუსთა, და ქართველთა ხოლო პირველად მისცეს მიზეზი შფოთისა რუსთა, მით, რამეთუ დაკოდეს თიანეთს ამბოხსა ამას თიანელნი რაოდენნიმე. იხილეს რა ესე თიანელთა, მისწყვიტეს ყოველნივე რუსნი, ვიდრე ას ორმოცდაათადმდე და მუნით შთავიდნენ მატანსა. მაშინ არაგვის პირმანცა აღადგინა შფოთი პირისპირ რუსეთისა; შთაეხმარნენ ფშაველნი და მოჰსწყვიტნენ ყოველნივე მუნ მყოფნი რუსნი ფასანაურსა და ანანურსა¹⁾... და სხ... ქართველები რუსეთის საერთაშორისო მდგომარეობასაც ადევნებდნენ თვალ-ყურს, და სცდილობდნენ მასთან საკუთარ მოქმედებათა შეფარდებას:

— „წელსა 1812, ქკს ფ, მსმენელთა კახთა შემოსვლისათვის ფრანკუტთა მხედრობისა როსიასა შინა და დაპურობისათვის მოსკოვისა, რეცა გონეს-ყე განთავისუფლება თვისი რუსთაგან, და მოუწოდეს ერევნით მეფის ირაკლის ძეს ალექსანდრეს... და აღუთქვეს პირი მტკიცე... ალექსანდრე ...წარმოემართა ერევნით თვისითა რაოდენითამე კაცითა, გარდმოვლო მთა თრიალეთისა, ჩამოვიდა ქსილისის მთაზედ; მუნ მიეგებნენ კავთის-ხეველნი და მოურავი მათი ივანე შატბერაშვილი, განიყვანეს მტკვარსა კოწახურის ფონზედ, განვლეს მუხრანი, მივიდა ბულაჩაურს და აღვიდა თიანეთს თუესა აგვისტოს 10-სა. მუნ მოერივნენ ფშავ-ხევსურნი და კახთა თავადნი სრულიად და გლეხნი, შთავიდა მატანს, მუნით შთავიდა შილდას, მუნ მოერთო სრულიად გაღმა მხარნი და ანწუხელნი ლეკნი ჭ ქიზიყელნიცა სრულიად... იქნა ბრძოლა ძლიერი, იძლივნენ რუსნი და მოსწდნენ ორასამდე სალდათნი“... შემდეგ რუსთა გენერალმა ტიხანოვსკიმ „მოიკრიბნა კვალად მასვე დღესა მხედრობანი თავისნი, ეკვეთა კვალად კახთა მუნვე შილდას, იძლივნენ კახნი და ლეკნი... აღიღეს რუსთა შილდა და მრწვეს სრულიად... და სხ...²⁾ გელისციხე, შექრიანი, ჩალაუბანი, მანავი, საგარეჯო, მარტყოფი და სხ... ყველგან იყო ხალხის ამხედრება, ანუ როგორც მემატინე სწერს: „აღადგინეს ამათაცა რუსთა ზედა ამბოხი“. ალექსანდრე ორბელიანი შენიშნავს: „რაც რუსები მოვიდნენ საქართველოში, იქიდან 1812 წლამდისინ ექვსი შეთქმა გაუკეთეს რუსებს, საწინააღმდეგოთ იმათი და იმათი გარეკისათვის საქართვე-

¹⁾ იქვე, გვ. 101—102.

²⁾ იქვე, გვ. 112.

ლოდან... ამითი სცნობთ, ქართველებს რუსები უნდოდათ თუ არა?—ო.“¹⁾ მაგრამ არც 1812 წლის შემდეგ დამცხრალა ჩვენი ქვეყანა. მდგომარეობა ისე გამწვავებულა, რომ სამღვდელოებაც კი აჯანყდა. მაგ. იმერეთის სამღვდელოებამ გამოაძევა ძალით „მიტროპოლიტი ქართლისა რუსი თეოფილაქტი“. — „გარნა იწყო რა შლახ მღვდელ-მთავართა, ამათ არ ინებეს და აღადგინეს აბოხი, და ზედა დასმითა გამოჰსდევნეს მიტროპოლიტი იგი რუსთა...“²⁾

— „ხოლო წელსა ამასვე 1820 კვალად აღადგინეს აბოხი იმერთა, ვინაიდგან იყვნენ ფრიად შემქირვებულნი რუსთაგან.“ ტფილისიდან მიდის მთავარ-მართებლის ერმოლოვის მოადგილე ველიამინოვი. ამ უკანასკნელმა შეიპყრო იმერეთის მღვდელ-მთავარი: ქუთათელი დოსითეოს წერეთელი, გენათელი ეფთვიმი, გურიის ერისთავის ძე და არქიმანდრიტი გიორგი ცქიტიშვილი, რომელთაც „თავს ჩამოაცვეს წელამდინ ტომრები, და შეუკრეს ზევიდამ ხელნი და ჰკვემეს ფრიად ქუთათელს და თავისის სახლიდამ თრევით ძირს ჩამოიტანეს... ესენი მოსრულნი ქართლს, სურამს დაირჩო ტომარასა შინა ქუთათელი დოსითეოს...“³⁾ და სხ...

— „წელსა ამასვე 1820, ქქს ფტ, იქმნა იმერთა შორის კვალად აღრეულობაჲ, შექირვებისა გამო რუსთა ზედა... რომელთაცა დაიწყეს ადგილ-ადგილ აბოხი და სრვაჲ რუსთა,... ხოლო ამ-ჟამს გურიელი ქაიხოსროც უკუღდა რუსთაგან და შეერთდა ესეც აბაშიძესა (ე. ი. აჯანყებულებს ვ. კ.).“

— „ხოლო ჟამსა ამას აღადგინეს აბოხი რაკველთაცა ფრიად... რომელიცა იქმნენ რაკველნი ფრიად შემქირვებულნი რუსთაგან“...

ასეთი ამონაწერების დაგროვება მრავლად შეიძლება, მაგრამ ხსენებულიდანაც ნათლად, სჩანს ის ურთი-ერთობა, რომელიც დამყარდა საქართველოსა და რუსეთს შორის. აქ ჩვენ „ნება-ყოფლობითი შეერთებას“ კი არა ვხედავთ, არამედ ნამდვილ დაპყრობას, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ მტერი მეგობრისა და მფარველის სახელით იყო შემოსული, რაც აშკარა მტერზე უარესია. ეს გარემოება კიდევ არ იქნებოდა ისეთი აღმაშფოთებელი იმ დროინდელი ქართველობისათვის, რომ ეს ახალი ძალა კულტურისა თუ პროგრესის მატარებელი ყოფილიყო, მაგრამ მდგომარეობის მთელი სიმძაფრეც იმაში მდგომარეობდა, რომ რუსეთის სახით

¹⁾ იხ. წ. კ. გ. ს. მუხ. ხელნაწ. № 1490.

²⁾ „მ. ა. საქ. ისტ.“ გვ. 142.

³⁾ იქვე, გვ. 150.

შემოტანილ იქმნა უსაშინელოესი პოლიციური აპარატი, რომელიც თვით ცენტრალურ რუსეთშიც კი, სადაც ხალხი საუკუნეებით შეგუებული იყო ტრადიციულ რეჟიმთან, იქაც კი იწვევდა მწვავე განკიცხვას თუ პროტესტებს.

რუსეთის ისტორიაში, ალექსანდრე პირველის ხანა, ე. ი. სწორედ ის პერიოდი, როდესაც საქართველოში ეს ზემოქანმოთვლილი ამბები ჰხდებოდა, თითქოს რაღაც გაურკვეველ და რბილ ხანად ითვლება, მაგრამ ეს მხოლოდ იმ ილიუზიების გავლენაა, რომლითაც ალექსანდრე პირველი და მისი დამხმარენი: კოჩუბეი, სტროგანოვი, ჩარტორიჟსკი და ნოვისილცევი ირთობდნენ თავსა. ესენი ჰფიქრობდნენ მიენიკებინათ რუსეთისათვის Habeas corpus-ის მსგავსი რამ ძირითადი უფლებები, მაგრამ ამ მოჩვენებას განხორციელება არა ჰღირსებია. რუსეთი დარჩა ისეთივე უუფლებო სახელმწიფოდ, როგორიც იყო. პირ-იქით, ის ბიუროკრატიის მოჯადოებული წრე, რომელიც შეიცავდა 14 საკლასო ჩინს, უფრო გამაგრდა და იმავე პროპორციით გაიზარდა გამყიდველობა, უსინდისობა და სისაძაგლე. ad hoc გამოცემული განკარგულებანი თუ „უკაჰ“-ები რასაკვირველია ვერ უშველიდნენ იმ უკულმართობას, რომელიც რუსეთში მძვინვარებდა. ისტორიკოსი კარამზინი სწერდა, რომ თუ გინდათ ერთი სიტყვით დაახასიათოთ ის, რაც ეხლა რუსეთში ჰხდება, უნდა სთქვათ: ჰქურდობენ“-ო. ეს სიტყვა—საშინელი დამლა იმ ეპოქისათვის, მაგრამ ამ სიტყვას რომ ყიდვა-გაყიდვაც დაემატოს, უფრო სწორი იქნება. ქურდობდნენ და ვაჭრობდნენ ყველაფრით, უსინდისობას და აღვირ-ახსნილობას კარნაული ჰქონდათ გამართული, და ძირითადი წოდება, უსიტყვო და უსახელო იყო ის არენა, რომელზედაც დაქენაობდა პოლიციური რეჟიმის მხეცი.

შენახულია ერთი ფურცელი, რომელიც 1806 წელს გამოუშვეს მოსკოვში, და რომელიც გვიჩვენებს იმ დროის გუნებ-განწყობილებას არსებულ რეჟიმის მიმართ:

„ცოდვა—მოკვდა.

„უფლება—დამწვარია.

„სიკეთე—მომსპარია ქვეყნიდან.

„გულწრფელობა—დაიმალა.

„სიმართლე—გაქცეულია.

„სიქველე—მოწყალებას თხოულობს.

„ქველ-მოქმედება—დაპატიმრებულია.

- „ღმობიერება—საგიჟეთშია.
 „სამართალი—უფლების ნანგრევთა ქვეშ არის დამარხული.
 „ნდობა—გაკოტრებულია.
 „სინდისი—გაგიჟდა და სამართლის სასწორზე ზის.
 „რწმენა—იერუსალიმში დარჩა.
 „იმედი—თავისი ღუზით ზღვის ბსკერზე ძევს.
 „სიყვარული—გაცივდა და ავად არის.
 „პატიოსნება—ალარ მსახურობს.
 „სიმშვიდე—ჩამწყვდეულია შარაზე ჩხუბისათვის.
 „კანონი—სენატორებს ღიღებზე ჰკიდიათ.
 „და მოთმინებაც მალე გასკდება¹⁾).

ეს ეპიგრამა იმ დროინდელი განწყობილების საუკეთესო მაჩვენებელია და იმავე დროს რუსეთის სახელმწიფოებრივი ვითარების საშინელი სურათი. შეიძლება, ბევრი რამ იყვეს გადაჭარბებული, ამის მიუხედავად, მაინცა სჩანს ის რეჟიმი, რომელიც ცენტრში ასეთ გუნებ-განწყობილებასა ჰქმნიდა, რომელიც თავის არ ინდობდა, და როგორ მოეკიდებოდა ამ რეჟიმის მოდარაჯე მოხელე უცხო ქვეყანას, და ისიც „ველურს“,

¹⁾ იხ. პროფ. შიშანი. Алекс. I. თარგმნ. გერმანულიდან. გვ. 37.

რუსულად ტექსტი ასეთია:

Грех—умер.

Право—сожжено.

Доброта—сжита со света.

Искренность—спряталась.

Справедливость—в бегах.

Добродетель—просят милостыню.

Благотворительность—арестована.

Отзывчивость—в сумасшедшем доме.

Правосудие—погребено под развалинами права.

Кредит—обанкротился.

Совесть—сошла с ума и сидит на весах правосудия.

Вера—осталась в Иерусалиме.

Надежда—со своим якорем лежит на дне морском.

Любовь—от холода—заболела.

Честность—вышла в отставку.

Кротость—заперта за ссору на с'езжей.

Закон—висит на пуговках у сенаторов.

И терпение—скоро лопнет.

რომლიდანაც მხოლოდ გამდიდრებას მოელოდა, ეს ადვილად მისახვედრია. და ჩვენ სახესებით გეჯერა ის სისაძაგლე, რუსის მოხელეთა მიერ ჩვენში ჩადენილი, რომელსაც მოგვეთხრობენ ჩვენი თუ უცხო მატინეები თუ სხვა რიგის დოკუმენტები. და სრულიად გასაგებია ალექსანდრე ორბელიანის აღსარების მსგავსი ჩივილი: — „არავინ ველოდით რუსისაგან ამას... ახლა ვხედავთ, რაოდენ ძნელი ნათესავი ყოფილა. ძლიერნი ძალთა სიმრავლითა, თურმე ყოფილან სუსტნი ზრდილობითა: უცნობნი კაცთა, არა დამფასებელნი ღირსებათა, ცივად მხედველნი, ცივად მგრძობელნი“.. ღ. სხ.

მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისი, ანუ პირველი ათეული წლები ყოველად ყრუ და ბოროტი რეაქციის ეპოქაა. მთავრობის განკარგულეზანი თუ მოხელეთა ყოფა-ქცევა არა-ადამიანურია, გამუდმებით ტლანქი და წვრილმანი. ძალმომრეობა, ციხე, გადასახლება, უცერემონიო მსხვერვა ყოველი ტრადიციისა, მზაკვრული შეგინება უწმინდესი განცდებისა, ეს იყო იმ ხანის რუსული რეაქციის მოქმედების სახე. ამას შეეწირა საუკეთესო ქართველთა ენერჯია, ამან გადააცდინა პირდაპირ გზას ბევრი ნიჭიერი ახალგაზრდა. და როცა ეცნობით მეცხრამეტე საუკუნის პირველნახევარს, თვალში გეცემათ ის უდაბნოსებური სიცილიერე, რომელზედაც აქა-იქ ღა მოსჩანს ერთი-ორი სიმალღე, დაუკავშირებელი და ერთგვარად ტრადიუცი. შეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის შესახებ თითქმის შეიძლება ითქვას, რომ იგი მოქმედების ხანა იყო და ულიტერატურო. მართალია ამ ხანას ეკუთვნიან ისეთი პოეტები, როგ. მაგ. ალ. ჭავჭავაძე, გრიგ. ორბელიანი, ნიკ. ბარათაშვილი და სხ... მაგრამ ეს პოეტები მხოლოდ 1852 წლიდან ჩნდებიან, რადგან სტამბა აღარ იყო და ბეჭდვითი ნაწარმოებიც ვერ იქნებოდა. მართალია წინასაუკუნოებიც ამ მხრივ წინ არ იყვნენ წასულნი, მაგრამ მაშინ გადამწერლობა განვითარებული იყო, და ზოგი-ერთი ნაწარმოები ასობით იწერებოდა, რაც იგივე სტამბას ნიშნავდა. მეცხრამეტე საუკუნეში ეს მოვლენაც გაჰქრამის მიზეზი ეროვნულ მდგომარეობაში უნდა ვეძიოთ. ადრე, ილია ჭავჭავაძის თქმისა არ იყვეს, ავად თუ კარგად, ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუნდა“, ეროვნული კულტურა ფეხზე იდგა, ყველა სცდილობდა თავისი წვლილი შეეტანა ამ საეერთო მუშაობაში, იდეური მოთხოვნილება არსებობდა და ეს გადამწერლობაც ერთგვარ პროფესიად იქცა. გვექონდა სკოლები, სადაც ჰხდებოდა კულტურულ ძალთა კონცენტრაცია, გვექონდა ბევრი რამ, რაც ქვეყნიურ მასშტაბით შეიძლება ძალიან პატარა იყვეს მაგრამ ჩვენი კულტურული წინ-მსვლელობისათვის უდიდესი მნიშვნე-

ლობა ჰქონდა, და ყველა ამის გამო, ხელთნაწერების სახით, ამა თუ იმ მნიშვნელოვანი ავტორის ნაწარმოები ათეული და ასეული ზემოქალიარებით ვრცელდებოდა. მაგ. დღევანდლამდე შენახულია თითქმის 30 ეგზემპლიარი სულხან-საბა-ორბელიანის სიბრძნე-სიცრუისა, შოთა რუსთაველი რომ აღარ ვახსენოთ. ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ სალიტერატურო ცხოვრება ყოფილა, რომ იყო ეს ჩვენ უკვე ენახეთ, და მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში კი ყველაფერი ეს ჩამქრალი იყო თუ უკიდურესობამდე მიწელებული.

საზოგადოებრივ განვითარებას ზღუდეები აემართა. მოქმედების ასპარეზი დაიხშო. და ერთად-ერთი გამოსავალი-ლა იყო დარჩენილი—სამხედრო კარიერა, ისიც თავად-აზნაურობისათვის. ქართველი ერი აქტივობის გარეშე დააყენეს, და დაუკარგეს საკუთარ ძალთა გაშინჯვის უნარი. ასეთ პირობებში კი განვითარების შესახებ საუბარი უკვე შეუძლებელია, რადგან ძალთა ზრდა მოქმედებაში ჰხდება.

ეცნობით იმ დროინდელ დოკუმენტებს და ჰხედავთ, თუ როგორი გამარჯვებული პოლიტიკა შემოიქრა მანიფესტის უმაღლეს, და როგორ აკვიცეს ქართული კულტურის ყოველი შტო. ადმინისტრაცია, სამართალი, და სხ... ხომ რუსული იქმნა შემოტანილი, მაგრამ ეს არ იქმარეს, რუსიფიკაცია კულტურის სფეროშიც შეიტანეს. თუმც უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ მაინც და მაინც არაფერი კულტურ-ტრეგერობა არ გამოუჩინიათ. ოცდა ექვსი წლის განმავლობაში, 1802—1828 წლამდე, მთელ ე. წ. ამიერ-კავკასიაში იყო მხოლოდ ერთი რუსული სკოლა, რომელსაც სახელად ერქვა „ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი“ (Тифлисское благородное училище) რომელიც 1819 წლამდე ორკლასიანი იყო და სწავლობდნენ სამღვთო სჯულს, რუსულ ენას, არითმეტიკას და ქართულს. 1819 წლიდან კი, სასწავლებელი ექვს-კლასიანად იქმნა გადაკეთებული, შემდეგი საგნებით: სამღვთო სჯული, სამღვთო ისტორია, მსოფლიო, რუსეთის და საქართველოს გეოგრაფია, რუსული და ქართული სიტყვიერება, სავსე ფორტიფიკაცია, გეოდეზია, სამოქალაქო ხუროთმოძღვრება, ხაზვა, ხატვა და ცეკვა. 1828 წლიდან დაარსებულ იქმნა რამდენიმე სამაზრო სკოლა, და 1848 წლამდე არაფერი არ მომატებია. ნ. ბეგარის საუკუნის განმავლობაში ეს გააკეთა რუსეთის ადმინისტრაციამ. და თუ ამას ზედ დაუმატებთ იმასაც, რომ ეს სასწავლებელი გუბერნატორის მზრუნველობის და მხლობელ ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფებოდა, აშკარა გახდება ის იდეური სიმდიდრე, რომელიც ამ მხა-

რის განმანათლებელ დაწესებულებაში“ შეიქმნებოდა. კუროზული კი. ის იყო, რომ ეს „ტფილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი“ ჯერ მიწერილი იყო ყაზანის სამოსწავლო ოლქზე, შემდეგ კი ხარკოვის უნივერსიტეტს მიაწერეს, ვიდრე არ შეიქმნებოდა კავკასიის ოლქი, 1848 წელს.

ასეთ პირობებში, ექვს გარეშეა არავითარ განათლების შესახებ არ შეიძლება საუბარი, მით უმეტეს ქართულზე, რადგან არც ერთი ქართული სასწავლებელი არ არსებობდა. და ასეთ პირობებში, თუ მაინც არსებობდა ქართველი ინტელიგენცია, თუ იყო ქართული აზროვნება და დიდი პოეტებიც, ამის სათავე ისევ ქართულ განათლების მეთვრამეტე საუკუნეში უნდა ვეძიოთ.

საზოგადოდ, წინა-მორბედ თაობის გონებრივი მუშაობა მომდევნო თაობისათვის მხოლოდ გონების სფეროში კი არა რჩება, არამედ იქცევა საზოგადოებრივ გადმოსცემად, ჩვეულებად ანუ ერთგვარ ფსიქიურ ფაქტორად. და ჩვენშიც, მეცხრამეტე საუკუნის პირველ წყებას, ბუნებრივად უნდა გადმოსცემოდა წინაპრების მოთხოვნილებათა და მისწრაფებათა კომპლექსი. და თუ ერთი მხრივ, რუსი გენერლები, ცენზორ კატონის მსგავსად, რომელიც მუდამ იმუორებდა: „კართაგენი უნდა დაინგრესო“. — გაიძახოდნენ: ნამდვილი ქართველი იმავთუ დროს ნამდვილი რუსი უნდა იყოსო“, რაც ნიშნავდა ჩვენი ეროვნული მეობის დანგრევას, მეორე მხრივ ჯერ ისევ ცოცხალი იყო ბესიკისა და გურამიშვილის საქართველო, საიდანაც ისმოდა მტკიცე ძახილი:

„ადე, ადე, ნულარ გძინავს,
 „ზეზე წამოჯეო,
 „თავს გადგია ქურდ-მპარავი,
 „მას უდარაჯეო,
 „გაუფრთხილდი, არ დათხაროს
 „შენი საუნჯეო...“

და ამ „საუნჯის“ სახით იგულისხმებოდა ჩვენი ქვეყნის არა გეოლოგიური სიმდიდრე, არამედ ის კულტურა, რომელმაც შეინახა საქართველო ისტორიის უხსოვარ დროიდან.

ქართულ განათლებას ოფიციალური მსვლელობის გზა შეუკრეს, მაგრამ იგი ოჯახში ჩაიკეტა, სადაც მოწიწებით ჰკითხულობდნენ და იზეპირებდნენ რუსთაველს, როსტომიანს, ყარამანიანს, თეიმურაზის ლექსებს, არჩილიანს, საბა-სულხან ორბელიანის იგავებს, გურამიანს და თარზე მელან ქოლიურად დაჰლიდინებდნენ ბესიკის „სევდის მახვილი გულს მსობია“-ს.

აქ იყო ის მთავარი აუზი, საიდანაც ჩვენი პოეტები იღებდნენ შემოქმედებითი ენერჯიას, სადაც ისინი არ სწყვეტდნენ წინაპრებთან კავშირს, და არა ე. წ. „კეთილშობილთა სასწავლებელში“, სადაც სამხედრო პირებად ამზადებდნენ ქართველებს.

ისე რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ხანებში, ორი ნაკადი იყო, ორი მსოფლმხედველობა. ერთი ჩვენი, შეთვისებული და ორგანიულ ნაწილად ქცეული, მეორე უცხო, მექანიკურად მოშვებული. ამ ორი მიმდინარეობის შორის მოექცა ქართველი ადამიანი, რამაც თავისი კვალი დააჩნია მის ფსიქიკას, ყოფა-ცხოვრებას და ფიზიკურ მხარესაც კი. ამ მხრივ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევარი, მეტად საინტერესო ხანას წარმოადგენს. ეს ერთგვარი გაორების ხანაა, და როგორც გაორებას ჰჩვევია—უნიადაგოც. ქართული მეცნიერება არ იცნობს ჯეროვანად ჩვენი ისტორიის ამ კუთხეს, ხოლო რაც ვიცით, ჩვენი მოქალაქეობრივი შეგნებისათვის ეს წლები უსიამოვნობის გამოშწვეენი არიან. თითქოს ძნელდება კიდევ ამ ეპოქის კვლევა ამ ფსიქოლოგიურ მომენტის გამო, რადგან მეცნიერს პოლიტიკოსობა ხელს უშლის. მაგრამ ნამდვილი მოქალაქეობა უფრო უშიშარია, და როდესაც მას მეცნიერული დაინტერესებაც ზედ ერთვის, ყოველგვარი განცდების ქვეყანა დატოვებული უნდა იქმნეს.

მართალია, პოლიტიკურად რუსეთმა საქართველო უფრო დაიპყრო, ვიდრე ნება-ყოფლობით შეიერთა, მაგრამ ერის ცხოვრებას, მის კულტურის საკითხს მხოლოდ პოლიტიკა ხომ არა სწყვეტს? ამ პოლიტიკის გვერდით არსებობდა საზოგადოებრივი აზრი, რომელიც ორად იყოფოდა და ჰკვეთდნენ ერთმანეთს.

ერთიც და მეორეც რომანტიული ძალისა აღმოჩნდნენ, მხოლოდ იმ კარჩევით, რომ რუსეთის მოწინააღმდეგენი უფრო ამაღლებულნი იყვნენ და იცოდნენ თუნდ მხოლოდ იდეის ფასი და მნიშვნელობა. მათთვის საქართველოს ამოუკიდებლობა ერთგვარ აბსტრაქციად იქცა, მაგრამ მაინც მას მისდევდნენ როგორც მეოცნებე რაინდები.—„ჩვენ ვიცით, რომ რუსებზე ნაკლებნი ვართ რიცხვით, მაგრამ გვინდა რომ იმათ გავგწყვიტონ... ჩვენ გვაიძულეს და აქვე, ადგილზე უნდა დავიხოცნეთო“.¹⁾ და მართლა იხოცებოდნენ, და ვინც გადარჩებოდა, მიეშურებოდა ალექსანდრე ბატონიშვილთან სპარსეთში, რომელიც თავისუფლების აჩრდილივით დაჰქროლა ვდა საქარუველოს ირგვლივ, ხან შემოეპყრებოდა, ხან გაჰქრებოდა, მუდამ კი აგონებდა დაკარგულ დამოუკიდებლობას.

¹⁾ იხ. ისარლიშვილის „Письма о Грузии“. გვ. 315.

მეორე ნაწილი უფრო დაბლა იდგა. იგი ნივთიერ ქვეყანას უწევდა ანგარიშს, იგი ხელ-შესახებს ეძიებდა, რომ საკუთარი თვალით ენახა პირადი და ქვეყნის ბედნიერება. ესენი ეთაყვანებოდნენ რუსეთს, და სწორედ იმათგან იწყება ის რუსულით გატაცება, რომელიც ჩვენი საზოგადოების ამ ნაწილს გამოჰყვა როგორც სენი, დღეს უკვე ძალა-დაკარგული და ოდნავ დარჩენილი.

ჩვენმა ისტორიულმა ლიტერატურამ თითქმის დავიწყებას მისცა ეს მეორე მიმდინარეობა, და საზოგადოებრივი აზრის მდგომარეობა ისე წარმოგვიდგინა, როგორც სევდა „დაკარგული სამოთხის“ გამო.

მან ან მხარი აუქცია, ან ველარ დაინახა ეს მეორე შტო, რომელიც არც ისე სუსტი იყო, და რომელმაც მთელ შემდგომ თაობათ მაგარი დაღი დაასვა. ნიკ. ბარათაშვილს ეს მომენტი აღნიშნული აქვს, რაღაც „ჩრდილო ქარს“ რომ ახსენებს. მაგრამ ბარათაშვილის გარდა, ბევრია ფაქტები, რომელთა მიხედვითაც ირკვევა, რომ ქართველობის ერთ ნაწილს რუსეთის დიდი მოლოდინი ჰქონდა, რუსის გენერლებთან ერთად, ქართველებიც ებრძოდნენ აჯანყებულ უმრავლესობას, აჯანყების შემდეგ კი, ლოიალურ განწყობილებას უფრო აღრმავებდნენ პოლიტიკურ ერთგულობით და კულტურულ შეზიარებით. იქნებ ეს ორი კულტურის ებრძოდება იყო? იქნებ ამ ბრძოლაში ქართული კულტურა დამარცხდა? ჰო და არა. ბრძოლა იყო, მაგრამ ქართული კულტურა არ დამარცხებულა, რადგან იმ დროინდელი რუსეთის კულტურა უფრო დაბლა იდგა, ვიდრე ქართული. ამის მიზეზი ერთი მხრივ პირად ანგარიშიანობაში უნდა ვეძიოთ. მეორე მხრივ საზოგადოების პოლიტიკურ მოქანცულობაში, და მესამე მხრივ—სოციოლოგიურ კანონში. უფრო საგულისხმო ეს უკანასკნელია.

ახალ ძალას, ბოლოს და ბოლოს უნდა მიეზიდნა ქართველი ხალხი, ერთგვარი გავლენა უნდა მოეხდინა ამ დღემდე უცნობ მოწოლილ ძალას. თავის-და თავად, ძალა დაუტანებლად ეს ყოველთვის ასე ჰხდება. მხოლოდ შეგნებულ ორიენტაციას და ერთიანობას შეუძლიან წინააღდგომა, მაგრამ როგორც სჩანს, საქართველოში ეს ძალა მტკიცე ვერა ყოფილა. კი, ვიცით აჯანყებათა მთელი რიგი, მაგრამ ეს ბრძოლის ველზე გაწბილებულ ვაჟაკების შურისძიება იყო; ვიცით ფარული საზოგადოების გვეგებიც, ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი, მაგრამ ისიც დამსხვრეულ იმედებზე იყო აღმოცენებული, და შეთქმულების აღმოჩენასთან ერთად განელდა* კიდევ ამ მოწინავე ინტელიგენციის სარევოლიუციო პათოსი.

საზოგადოებრივი *სისი*, აჯანყებათა და შეთქმულებათა ატმოსფერო-ში გამოვლილი, *არაზღა* იყო, შეუჭრიგდა სინამდვილეს, გაჰყვა კიდევ, და თუ კნორინგმა მას *ფართობი* შეეახა და დააიმედა, (თუმც მოკლე ხნით) თუ ციციანოვის რეინის *საქმიანობა* ამბოხების გზას დააყენა, თუ ერმოლოვმა მრისხანებით გამოიწვია ამ აჯანყების იდეის განმტკიცება, სამაგიეროდ ეორონცოვმა თავისი *მოქმედი* პოლიტიკით დააშოშმინა ქართველების აღშფოთებული სინიდიისი, მაგრამ ამაზე შემდეგ.

პატრიოტული რომანტიზმის დასაწყისი.

პოეტი დები—ბატონიშვილები: მარიამ, თეკლე და ქეთევან.

ჩვენ ზემოდ უკვე ვთქვით, რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევარი ულიტერატურო ხანა იყო. ამით იმის თქმა გვინდა, რომ ლიტერატურული გემოვნება და მიმართულება ინდივიდუალურ კარჩაკეტილობას ეწევა, რადგან საზოგადოებრივი ცხოვრება დაიბნა, დაიქსაქსა და პირველი ამ უკანასკნელზე ზედმოქმედებას თუ გავლენას ვეღარ ახდენდა. მწერლები რაღაც იზოლაციურ მდგომარეობაში მოექცნენ და მათი შემოქმედება მხოლოდ ვიწრო წრეებში და ისმოდა ან სუფრაზე დეკლამაციის სახით, ან და დუდუკზე დამღერებით. რასაკვირველია, თვით მწერლები კი ცხოვრების გავლენის ქვეშ მოექცნენ, რაც იმ მოტივებით მტკიცდება, რომელნიც ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში ახალ მოვლენებს წარმოადგენენ, როგ. მაგ. პატრიოტული რომანტიკა და „სულით ობლობა“, სიმარტოვე, მაგრამ საზოგადოება ვეღარა სწვდებოდა პოეტთა გულისთქმას, და ერთმანეთს დაშორებულნი, ვეღარ იქმნიდნენ იმ პსიქოლოგიურ ურთიერთობას, რომლის გარეშე ლიტერატურული ცხოვრება წარმოუდგენელია. საზოგადოება ნებისთ თუ უნებლიედ დაეშვა გამარუსებელ პოლიტიკის დაღმართზე, მწერლები კი ქანაობდნენ ძველისა და ახლის შორის, იმედის და სასოწარკვეთილების საზღვარზე, საქართველოზე მეოცნებენი და მისთვის განწირულები. და თითქოს სიმბოლიურია ის გარემოება, რომ მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურა ქალებმა დაიწყეს, ერეკლე მეფის სამმა ასულმა: მარიამ, თეკლე და ქეთევან. ვაჟკაცები აქეთიქით გადაცვინდნენ, ქალები კი ნაზი ცრემლებით დაიტირებდნენ „ედემის ბაღს“—საქართველოს.

- „ში დაშწარდეს დროთა ტკბილობა,
- „უწყალო ეტლმან რა ქმნა ცილობა,
- „აღფხვრა წალკოტსა ვართდთა შლილობა,
- „დასთრგუნა ჩემი დღე კეთილობა,
- „ბნელ ჰყო ქართლოსის ძვირფას მტილობა,
- „მესისხლე მარხის აქვს ხრმალ-წვედილობა, და სხ...

ასეთი მძიმე ტონებით და მელანქოლიით დაიწყა მარიამ ბატონიშვილმა მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურის დასაბამი. იგი მისტირის იმ მზეს, რომლის „სხივნი ღრუბელთ დაჰფარეს“ და ეს სევდა ისეთი უნუ-

გეშა, რომ აღარავინ ეგულება „სახმილის მშრეტად“, „გულგრილობის მცემელად“. პოეტი ქალი შურის-ძიებით არის შეპყრობილი, როცა ჰხედავს რომ „მრისხანე ჯალათთ აქვთ ხმალ-წვედილობა“, მაგრამ უძლოურია საამისოდ, და მხოლოდ ცის მნათობებს და შესტირის სიკვდილის მაძიებელი:

— „იგრავინვა ცამან ჩვენზედა, რისხეთა საშინელითა,
 „დაჰფარნა ჩრდილოთ ღრუბელმან მნათობთ არენი ძნელითა,
 „წარაჰხდეს წალკოტნი მალაღნი, ზი საცთურითა ძნელითა,
 „ვაჟ დიდებულნი პალატნი იქმნა მტერთ საცინელითა,
 „აწ განწირული უწყალოდ ვიწვე ცეცხლით არა ნელითა,
 „სად ხარ სიკვდილო, რას ჰყოფნი, არ მიმცემ დღესა, მცირებსა
 „მიგლოვდით მეცა მოყვასნო, სოფლისა განაწირებსა.

ამ სტრიქონებიდან განწირულის ხმა ისმის, და ქალის ხმა, რადგან განსაკუთრებული მგრძობელობა და დაწმენდილი სინაზე არის ყოველ სიტყვაში მოქცეული. იგი წმინდა ქალური გულჩვილობით იგონებს თავის „მთიებს“, თავის „წალკოტს“, რომელიც იყო „ყვავილთ სიმრავლით გამშვენებული“, „ოთხ კიდე სახელ გადიდებულნი“, იგონებს თავის „დღე კეთილობას“, და გეგონია, რომ ჩვენი პოეტი სივილასავით შთაგონებული იქნებოდა იმ დროს, იმდენია მის ლექსებში შემოქმედებითი გზნება და სიღრმე, მაგრამ ეხლა იგი სასოწარკვეთილია, გამტყდარი. ჰკუთა, რომელიც ერთს-ლა ახერხებს, რომ საუკუნის დასაწყისიდან ბელომდე მიაწვდინოს პროტესტის ხმა. და მისი გულისწყრომა პიროვნული კი არ არის, არამედ მთელი ერის სახელით:—

„არ დასცხრა ჩვენზე მარადის, სოფლის საცთურთა შინება“-ო. ეს იგივე დაე. გურამიშვილის მტკივნეული სიტყვებია:— „ქართლის ქირსა ვერ-ვინ მოსთელის“-ო. ასეთივე ნაზი მელანქოლიით იგლოვს საქართველოს და თავის ბედს ქეთევან ბატონიშვილი:

„ზი ვითარ ესტქვა განსაკრთობელი,
 „ჩემი სიცოცხლის დამაცხრობელი,
 ჩრდილოთ ვიხილე მცირე ღრუბელი,
 აზიის მთების დამბნელებელი“, და სხ...

მისთვისაც „აღარ ჰყვავიან ზამბახნი“, და აღმოფხვრილ სამშობლოში „არ აქვს წამალი გამთელებელი“. მის ლექსებშიც განწირული ეპოქა იცრემლება, და პოლიტიკური კატასტროფა სულს სტეხავს:

გუშაგნი მრავლად ჩემთვის მცველობენ,
 სხვა და სხვა აზრით გველებრ ქრელობენ,

არ მცემენ ნუგეშს, მსწრაფლად მწყრალობენ,
მათნი მახვილნი გულსა მქრელობენ...

პოეტი აგვიწერს თავის პატიმრობას და ჩრდილოეთში გადასახლების მოლოდინს, რაც პირდაპირ სასოწარკვეთილებაში აგდებს და ისეთივე პროტესტით მიმართავს სოფელს:

— რად არ დაგვიწყდი ჰოი სოფელო,
არ ხანიერო ცუდ საყოფელო,
მცირის ჟამისავ... და სხ...

„ვინც არ გენდობის, ვარ მადლობელი“ —ო.

როგორცა სჩანს, ეს ლექსი წერილად არის მიმართული თავის დასთან, თეკლე ბატონიშვილთან, რომელიც ამ ორი დისაგან განირჩევა როგორც უფრო ნების-ყოფის და ამტანობის ადამიანი. თითქოს ამ უკანასკნელში იღვიძებს ძველი ამაზონის სიმტკიცე და სითამამე, და პატიმარ დას მიმართავს თავ-დატყვევით:

„რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი,
მცირეს ხანს ლხინითა გამწარებანი,
თუმცა იხილეთ მნათობთ ვნებანი
იერქოს ვარდთა უცხოოდ რებანი,
ნაზთა იათა ცრემლით ვსებანი,
ვითმინოთ ოხვრით სულოქმა-ვებანი,
რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი...

თეკლე ბატონიშვილი¹⁾ დაპატიმრებულ დას ამხნევებს და ანუგეშებს კიდევ, „ნუ ჰსწუხ, დაშრტება ცეცხლოდა დებანი“—ო- მას ჯერ იმედი გადაწყვეტილი არა აქვს, და „გუშავთ სიმრავლის“ შიში არაფრად მიაჩნია. ბევრნი სდარაჯობენ, მაგრამ განა „ასდენ წყინების, მარად სისხლისა, ცრემლთა დინების“ ღირსია ის, რაზედაც მარიამ ბატონიშვილი, მისი და ჰგლოვობს?

— „რადგან ჩრდილოთ მზემ ესრეთ ინება,
კრძალვით ითმინე სახმელთ გზნებანი...

აქ თითქოს ვაჟური სიმტკიცე და იმედიანობა გვესმის. მარად ქალური სიბრბილე უარყოფილია და ქალის პირით თითქოს ბრძოლებში ნაწროობი გმირი დინჯად ლაპარაკობს:

რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი,
მცირე ხანს ლხინთა გამწარებანი.

¹⁾ თეკლე ბატონიშვილი—ალექსანდრე ორბელიანის დედაა.

„მცირე ხანსაო“, რადგან მას იმედი აქვს, რომ საქართველო ასე ადვილად არ დანებდება რუსის მეფეს. იმედი აქვს, რადგან საკუთარი გამოცდილებით იცის, თუ რას ნიშნავს თავისუფლებისათვის ბრძოლა, როგორ იციან მტრის დახვედრა მის ქვეყანაში, სადაც თვით თეკლე ბატონიშვილს არა ერთხელ მიუღია მონაწილეობა ომებში მამასთან ერთად (ერეკლე მეორე).

ალექსანდრე ორბელიანის ერთ-ერთ ხელთ-ნაწერში არის მოთხრობილი დარეჯან დედოფლის გაგზავნა რუსების მიერ პეტერბურგში, სადაც ვითომ-და უნდა მომხდარიყო ბატონიშვილ იულონის დაგვირგვინება. (ნამდვილად რასაკვირველია ეს გადასახლება იყო) საპატიო ტუსალებს საკმაო ჯარი მისდევდა ალყა შემორტყმული. ეს პროცესია მივიდა სოფ. კაიშაურში (არაგვის ხეობა), სადაც შემოუღამდათ და იქ უნდა დაესვენათ დილაამდე. ღამით, დარეჯან დედოფალთან მისულა მოხუცებული მთიული, რომელსაც დარეჯან-დედოფლისთვის მიუმართავს: — „მთელი მთიულეთი დიდი ხანია მზადებაში ვართ, ეხლა სულ შეყრილი გახლავართ, აქ, მახლობლად. თუ თქვენ ნებას მოგვცემთ, გათენებისას თავს დავესხმით ამ რუსის ჯარს, გავწყვეტთ, თქვენ ერთიან მთაში შეგიყვანთ და მას უკან რაც მოხდეს, ის ღვთის ნება ჩვეს დედოფალო“... დარეჯანს უარი უთქვამს, რადგან სჯეროდა, რომ მისი გამგზავრება საქართველოდან დროებითი იყო, რომ მის ვაჟს, მეფედ კურთხეულს უკანვე გამოაპყვებოდა, რაზედაც მთიული სკეპტიკურად უპასუხებს, და ამ დიალოგის დროს, თეკლე ბატონიშვილი, რომელიც დედასთან ერთად მიემგზავრებოდა, მიმართავს დედოფალს: — „მამა ჩემს, მეფე ირაკლისთან გახლავარ დასწრობილი ბევრს სროლაში, თვით თქვენც იცით ესა, რომლისგანაც ნება მქონდა კაცურად ჩაცმული ვყოფილიყავ ჭ იმათთან მეელო... ახლა თუ თქვენი ნება იქნება, კიდევ ვაჟკაცურად ჩავიცვამ, თოფ-იარაღს შემოვიტყამ ჭ ამ მოხუცებულს კაცსა ქვევითით თან გავყვებით“...ო ჭ სხ...

ასე აგვიწერს თეკლე ბატონიშვილს ანუ თავის დედას ალექსანდრე ორბელიანი. შეიძლება პირველ შეხედვით სკეპტიკურად შეეხედოთ ამ მოთხრობას, მაგრამ ალექსანდრე ორბელიანს ვინც გაეცნობა, დარწმუნდება, რომ მიუდგომელი და მართალი მწერალია იგი. ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი, აქ კი უნდა ვთქვათ, რომ თეკლე ბატონიშვილის პოეზიის ხასიათი ყოველ-გვარ დამხმარე მომენტების გარეშეც ვაჟურია, გმირული, და ალექსანდრე ორბელიანის ნაწერი— მხოლოდ ილუსტრაციაა უბრალო.

ქეთევან ბატონიშვილიც კი არ არის მოკლებული გმირულ სულს. იგიც საიდუმლო შეთქმულების ცენტრი იყო ტფილისში, რომელთანაც როგორც ზემოდ მოვიხსენიეთ, მიწერა-მოწერა ჰქონდათ შეთქმულ ბატონიშვილებს და ქართლ-კახელებს. როგორც სჩანს პატარა კახის სული ქალებშიც ბობოქრობდა, და „სამოც-ქრილობიან“ მამის აჩრდილი კიდევ აღელვებდა ახალ „ასპინძის“ საძიებლად. ქალების ეს მამა-კაცური მოქმედება და შეიარაღებაზე ოცნებობა უფრო ამახვილებს იმ სინაზეს ჭ მელანქოლიას, რომლითაც იწყება ჩვენი მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურის რომანტიზმი. მათი პოეზია თითქოს განუყოფელია, რადგან ერთი და იგივე ტრაურში არის გახვეული მათი გზნება, და გულის მღრღნელი ფიქრი. მათ ლექსებში ჩვენ კარგად ვგრძნობთ იმ პსიქოლოგიას, რომელიც მე-XVIII—XIX საუკუნეთა უღელტეხილზე დაიბადა, და რომელიც მხოლოდ მაღლა ფენებში კი არ იყო წარმოშობილი, არამედ დაბლაც, როგორც საერთო განწყობილება.

მაგრამ გარდა ამისა, მარიამ—ქეთევან—თეკლე ბატონიშვილების პოეზია სხვა მხრივაც არის საგულისხმო. ყოველ მათ სტრიქონიდან თითქოს ბესიკის შორეული ხმა გვსმით, და საერთო კოლორიტიც ბესიკისა გადაჰკრავს. რასაკვირველია, მე პოეზიის საგანს ანუ თემას არა ვგულისხმობ, რადგან ბესიკი ეროსის ტრფიალია და ბედის ერთგვარი ირონიით კი—ბატონიშვილ დების სამება—ერის ტკივილების მტვირთველები. მათი ლექსის ფორმალური მხარე, შედარებები, ზომაც ბესიკის ლექს ენათესავება, და ტონი, განწყობილებაც თითქმის საერთო აქვთ. ეს მომენტი კი მნიშვნელოვანია იმ მხრივ, რომ ააშკარავებს ბესიკის პოეზიის გავლენის სფეროს და ამას გარდა ერთგვარი შუა პუნქტიც იქმნება ბესიკისა და ალექსანდრე ჰავჭავაძის შორის.

მაგალ. ბესიკის ლექსის ზომა:

სევდის ლაშქარი შემომიხდება, ე. ი. 5+5.

სურვილის ცეცხლი მომეკიდება...—5+5.

მარიამ ბატონიშვილისა:

ჰოი დამწარდეს დროთა ტკბილობა...—5+5.

უწყალო ეტლმან რა ქმნა ცილობა და სხ...—5+5.

ქეთევან ბატონიშვილისა:

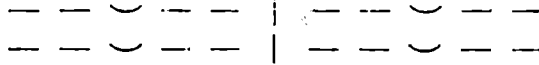
ჰოი ვითარ ვსთქვა განსაკრთობელი,—5+5.

ჩემი სიცოცხლის დამაცხრობელი... და სხ.—5+5.

ქეთევანი—ჰე გულო რად გაქვს ასდენ წყინება,

მარად სისხლისა ცრემლთა დინება.

რაც შემდეგი ნიშნებით გამოიხატება:

ან და შევადაროთ ბესიკის თერთმეტ-მარცვლოვანი ზომის ლექსი ქეთევან ბატონიშვილის ამავე ზომის სტრიქონებს:

ბესიკი: — მომაკლდა უებრო კეთილობანი, — 6+5

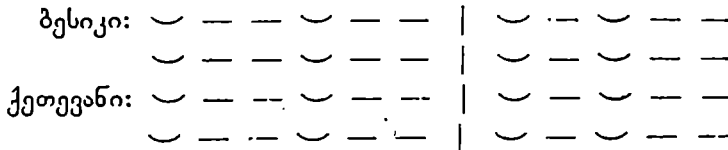
          მომაკლდა ალერსი და ზრდილობანი, და სხ... — 6+5

ქეთევან: რად გიკვირს პატიმარს მწუხარებანი, — 6+5

          მციარეს ხანს ღზინთა გამწარებანი 5+5.

მართალია, ქეთევანს აქ თერთმეტ-მარცვლოვანობა დატული არა აქვს, მაგრამ ორივე ზომა — ბესიკიდან აქვს ნასესხები.

ეს გამოიხატება შემდეგ ნიშნებით:

თუმცა ეს ლექსთ ზომა ბესიკამდეც იყო, რაც მამუკა ბარათაშვილს იამბიკოდან აქვს მოხსენებული, მაგრამ ეს ზომა ბესიკმა დააკანონა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, და ჩვენი პოეტი ქალებიც ბესიკის კვალს მისდევენ, ახალი ვარიაციების შეტანითა და სტრიქონთა კამბინაციების შერჩევით. ხოლო თუ ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსის ზომასაც შევადარებთ, აშკარა გახდება, რომ მისა და ბესიკს შორის არსებობს გარდასავალი პუნქტი, რომელზედაც ჩვენი პოეტი დები იდგნენ.

ქართული პრესის პირველი პერიოდი (1818—1832 წ. წ.)

მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ათეულ წლების ვითარება კარგად ვერ იქნება გათვალისწინებული, თუ არა ვნახავთ იმ დროინდელ ჩვენს პრესას. უნდა ითქვას, რომ ამ სახის ბეჭდვითი სიტყვას ჩვენში ტრადიცია არა ჰქონია. დღემდე არსებულ დოკუმენტების მიხედვით, ჩვენში ჟურნალი თუ გაზეთი 1818 წლამდე არ არსებულა, და ამ უკანასკნელის დანიშნულებას ასრულებდა ე. წ. „სალაყო“, (ანუ *αρχοια*, ბერძენისა ან რომაელთა ფორუმი) სადაც ანტიურ ქვეყნების მსგავსად იკრიბებოდა საზოგადოებრივი აზრი თუ ახალი ამბავი. პრესის უქონლობა რასაკვირველია სახელმწიფოებრივი ცხოვრებისათვის დიდ დაბრკოლებას წარმოადგენს, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის პირობები ისეთი იყო, რომ ეს გარემოება უკულტურობის ნიშნად არ ჩაითვლება. საზოგადოდ ჟურნალ-გაზეთის ისტორია არც ისე დიდი ხნის ამბავი არის. მეთვრამეტე საუკუნიდან იწყება პრესის განვითარება ევროპაში, ხოლო რუსეთში პრესას ამ საუკუნის ბოლო წლებში ჩაეყარა საფუძველი. მაგრამ მაინც, როდესაც ვაღარებთ ამ მხრივ ჩვენსა და ევროპის მდგომარეობას, უეჭველია საქართველოს ჩამორჩენილობას დაუდასტურებთ, რადგან იმ დროს, როდესაც პარიზში თხუთმეტამდე სერიოზული ჟურნალი თუ გაზეთი არსებობდა, ჩვენში ხსენებაც არ იყო.¹⁾ მაგრამ მარტო ამ მხრივ ვიყავით ჩამორჩენილი? ამის მიზეზები გაკვრით უკვე გვქონდა მოხსენებული წინა თავებში, და გვგონია რომ ნათელ ყოფილ იქმნა ჩვენი იმ დროინდელი საზოგადოების ფსიქოლოგიური მომზადება და ობიექტურ პირობათა აუწერელი დაბრკოლებანი. მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ათეული წლების შემდეგ, როდესაც ქართული სახელმწიფოებრივობის აჯანყებული სულიც დაცხრა, და ბრძოლის ველი მოიშალა, როდესაც სამსაქალაქო ცხოვრება მყუდროების ქვეშ მოექცა, ექვს გარეშეა, რომ ქართველი საზოგადოებაც ნელ-ნელა შეეცდებოდა კულტურულ მუშაობის დაწყებას, რასაკვირველია რუსული ცენზურის მიერ დასაშვებ ფარგლებში. და ჩვენ ვხედავთ, რომ 1818 წელს, არსდება პირველი ქართული გაზეთი, რომლის თავშიც ვკითხულობთ:

¹⁾ საფრანგეთის უმთავრესი ბეჭდვითი ორგანოები ნაპოლეონ ბონაპარტეს დროს: *Moniteur universel, sournal des debats, journal de Paris, Le Bien informé, le Publiciste, l'Ami des Lois, la Clef bes cabinets, le Citoyen français, la gazette de france, le journal des hommes libres, le journal du soir, le journal des Defenseurs de la Patrie, lu Décade philosophique, და სხ...*

გ ა მ ო ც ხ ა დ ე ბ ა .

საქართველოს გაზეთი.

მარტის 3 დღესა ჩუთ წელსა ტფილისში.

Ho I.

გაზეთს დართული აქვს ერთგვარი პროსპექტი, საიდანაც ირკვევა ამ გაზეთის ხელმძღვანელთა მიზნები და ის პსიქოლოგიური ქვეყანაც, რომლის ინტერესთა ხასიათი და წონა ამ გაზეთის საშუალებითაც თუ სავსებით არა, ნაწილობრივ მაინც ირკვევა.

გაზეთი სწერს:— „სარგებლობისა და კმაყოფილებისათვის ამის ქვეყნისათა, მომავლის მარტის პირველ რიცხვითაგან წინადადებულ არს, რომელ გამოიცემოდენ თფილისსა შინა ბუნებისა ქართულსა ენასა ზედა დაბეჭდილნი ფურცელნი, რომელსაცა ეწოდება საქართველოს გაზეთი.

გაზეთსა ამას შინა შთაწერილ იქნებიან შემდგომნი მუხლნი.

ა. სახელოთ-ბოძება და ჯილდო მოხელეთა... და სხ...

ბ. საკუთარნი მმართველობის განწესებანი და დადგინებანი, რომელნიცა ეკუთვნიან ამ ქვეყნის დამყარებასა და კეთილ-მდგომობასა.

გ. სხვა-და სხვანი საქართველოსა და თან მესამძღვრეთა მისთა ადგილთ ამბავნი, რომელნიცა საზოგადოების საკუთრის ყურადღების ღირსნი არიან...

დ. ცნობანი ახალთათვის პოვნილებათა ანუ დაწყობილებათა, რომელნიცა შეეხებიან ნაწილთა სხვადასხვათა ხელოვნებისა...

ე. გამოკრებიანი ჟურნალთა და გაზეთთაგან, რომელნიცა გამოიცემიან რუსეთსა შინა და რომელთაც თვისის აზრისამებრ ძალ-უძსთ რომელ მისცენ საკუთარი კმაყოფილება მკითხველთა, და სხ...

რედაქცია ერთგვარ ბოდიშს იხდის მკითხველის წინაშე, რომ გაზეთი ვერ იქნება სრული, როგორც იმ ქვეყნებში, „სადაც ადრით ჭამითგან არსებს განათლება და სადაც ყოველს წელს გამოიცემიან რაოდენნიმე ასნი ამის მსგავსნი გაზეთნი და ჟურნალნი“—ო, ეს ბოდიში გასაგებია, მაგრამ ამ პირველ გაზეთის ნაკლი ეს კი არ არის მხოლოდ, არამედ და უმთავრესად, ის, რომ იგი გარუსების გზაზე სდგას, მისი ენა უკვე შერყვნილია, რაც რასაკვირველია უტრადიციობით ვერ აიხსნება. პირდაპირ თვალსა ჰსერავს და ყურს ეჩოთირება ისეთი რუსიზმები, როგ. მაგ. „ისპოლნიტელნი ექსპედიცია“, „უქაზი“, „უეზდის სუდი“, „ზემსკის პოლიცია“, „ისპრაენიკი“, „ოკრუჟნი სასამართლო“, „რუბლი“, „ჩლენი“... და მრავალი სხვა. ჯერ ოცი წელიწადიც არ არის გასული, რაც დამკვიდრდა რუსთბატონობა, ჯერ კიდევ არ იყო დამცხრალი ქართველი ერის აჯანყე-

ბული სინდიკის, და უკვე ენის ასეთი შერყვნა, ცოტა არ იყვეს უცნაურ შთაბეჭდილებას ახდენს.¹⁾ მაგრამ ამ გარემოების ახსნა სხვაგან უნდა ვეძიოთ. სახელდობრ, იმ რუსოფილობაში, რომლითაც ქართველი საზოგადოების ერთი ნაწილი იყო გატაცებული, და ეს ბარბარისმებრივ მათთვის აღბად ენის ერთგვარ სამკაულს წარმოადგენდა თუ bon-ton-ს. საინტერესოა იმის გათვალისწინებაც, თუ როგორ შეასრულა გაზეთმა თავისი პროგრამა. კითხულობთ ამ გაზეთის ნომრებს, და სული გეხუთებათ, ისეთ არა პროპორციულობასა ჰხედავთ იმ დროის მხატვრულ ლიტერატურისა და ჟურნალისტიკის შორის.

გაზეთი წარმოადგენს მხოლოდ საინფორმაციო ფურცელს, სადაც რედაქცია სრულიად არა სჩანს. არავითარი წერილი თუ კომენტარიები გაზეთში არ არის. რა ხელმძღვანელობას უწევს ამ გაზეთის დამაარსებელი მკითხველ საზოგადოებას, ყოვლად წარმოუდგენელია. არ ვიცით იქნებ ცენზურა არ აძლევდა მეთაურების თუ წერილების ბექდვის უფლებას, მაგრამ საინფორმაციო მასალის დალაგებაში ხომ მაინც შეიძლება ერთგვარი სისტემისა და ტენდენციის შეტანა. „გამოკრებანი ჟურნალთა და გაზეთთაგან, რომელნიცა გამოიცემიან რუსეთსა შინა“—ეს მუხლი ხომ შეტანილი იყო გაზეთის „გამოცხადებაში“, და მაშასადამე რუსეთის ჟურნალ-გაზეთებიდან შეეძლოთ უფრო მნიშვნელოვანი „გამოკრება“.

მით უმეტეს, რომ რუსეთის პუბლიცისტიკაში ეს ხანა განსაკუთრებული ჩოჩქალის და დაწყებული საკონსტიტუციო ბრძოლის ხანა იყო.

1) წ. კ. გ. ს. მუხეუმში შენახულია ერთი აფიშა 1818 წლისა, რომელიც საშინელი რუსიზმებით არის სავსე და იმ დროისთვის ფრიად დამახასიათებელიც არის. მაგალითად:

„გამოცხადება“.

ჩვენის დართვითა მთავრობისათა.. შაგირდი უფლისა პინეტისა ფრიდრილი-კრაუსი, აქვს პატივი აწარმოვოს პატივცემულსა საზოგადოებასა შინა.

ბუნებითის სწავლის ფიზიჩესკის მახანიჩესკის და მადანთიჩესკის გამოცდილებანი ქვემოთე ამისა აღწერილნი“ და სხ... და ბოლოს:—„თამაშობა დაიწყება შეიღს საათზედ. მიღება ბილეთებისა შესაძლო არს კანცელარიასა შინა უფლის გორის ოკრუჟნის ნაჩალნიკისასა“.

ეს დოკუმენტიც ადასტურებს ჩვენი ენის შერყვნას მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ოცეულში. მხოლოდ ეს აფიშა რომ ყოფილიყო, რასაკვირველია ვიფიქრებდით, რომ გადაუთარგმნია ვინმე უვიც მოხელესაო, მაგრამ როდესაც პრესაც ამ ენით მეტყველებს, მაშინ მიზეზი უფრო სხვაგან უნდა მოიძებნოს. გარდა ამისა, ეს დოკუმენტი სხვა მხრივაც არის საინტერესო. იგი გვიჩვენებს რუსული ადმინისტრაციის პრიმიტივობას და „შინაურლობას“. ბილეთებსა ჰყიდის მანრის უმფროსი თავის კანცელარიაში.

იმ დროინდელ რუსეთის პრესაში დიდი მსჯელობა იყო გამართული კონსტიტუციის გარშემო, ჰბეკდავდნენ ბავარიის კონსტიტუციის ტექსტს, აღარებდნენ ამერიკის კონსტიტუციას, იწერებოდა წერილები გლეხთა განთავისუფლების შესახებ და სხ... მაგრამ ჩვენს გაზეთში ამის შესახებ ერთი ასოც არ არის გადმობეჭდილი. შეიძლება ჩვენში საცენზურო პირობები უფრო სასტიკი იყო, მით უმეტეს, რომ რუსეთში ეს ხანა რეაქციის ხანად ითვლება აღ ქსანდრეს მეფობის წინა წლებთან შედარებით,¹⁾ მაგრამ მაინც შეიძლება ვთხროთ, რომ გამოძებნა, რომ გაზეთის ხელმძღვანელები თუ მკითხველი საზოგადოება უფრო მომზადებულნი ყოფილიყვნენ, მაგრამ უნდა ვიფიქროს, ეს ხანა გაბრუებისა და გულ-გრილობის წლები იყო, საზოგადოება და გონებრივ დაქვეითებისა თუ მოღლილობის პერიოდი, და ჩვენი პირველი გაზეთიც ამ ეპოქის კოლორიტსა და სურნელებას კარგად გადმოგვცემს.

„საქართველოს გაზეთი“, ოფიციალის მსგავსად, პირველ გვერდს იწყებს „უმალღესი“ ამბებით, როგ. მაგ. „სანკტებურბურღს.—მათმა იმპერატორობით... და სხ... ახალწლის დღეს... ინებეს მილოცვის მიღება... და სხ... რის შემდეგაც ჩამოთვლილია იმ „ბრწყინვალეთა“ გვარები, რომელნიც წარუდნენ და სხ...

ამას მისდევს უმალღესნი ბრძანებანი, „სახელოთ-ბოძებანი და ჯილდო მოხელეთა“, როგ. მაგალითად:—„ყოვლად უმოწყალებად ებოძათ ორდენი“... და სხ... ამას მისდევს საშინაო ხასიათის განკარგულებანი, როგ. მაგ.—„საქართველოს კეთილ-შობილთ დეპუტატთ შეკრებილობა“, უცხადებს ყოველთავე, ვინც „არა მოხსენებულ არიან ტრახტატსა შინა, უთუოდ წარმოუდგინონ საბოლნო თვისნი“... და სხ...

შემდეგ ქრონიკის მსგავსა რამ, როგ. მაგ.:

—„კოლეესკის ასესორმა და კვალერმა თავადმა მიხაილ (და არა მიხეილ) ფალავანდოვმა²⁾ (და არა ფალავანდიშვილმა) ჰსთარგმნა რუსულითგან ქართულსა ენასა ზედა წიგნი, რომელსაცა ეწოდება ნაკაზი—ხელმწიფე იმპერატორცა ეკატერინა მეორისა“... და სხ...

გაზეთში არის „უცხოს ქვეყნის ამბავნი“-ც, მაგრამ აქაც იგივე „სტილია“ დაკული, მაგ.:

1) საინტერესოა იმ ხანის ცენზორ კოცებუს შესწორებანი. საინტერესოდ ერთი მაგალითი ვნახეთ. ვიღაცა სწერს: „ი მივემგზავრები რუსეთში, ამბობენ იქ უფრო ციფა, ვიდრე აქა“-ო. ცენზორს გადაუ ორებია:—„მე მივემგზავრები რუსეთში,—იქ მხოლოდ პატიოსანი ხალხი არის“-ო, ე. სხ...

2) გვარები უკან—გვზე და—ოვზე არის დაბოლავებული.

— გერმანია. — ვირტენბერლის კოროლეენის სიკვდილი“, რომელიც „მესამედ იყო ორსულად“. ასეთივე „მალილ-ხარისხოვან“ ცნობებს იძლევა „ნიდერლანდისა, ანგლიისა, შვეციისა“ და სხვათა შესახებ. ბოლოს მდის „პუბლიკაცია“, როგ. მაგ. — „პუბლიკაციით ეცხადებათ პოვნისათვის ნათესავთა ანუ მებატონისა, დედაკაცის მართა ტიმოფეევასი, რომელიც თვის თავს უწოდებს რეკრუტად... პოვნისათვის კვალად პატრონისა დაგდებულისა სამთა უცნობთა კაცთაგან გზაზედ სოფლის შამქორის მახლობლად ფაშატის ცხენისა თავისი კვიციით“... და სხ... ყმა ქალი და ფაშატი ცხენი ერთად იხსენებიან, ერთ განცხადებაში. საჯლისხმო „დეტალია“. აქედან უკვე აშკარადა სჩანს ის იდეოლოგიური დეტალია თუ საზოგადოებრივი შეგნება, რომელიც ჩვენი პირველი გთუთის რედაქციასა სქერია თუ ჰქონია.

რაც შეეხება გაზეთის მხატვრულ მხარეს, უნდა ითქვას, რომ აქ საყურადღებოა — ძალიან ცოტაა. სულ არის ხუთი მოთხრობა, და ხუთივე თარგმანი. სახელდობრ:

I. მოთხრობა ქალის მარიამისა¹⁾.

ამ ნაწარმოებს არ აწერია არც ავტორის სახელი, და არც თარგმანობა, მაგრამ შინაარსის მიხედვით, იგი თარგმანია. ეს არის მოთხრობა, სადაც მთავარი გმირი მარიამი სწერს თავის მეგობარ კაროლინას ადოლფის სიყვარულის შესახებ, შემდეგ ასწერს თავის ბიძას, იმის ხასიათს, ცხოვრებას და სხ.წ. თავის-და თავად მოთხრობა არაფერს წარმოადგენს, მაგრამ იგი საინტერესოა სტილის მხრივ. აქ უფრო დაწმენდილი ენაა, ვიდრე გაზეთისა, და არც ისეთი მძიმე და გაბტყელებული, როგორც გაზეთსა აქვს.

II — „იშვიათი ცოლი“¹⁾ — თარგმნილი რუსულიდან,

III — „ამბავი უფლის დელამოტისა“ —

IV — „რობერტ ავაზაკი“ („ლაფატერის შეგირდი“)

V — „ღირს-სახსოვარნი მოთხრობანი და სიტყვანი იმპერატორის პეტრე დიდისანი.

ეს არის ის მხატვრული მასალა, რომელიც ამ „საქართველოს გაზეთში“ იყო მოთავსებული. რასაკვირველია, ამ ლიტერატურას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, და გვეგონია რომ იმ დროსაც არ ექნებოდა; ხოლო საინფორმაციო ნაწილი არაფერს არ შეიცავდა დადებითს და საგულისხმოს. მაგრამ „საქართველოს გაზეთი“, როგორც ქართული პრესის

¹⁾ იხ. „საქ. გაზეთი“, ჩუით წლისა, №—12—19.

დასაწყისი, მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს. მართალია, ამ გაზეთმა დახლოებით ორი წელი იარსება მხოლოდ, მაგრამ მიუხედავად ამისა, საზოგადოებაში პრესის მოთხოვნილება გააღვიძა, დიდი საქმის სათავე დასდო, რაც შემდეგ განვითარდებოდა, სერიოზულ საზოგადოებრივ იარაღად იქცეოდა. ამ გაზეთს, როგორც ირკვევა, მკითხველი ძალიან ცოტა ჰყოლია, ალბათ იმ მიზეზით, რომ ქართველ საზოგადოების მოთხოვნილება უფრო მაღალი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ამის მიუხედავად, გაზეთის ისტორიული მნიშვნელობა მაინც რჩება. იგი იხურება, და მას მემკვიდრე უჩნდება „ქართული გაზეთი“, რომლის ხან-მოკლე არსებობის შემდეგ, 1832 წ. არსდება უკვე ჟურნალი „ტფილისის უწყებანი“.

ეს ორგანოც არ ახდენს დიდ შთაბეჭდილებას. მასაც დიდი სიღარიბის და გარიყულობის ბეჭედი აზის, თუმცა „საქართველოს გაზეთთან“ შედარებით, გაცილებით მაღლა სდგას როგორც სალიტერატურო სერიოზობით, აგრეთვე საზოგადოებრივი როლის შეგნებით.

ჟურნალი ორი ნაწილისაგან შესდგება:

I—სალიტერატურო ნაწილი,

II—„სტიხთ—ქმნილება“.

სალიტერატურო ნაწილში მოთავსებული შემდეგი ხასიათის მასალა: „ელენა“—„ანგდოტი ათრუამეტისა საუკუნისა (წ 4—5); „სამი ინდის ზურა“—მოთხრობა; „ალთქმის სარკე“—თარგმანი რუსულით დ. მაჩ... (აბელის) მიერ, და სხ...

სალიტერატურო ნაწილშივე არის მოთავსებული ისტორიული ხასიათის წერილები, როგ. მაგალითად ს. დ.-ს (სოლომონ დოდაშვილის) „ქართული ისტორია“. მეფობა ირაკლი მეორისა“.

რაც შეეხება „სტიხთ-ქმნილებას“, აქ არა გვხვდება მნიშვნელოვანი ორიგინალური რამ, მაგრამ ზოგიერთი თარგმანი, შედარებით კარგ შთაბეჭდილებას სტოვებს. მაგ. ს. რაზმაძეს უთარგმნია „მელოდია. ღიშპანური სიმღერა“. მისი ლექსი მსუბუქია, მოქნილი, როგ. მაგ.:

„ღამის ნიავით

„ღელავს ეფირი,

„მოდის გრილით

„ღვადალკვივირი... და სხ...

ჟურნალი ვიწრო ჩარჩოებში არ ემწყვდევა. იგი მკითხველთა მასის მოპოებასა სცდილობს, და ამ მიზნით მსუბუქ და მიმზიდველ მასალას არჩევს: გონება-მახვილობას. მაგალითად: „ერთმა მიიღო მკურნალისაგან ნე-

ბა, რათა ღვინო დალიოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც ჰზის სადილად. მან კემპარიტებით აღასრულა სიტყვა მკურნალისა. დილით—საღამომდე იჯდა სადილად და ჰსევამდა ღვინოსა“. ასეთი ხასიათის მასალა აცოცხლებს ჟურნალს, რომლის დანიშნულებასაც რომელიმე სპეციალური საკითხის რკვევა კი არ შეადგენს, არამედ ფართო მასის ესთეტიური, გონებრივი თუ სხვა მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება. და ჩვენი პირველი ჟურნალიც ამ მომენტს კარგად უწევს ანგარიშს, და სერიოზულ მასალის გვერდით, რომელიც ბევრისთვის შეიძლება მოსაწყენიც იყვეს, ურთავს ისეთ მასალას, რომელსაც სერიოზული მკითველიც სიამოვნებით წაიკითხავს, და ნაკლებ-მომზადებულებსაც დაინტერესებს, ჟურნალის კითხვას შეაჩვევს. ეს კი იმ დროს განსაკუთრებით საჭირო იყო.

„ტფილისის უქყებანი“ ცხარე პოლემიკასაც არ ეროვება, და ეს მით უფრო საინტერესო არის, რომ ზოგჯერ აქა ჩნდებოდა ეროვნული მოტივი, და ჟურნალი სცდილობს ამ ეროვნულ სადარჯჯებ მეტაკედ დგომას. მაგალითად: ვინმე გორდევს დაუწერია საქართ ჯლოს მეფეთა დამარხვის შესახებ წერილი, რომელსაც ჩენი ჟურნალი უფოთობია, და ს. დ...—ს პირით (სოლომონ დოდაშვილი) პასუხს აძლევს:—„წესი დამარხვისა საქართველოს მეფეთა, რომელიც ფრიად საკმაოდ უწინარეს ცნობილ არს საზოგადოებისადმი, უსვინიდიხოდ გარდმოუწერია უფალს ღარდევს, მეფის ძის ვახტანგის ისტორიიდან, რომელიც დაბეჭდილ არს რუსულსა ენასა ზედა ს. პეტერბურღს, 1814-სა წელსა... ფრიად სასირცხვილო არს უ. ღარდევისათვის დაბეჭდა... და სხ..¹⁾ აქ სოლ. დოდაშვილი მეცნიერულ ნიადაგზე სდგას და ვინმე გორდევს პლაგიატს უმტკიცებს. მაგრამ ამ საკითხს პატრიოტული კუთხეც აღმოუჩინეს, და თ. გურამიშვილი უგზავნის რედაქციას მღელვარე წერილს, სათაურით: „საყვარელო მამულო“.

წერილი იწყება აღფრთოვანებული მიმართვით:

—„არსმან ყოველთა დამაარსმან მოგვეფინა შენი ნათელი, საყვარელო მამულო“... და განაგრძობს:

„მესმა რომელთაგანმე ყოველითურთ შენთა უცნობთა კაცთაგან შენზედა და ძეთა შენთა ზედა წერილობითნი ცრუ-მეტყველებანი, მოვისწრაფი შენდა წერილითა ამით, რათა ბოროტ-მეტყველთაცა ჰსცნან, რომელ არა ძალ-უძთ მათ არა რომელიმე სახითა განძართლება და დამტკიცება შენზედა ცრუ-მეტყველებისა თვისისა“. და ბოლოს წერილს ათავსებს საგულისხმო ლექსით:

1) იხ. „ტფილ. უწყ.“ № 3.

„ძენი შენია, ვითა გშენია,
 „ყოვლნი გაქებენ სიბრძნისა ლაპით,
 ჰმენთა მოშურნეთ ჩვენ მივეშურნეთ,
 სირცხვილეულჰყვით, გავბანოთ ტლაპით,
 ქება შენია, არ მარტო ვსთქვია,
 მოსთქმენ იანგნი ფრინველნიც ღლაპით,
 ოსმალნი, სპარსნი, ბერძენთა დასნი,
 და ევროპელნი მოხდილი შლაპით.
 თუ იტყვის ნაკლებს, თავის თავს აკლებს,
 იგი უფალო გ . . . ი (გორდეივი)
 ვისგან ქებაცა არის ვნებაცა,
 არც ვისგან კარგად შესამჩნევია,
 ვერც იცნობს თავსა, ამბობს სხვის ავსა,
 ჰგონებს რომ იყოს შესაქცევია,
 მას უბედურსა, მალ პასუხუგებს,
 ჩვენის ს . . . . . ია (სოლომონ დოდაშვილია).

როგორც ჰხედავთ, აქ საკითხს პატრიოტული ხასიათი ეძლევა. ვი-
 ლაც „უცხო“, რომლის ქებაც კი ვნება არის, რალასაც ჰხედავს საქართვე-
 ლოს წინააღმდეგ. ჟურნალმა და მისმა თანამშრომლებმა იციან, რომ პრე-
 სა უნდა იღვეს სახელოვან სადარაჯოზე, და რაც ძალი შესწევთ,—ემსა-
 ხურებიან ქვეყნის საქმეს: და თუ „საქართველოს გაზეთი“ მხოლოდ ოფი-
 ციალ ინფორმაციით კმაყოფილდებოდა, „ტფილისის უწყებანი“ უფრო
 კულტურულ საქმეს აკეთებს და ბელეტრისტიკას, პოეზიას თუ მეცნიე-
 რებას ეტანება. იგი სცდილობს მკითხველის შექმნას, ინტელიგენციის
 დაპყრობას, და საერთოდ საჟურნალო ნიადაგის მომზადებას. რასაკვირ-
 ველია, არც ამ ჟურნალის მდგომარეობა იქნებოდა სახარბიელო; საზო-
 გადოებრივი დახმარება იმ დროს, როდესაც ყველაფერი დაქსაქსული
 იყო—ეჭვს გარეშეა არ იქნებოდა; ლიტერატურული ძალები, როგორც
 ვხედავთ, ცოტა იყო, და საცენზურო პირობები კი ულმობელი. ნუ და-
 გვავიწყდება, რომ ეს—ნიკოლოზ პირველის ეპოქა იყო, რომლის 1826
 წლის საცენზურო დებულებას „თუჯის“ ეპიტეტი შეარქვეს და ცენზო-
 რი გლინკა კი ამბობდა, რომ ამ დებულებით „მამაო ჩვენო“-ს აკრძალ-
 ვაც შეიძლებაო.

რომ ეცნობით ამ დებულების პარაგრაფებს, და განსაკუთრებით § §
 154, 157, 167, 169 და სხ... რწმუნდებით, რომ მწერალი და მკით-

ხველი „დრაკონულ“ არტახებში იღრჩობოდნენ, მათ შორის კი ამართული იყო „მესამე განყოფილების“ საფრთხობელა. შეუძლებელი იყო არამც თუ მთავრობის კრიტიკა, არამედ სულ ნაბოლარა მოხელისაც კი, რომ არ შესუსტებულიყო მთავრობის მიმართ ჯეროვანი პატივისცემა“.¹⁾

მართალია, 1828 წ. ეს დებულება „შესუსტებულ“ იქმნა, მაგრამ სამაგიეროდ ცენზურა ფორმალურად დაუკავშირდა საიდუმლო პოლიციას, რომლისთვისაც ცენზორს ცნობები უნდა ეძლია იმ მწერალთა შესახებ, რომელთა ნაწარმოებებიც არ იქნებოდა დაბეჭდილი საცენზურო დებულება-შეასუსტეს, მაგრამ როდესაც 1836 წ. ოლოვესკიმ აღძრა შუამდგომლობა „Русский сборник“-ის გამოსაცემად, „უმაღლესი“ რეცენზია ასეთი იყო:—„უიმისოდაც ბევრია.

პუშკინიც დიდხანს აწამეს ვიდრე „Современник“-ის ნებაართვას მისცემდნენ, ისიც დიდი შეკვეცით.

1844 წ. კი გრანოვსკიმა სთხოვა „Ежемесячное обозрение“-ს ნებაართვა, რაზედაც ასეთი პასუხი იყო, დაწერილი თვით გრანოვსკის თხოვნაზე: „საჭირო არ არის“. ხოლო 1830—48 წლამდე დახურეს ბევრი ჟურნალი, როგ. მაგ. „სალიტერატურო გაზეთი“, „Европеец“, „მოსკოვის ტელეგრაფი“, „ტელესკოპი“ და სხ... ბევრი რამ საშინელის და სასაცილოს მოთხრობა შეიძლება რუსეთის ამ პერიოდის ცენზურის ისტორიიდან, მაგრამ საჭირო არ არის. ისედაც ნათელია ის „მზრუნველობა“, რომელსაც რუსეთის მთავრობა იჩენდა ბეჭვდითი სიტყვის მიმართ.

ეს ის დრო იყო, როდესაც გერცენის თქმით „თვითთული გრძობა და საშინელ შევიწროებას, ყველას რალაცა აწვა გულზე, და მაინც სდუმდნენ; ბოლოს მოვიდა კაცი, რომელმაც თავისებურადა სთქვა რაც იყო სათქმელი“.—ეს—ჩაადაეგია, რომელმაც საშინელი განაჩენი გამოუტანა თავის ქვეყანას: რომ რუსეთის წარსული ცალიერია, აწმყო აუტანელი და მომავალი სრულიად არა აქვსო. ეს იყო საყოველთაო ტკივილის თქმა, რისთვისაც ნიკოლოზ პირველის ბრძანებით ჩაადაევი შეშლილად გამოაცხადეს.

ხოლო მესამე განყოფილების უმფროსი გრაფი ბენკენდორფი, ოფიციალურ რუსეთის მთავარი კარიატიდა, ცინიკურად უპასუხებდა: „რუსეთის წარსული საოცარია, აწმყო დიდებულზე უფრო მეტი, რაც შეეხება მომავალს, იგი უფრო მაღალია, ვიდრე ამას წარმოიდგენდეს უკიდურესად ანთებული გზნება“... და თუ რუსეთის ცენტრში ასეთი პირობე-

¹⁾ იხ. Ист. русск. лит. XIX в. под ред. Овс. Куликовского, т. I—გვ. 237.

ბი იყო, რა იქნებოდა საქართველოში, სადაც რუსეთის ადმინისტრაცია უფრო სხვა და უფრო მზაკვრულ მიზნებს ისახავდა, სადაც საიდუმლო დავალებები ეძლეოდათ, რომ „ნამდვილი ქართველი ექციათ ნამდვილ რუსად“. რასაკვირველია, აქ უფრო მეტი სიმახვილე და ენერგია უნდა გამოეჩინა რუსეთის მოხელეთა არმიას, მუდამ ფხიზლად უნდა ყოფილიყო, როგორც ახლად დაპყრობილ ქვეყანაში, სადაც თოფის წამლის სუნი ისევ ტრიალებდა, და თუმცა ყველა გაჩუმებული იყო, მაგრამ ამ დუმლი-ში მაინც სჩანდა „რაღაც“, რომელიც უნდა ძირიანად ამოეგლიჯათ. ეს სიფხიზლე კი ცენზურას უფრო მეტ სისასტიკეს დაავალებდა.

მაგრამ შეცდომას დაუშვებს ის, ვინც ამ პერიოდის ქართველ საზოგადოებას იმ დროის ჟურნალ-გაზეთის ღირსების მიხედვით გაზომავს. ეს უკანასკნელნი რასაკვირველია ეპოქის მაჩვენებელნი არიან, მაგრამ ამ ეპოქას სხვა მაჩვენებლებიცა ჰყავს, და ესენი არიან ჩვენი პოეტები, რომელნიც თითქოს სხვა ქვეყანას ეკუთვნოდნენ, სხვანაირად ჭფიქრობდნენ და განიცდიდნენ. ისინი ამ ბეკვლითი ორგანოებში მონაწილეობას თითქმის არ იღებდნენ. მაგრამ ეს იმას კი არ ჰნიშნავს, რომ ჩვენს ქვეყანას განზე გაუდგნენ, არამედ იმას, რომ ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება დაწყვეტილი იყო, შემოკმედებითი ძალები დაქსაქსული, და ერმანეთს დაშორებულნი, ველარ უსწორდებოდნენ ერთმანეთს. ამას გრძნობდნენ კიდევ, მიზეზიც იცოდნენ, და 1832 წლის შეთქმულებასაც სწორედ ამ მიზეზის მოსპობა ჰქონდა მიზნად დასახული და უმნიშვნელო მოვლენა ხომ არ არის, რომ ამ შეთქმულების მეთაური იყვნენ სწორედ ჩვენი საუკეთესო პოეტები, რომლებიც სიტყვის პოეზიაზე წინ, საქმის პოეზიაზე ოცნებობდნენ, ე. ი. აჯანყებაზე, და როდესაც ეს საქმე ჩაიშალა, მაშინ ამოჰხეთქა სიტყვის ლამაზმა ჩქერმა.

ისე რომ მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის მწერლები, თითქმის ყველა, შეთქმულების საიდუმლო საზოგადოებიდან გამოვიდნენ და მათი პოეზია თითქოს გატრუებული იმედების კომპენსაცია იყო: რაც საქმით ვერ შეასრულეს, ის სიტყვითა სთქვეს, მაგრამ სთქვეს ისეთი გრძნობით, ისე ძლიერად, რომ მითი სევდის რეზონანსი მთელ შემდგომ ლიტერატურაში გრგვინვასავით ისმის.

ალექსანდრე ზავეზაძე.

(1784—1846)

ჩვენ ზემოდ უკვე ვთქვით, რომ მე-XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, და განსაკუთრებით პირველ ათეულ წლებში, საქართველო მძიმე სანახაობას წარმოადგენდა. არ იყო არც ერთი იდეა, რომლის გარშემოც შემოკრებილი ყოფილიყო მთლიანად ქართველი ერი. მართალია, ახალი-ძალის ჩამოწოლა ყველამ იგრძნო როგორც აუტანელი სიმძიმე, მაგრამ გამოსავალის ძიებაში ერთ-სულოვნობა არ აღმოჩნდა. ერთნი იმედიან პერსპექტივას გასცქეროდნენ, უფრო რეალურ პოლიტიკას ადგნენ და რუსეთის პოლიტიკურ თუ ადმინისტრატიულ სიტუაციას იქით ჰხედდნენ მოსვენებულ საქართველოს, რომელიც მისცემია მშვიდ საკულტურო მუშაობას; ისინი ლოიალობას აცხადებდნენ და არც თაკილობდნენ პიროვნულ კარიერის შექმნას. ეს იყო ქართველი ერის ის ნაწილი, რომელსაც დაეყრდნო ჯერ პოზიციებ-გაუმაგრებელი რუსეთის იმპერია, და ქართული ეროვნული შეგნების-დეგრადაციაც იმათგან დაიწყო.

მეორენი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ძალას წარმოადგენდნენ. მათთვის რუსეთის ბატონობა ქართველი ერის არსებობის მოსპობას ნიშნავდა, და ერის გადასარჩენად ყოველ-გვარ გზებს სცდიდნენ. ეს ნაწილი—შეთქმულების თუ მემბოხეებისაგან შესდგებოდა, რომელთ მიზანიც იყო საქართველოს სუვერენობის აღდგენა. და თუ პირველ ნაწილს შეადგენდა ჩვენი საზოგადოების უფრო მდარე და ენერჯია-გამოლეული ელემენტი, მეორე—მაღალი კვალიფიკაციის პირებისაგან შესდგებოდა, რომელთაც ნიქიც დიდი ჰქონდათ, ენერჯიაც და თავისუფლების იდეებითაც ღრმად იყვნენ განმსჭვალულნი. და როგორც ყოველთვის, ეს „მეოცნებენი“ დარჩნენ ერთგვარ ჩირალდნად, რომელიც აფრთხობდა მოსვენებულ მოქალაქეებს, ხოლო ამხნევებდა და სამოქმედოდ იწვევდა იმათ, ვისაც „სარიელ მშვიდობა“ არაფრად მიაჩნდა, თუ ადამიანური ცხოვრება არ იქნებოდა. ეს მეორე ნაწილი აჯანყებათა ცეცხლში იყო გამოვლილი, და ამ იდეაზე არც აუღიათ ხელი, ვიდრე ამ აზრის მატარებელნი საბოლოოდ არ იქმნენ დაქსაქსულნი. ეს მოხდა 1832 წელს. ეს თარიღი ჩვენს ისტორიაში მეტად მნიშვნელოვანია. ეს წელი საბედისწერო სიგნალი იყო. ლამაზი მირაჟი გათავდა, და უღვარე იდეა თითქოს რაღაც ტბორში ჩაიძირა. თითქოს დაიკარგა რაღაც „ნატურის თვალი“, რომელიც იყო და აღარა იქნება-რა. ამ მძიმე შთაბეჭდილების ქვეშ გადატყდა ქართული იმედი-

ამ შეთქმულების შესახებ ჩვენს მატთანში ვკითხულობთ: „ხოლო წელსა ამასვე 1832 დეკემბრის ე-ს¹⁾ შეითქვენ ქართველნი თავადნი და აზნაურნი, რათა განდგნენ რუსთაგან და ჰყონ მეფედ ასული თამარ მეფის ძის იულონისა, რომელიც იყო ტფილისსა შინა, ლუარსაბ და დიმიტრი მოიბირეს რაოდენიმე მყოფნი რუსეთისა სამსახურსა შინა. ამა შემთხვევასა შინა, შესწამეს ცილი მეფის გიორგის ძესაცა ოქროპირსა, რომელ ესეცა თანახმა არის ამათი. მცნობმან ამისმან ბარონ როზინმა, შეიპყრა იგინი სრულიად ტფილისსა შინა და აქაცა პეტერბურგს შეიპყრეს მეფის ძე ოქროპირი და სხვანი, და შეაყენეს ციხესა შოლუბინისასა, შემდგომად ამისა წარავლინეს ტფილისს, რათა მუნ განსაჯონ. შემდგომად განსჯისა, მეფის ძე ოქროპირი წარავლინეს ექსორიად კონსტრომისა ქალაქსა შინა, ხოლო ლუარსაბ და დიმიტრი ქალაქსა შინა სმოლენცკისასა და ამათი, თამარ სიმბირცკისა ქალაქსა შინა და მეფის ირაკლის ასული თეკლა ტულასა შინა: რომელ ამას ძეთა თვისთა შესწამეს, რომელ ესე იყო მიზეზი ამ აღრეულებისა; ხოლო ქვეყანავე აღექსანდრეცა, ძე გარსევანისა, თანაზიარი მათი, ტანბოვსა ქალაქსა შინა თვისისა სახლეულობითა და სხუანი მრავალნი, თანა გამზარახნი მათნი, რომელნიმე ცინბირს, და რომელნიმე სხუათა და სხუათა ქალაქთა შინა ექსორია ჰყვეს, რომლისა თვისცა სიგრძისათვის დავიდუმებ²⁾“.

„ფარულის და განუწყვეტელის მეგობრობის“ კავშირი, როგორც ირკვევა მრავალ-რიცხოვანი ყოფილა, ხოლო მის ხელმძღვანელებად, ბერი ფილადელფოს კიქნაძე, ამ საზოგადოების ერთი დამაარსებელთაგანი, წესდებისა და საიდუმლო ანბანის ავტორი, და პატრიოტულ მელანქოლიით სავსე პოეტი; სოლომონ დოდაშვალი, უმაღლეს განათლება მიღებული პეტერბურგში, შეთქმულობის დროს 28 წლის ახალგაზრდა კაცი, მსწავლული მწიგნობარი, „ტფილისის უწყებანი“-ს რედაქტორი, და მწერალი. შემდეგ გიორგი ერისთავი, რომელსაც კავშირი ეპირა ტფილისის შეთქმულებსა და ფილადელფოს კიქნაძის ორგანიზაციის შორის; შემდეგ ალექსანდრე ორბელიანი, მწიგნობარი, პოეტი, დრამატურგი,

1) ე-ს თუ კ-ს, დედანში ვარჩევით არა სწერია. გამომც. შენ.

2) იხ. იქვე.

ისტორიკოსი. გრიგოლ ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, დიმიტრი ყიფიანი და სხ...¹⁾

ისე რომ, ერთი მხრივ ბატონიშვილები, და მეორე მხრივ მწერლები—ესენი იყვნენ საქართველოს დაუდგრომელ სულის მატარებელი, და თუ ბატონიშვილებს შეეწამებთ გვირგვინის დაბრუნების წადილს, პოეტები ხომ უმწიკვლონი იყვნენ, და 1832 წლის შეთქმულებაც ქართული მწერლობის შეთქმულებად დარჩება, რომელმაც მართალია გეგმა ვერ შეასრულა შინაურ ლაღატის გამო²⁾, მაგრამ თვით იღეა წმინდად დაიცვეს, ფიზიკურ ბრძოლის ველიდან პსიქიურ ბრძოლის ველზე გადმოიტანეს, და ეს ველი იყო ქართული ლიტერატურა. ეს შეთქმულებაც ერთგვარად რომანტიკა იყო, რაც შემდეგ პოეზიაში იქმნა გადმოტანილი. მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევრის ლიტერატურაც ამ გუნებ-განწყობილებით ხასიათდება. ვნახოთ. დავიწყით ალექსანდრე ჭავჭავაძისაგან.

მართალია, ჩვენს ლიტერატურაში ალ. ჭავჭავაძის შესახებ ძალიან ცოტა არის დაწერილი, მაგრამ რაც არის, ყველგან ერთსა და იმავეს იმეორებენ: რომ იგი იყო ეპიკურის მიმდევარი, „ვარდ-ბუღბუღების“ მწერალი, მოქეიფე პოეზიის წარმომადგენელი, ეროვნულ სევდა გაურკვეველი, სპარსულ პოეზიის გავლენის ქვეშ მყოფი და სხ. და სხ... მაგ. კიტა აბაშიძე სწერს:—„ალ. ჭავჭავაძე არ იყო საეროვნო მწერალი, საერო დარდისა და ვარამის გამოძახებელი“... „ერთი ლექსი აქვს თ-დ ალ. ჭავჭავაძეს საზოგადოებრივი ხასიათისა—„გოგჩის ტბა“. მეტად მშენიერი, მაღალის ღირსებითა და გრძნობებით აღსავსეა ეს ლექსი, მაგრამ მაინც შეუძლებელია ამით გამოარკვიოთ, რა აზრს ადგა ალ. ჭავჭავაძე თავის ქვეყნის ბედის შესახებ“-ო³⁾... „დიდი უმეტესი ნაწილი მისი ლექსებისა სამიჯნურო ლექსებია“-ო და სხ... გვგონია, რომ ეს დასკვნები სავსებით სწორი არ არიან.

ალექსანდრე ჭავჭავაძის პიროვნული ცხოვრება და შემოქმედება მკიდ-

¹⁾ სოლ. დოდაშვილი გადასახლებულ იქმნა ირკუტსკში, სადაც გარდაიცვალა 1836 წ. 32 წლისა.

გიორ. ერისთავი გადასახლებულ იქმნა ვილნოში.

ალ. ორბელიანი „ „ ორენბურგში.

გრიგ. ორბელიანი გაგზავნეს ე. წ. „კავკასიის ლინიაზე“.

ვახტ. ორბელიანი გადასახლეს კალუგაში.

დიმ. ყიფიანი „ „ ვოლოგდაში.

²⁾ ი. ფალავანიშვილმა გასცაო, ასე მოგვითხრობენ.

³⁾ იხ. კიტა აბაშიძე. ეტიუდები... ტ. 1, გვ. 12-13.

როდ არიან შეკავშირებულნი შინაგანი ძალებით. მისი ბიოგრაფია შეიცავს რამდენიმე ხაზს, რომელიც მთელს მის პოეზიას ნათელს მოჰფენს. ალექსანდრე ორბელიანი მოგვითხრობს, რომ 1804 წლის აჯანყებაში, კახეთში, მონაწილეობას იღებდა. — „იმ დაქრილებთა შორის, ერთი თოთხმეტი წლის ყმაწვილი კაცი¹⁾ დაიქირეს, თ-ი ალ. ჭავჭავაძე, რომელმაც ამის მამამ თ-მა გარსევან ჭავჭავაძემ მისცა საქართველო რუსებს, მფეფის ირაკლის პირველმა სანდო საყვარელმა კაცმა, რომელიც იყო რუსეთის აგენტი საქართველოს მიტაცებისათვის“—ო. და განაგრძობს: — „მამამ მშობელი ქვეყანა მისცა უცხო თესლსა და თოთხმეტი წლის შეიღმა სისხლი დაღვარა მამულის მოპოებისათვის, რომელსაც თავი გადაჰპარსეს რუსებმა, ვითარცა მამულის მოღალატესა და ციხეში დააპყრობილეს ვითარცა მამულის ავაზაკი, საიდგანაც რუსეთში გაისტუმრეს დიახ მკაცრად, სადაც მამის გულისთვის შეიღლი კარგს სასწავლებელში მიიღეს პეტერბურღში და დიად კარგა აღიზარდა. ბოლოს გენერალიც შეიქმნა, მაგრამ ეს გენერალი შემდგომ კიდევ საქართველოს შეთქმაში გაერია რუსების გარეკისათვის საქართველოდან და მეორეთ ამისათვის აჩვენეს ვრცელი რუსეთი“..²⁾ ეს მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი არის ალ. ჭავჭავაძის დასახასიათებლად. აქ უკვე სჩანს ის ზნეობრივი დასაწყისი, რომელიც ალ. ჭავჭავაძეში აღარ გამქრალა. მართალია პეტერბურღის პაულების კორპუსში გაჰზავნეს მცირე-წლოვანი მემბოხე, მაგრამ ალ. ჭავჭავაძე ამ ჩრდილოეთის სატახტო ქალაქმა ვერ მოხიბლა. მართალია, რომ დაბადებიდანვე სცადეს მისი „ბრწყინვალედ“ გამოყვანა და ეკატერინე დიდის ხელით მირონიც აცხეს³⁾, მაგრამ თავისი ქვეყანა მაინც ვერ დაავიწყებინეს, და გენერალ-მაიორის ჩინშიც კი შეთქმულების მონაწილედ ჰხდება. ამბობენ, რომ ალ. ჭავჭავაძე მონაწილეობას არ იღებდა ამ შეთქმულებაში, იგი ამ საქმეში ლუარსაბ ორბელიანმა გაანდო, ალ. ჭავჭავაძემ კი არ ისურვა გარევა, რადგან უსაფუძვლოდა სთვლიდაო, მაგრამ თვით ის ფაქტი, რომ იგი „გაანდეს“, და რომ ეს საიდუმლოება იცოდა, უკვე იმას ამტკიცებს, რომ იგი შეთქმულებს თავისად მიაჩნდათ. შეიძლება მართლაც ასე ჰფიქრობდა ალ. ჭავჭავაძე. ეს პოლიტიკურ მხედველო-

1) ალ. ორბელიანი სცდება. ალ. ჭ—ძე დაიბადა 1787 წ. მაშასადამე 1804 წ. ყოფილა 17 წლისა.

2) იხ. წ. კ. გ. ს. მუხ № 1662.

3) ეკატერინე დიდი იყო ალ. ჭავჭავაძის ნათლია.

ბის საკითხია, მაგრამ რომ იგი საქართველოს განთავისუფლებისათვის ან-
თებული იყო და ეს აცოცხლებდა, — სრულიად უღაფაა.

ალექსანდრე ქავჭავაძე დიდი რომანტიკოსი იყო, და ამ რომანტიზ-
მის პირველ-წყარო კი — პატრიოტიკა. მხოლოდ გარკვევაა საჭირო. მის-
თვის სამშობლო გარე ქვეყანა კი არ არის, ფიხტესებური არა-მე, — საკუ-
თარი ინდივიდუალობაა, განუყრელობა, მეობა. და როს ჰკითხულობთ
მის ლექსებს, ჰხედავთ ღრმა სევდას, მაგრამ ისე, თითქოს არ გააჩნდეს
გამომწვევი მიზეზი. ხშირად პოეტი არ ასახელებს კმუნვის საგანს, მაგრამ

„ვინც რომ ვის ენღოს და მიენდოს, ჩემებრ კრულება

„იყოს, იწყველოს და ეწყველოს ბედის კრულება-ო,

ამას რომ ამბობს, ჩვენ საქართველოს ვგულისხმობთ, რადგან ეს ლექსი
ნაგრძნობია უცხოეთში, სადაც საქართველოზე ოცნებობდა.

„ჯერეთ ნორჩ ხანში, უცხო ხალხში ოდესა ვრბოდი,

„არა ვარ მცირე, დასამცირე, ამას ვამბობდი-ო.

უცხო ხალხში დასამცირებელი რა უნდა ჰქონოდა, გარდა უცხოობი-
სა? ამ უცხოობის მიზეზი — მისი ქართველობა იყო, მაგრამ ამით, ე. ი.
ქართველობით იგი „ამაყობდა“ როგორც „შევენებით სრული“, „ამით ვი-
ცოცხლე, არც სიცოცხლე არ მომწყენია“ — ო.

ალექსანდრე ქავჭავაძე საქართველოს გარკვეულად არ ახსენებს, ეს
რასაკვირველია ცენზურის პირობებით აიხსნებოდა, მაგრამ დიდი ჩაკვირ-
ვება არ არის საჭირო, რომ ხშირად, ალექ. ქავჭავაძის „სატრფოს“ სა-
ხით საქართველო დაინახოთ. ასეთი განპიროვნება ხომ შემდეგში დაკა-
ნონდა კიდევ, და ყველაზე მეტად აკაკი წერეთლის პოეზიაში. და თუ
აკაკის სატრფო საქართველოა, ალექსანდრე ქავჭავაძის სატრფო რაღად
უნდა იქმნეს ნაგულისხმევი ყოველთვის სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელო-
ბით? და ვინ უნდა სთქვას, რომ ღრმა პატრიოტული სევდის გამომხატვე-
ლი არ არის მისი შემდეგი ლექსი:

„ვაჟ დრონი, დრონი, ნაგებნი მტკბარად,

„წარიღტვენენ, განჰქრენენ სიზმარებრ ჩქარად;

ან რა პერობილობაზეა ლაპარაკი, როდესაც პოეტი მკითხველს მიმართავს:

„ჰსაჯეთ: პერობილმან უწყისა ტრფობა?

ან „მუხამბაზში“ რომ მიმართავს იმავე მკითხველებს:

„აწ რად ხართ ბურვილ კმუნვის რიდებით“ — ო, რა კზუნვაზეა ლა-
პარაკი?

ან იმედს რომ აძლევს: — „ნუ ჰგონებთ თავთა ზედ განკიდებით“...

„უწყოდეთ ესე ცნობა მყარითა,
რომ დრო მოგივალსთ კეთილ დაჩითა,
იხილავთ ვარდსა სახე მტკბარითა“—ო—ეს საქართველოზეა ლა-
პარაკი, მის ქმუნვაზე და იმ იმედზე, რომელსაც პოეტი ატარებდა: #
—„და თუ არ მოჰკვდეთ უდროდ დღე კლებით,
„იხილოთ განხსნა ბედ შეკრულისა.

ეს „ბედ-შეკრული“ საქართველო იყო, რომლის განთავისუფლების
იმედი სულ მოკლე ხანში ჰქონდათ.¹⁾

ან აიღეთ მისი „მუსტაზადი“.

„უწყალო სენმან, ყოვლათ მაწყენმან
გვიკოლა გულნი,
„გვეყო ქირთა მთმენად, მგლოვარენად
ყოველნი სულედგმულნი.

„ჩვეულნი ლხინსა, მიგვეა ქირსა
უბედობა მან,
„მოგვეკლო შეება, გემატა ვება
შავ-სეეობამან,
„მოგვიცვა ალმან, შეუბრაღმან,
გვალმო გრძნობამან,
„გვიტევა ყოვლმა განსაცხრომმა
კეთილ დღობამან,
„გვეკვეთა სასო დაუფასო,
ვშთომიღვართ კრულნი... და სხ...

განა ნათელი არ არის ამ ლექსის დედა აზრი? ეს ღრმა სევდა არის,
სამშობლოს მდგომარეობით გამოწვეული. იგი მხოლოდით რიცხვით კი
არა ლაპარაკობს, არამედ მრავლობითით.

კიდევ: „ჰოი ვით გვემტყუნვა
„სოფლისა ბრუნვა,
„წაგვიხდა ზრუნვა-ო.

¹⁾ იმ ხანებში, ვინმე მაჩაბელი თურმე ყოველ-დღე ჰგზავნიდა თავის „ბიკებს“, სერიდან გადაჰხედეთ, რუსები მიდიან თუ არაო. და როცა ამბავი ამოუტანეს, ყაზარ-
მებს აშენებენო—გაცხარებულა და ლანძღვით უთქვამს:—ეგ მ.....ები ამ ზამთარსაც აქა
რჩებიანო?“ ეს ზეპირ-გადმოცემა იმ ეპოქის განწყობილების გასაგებად კარგი დეტალია.

ხოლო „გაფი“-ში, რომელიც ჩვენის აზრით ციხეში უნდა იყვეს დაწერილი, პოეტი მიმართავს ციხის „არეს მოარულთ“ ქალებს თუ ვაჟებს:

„თუ გაქვს პატიმართ სიბრალულნი,
მპოვეთ აქ მე!..
ვამე, ვამე!...“

„წარმოიდგინეთ იგი ჟამნი,
ყოველად ძვირფასნი მისნი წამნი,
როს ვიქადოდით ყოველნი გვამნი
პატრონის ყოლით,
მის წინ ბრძოლით!“

იყო ეს დრო, საქართველო „ავად თუ კარგად თავის თავს ეყუდნა“, „პატრონი“ ჰყავდა, ღღეს კი პატრიოტებმა და მათ შორის ალექსანდრე ჭავჭავაძემაც განიცადეს სასტიკი იმედ-გაცრუება. მისი მგრძობიარე ბუნება ვნებიანად ესწრაფოდა თავისუფლებისაკენ, სინამდვილე კი საზარელ პოლიტიკურ რეაქციის სახით წარმოუდგა, რომელსაც პოეტი „ქაჯს“ უწოდებს. აიღეთ მისი „მუსტაზადი“, და ნახეთ რაოდენი მეღანქალით არის დამძიმებული, და როგორი სულის სტიგმატები ერევიან პოეტს. ეს ნამდვილი ქირისუფლის მოთქმაა:

„ისმინეთ მსმენნო, ქირთა მთმენნო,
მომაპყართ ყურნი,
„რა გვარი ქირნი, ცეცხლნი ხშირნი,
მწველნი აღ-მურნი,
„ვნახენით როსა, ამა დროსა ზედა-ზედ რთულნი!..
„წყეულ არს ის დრო, როს სამკვიდრო
დავკარგეთ კრულნი!..
„გვძლივა სოფელმან ხელ-მყოფელმან,
აწ გვაგო შურნი...“

და პოეტი ისეთ სიძულვილამდე მიდის, რომ ამბობს:

„სხვათ დიდ ბოროტსა, მცირე მათი უმეტესია“-ო...“

ამ სიტყვებში ისმის მოტეხილ სულის ტკივილები, და ჩვენს წინაშე იმართება პოეტი, რომელიც მწარე და სისხლიან პროტესტს უგზავნის დამყარებულ წესებს და მის ავტორებს. ხოლო „გოგჩის ტბა“-ეს თითქოს დამთავრების აკარდია, მღელვარების დაცხრომა და ერთგვარი ფილოსოფიური შერიგება ბედის-წერასთან. აქ მოგონებათა ქარავანი-და

მიემართებიან მოღლილ პოეტის წარმოდგენაში, და გარდასულ სანახაობებით და იკლავს ბევრის მაძიებელ წყურვილს.

„ერთ-გზის ესეცა ქვანი შავნი, ღღეს დახავსილნი,
„ურთი-ერთთანა კავშირობით ამაღლებულან,
„მკუთვენელნი მათნი, ბედნიერნი და კმაყოფილნი,
„ოდესმე მათში განცხრომილან და განშვებულან.

ეს იყო ოდესღაც. მის დასაბრუნებლად ჯერ ისევ ყრმამ აიმაღლა ხანჯალი, და მტრის ტყვიით კრილობაც მიიღო; ხოლო შუა-ხნის ვაჟკაცმა შეთქმულებაში მონაწილეობით შურის-ძიებაც სცადა, ხოლო პოეზიაში იმედსაც უღვიძებდა თანამედროვეებს, სახეს არ იღრუბლავდა,

„მაგრამ რა?.. დროსა მსრველის ცელით, ყოველთა წარწყმედით,
„ციურთა მჯობი მშვენებლობაც სხვათებრ მოსთვლილა!...

და ნაღვლიანი პოეტი. აწმყოთი გულ-მოკლული, მსოფლით არარაობით სასო-წარკვეთილი და თითქმის ფილოსოფიურად შერიგებულიც, მაინც საჭიროობს ერთგვარ სასიცოცხლო ელექსირს და როგორც ნამდვილი რომანტიკოსი, წარსულისაკენ იცქირება და ოცნებას შეჰღალადებს:

„ნუ მიტევებ ოცნებავ, მომეც ძველნი ხილვანი,
„მომეც მე ძველნი ცრემლნი და ძველნიცა ოხვრანი.

ახალი ცრემლითაც კი არ უნდა დაიტვიროს თავისი „გულის წყლული“.

და ყველა ამის შემდეგ განა შესაძლებელია, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში პატრიოტული მთავარი ნოტი არ დაეინახოთ? განა შესაძლებელია იგი „ვარდ-ბულბულების“ მომღერლად ჩაეთვალოთ? ჩვენ იმას არ ვამბობთ, რომ ეროტიულობა პოეზიაში უარყოფითი მოვლენა იყვეს, პირ-იქით, აქ არის ნამდვილი შთაგონების სათავე, მთელი ხელოვნების ყველაზე მტკიცე და სახე დაუსრულებელი ნიადაგი; ჩვენ მხოლოდ საგნის სწორი გარკვევა გვიანტერესებს, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეღანქო-ლიური ფიგურა გამოჩნდეს ისე, რომ არ დაიფაროს ამ სევდიანობის მთავარი ხაზი. ჩვენ უფრო შორს გვინდა წავიდეთ და ვსთქვათ, რომ პატრიოტიკა ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიაში იმდენად ცალკე ლექსების თემა არ არის, რაოდენადაც მთელი შემოქმედების ერთგვარი ატმოსფერო. მისი შემოქმედებითი ხილვა იჭრებოდა იმ თაღს ფიგურაში, რომელიც საქართველოს ჰქონდა გადახვეული, და მიტომ, თვით უაღრესად „უდარდელ“ ექსტაზების დროსაც კი, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლექსში სევდა გუბდება. მიტომ იყო, რომ ილია ჭავჭავაძემ დაარღვია გაბატონებული აზრი ალექსანდრე ჭავჭავაძის მხოლოდ ეპიკურიელობის შესახებ, და ამ ზერეღე

„პარმონიაში“ ღრმა დისონანსი შეიტანა. მოიგონეთ მისი ლექსი ალექსანდრე ქავჭავაძის შესახებ, სადაც სხვათა შორის ნათქვამია:

„ხან ჰრბის ველად, მარტოდ გალობს,
 უდაბნოში ვითა მწირი,
 „შეჰკვნესს შავ ბედს ქვეყნისასა
 ქვეყნისათვის ანატირი,
 „ხან დაჰყურებს ღრუბლიანი
 დაფიქრებით გოგჩის ტბისა,
 „და ემღერის მწვავის მოთქმით,
 დაუდგრომელ ღროთ ბრუნვასა.

ჩვენ გვგონია, რომ ილია ქავჭავაძემ ყველაზე უკეთ გაიგო ალ. ქავჭავაძის პოეზიის საიდუმლოება, და ამ აზრის რესტავრაცია უნდა მოჰხდეს მთელი თავისი სიძლიერით.

*
* *

ალექსანდრე ქავჭავაძის პოეზია თუ ფორმალურად აღმოსავლურ პოეზიასთან არის დაკავშირებული, საგნობრივად ევროპის ლიტერატურის ორბიტოში არის მოქცეული. და მის შემოქმედებაში ისმის ის ძირითადი პრინციპები, რომლითაც ხასიათდება ევროპის მე-XVIII საუკუნის მეორე ნახევარი და მე-XIX საუკუნის პირველი ათეული წლები, ანუ რომანტიზმი.

მართალია, ევროპის რომანტიზმის განვითარებაში აღმოსავლეთსაც წილი უძევს, რადგან სპარსეთის და ინდოეთის პოეზიამ გავლენა მოახდინა ჯერ ელენშლეგერზე, რომელმაც ევროპაში აღმოსავლეთი აალაპარაკა მთელი თავისი ზღაპრებით, ათას ერთი ლამით, საფირონებით და ლალებით; ეს აღმოსავლეთი შემდეგ ბაირონმა აგრძობინა დასავლეთს ახალი მხრივ: მან გადაშალა აზიური ვნების სიქარბე და სიყვარულის ღრმა მელანქოლია. ხოლო აღმოსავლური ფლეგმა და მოსვენება გეტეს Westöstlicher Divan-ში გამოჩნდა მთელი თავისი მიმზიდველობით და უცნაურობით.

რასაკვირველია, საერთოდ აღმოსავლური განწყობილება ახასიათებს ალექსანდრე ქავჭავაძის პოეზიას ისევე, როგორც ყველა მის წინაპარს, მაგრამ სპარსული პოეზიის გავლენის შესახებ საუბარი ისე, როგორც „მიღებულია“, მაინც არ შეიძლება.

მის პოეზიაში სინტეზი აქვს მომხდარი აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურას, რაც მთელი ჩვენი შემოქმედებითი ცხოვრების ნიშანდობლივ თვისებად უნდა ჩაითვალოს.

რომ ჩვენი მოსაზრება უფრო დამარწმუნებელი იყვეს, ვნახოთ ის არსებითი ნიშნები, რომელნიც შეადგენენ ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიის ინდივიდუალობას.

პატრიოტულ მომენტის შესახებ აღარას ვიტყვი, რადგან ეს ჩვენ მიგვაჩნია მთელი მისი შემოქმედებითი ბუნების მთავარ პირობად, ან როგორც უკვე მოვიხსენიეთ—ატმოსფეროდ. ჩვენ ვნახოთ ის მომენტები თუ პრინციპები, რომელნიც ამ ატმოსფერულ გავლენის ქვეშ შეიმუშავა ჩვენმა პოეტმა:

I—ინდივიდუალიზმი და უკიდურესი მგრძობელობა;

II—გონების ბატონობის წინააღმდეგ რეაქცია;

III—სოციალური თანასწორობის მოტივი.

I. ალექსანდრე ჭავჭავაძის ინდივიდუალიზმი და მგრძობელობა, ვგვონია, რომ სპარსული პოეზიის გავლენა კი არ იყო, არამედ მე-XVIII საუკ. ევროპის იდეურ თუ მორალურ განწყობილებისა, რაც განსაკუთრებით ევროპის კონტინენტსა ჰქონდა მოდებული.

მესამე წოდება, რომელიც მე-XVIII საუკუნეში ჯერ თეატრის სცენაზე იყო გამოყვანილი, შემდეგ, უკვე თავისით, ერთი ისტორიკოსის თქმისამებრ, „სცენიდან წარმომადგენელობითი კრების დარბაზში გადავიდა“, და საფრანგეთის ნაციონალურმა კრებამ ზედ-მიწევნით და ეფექტიურად გაიმეორა არამც თუ სიტყვები, არამედ ის სცენიური თამაშობაც რაც ამ მესამე წოდების გმირებს რომ ახასიათებდა აღრინდელ ღრამებში.

ეს მოვლენა სოციალურ-პოლიტიკური ხასიათის იყო, მაგრამ აქვე გადაიშალა ფსიქოლოგიური ამოცანაც. პარიზში დაარსდა ე. წ. *Societe des observateurs de l'homme* (ადამინის დაკვირვების საზოგადოება), რომელსაც მიზნად ჰქონდა დასახული თვით-დაკვირვება, საკუთარი სულის სიღრმეთა დანახვა. ეს მუშაობა ისეთ ნარკოზის ხასიათს იღებდა, რომ საკუთარ მეობის გარეშე აღარასა ჰხედავდნენ, და გარემო სინამდვილეს, საზოგადოებრივობის და სხ... ახრჩობდნენ საკუთარ მგრძობელობაში. ეს იყო უკვე გაბატონებული გუნებ-განწყობილება, და ფილოსოფიაც კი ამ განწყობილებას უსწორდებოდა. ეს გატაცება ისეთი ძლიერი იყო, რომ ზოგი-ერთები ისეთ უკიდურესობაში გადაცინდნენ, რომ მგრძობელობა გარყენილობამდე დაიყვანეს და მკითხველის ფანტაზია ცინიზმით აავსეს. ესენი იყვნენ: კლოდ კრებილიონი, („Le Sopha“ „ღივანი“, და სხ...) ცნობილი ლიდრო, („მოლოზანი“, „Les bijoux indiscrets“, და დე-ლა ბრეტონი („La vie de mon père“, და სხ...)

და ბოლოს სენსაციური მარკიზი დე-სად, („ჟიუსტინა, ანუ სიკეთის უბედურებანი“ და „ჟულიეტა, ანუ ბიწიერების ნეტარება“).

ღიახ, გრძნობა მთავარ სიმალლელ იქცა. უფრო მკტი: იგი ფსიქიკის დამოუკიდებელ დასაბამად გამოაცხადეს, და არამც თუ მხატვრული ლიტერატურა, ფილოსოფია—მეცნიერებაც კი ამ ნიშანს გაჰყვა. ემპირიული ფსიქოლოგია სხვას აღარაფერსა ჰხედავდა გრძნობის გარეშე.

და მხოლოდ საფრანგეთში კი არა, გერმანიაშიც. ვილდენბანდის თქმით, აქაც „დაიბადა რალაც მანია სულიერ ცხოვრების ფაქტთა აღნიშვნისა, ღ აღწერისა. ამ მიზნით დააარსეს დიდი ჟურნალები, მორიციის მსგავსად 1785—1793 წ. წ. და საერთო რწმენად იქცა, რომ აღამიანის ცოდნისა და კერძოდ ფილოსოფიის ერთად ერთი და ნამდვილი ამოცანა არის აღამიანი“-ო.

ეს ასეც იყო. მაგ. ტიკი სწერდა: „მოვიშორე-რა სიხარულით შიშის ბორკილები, მე თამამად ვეშვები ცხოვრების ზღვაში. მე უარვწყაფი მძიმე ვალდებულებანი, მხდალმა სულელებმა რომ მოიგონეს. სიკეთე, მიტომ არსებობს, რომ მე ვარსებობ; იგი—ჩემი ანარეკლია ჩემს შინაგან გრძნობებში... ყველაფერი ემორჩილება ჩემს თვითნებობას, მე შემოძლიან გამოვიწვიო ყოველი მოვლენა თუ მოქმედება ისე, როგორც მე მსურს... მე ვარ მთელი ბუნების ერთად-ერთი კანონი და ამ კანონს ემორჩილება ყოველივე“... და სხ... .

... „გრძნობელობა და გამახვილებული ვნებიანობა—ეს არის მუსიკის, მხატვრობის და ყველა ხელოვნების სული“-ო. ასევე სწერდა ჟან პოლი, ფრიდრიხ შლეგელი, რომელსაც „ლიუცინდას“ გამო, სდევნიდნენ კიდევ, როგორც „თავისუფალი“ სიყვარულის“ მქადაგებელს.—„მე სერიოზულად ვფიქრობდი, ეუბნება იულიოსი ლიუცინდას—მარადიულ მოხვედრის შესახებ, მე ვიგონებდი ჩვენი კავშირის გასაგრძელებელ საშუალებებს“-ო. ფილოსოფოსი შელლინგი სწერდა:—„მე მაქვს მხოლოდ ერთი რელიგია—მე მიყვარს ქალის მოყვანილი ფეხი, სავსე მკერდი და გაღვივებული თეძოები; მიყვარს ყვავილთა სურნელება; მიყვარს, რომ ყოველი სურვილი დაკმაყოფილებული იყვეს და სიყვარული დაგვირგვინებული“-ო და სხ... . ფილოსოფოსი შლეიერმახერი აღტაცებული იყო „ლიუცინდათი“, იზიარებდა იმ ახალ მიმართულებას, და სასტიკად ილაშქრებოდა საზოგადოების ფილისტერობისა და ფარისევლობის წინააღმდეგ იმავე „ლიუცინდას“ გამო.

—„ისინი მე მაგონებენ ქაჯების პროცესებს, როდესაც სიბრაზე

ბრალსა სდებდა და წმინდა სისადავეს კი განაჩენი სისრულეში მოჰყავდა“-ო. მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ კბარა. ეს მოვლენა მეტად მძლავრი იყო, და მთელ ევროპასა ჰქონდა მოდებული. და ალექსანდრე ჭავჭავაძე, რომელიც ევროპიულად იყო აღზრდილი, და ვოლტერის და ლაფონტენის ზოგი-ერთი ნაწარმოები ფრანგულიდან სთარგმნა კიდევ, ექვს გარეშეა გაცნობილი იქნებოდა ამ მიმართულებასთან და ერთგვარ გავლენასაც მოახდენდა მასზე. ეს იმას არა ნიშნავს, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე ევროპიელ რომანტიკოსებს დამორჩილდა. საქართველოში. ეროტიულ პოეზიას ჰყავდა უფრო დიდი წარმომადგენელი, ვიდრე ევროპაში იყვნენ, ეს ბესიკი იყო და ალექსანდრე ჭავჭავაძეც ბესიკთან უფრო ახლო სდგას. ხოლო ალექსანდრე ჭავჭავაძემ ამ ეროტიზმში შეიტანა ახალი რამ განწყობილება, ერთგვარი ფილოსოფია, რასაც ჩვეულებრივად ეპიკურიზმს უწოდებენ. ალექსანდრე ჭავჭავაძე რომ უტრადიციოდ შეხვედროდა ევროპიულ რომანტიზმს, შეიძლება მასაც გაემეორებინა ის პროგრამულობა, რომელიც ევროპის რომანტიზმს ახასიათებს, განსაკუთრებით პირველ პერიოდში. მაგრამ ალექსანდრე ჭავჭავაძისათვის ამ შემთხვევაში არა ყოფილა არავითარი *terra incognita*. ბესიკმა ისე აამაღლა ქალის კულტი, და ისე დასწმინდა მგრძნობელობა, რომ მისი ყველაზე ვნებიანი ლექსი საეკლესიო ლოცვას უთანასწორდება სიწმიდით, და ალექსანდრე ჭავჭავაძემაც ეს სიყვარული იწამა.

„ტანად სარო ხარ, ვარდებრ ღაწვნი

შენნი ლბილობენ,

„დალალ თმაშია გიშრის ბეწვნი ხშირად ყრილობენ,

„ვაჟ, ძუძუ-მკერდი, კოკობ ვარდი

ნაზად შლილობენ,

და შენნი მნახნი ქართველ-კახნი

შენზედ ცილობენ,

„სხვათ არ ვახსენებ, თორემ მათაც დასწვავს ალია.

ალ. ჭავჭავაძის ტრფიალი არასოდეს ავხორციობაში არ გადადის. „ხვეენა-კოცნა, მტლამა-მტლუში“ მის შემოქმედებაში ერთგანაც არ არის ნახსენები. არც თუ დიდი მღელვარება შეაქვს ამ ყოველთვის მღელვარე განცდის გადმოცემაში. თითქოს ანტიური სისადავე, ძალა და გრაცია უფრო იზიდავდა ჩვენს პოეტს, იმდენია მასში თავ-დაქერა და პლასტიურობა:

„გშვენოდეს ტანსა ირისებრივ მოკაზმულობა,

„ღაწვ-ბაგე ვარდთა დაუთრგუნავთ ქნობა-ზრულობა.

„შენსა ჴკვრეტელსა გლახ მეხშირვის გულ-მოწყულულობა,
 „მიკვირს თმათ სიგრძე,“ სიბნელე და ლამაზ-წწულულობა;
 „თვალთა მიბნელებს მაგა სახის ჩადრით ბურვანი,
 „ბედმან გაგვყარნა, შემომყარნა ამად ურვანი“-ო.

აქ თითქოს ჴვრეტა არის მხოლოდ, და სატრფოს შორიდან „ექა-
 დის ხვევნად, უბის ვარსკვლავთ შორის ეკონვის. მას მხოლოდ ხილ-
 ვის წყურვანი“ აღელვებს და აჩქროლებს.

ხილვა კი მართლა მხატვრული იცის: „თმა კოწოლსა გველებრ
 გრაგნვით შეუეშხავს მიჯნურთ წყლოლი“-ო. ან და—„მრხესა ტანსა
 ზილფ-მაქანსა, ვაზ უქმნიან ალვის ხენი“-ო.

ალექსანდრე ჴავჭავაძისათვის სქესობრივი სიყვარული სიცოცხლის
 ჴვაკუთხედია. მასზე არის დამყარებული არსებობის აზრი და იმავე დროს
 იგი რის საშინელი დრამატიზმის დასაწყისი.

„ვისაც ხელთ გქონდესთ ნება გულისა,
 „იგემთ სიტკბო სიყვარულისა-ო.

ეს აუცილებელიც არის, რადგან სიყვარული ყოველის დამმონებელი
 ძალაა, მისი სამეფო ტახტი ყველას გულში არის აღმართული და ხარ-
 კად ყველა სწირავს „ოხრვას“. სიყვარულის წინ სიბრძნე ბავშვის სათა-
 მაშოსავეით იმსხვრევა და მეფის უფლება ტყდება. „შენგან მეფე მონას
 ეყმოს, შენგან ბრძენი ხელად რებდეს“-ო. და ამ სიყვარულს, რომელ-
 საც ყველა ესწრაფვის და შხამის ფიალასაც არ ერიდება, პოეტი ალ-
 ფრთოვანებით მიმართავს:

„სიყვარულო, ძალსა შენსა,
 ყოველი გრძნობს არსებს რაცა,
 „სჯულსა შენსა ყველა ერჩის:
 ბერი, ერი, მეფე, ყმაცა;
 „ხელმწიფე ხარ თვით-მპყრობელი,
 ტახტი მზა გაქვს, ჴგიებ საცა,
 „გულები გყავს ჴვეშევრდომად,
 ამას მეც ვგრძნობ და თვით სხვაცა...

ჩვენი პოეტისათვის, ეს ჴვეყანა უსიყვარულოდ სიკვდილია და გავერა-
 ნება. „ოდეს ვშორავ მას მიზეზს ჩემისა ვალალების, სოფელი მჩანს სამა-
 რედ, სადგურად ოდენ მკედრების“-ო, მაგრამ ადამიანის არსებობის
 მთელი სიმძაფრეც იმაში მდგომარეობს, რომ ამ სიყვარულს აქვს უკანა
 მხარე: სევდისა და მწუხარებისა, და ეს ორმაგობა, ანუ ტკბილი სიმწა-

რე თუ მწარე სიტყვა, მთელი „სოფლის“ საბედისწერო თვისებაა. ქვეყანა ძნელად სამყოფელია, იგი კმუნვის ალთა მჩვენებელია, რის გამოც „რა ვიშვებით მყისვე ვსტირით“. ხოლო დრო, ეს უდიდესი საშინელება სცვეთავს ადამიანს და ამ გამუდმებულ მკვლევლობაში, თვით ადამიანიც რაღაც ფატალურად ისე აწყობს ცხოვრებას, რომ სიმწარე და ცრემლი არა ჰშრება მის თვალზე.

„მოვიზრდებით, წიგნის კითხვით

არ გავვიშრობს მწვრთნელი თვალთა,

„ქამი გვიროკს, იგი გეძახის:

შეუდევით სიბრძნის კვალთა.

„რა ჰასაკსა შვეალთ ახლად, ქირი უფრო გვემრავლების, და ეს ახალი ქირი—სიყვარულია. ხანის სისრულესა ახალი „წუხვა“ მოაქვს: დიდება, პატივი, სახელი, რომლებსაც რა ვერ ვპოვებთ, „შეგვექნების შურით კმუხვა“.

ხოლო „ოდეს წელთა ტვირთის ზიდვით ქედსა შეილდებრ მოვიხრებით“, ყველას მოემუღღებთ, ზნე გვეცვლების და მოვლენ სენნი „სიკვდილის წინამძღვრებად.

„მათგან ერთი გვემს და გვეტყვის:

„ახით ნაშენო, მოკვდით ვებით“...

ასე განიცდის პოეტი ქვეყანას, მსოფლიოს, და ერთად ერი მიმზიდველი ძალა სიყვარულის სახით. და ეჩვენება, რომელსაც ვნებიანად ექიდება და რომელიც ერთგვარად სიცოცხლესთან არიგებს კიდევ. ქვეყანა ვაებისაა, მაგრამ რახან ამ საშინელ კაკოფონიაში ისმის სიყვარულის ტკბილი მელოდია, მაშ სიცოცხლე შესაძლებელია, და სიყვარული ყოფილა მისი თავი და ბოლო.

*
**

შემდეგი ნიშანი, რომელიც ახასიათებს ალექსანდრე ჭავჭავაძის პოეზიას არის რეაქცია გონების ბატონობის წინააღმდეგ. მაგრამ ეს ხომ ვეროპის რომანტიზმის ნიშანიც არის. თუ მე-XVIII საუკუნეში ლიტერატურა ფილოსოფიად გადაქცევას ლამობდა, და რაციონალისტური მიმართულება მედიდურობდა და რეზონირობდა, მეცხრამეტე საუკუნის საზღვართან უკვე დაიწყო ამ კლასიციზმის დეკადანსი, და ადგილი დაუთმო ახალ მიმდინარეობას, რომელიც მგრძობელობას და შეხებითი განცდებს აძლევდა პირველობას.

დაიწყო გონებრივი ბატონობის წინააღმდეგ რეაქცია. უკვე ეჩოთი-რებოდათ ფილოსოფოსის სახელ-წოდება. უარჰყვეს წინა-მორბედი ლიტერატურა, როგორც პირობითი, უსიცოცხლო და გონებით ნაწვალები. გონება და აზრი აღარავის მიიჩნია უმაღლეს რეალობად. მე-XVIII საუკ. თავისუფალ მოაზროვნეთა ფილოსოფიური და პოლიტიკური თეორიები, ხარბად რომ ითვისებოდნენ ევროპის ყველა კუთხეში, იდეენებიან, როგორც მანე და მიუღებელი. გონების კულტი დაემხო და წინა საუკუნის ყველა იდეალი არქივს გადაეცა. განყენებულ, აპრიორულ მსჯელობათა აღნაგობაში შეცდომები შეამჩნიეს და წარმოიშვა ექვი: იქნებ უმაღლესი გონება არც კი არის საკმარისი საორიენტაციოთ. იქნებ აზრი არ არის ყოვლის შემძლე? და ამ ექვიანობის ნიადაგზე აღიმართა გრძობა, როგორც გონების ანტიპოდი. ალექსანდრე ჰევკევიძის შემოქმედებაშიც ეს რეაქცია გონების წინააღმდეგ სრულიად გარკვეულად არის გამოთქმული. პოეტი გაოცებულია საწინააღმდეგო მოვლენით, როდესაც გონების ძალით სიყვარულის წინააღმდეგ აღიმართებიან:

„მიკვირს, რად ჰძრახვენ მას ვინცა

არს შევენებითა ძლეული“-ო.

და თვითვე უპასუხებს:

„გონება ესრეთ ჰშთასძახის

ხმითა მრისხანით, მყარითა,

„ნუ ჰლუპავ თავსა, ნუ ჰლუპავ-

მაგა სენითა მწარითა!

„ხოლო გული კი ესრეთ ჰხმობს,

ლმობითა სიტყვა წყნარითა:

„შენ მას ნუ უსმენ, იხარე

სიყვარულითა მტკბარითა!

„კუდად წარადგენს გონება

მუნ თვისთა ბრძნულთა თათბირთა,

„სადაცა გული მმართველობს

თვით იპყრობს მისთა ადგილთა,

„იგი არს მაშინ ხელმწიფე,

განმგე ყოველთა წადილთა,

„მაგრამ ყოველთა ეშუს ჰმონებს,

მას უთევთ ღამეთ და დილათა.

როგორც ჰხედავთ, აქ გრძნობა და გონება დაპირისპირებულ არიან, უკანასკნელის პრიორიტეტის უარყოფით. პოეტის აზრით, პირველობა გრძნობას ეკუთვნის, რადგან უიმისოდ გონება ვერას იზამს:

„სიბრძნე და გონიერება რა გინდ მარად

ფხიზლად გველობდენ,

„სიჭაბუკეს და სიყვარულს რაცა უნდათ იმას ჰყოფდენ.

ამიტომ ყველაფერი მგრძნობელობას უნდა დამორჩილდეს, რადგან ასეთია მისი ყოველის შემძლეობა, და მორალურად თუ ესთეტიურადაც, იგი ყოველ ძალაზე უმაღლესია:

„მგრძნობელობა ჰსჯობს ყოველთ თვისებათ

ცით მოვლენილთა,

„შვენებასაც და გონებასაც ის ასულდგმულგებს!

ისე რომ, თუ ამ ქვეყნად შესაძლებელია ბედნიერება, ეს შესაძლებელია მხოლოდ გრძნობის საშუალებით. თანაც, ყოველი ცოცხალი არსება სიამოვნებისაკენ ისწრაფვის, და მაშასადამე ტანჯვას გაურბის, და ყველაზე დიდი ბედნიერებაც ის არის, რომელიც ყველაზე მძლავრად მოსპობს ამ ტანჯვის წყაროს. ამიტომ პოეტი ბახუსის კულტს მიმართავს, რომ გრძნობითი თრობაში და გაბრუებაში ჩაჰკლას ფხიზელი გონების შიში და საერთოდ ქვეყნის ამაოება. ეს ფსიქოლოგიური განწყობილება საუცხოვოდ აქვს პოეტს გამოთქმული ლექსში „მუხამბაზი ლათაიური“, რომელიც ისე შევისხლხორცა ქართველი ადამიანის ბუნებას, რომ „ჟამსა მხიარულებისას“, ყველგან ისმის ამ ლექსის მუდამ ამალეღვებელი მთვრალი ფრაზები:

„ლოთებო ნეტავი ჩვენა, ჰარიალალი,

„დღეს მოგვეცა შეება-ლხენა თარიალალი.

მეტად დიდი ექსპრესიით და ერთგვარი ირონიითაც არის გამოთქმული პოეტის, თუ შეიძლება ასე ვსთქვათ, მორალური კრედო. აქ გადალახულია სარწმუნოებრივი ნორმებიც, და სამღვთო წერილი ჩაბმულია ამ ბახუსურ კარნავალში, როგორც სუსტი დასაწყისი, რომელიც ვერ გაუმაგრდება მგრძნობელობის „ეტნას“.

„მინდა ვსეა, საღვინე მამე,

„მოძღვარო, დასტური დამე!

„წყლის ყლაპვა ცოდვილთ წესია,

„წარღენა ამის მოწამე.

„ნოემ რა ერთხელ ინება,

„ყურძნის წვენიცა გემება,
 „თვითონ ნუნუას მიუჯდა,
 „წყალი პირუტყვთ დაანება.

მაგრამ აღ. ჭავჭავაძე ეპიკურეულ თავ-დაჯერებულობას კი არ მისდევს, „ატარაქსიას“ კი არ ესწრაფვის, ე. ი. აუმღვრეველ სულიერ მშვიდობას, რაც ეპიკურის ფილოსოფიის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანია, არამედ მღელვარე ცხოვრება უნდა, ბრძოლა და გამარჯვება:

„ვაჟკაცნო, მოდით დავლიოთ,
 „სჯობს რომე ღვინო დავსძლიოთ,
 „ომამდის სისხლად იქცევა,
 „მერმე ბრძოლაში დავსთხოთ.
 „რა ომის ცეცხლი ასტყდება,
 „ბრძენი სიფრთხილით წახდება,
 „მაგრამ ღლეული მაშინვე
 „ან მოჰკლავს, ან შეაკვდება. „
 „ქკვიანნო, ნუ შერები ყბედვით,
 „შენ წინ ვერ მიხვალ გაბედვით,
 „გულს ომამდისვე გაიხეთქ,
 „განსაცდელთ წინასწარ ხედვით.
 „დავეხსნათ ცოდნის ძებნასა,
 „ღვინო სჯობს ყოველს მცნებასა,
 „ბრძენი სულ სიკვდილსა ჰფიქრობს,
 „და ლოთი. გამარჯვებასა, და სხ...

ეს ლექსი საუცხოვო გამოხატულებაა ალექსანდრე ჭავჭავაძის ღრმა მელანქოლიისა, სოფლისადმი ურწმუნოებისა, და სიცოცხლის უსაზღვრო წყურვილისა. თავის გვარ ლექსთა შორის, იგი შეიძლება შედევრად ჩათვალოს არა მხოლოდ ქართულ მწერლობაში, არამედ საერთოდ ლიტერატურაში. ამ ლექსში ენერგიულად და ღრმად არის გამოთქმული ის, რაც ალელვებდათ ევროპის რომანტიკოსებს, და გამოთქმულია ყოველგვარ ნაკეთობისა და პროგრამულობის გარეშე. იბადება კითხვა: არის ალექსანდრე ჭავჭავაძე ეპიკურიელი, როგორც გავრცელებულია ჩვენს საზოგადოებაში ეს სახელი, თუ არა? ჩვენი პასუხი ამ კითხვაზე უარყოფითია. მხოლოდ „მგრძობელობა“ ანუ გრძობის უმაღლეს პრინციპად აღიარება კიდევ არა ნიშნავს ეპიკურიზმს. ამ უკანასკნელის მთავარი დამახასიათებელი ნიშნები: გაყურების ანუ ატარაქსიის ძიება და განდევნილობა

ბა, გულ-გრილობა საზოგადოებრივი ცხოვრების მიმართ, და ზოგჯერ — ყველა ეს მომენტი ალექსანდრე ქავჭავაძის შემოქმედებაში არსად არ გვხვდება. აქ არის მხოლოდ რომანტიული სულის კვეთება, გატარებული იმედებით გამოწვეული რეაქცია გონების წინააღმდეგ, და საზოგადოებრივი ტკივილების გაყუჩება პიროვნულ თავ-დავიწყებასა და „ჩაღვწევაში“.

*
**

რომ ალექსანდრე ქავჭავაძე არ იყო გულ-გრილი საზოგადოებრივ ცხოვრების მიმართ, ეს იმ პატრიოტულ სევდიანობით მტკიცდება, რომლის შესახებ ზემოდ უკვე ვილაპარაკეთ. მაგრამ ამ პატრიოტიკის გარდა, ალექსანდრე ქავჭავაძის პოეზიაში ისმის სრულიად გარკვეული სოციალური მოტივი, რაც დღემდე ჩვენს ლიტერატურაში საესებით შეუმჩნეველი იყო. ეს არის პროტესტი არსებულ სოციალ-პოლიტიკურ წყობილების წინააღმდეგ, მონობის ყოველ-გვარ ფორმის დაგმობა, წოდებრივი განსხვავების უარყოფა, ეკონომიურ ექსპლოატაციისადმი ზიზღი და საერთოდ ცხოველი დაცვა „დამდაბლებულთა და შეურაცხყოფილთა“. ამ ლექსში სჩანს საფრანგეთის დიდი რევოლიუციის გამოძახილი. იქნებ აქ ამაყი და თავისუფლების მოტრფიალე ბაირონის გავლენაც იყვეს ერთი მხრივ, და სოციალურ რეფორმატორებისა თუ რევოლიუციონერებისა მეორე მხრივ, თუნდ მაგალითად სენ-სიმონისა, რომლის პათოსით აღსავსე ახალი იდეები მე-XIX საუკ. დასაწყისში ანთებდნენ ახალგაზრდობას, და რომელიც პოეტური აღტყინებით უხმობდა განმანახლებელ ქარიშხალს: — „დაპქროლე ქარიშხალო, რომელიც წინათგიგრძენ; მოვარდით წვიმის ნიაღვრებო; განაგრძეთ ზარიანი ღრიალი ქარ-ბუქებო. აგორდით აღქაფებულო ტალღებო; მე შევასრულე ჩემი მოვალეობა; მე მივეცი საგანგაშო სიგნალი; ამ ქარიშხლის შემდეგ მზემ ისევ უნდა გაანათოს მუდამ მსრბოლავი დროის ტალღები: სამოთხე ქვეყნად უნდა დამყარდეს“-ო. და ეს საშლთხე იყო საყოველთაო თანასწორობა.

ალექსანდრე ქავჭავაძეც წინათ-გრძნობს ამავე აუცილებელ გარდაქმნას, და თავის მორალურ აღშფოთებას უგზავნის „მდაბალთ ჩავგრით, მტაცებლობით და ხეეკით“ გამდიდრებულებს:

„ვაჟ სოფელსა ამას და მისთა მდგმურთა,

„ბოროტების და სიცრუის ქურთა,

„კეთილ-მოყვარების დათრგუნვის მსურთა,

„უსაფუძვლოთა

„მდაბალთ ჩავგრით, მტაცებლობით და ხეეკით!

„აქა აქებენ ძვირსა მზაკვარნი სულით,
 „სძრახვენ კეთილ-მოქმედთ შუროთ შემკულნი,
 „ზოგადნი არიან გამდიდრებულნი, —
 „განა რითა ძმაო?
 „მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით.

—
 „სამეფონი ურთი-ერთსა მცველობენ,
 „შეუწყალოდ, მხეცებრ კაცთა მხეველობენ,
 „მდიდრდებიან, რომელნიცა მძლეველობენ,
 და ყვავილოვნობენ
 „მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით.

პოეტი შემდეგ ჩამოსთვლის ყველას, ვინც კი „მდაბალთ ჩაგვრაზე“ აშენებს თავის ბედნიერებას და უწინასწარმეტყველებს ამ მოზიმიე ცხოვრების მსხვერველს, და ემუქრება:

„რომელნიც ამწარებთ ღარიბთ ცხოვრებას,
 „და ჰსთხოვთ ურცხვად, უსამართლოდ მონებას,
 „მოელოდეთ მათთან თანასწორებას!
 „არ მარადის იშვათ
 „მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით.

ამ ლექსს, ჩვენის აზრით კომენტარიები აღარ ექირვება. მხოლოდ გასაოცარია, რომ ეს ლექსი, დღევანდლამდე ჩვენს ლიტერატურაში შეუძინველი დარჩა, და რომელიც სულ ახალი შუქით ანათებს ალექსანდრე ქავჭავაძის თამამ ბუნებას.

***

მაშასადამე, ალექსანდრე ქავჭავაძე ევროპიულ რომანტიზმთან დაახლოვებულია. მხოლოდ იგი არ არის ევროპიელი რომანტიკოსი. მის პოეზიაში ჯერ არ გადაშენებულა ქართული ლირიკის სიციხე და თავდაქერილი მკრძნობელობა. განცდების სიღრმე, ქვერეტის მისტიკა და ფხიზელი სიმთვრალე — ეს აზიური „ყვავილები“, რომელიც საქართველოს „სევდის ბაღში“ უხვად ჰყვაოდნენ, ალექსანდრე ქავჭავაძის პოეზიაში ჯერ არ დამკნარან, მხოლოდ მის ვარდ-ზამბახებს მოემატა ევროპიული რომანტიზმის „ცის-ფერი ყვაილი“, და ეს ორი გზის სურნელობა, შეერთდა მის პოეზიაში, როგორც საზოგადოდ რომანტიზმის ახალი ვარიანტი თუ ნახეობა. ეს საგნობრივად. მაგრამ საინტერესოა იმის გარკვევა, თუ რო-

გორი არის ალექსანდრე ქავკავაძის ლექსის ფორმალური მხარე, როგორია მისი ფაქტურა, და რა როლი ითამაშა მისმა ლექსთწყობამ საზოგადოდ ქართული ლექსის განვითარების პროცესში.

*
**

ალექსანდრე ქავკავაძის ლექსის ფორმალური მხარის შესათვალად, საჭიროა გათვალისწინებულ იქმნეს ის ლექსის ფაქტურა, რომელიც მანამდე იყო შემუშავებული, და აქედან გამოირკვევა, შექმნა რამე ახალი ქართულ ლექს-წყობას ალექსანდრე ქავკავაძემ თუ არა?

მამუკა ბარათაშვილის „ქაშნიკის“ მიხედვით ირკვევა, რომ ჩვენში ყოფილა 22 ნაირი ზომა. ესენი არიან:

1. შაირი.

მე რუსთველი ხელობითა, ვიქმ საქმესა ამა დარი.

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & = 16 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

2. გრძელი შაირი.

მიჯნურსა თვალად სიტურფე მართებს მართ ვითა მზეობა...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 3 & + & 5 & + & 3 & + & 5 & = 16 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

3. ჩახრუხაული.

თამარ წყნარი, შესაწყნარი, ხმა-ნარნარი, პირმცინარი...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & = 16 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

4. გრძელი ჩახრუხაული.

სოვრატ სიბრძნითა, სარამან გზითა, ვიყნეთ ზერავით საწადიერსა...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 5 & + & 5 & + & 5 & = 20 \text{ მარცვ.} \end{array}$$

5. შეწყობილი ძველი.

რა მიუცე სასჯელი, ლხინი ათამამეო.

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 4 & + & 3 & + & 4 & + & 3 & = 14 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

6. მდინარი ძველი.

პატარა ქალო თინაო, რას გადამიდგ წინაო.

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ 5 & + & 3 & + & 5 & + & 3 & = 16 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

7. გძელი შიირი სამკვეთი ძველი.

პატარასა სუფთა ქალსა, გარე ცეცხლი ედებოდა, მავსებელი ჰყავს არვინა..

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | & | & | \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & = & 24 \text{ მ.} \end{array}$$

8. უცხო.

კარგ ქალს ვინ ღირსა, მოარჩენს ქირსა...

$$\begin{array}{cccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | \\ 5 & + & 5 & = & 10 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

9. იამბიკო ა/

მრავალთა ჟამთა მოგებად, თემთა იარგო...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | & | & | \\ 5 & + & 3 & + & 6 & = & 14 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

10. იამბიკო ბ/

თუცა ღრუბელსა ცვარი ენამა...

$$\begin{array}{cccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | \\ 5 & + & 5 & = & 10 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

11. რეული.

ბრძენმან მითხრა სიტყვა ხშირად, სიტყვის ძალთა მრგველო ხშირად...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | & | & | \\ 4 & + & 4 & + & 4 & + & 4 & = & 16 \text{ მარცვლოვანი} \end{array}$$

12. ფისტიაური.

ერთი იგავი მახსოვს მოყვრისა, მცნობილთა ბრძენთა ტკბილად ნათქმისა..

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | & | & | \\ 5 & + & 5 & + & 5 & + & 5 & = & 20 \text{ მარცვ.} \end{array}$$

13. მუხრანული.

სამკალი გაქვს სამუშაო ძალო, თუ მოიმკი კეთილსა იქმ-რძალო...

$$\begin{array}{cccccccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | & | & | & | & | \\ 4 & + & 4 & + & 2 & + & 4 & + & 4 & + & 2 & = & 20 \text{ მარცვ.} \end{array}$$

14. ვახტანგური.

ორი მისი თვალი, ორი ჯვრანი, ბოლოს მზერელი...

$$\begin{array}{cccc} \text{---} & \text{---} & \text{---} & \text{---} \\ | & | & | & | \\ 6 & + & 5 & + & 5 & = & 16 \text{ მარცვლოვანი.} \end{array}$$

ეს თოთხმეტნაირი ზომა იყო ჩვენში მამუკა ბარათაშვილამდე. ამ უკანასკნელს ოცდა შვიდი სახელის „ლექის ხმა“ აქვს აღნუსხული, მაგრამ ამ 27-ში შესულია რითმის გვარიც, ჩვენ კი ჯერ ზომა გვინტერესებს, და ზომა კი 14 ნაირი ყოფილა.

დავით გურამიშვილმა და ბესიკმა საოცრად გაანვითარეს და ბევრი რამ ახლით გაამდიდრეს ქართული ლექსის „პარტიტურა“, და ალექსანდრე ქავჭავაძეც, ერთი მხრივ ემყარება ძველ ზომას, მეორე მხრივ და განსაკუთრებით, ბესიკის ზომით სარგებლობს და თავის მხრივაც რამდენიმე ახალ ზომასა ჰქმნის, რაც მანამდე არა გვხვდება, შემდეგ კი უკვე ხმარებაში შემოდის.

ალექსანდრე ქავჭავაძე ძველი ზომებიდან უმთავრესად შაირსა ხმარობს: ჰე პალატო! ვინ მონარხმან, დიდებისა მოყვარე მან...

— — — | — — — | — — — | — — — | — — —
4 + 4 + 4 + 4 = 16 მარცვ.

ამავე ზომით არის დაწერილი: „სხვა და სხვა დროის კაცი“, „გაფი“, „ბრძოლისათვის“; „აჰა ესე ვარდ-ზაზბახნი“... „აღსარება ვოლტერისა“; „როს ბუღბული“; „შენ ნარგიზი ახალი ხარ“... „როს ვეკრეტ შენსა“... „მცირე სენის ეგზომ შიში“ და სხ...

აქვს აგრეთვე ნახმარი გრძელი შაირი:

ლიმილმან ლალთ კარ განღებით, მარგალიტთ მწყობრი აჩინა...

— — — | — — — | — — — | — — — | — — —
3 + 5 + 3 + 5 = 16 მარცვ.

ამ ზომითა აქვს დაწერილი: „საყვარლისათვის“, „მიკვირს რად ძრახვენ“, „ყმაწვილი ქალის საფლავზე წარწერილ...“, „ანბანზე: სით მოხვალ“, „თუ ხე ბუნებით მწარეა“ და სხ... დავით გურამიშვილის ზომაცა აქვს ნახმარი ჩვენს პოეტს. ეს არის თერთმეტ-მარცვლოვანი ზომა, რომელსაც ბესიკიც რამდენჯერმე ჰხმარობს.

გურამიშვილისა:

„ვარ ამდენი ყვავის ზაფხულს ახალნი...“

ბესიკისა:

„ვაშა მის დღეს, როს განმელო ცისკარი...“

ან— „შენი შაენი შავ გალიას შემსხდარნი... და სხ...“

ალ. ქავჭავაძე:

„სახე შენი მე მახება მეზადა... („ლაჯარამ“)

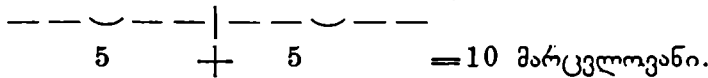
„არ ვის მართებს მის ვარდისა მიხვედრა... (ყაფია თეჯლისი),

„ვინ არს ესე; სრულ თავთირებ მანათი... (თეჯნისი)

— — — | — — — | — — — | — — —
4 + 4 + 3 = 11 მარცვლოვანი.

ნახესხებია აგრეთვე ათ-მარცვლოვანი ზომა, რომელიც დავით გუ-

რამიშვილიდან ბესიკს გადმოეცა და ალექსანდრე ჭავჭავაძეც ამ ზომითა სწერს, მხოლოდ რეფორმა შეაქვს ტაეპებისა და რითმის მხრივ. ზომა ასეთია:

გურამიშვილი:

„ვინც შენ მოგენდოს და არ დაგხედოს...“

ბესიკი:

„სევდის ბაღს შეველ შენაღონები...“

ალ. ჭავჭავაძე:

„ელების კარი გაზაფხულისა... (მუხამბაზი)“

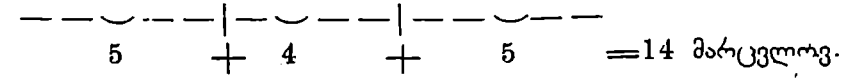
„მოვედ ამ არედ შესამკობელად... (მეორე მუხამბაზი)“

„ქმუნვის მახვილი გულსა მსობია... (მუხ. ყაზალი)“

ალექსანდრე ჭავჭავაძე ამ ზომას იღებს, მაგრამ იქ, სადაც გურამიშვილი ოთხ-ტაეპოვანად სწერს და რითმაც თითო მუხლში პირველ სამს ერთი აქვს და ყოველ მეოთხეს—სხვა, ხოლო ბესიკს კი თითო მუხლში ცხრა ტაეპი და ცხრავე ერთნაირად გართმული, ალექსანდრე ჭავჭავაძე სხვა და სხვა ვარიაციებს ახდენს, ტაეპების რიცხვი 4—5 დაჰყავს, ერთი და იგივე ტაეპი და რითმა მეორდება ყოველ ოთხი ტაეპის შემდეგ და სხ... მაგ.:

„ელების კარი გაზაფხულისა,
დროთა ცვალით დანაგულისა,
მოგივალსთ ჟამი სიხარულისა,
თვისთანა მქონე შეება სრულისა,
ვისაც ხელთ გქონდეთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა...
ეპა ჩვეულნო ყოფნას დიდებით,
აწ რად ხართ ბურვილ ქმუნვის რიდებით,
ნუ ჰკონებთ თავთა ზედ განკიდებით,
ნიავმან ყვაეილთ სუნთ მოზიდებით,
გახაროსთ მოსვლა ფერად მკულისა,
ვისაც ხელთ გქონდეთ ნება გულისა,
იგემეთ სიტკბო სიყვარულისა... და სხ...“

ნასესხებია აგრეთვე შესანიშნავი ელეგიური წუობილება, რომელსაც შემდეგ ნიკ. ბარათაშვილიც ხმარობს, და რომელიც ბესიკს ეკუთვნის:

ბესიკი:

„ტანო ტატანო, გულ წამტანო, უცხოდ მარებო,

„ზილფო მკლავებო, მომკლავებო, ვერ საკარებო... და სხ...“

ა. იეჟსანდრე ჭავჭავაძე:

„ტანად სარო ხარ, ვარდებრ ლაწენი შენნი ლბილობენ...“

(მუხამბაზი)

„უწყალომ სენმან, ყოველთ მაწყენმან გვიკოდა გულნი...“

(მუსტაზადი)

„ვარდო კოკობო, ყოველთა მჯობო, მომხედე კრულსა...“

(მუსტ. მეორე და სხ...)

უფრო თავისებური ზომით არის დაწერილი ალ. ჭავჭავაძის მიერ „ვაჟ დრონი დრონი“... მართალია, ზომის პრინციპი ნაწილობრივად გურამიშვილისაგან აქვს აღებული, მაგრამ ალ. ჭავჭავაძე ოსტატურად ან-ვითარებს.

გურამიშვილს აქვს შემდეგნაირად:

„რად არ იცოდნენ, არ აქენდათ იქვი“

„თექვსმეტი წლისა გოგო და ბიკი“

რომ ერთად შეჰყარეს,

ერთმანეთს აყვარეს

ამას იქმოდენ?!

ალ. ჭავჭავაძე კი ასე ანვითარებს:

„ვაჟ დრონი, დრონი, ნაგებნი მტკბარად,

„წარივლტნენ, განჰქრნენ სიზმარებრ ჩქარად,

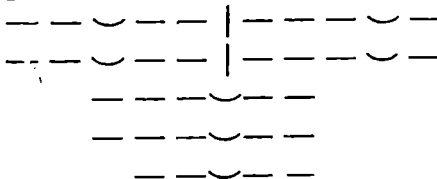
მე იგივე ვარ მარად და მარად,

არ ვსდევე ჟამთა ცვლას,

მე იგივე ვარ მარად და მარად... და სხ...“

აქ განვითარებულია მარტო ზომა კი არა, მუსიკალობაც¹⁾.

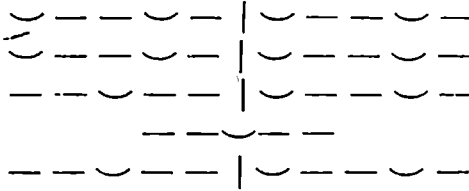
დ. გურამიშვილის ზომა ასეთია:

¹⁾ ყველგან ზომა სადაც არის ნახმარი, ნაგულისხმევია მხოლოდ მარცვალთა რიცხვი კი არა, მუსიკალური მდინარეობაც.

აღ. ქავკავადეს კი ასე აქვს გართულებული:

ისე რომ ამ შემთხვევაში ჩვენ შეგვიძლიან ეს ზომა ალექსანდრე ქავკავადისეულად მივიჩნიოთ.

ახალი ზომა აგრეთვე ლექსში „შენთან არს გული“

„შენთან არს გული მნათობო, ვიყო სად გინა,

გინა ვის ვკვრეტდე, მნათობო, შენ მიდე თვალ წინა.

ან მე ვით მქირდეს,

შენს მტრფობს

ესრედ თმობა?

ან შენ რად გიკვირდეს

ჩემს მცნობს

ჩემგან ეს გრძნობა!... და სხ. (შემდეგ მუხლებში

ეს ზომა და სიტყვები: „ან მე ვით მქირდეს“... მეორდება). სულ ახალი ზომა არის ლექსში: „ვაჟ სოფელსა ამას“...

„ვაჟ სოფელსა ამას და მისთა მდგმურთა,

ბოროტებისა და სიცრუის ქირთა,

კეთილმოყვარების დათრგუნვის მსურთა

უსაფუძვლოთა

მდაბალთ ჩაგვრით, მტაცებლობით და ხვეჭით...

ახალია აგრეთვე „გაფის“ ზომა, რომელშიც პირველი ორი ტაეპი რვა მარცვლოვანია, სამი ხუთ მარცვლოვანი, ერთი ოთხ მარცვლოვანი და უკანასკნელი—მ მარცვლოვანი. შეიძლება კიდევ ბევრი მაგალითების მოყვანა, მაგრამ აქ აღარ არის საჭირო. ეს სპეციალურ მონოგრაფიის საკითხია. აქ ჩვენ მხოლოდ უმთავრესი მომენტების აღნიშვნა გვინტერესებდა, რაც ისტორიულ განვითარებაში გამოჩნდა, როგორც წინასწარის შედეგი და შემდგომის მიზეზი.

ზოგადად უნდა აღინიშნოს რითმისა და რიტმის მხარეც. წინა პოეტებთან შედარებით, აღ. ქავკავადის რითმა უფრო შეუწყობელია, ხოლო რიტმიც ზოგჯერ დარღვეული. იქნებ ეს იმითაც აიხსნებოდეს, რომ ალექსანდრე ქავკავადე არ იმეორებს შაბლონიურ რითმებს, მაგრამ მუსიკა-

ლობა ამ სიახლეს ეწირება. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც რითმა ერთ-მარცვლოვანია, რაც ქართულ ლექსს არა სჩვეოდა. შოთა რუსთაველი, თეიმურაზი, არჩილი, გურამიშვილი, ბესიკი, ყველანი სამ-მარცვლოვან რითმებით სწერდნენ მეტ წილად, ალექსანდრე ჭავჭავაძიდან კი ეს ტრადიცია ირღვევა და არამც თუ ორ-მარცვლოვანი, ერთ-მარცვლოვანი რითმაც კი შემოდის. ეს ერთგვარი სიახლე იყო, მაგრამ ჩვენის აზრით — უარყოფითი. მაგრამ სამაგიეროდ ალექსანდრე ჭავჭავაძე მძლავრია შედარებით, მხატვრული წარმოდგენით ანუ სახეებით: „ვსწერ ოხრვათა გულის კვამლად“... „იგი ზურგით მზიდველი, მთებზედ შემდგარ მთებისა“... „შტოვან რქათა დამდრეკი“... „რომლის რქანიც მწეობენ ჩლიქისა სიმტკიცესა“... და სხ... ამ მხრივ საუცხოვო ლექსებად უნდა ჩაითვალოს „გოგჩა“ და „კავკასია“. ამ ლექსებით ალექსანდრე ჭავჭავაძემ, შეიძლება ითქვას, სათავე დაუდო ბუნების აღწერას ჩვენს პოეზიაში, რაც მანამდე იშვიათ მოვლენას წარმოადგენდა, მას აქეთ კი თითქმის დაკანონდა კიდევ.

გ რ ი ზ ო ლ ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი.

გრიგოლ ორბელიანის ხანგრძლივი სიცოცხლე სავსეა შთაბეჭდილებებით, განგაშით და შინაგანი თუ გარეგანი დიდებით. მაგრამ ამასთანავე გარეებული პიროვნებაა: საქართველოს უდიდესი პატრიოტი და რუსეთის ტახტის ერთგული ქვეშევრდომი; 1832 წ. შეთქმულების მონაწილე და 1865 წელს, ტფილისის აჯანყების („ბუნტი“) იარაღით ჩამკრობი; თავისუფლების დიდი მოტრფიალე, „ნალივაიკოს აღსარების მთარგმნელი“, „იარაღის ავტორი“ და შამილის წინააღმდეგ თავ-დადებული მებრძოლი; ტლანქი მეომარი, რომელიც სისხლიანი ხელებით თავმომწონე წერილებსა-სწერს თავის მახლობლებს:—„ამათი სისხლი დავლიოთო“; (მთიელების შესახებ) „რატომ მეც მანდ არა ვარ (ომში შამილის წინააღმდეგ) რომ ერთი მათგანის სისხლი (ლექისა) დავლიო და შეუბრალებლად ვტანჯვიდე ცოცხლათაო“... ხოლო ქარობელქანიდან იწერება: „ნელ-ნელად თავებს ვაქრევიანებ“-ო. დიახ, ერთი მხრივ ეს ტლანქი და საშინელი მეომარი, მეორე მხრივ კი უნაზესი პოეტი, რომელიც ყელში მომდგარ ქვითინით სწერს წერილს: „ჩემს დას ეფეშიას“, რომლის ლირიზმი იშვიათ მოვლენას წარმოადგენს ჩვენს მე-XIX საუკ. ლიტერატურაში. და განამარტო ამ ლექსში სჩანს პოეტის სინაზე? აიღეთ „ჩემი ეპიტაფია“, სადაც პოეტი ამბობს:—„მეც მიყვარდა, მეც ვჰსტიროდი, ვილხენდი, და დაფიქრებით დავმზერდი საფლავებსა“-ო; ან მისი „ფსალმუნი“, რომელიც უდიდესი სასოების და ლმობიერების გამომხატველია? უდიდესი მეოცნებე, და ფიზიკური პრაქტიკოსი. ერთი სიტყვით, გრიგოლ ორბელიანი თავის რთულ და მდიდარ ბუნებაში ათავსებდა და იტევდა აუარებელ წინააღმდეგობას; მხოლოდ ეს წინააღმდეგობანი თავის ახსნას ჰპოულობენ უფრო სხვა სივრცეში. მართალია, გარეგან ფაქტების მიხედვით გრ. ორბელიანი საშინელ-სისხლის მსმელის შთაბეჭდილებას ახდენს, მაგრამ ამის მიზეზი ის შურის-ძიება იყო, რომელიც ხშირათ წმინდა მოვალეობის სახეს იღებს. მართალია, პოეტი ერთგვარი პირის ჩატკბარუნებით იწერება:—„ვიწრო: ქუჩებში შეიქმნა ხმლის ტრიალი (ქუთისის ომი შამილის წინააღმდეგ); ერთმა ხანჯალი მომიქნია ბარძაყში, მაგრამ ასეთი გავადე ხმალი გოგრაში, რომ მგონია საიქიოსაც მოაგონდეს, მეორესაც: გაუსვი კისერში“-ო¹)... „სოფელი ისე დავანგრიეთ, რომ საცა იყო გერ-

1) იხ. წერილი გრიგ. ორბელიანისა თავის ძმა—ილიასთან.

გებლი, იქ ახლა დარჩა მხოლოდ სალი კლდე“-ო... და სხ... მაგრამ ყველაფერი ეს სისხლის წყურვილით კი არ აიხსნება, არამედ უფრო: საპატიო პსიქოლოგიური მომენტი:—„კახეთის სისხლი ავიღე“-ო, ასე სწერს გრიგ. ორბელიანი ყაფლან ორბელიანს, 1857 წ. დღეს რასაკვირველია ეს მოტივი მაინც ღრმა და სერიოზულ მოტივად ვერ მოსჩანს, მაგრამ ყველაფერსა აქვს ისტორიული პერსპექტივა, და ამ ფსიქოლოგიის გასაგებად უნდა წარმოვიდგინოთ ის საშინელი დარბევა და აოხრება, რომელსაც ლეკეთი სისტემატიურად აყენებდა საქართველოს, და რამაც ხელი შეუწყო საქართველოს გავერანებას და პოლიტიკურ სიკედილს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენი პოეტი დიდი პატრიოტია. მას უყვარს ყველა, მაგრამ სამშობლოს ყველაფერს ანაცვალებს. ტყუილად კი არა სთარგმნა პოეტმა რილევის „ნალივაიკოს აღსარება“, სადაც გეტმანი ნალივაიკო ამბობს:

—„Ты прав. Люблю родных,
„Мне тяжело видеть их в неволе,
„Всем жертвовать готов для них,
„Но родину люблю я боле...

ასე ფიქრობდა და განიცდიდა ჩვენი პოეტიც, და ძველის-ძველ ქართულ სამღვთო წესს, სისხლის აღებას, დაგვიანებით მაინც ასრულებდა. მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ჩვენი პოეტი აქაც საშინელ წინააღმდეგობაში იყო ჩავარდნილი. იგი ლეკებთან ბრძოლაში „კახეთის სისხლს იღებდა“, მაგრამ ამ პროცესში იგი ეხმარებოდა იმ ძალას, რომლის წინააღმდეგაც თვითვე იყო რამდენიმე წლით ადრე აღმართული. იგი შურს იძიებდა იმაზე, რაც იყო ოდესღაც, და მკაცრ სინამდვილეს კი ვეღარა ჰხედავდა, სადაც იყო საჭირო ნამდვილი პატრიოტული ბრძოლა და შურის ძიებაც. მთა თავისუფლებას არა სთმობდა. რუსეთის დამპყრობელი პოლიტიკა კი ამ თავისუფლებას ვერ ითმენდა. ვის მხარეზე უნდა ყოფილიყო პატრიოტ გრ. ორბელიანის სიმპატიები? რასაკვირველია მთიელების მხარეზე, მაგრამ არა. გრიგოლ ორბელიანი მხოლოდ პოეტურად ოცნებობდა იმ გმირზე, რომლის ძლიერი ხმაც „ბედს დაძინებულს“ აღადგენდა, რომელიც „მარჯვენის ერთი დაკვრით უსულოდ დასცემდა ვეშაპს“, პროზაულად კი იმ საზარელ „პრაქტიკაში“ იყო ჩაბმული, რომელსაც „კავკასიონის დაპყრობა“ ჰქვიათ სახელიად.

რასაკვირველია, გრიგოლ ორბელიანი პატრიოტი იყო. ისიც მართალია, რომ „ახალი ბატონები“ გულით ვერ ეყვარებოდა, რადგან ასეთი

იყო მისი სულიერი კონსტრუქცია, მაგრამ ისიც სინამდვილეა, რომ პირველ ხანებში იგი ჯერ კიდევ მებრძოლი ტემპერამენტის პატრონი იყო, გული ერჩოდა და ანთებულ წარმოდგენით ხელ-შესახებად ეჩვენებოდა.

„ცხენთა თქრიალი, შუბთა ტრიალი,
 „ჯირითთ სრიალი, ყურთ-მაჯთ ბრიალი,
 „უზანგთა ცემა, ცხენთავან ხტომა.

„კვალად ზე-ხტომა და ხმალოთ კრიალი...“

ასე პლასტიურად ეჩვენებოდა პოეტს საოცნებო საქართველო, რომელიც იყო ასეთი, აღარ არის, მაგრამ იქნება მალე. მაგრამ „ავლაბრის ყაზარმებმა“ და შემდეგ „ნოვლოროდის უღარმა“ სულ დაუბნია შეთქმულ პატრიოტებს საქართველოს განთავისუფლების გეგმა და აზრი. თან-და-თანობით განთავისუფლების აზრმა შესუსტება იწყო, იმედის ადგილი უიმედობამ დაიჭირა, „დიდი მამული“ დავიწყებას მიეცა, პიროვნული კეთილმოწყობის სურვილმა ფრთები გაშალა და გუშინდელი შეთქმულები, დღეს რუსეთის მეფის ტახტთან ეზიდებოდნენ ერთგულებისა და ქვეშევრდომობის თეთრ ყვავილებს. ამის შესახებ, არჩილ ჯორჯაძე ასე სწერს: — „რამდენად მტრულად ეკიდებოდა ხალხის მშრომელი ნაწილი გლეხ-კაცობა მთავრობას, იმდენად ჩვენი ფეოდალობა ფეხ-ქვეშ ეგებოდა იმავე მთავრობას. ფეოდალებისთვის ეს სასარგებლო იყო. ძველი სამთავროების მფლობელონი, უხვად დაჯილდოვებული იყვნენ, და ადვილად ანაცვალეს ფულს და საპატო ადგილებს თავიანთი სამფლობელოები. ქართლის ფეოდალებმაც რუსობაში მეტი გამოჩენა ნახეს... თავად აზნაურობის დიდი ნაწილი არც უსაქმოდ დარჩა ახალ ბატონობის ხანაში, არც დაუჯილდოვებელი.“
 „რასაკვირველია გამონაკლისიც იქნებოდა, მაგრამ ეს საერთო კარიერიზმი და აქედან გამოწვეული ნებსითი თუ უნებლიე დენაციონალიზაცია ამ გამონაკლისზედაც მოახდენდა ერთგვარ გავლენას, და გრიგორბელიანიც ერთი მათგანი იყო. მართალია, სამშობლოს სიყვარული მასში არ გამქრალა, მაგრამ მისი განთავისუფლების იდეა რაღაც არქეოლოგიურ ნაშთად იქცა. იგი მელანქოლიურ გუნებაზე აყენებდა, როგორც მამაპაპური ხმალ-ხანჯალი, კედელზე უქმად ჩამოკიდებული, ოჯახის რომანტიულ ინვენტარს რომ შეადგენს.

ამ იდეას რეალური მნიშვნელობა დაეკარგა, რადგან მის გვერდით ახალი გზა იყო. ამ უკანასკნელს მოჰქონდა სახელი, პატივი, დიდება, რაც ასე იზიდავს ადამიანს საზოგადოდ, ხოლო ჩვენს თავად-აზნაურობას იზიდავდა რაღაც ავადმყოფურად, პირველს კი, — ან ბრძოლაში სიკვდილი,

ან ციხე და მთელი მისი „ლოლიკური დასკვნები“... ასეთი ფსიქოლოგიური გარდატეხა თითქოს სოციოლოგიური კანონით მოსჩანს, იმდენი ახსოვს ისტორიას მსგავსი მაგალითები სწორედ ამ-გვარ გარდამავალ პერიოდებში. თუნდ გერმანია ავიღოთ მაგალითისათვის, როგორც მტკიცე ნებისყოფის და ეროვნული თავმოყვარეობის საუკეთესო წარმომადგენელი. მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში, გერმანია ხომ საფრანგეთისადმი საშინელი სიძულვილით იყო ავსილი. ხოლო ეროვნული თვით-შეგნება ისეთი მძლავრი იყო, რომ 1813 წ. მტერი განდევნა კიდევ თავის საზღვრებიდან. მაგრამ შემდეგ? წარმოიშვა ორი მიმართულება: ერთი—ე. წ. ისტორიული თუ რეტროსპექტიული, რომელიც შემდეგ რომანტიკის ძოწით შეიმოსა, ხოლო მეორე—ლიბერალურ პროგრესიული, რომელსაც სწამდა ბრძოლა და გამარჯვება. პირველი რეაქციის ბანაკს მიემხრო, მეორე კი საფრანგეთზე ოცნებობდა. ხოლო საერთო მდგომარეობა ისეთი შეიქმნა, რომ ხალხი ქანაობდა სასოწარკვეთილების და იმედიანობის შორის, საკუთარ თავის დაცინვაში იოხებდა გულს, და აპატიის თუ მოღუწების პირობებში, იწეწებოდა გერმანიის დიდი მოღმა.

ასე იყო საქართველოშიც. მოღუწდა ეროვნული მაჯის-ცემა, განთავისუფლების იდეა პიროვნების სულის სიღრმეში ჩაიძირა, ზემოდ ამოტივტივდა სიკოცხლისა და თავ-დავიწყების წადილი, რომლის ფრთა-შლილობის დროს ეროვნული სევდა მაინც იღვიძებდა და პლარავდა სასიხარულოდ გაშლილ სახეს. სიხარული ღრმა უნდა იყვეს, და თუ ამ სიღრმეში გაყუჩებულ ტკივილს სძინავს, სიხარულის გაღრმავება საშინელი კენესას იწვევს. მიტომ არის, რომ ჩვენი „ანაკრონტიები“, ალ. ჭავჭავაძე და გრიგოლ ორბელიანი, დიდი მოღბენის დროსაც კი, როდესაც მღერიან „ლოთებო ნეტავი ჩვენა“-ო და მოუწოდებენ: „მოღბინენო, აწ შეკრებით, თასით, ჯამით, ყანწით, აზარტეშებით! ლხინის სუფრა მოჭვინეთ ყვავილებით“-ო, მაინც ვერა ლხინობენ; ალ. ჭავჭავაძე თუმცა მოუწოდებს: „იშვებდით, მღერდით ჰე ძმანო“-ვო, მაგრამ ეეკვება, „ნუ თუ თქვენისა უზრუნვოს განცხრომისა მყვარებელსა, მეცა მეწვიოს ღიმილი, თუმცა ცრემლ-შეუშრომელსაო“. ხოლო გრიგოლ ორბელიანი, რომელიც დარდიმანდულად გაჰკივის: „დიპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთო“, ამბობს:

— „ამ თქმაში რად, ცრემლნო, თასში შთაცვინდით,
და ჭირთ მღვენი ღვინო ტკილი დამწარნეთ-?.—ო.

ამ სიტყვებში რაღაც განწირული თაობის ხმა ისმის, რომელსაც თითქოს უკურნებელი სენი ღრღნის, მაგრამ არ ებუება, და მოქვიფე პოზაში დამდგარი, გულში ღრმად ჩაიტრება.

*
*
*

გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფია უმთავრესად სამხედრო მოქმედებათა ისტორიაა, ანუ იმ გრძელი და მაღალი კიბის ავლა, რომელმაც მეფის მოადგილის სავარძლამდე მიიყვანა. ეს არის გაბმულ გამარჯვებათა და ჯილდოთა მიღების მდიდარი ქრონიკა, გამუდმებული დღესასწაული, და თითქმის ბავშური სიხარული იმ ორდენების გამო, რომელნიც მის დაკრძალვის პროცესიაში ათ ბალიშზე ძლივს ეტეოდა. მართალია, პოეტი თავ-ბრუ დახვეული არა ყოფილა ამ დიდებით, რადგან „ზურაბიანთ ოჯახში“ უფრო მეტი დიდება ახსოვდათ, და პოეტი ხშირად ირონიითაც იხსენიებს თავის წარმატებას და „превосходительство“-ობას; მართალია ისიც, რომ მეფის მოადგილე „ლოპიანას“ სიმღერას სწერდა და ვილაც კრუასთან ხიზამბარელის ქიდაობის მოლოდინში ღელავდა და ფითრდებოდა, მაგრამ მაინც მის ბიოგრაფიაში 50 წლის იუბილეი—გადახდილი გენერალ-ადიუტანტი უფრო მოსჩანს, ვიდრე პოეტი. ჩვენ კი ეს უკანასკნელი გვინტერესებს, და გვინდა მისი ცხოვრებიდან აღვნიშნოთ რამდენიმე ეპიზოდი, რომელთ მიხედვითაც უფრო მკაფიოდ გამოჩნდება მისი ქართული და პოეტური ბუნება.

გრიგოლ ორბელიანის ცხოვრებაში ყველაზე საინტერესო მომენტი რასაკვირველია 1832 წლის შეთქმულებაა, რის გამოც პირველი პოეტური ცრემლები „ავლაბრის ყაზარმებში“ ანუ ციხეში დაღვარა. ი. მეფენარგას, გრიგოლ ორბელიანის ბიოგრაფიაში მოჰყავს თვით პოეტის ნათქვამი, ამ შეთქმულების შესახებ: ¹⁾.

— „იმ დროებით, მე ლაგერში ვიყავი, ნოვგოროდის ახლოს, და აფიცრები მყავდა დაპატიჟებული სადილად. სადილის წინა, ქალაქში წავედი ღვინოების საყიდლად, და დაბრუნებულზე, სანამ სუფრა გაიშლებოდა, ამხანაგებმა ქალაქის თამაშობა გავმართეთ. ამ დროს უეცრად ჟანდარმების პოლკოვნიკი შემოვიდა ჩემთან.

— დიდად მოხარული ვარ ბატონო თქვენის გაცნობისა. რა გნებავთ ჩემგან?

— მე ბრძანება მივიღე მთავრობისა სახლი გაგიჩხრიკო და შევიტყო, რა წიგნები გაქვს... და სხ...

— თავადო ორბელიანო, ელიზბარ ერისთავს იცნობთ?

— ვიცნობ.

¹⁾ იხ. „მოამბე“, 1904 წლის ნომრები.

— ალექსანდრე ორბელიანს? გიორგი ერისთავს?

— ვიცნობ.

— ბატონიშვილებს: ოქროპირს, დიმიტრის?

— ვიცნობ.

— საიდან იცნობ ყველა ამათ?

— ყველა ჩემი ნათესავებია და აზნაურები.

— რილევების „ნალივიაკოს აღსარება“ თქვენა სთარგმნეთ ქართულად?

— დიახ, მე.

— „იარალი“ თქვენ დასწერეთ?

— მე.

— რა გინდოდათ გამოგეხატათ ამ ლექსით?

— ის, რაც არის გამოხატული შიგ: ქართული შექცევა და ლხინი.

— გვითხარით, თუ იცით, რა მოიწერა საქართველოში ეგვიპტის ფაშამ?

— არ ვიცი და ვერც მივხვდარვარ, ვისთან რა უნდა მოეწერნა ეგვიპტის ფაშას... და სხ...

ამ დიალოგის შემდეგ გრიგოლ ორბელიანი დაიპირეს, ერთი კვირა პეტერბურგში ჰყავდათ, იქიდან კი ტფილისში გამოჰგზავნეს, სადაც რამდენიმე თვე „ყაზარმებში“ იყო დამწყვედელი.

— „ჩემს გვერდით ნომრებში ისხდნენ ალექსანდრე ორბელიანი, სვიმონ მაჩაბელი, გიორგი ერისთავი. ჩემზე საცოდავი და საბრალო არა იყო—რა დედამიწაზე. მამულში ვიყავი მოსული, და ნაცნობ-მეგობრებთა შორის მზარულების ნაცვლად, საპატიმროს კედლების ხილვა მაწვა გულზე ტყვიასავით. ერთხელ მარტო მოეფინა სიამოვნება ამ გულს: ერთ კვირა დღეს, საღამოს პირზე, ჩვენს ყაზარმას დაუპირდაპირდა ზურნა-დალაბანდი, მოქეიფე ბიჭებითა, ღვინითა და სიმღერით. მოქეიფენი შეჩერდნენ ჩვენ ფანჯრის პირდაპირ, და სიმღერით დაიწყეს ნუგეში: „ნუ გეშინიანთ ბიჭებო, მოთმინება იქონიეთ, ღმერთი მოწყალეა“. ერთ ხანს გვალხენდნენ და გვანუგეშებდნენ ესენი, მაგრამ მალე ყაზარმის მთავრობამ გარეკა ისინი მანდელამ. ვინ იყვნენ ისინი, დღესაც არ ვიცი“-ო¹). ჟანდარმები და ძმა-ბიჭები, ციხე და დუდუკი, თითქოს რაღაც სიმბოლიური ნიშნებია, რომელთა შორისაც ქანაობდა პოეტი პირადის ცხოვრება და შემოქმედება. ბარიატინსკის ხელით გრიგოლ ორბელიანის მხარზე¹ ჩამოკიდებული ექსელბანტები და მრავალ ორდენის კავალერ-გენერლის წითელი სარჩული მანც ვერ ჰფარავდნენ ყარაჩოლულ ბუნების მამა-პაპურ ქარ-

¹) იასე, № II.

თველს, რომელმაც იცოდა სიცოცხლის ამაოება და მისი დიძლევა, ერთ-
თგვარი დიონისებური შეზარხოშებით. ხოლო ციხე და დუდუკი, მისი
შემოქმედების ხასიათის გამომხატველნი არიან: ჰერობილი სამშობლო,
„უდაბურ ტყეში ტაძარ-დარღვეული“, და ღვინო-დუდუკი, როგორც
თავ-დავიწყების ერთად-ერთი და უკანასკნელი საშუალება.

შემდეგი საგულისხმო მომენტი გრიგ. ორბელიანის ცხოვრებაში არის
1865 წლის აჯანყება ტფილისში, ანუ „ბუნტი“, რომელმაც გრიგოლ
ორბელიანს ერთგვარი პოლიტიკური ჩირქიც მოსცხოა იმ დროინდელ
ქართველ პატრიოტების თვალში. ეს „ბუნტი“ გამოიწვია ახალმა საქალა-
ქო გადასახადმა. ხალხში, და განსაკუთრებით ვაჭრულ ელემენტს შორის,
უკმაყოფილება დაიბადა. ათი-ათას კაცზე მეტი შეიყარა მოედანზე. აჯან-
ყებულები შეუტყვივნენ „პოლიციებისტერ“ ბაშ-ბეუქოვს, მოჰკლეს იგი, აი-
კლეს ქალაქის სამმართველოს სახლი და კიდევ მსხვერპლს ეძებდნენ. —
„ინისს, ქალაქის მოედანზე, — რევოლუციები ყოველთვის ქალაქის სახლ-
თან იწყება, შეკრბა მთელი თბილისის შავი ხალხი... შავ ღრუბელსავით
გაპენტილი, ქექითა და ქუხილით. პოლიციის უმფროსს როსლავლევს
უნდოდა გაეფანტა ხალხი, მაგრამ ვარ შეიძლოა. ვერა გააწყო-რა ვერც
სამოქალაქო გუბერნატორის თანამდებობის აღმასრულებელმა, თ. ნიკო
ქავკავაძემ, რომელიც მოიქრა მაიდანზე, ხალხის შესაგანებლად... ბოროტ
გამზარახველთა ენამ მოჰფანტა ხალხში ხმა, ვითომც მთავრობას უნდოდეს
ხარჯის დადება ქათამზე, ვერცხლის ქამრებზე, კვერცხებზე, ჩოხებზე, და
ამ ხმამ სულ გადარია ხალხი. ამას ისიც დაუმატეს, რომ იმ დღის შემდეგ,
მოქალაქეებს ქალამნის მაგიერ რუსული საპოლემი ეტარებინათ, რომ თი-
თო სტუმარზე მასპინძელს ათი შაური ეზლო ხაზინისათვის, რომ „გა-
ლაფას“ ხელი მოეწეროს სალდათები გამოეყვანათ ხალხიდან და სხვა და
სხვა ამ-გვარი კორები“. რომ ვერას გზით ვერ მორთეს ხალხის შეგონება,
გრიგოლ ორბელიანი თითონ მობრძანდა მოედანზე. პოეტს ეგონა, რომ
მისი დამსახურება, მაღალი თანამდებობა, საზოგადო პატივისცემა და ტკბი-
ლის ენით მართალი სიტყვის თქმა საკმაო იქნებოდა ამბოხების დასაწყინა-
რებლად... რომ დაინახა ხალხმა მთავარმმართველი მქადაგებელი და მთხოვ-
ნელი მშვიდობიანობისა, ის უფრო თავს გავიდა. არავითარმა რჩევამ არ
იმოქმედა იმაზე.

— შვილებო, გონს მოდით, დამშვიდდით. კანონი ყველასთვის ერთია. კაცი მთავარ-მართებელი ვარ და ცხენის ხარჯს მეც ვიხდი, ხომ ჰხე-
დავთ, უთხრა ხალხს პოეტმა. — ეჰ, დალოცვილო, — უპასუხა პოეტს ერთმა

კინტომ, თქვენი საქმე სულ სხვა არის. თქვენ ცხენს ინახავთ, ჩვენ ცხენი გვიწინახავს,—აი რა განსხვავება არსებობს ჩვენს შორისო“.¹⁾ ეს მომენტიც საგულისხმოა იმით, რომ აქა სჩანს გრიგოლ ორბელიანის მდიდარი ბუნება, ბიუროკრატიზმით შეურყვნილი და სატრაპულ ამპარტაენობას მოკლებული. ერთი ასეული ჯარის-კაცი, უბრალო ბრძანებით თვალის ერთ დახამხამებაში გაჰფანტავდა ამ აჯანყებულთ, მაგრამ არა. მთავარ-მართებელი ეახლება ამ „შავ ხალხს“, და „მამა-შვილურად“ ებაძება, ვილაც კინტოსთან დიალოგსა ჰმართავს. თითქოს ეს წვრილმანია, მაგრამ ისეთი, რომელიც მხატვრულ ნაწარმოებს, დიდ ტილოს სულს შთაბერავს და გაცოცხლებს. ამ საქციელში ჩვენა ვხედავთ „ლოპიანას“ ავტორს, რომელსაც ყარაჩოღულად უყვარს ძველი ტფილისი, ორთაქალის ბაღები, და „ძმა-ბიჭები“, მთელი მათი უპრეტენზიო ბოგემითა და თავისებური „ფილოსოფიით“. მას თითქოს ამძიმებდა თავისი „ბრწყინვალე“ კარიერა, და იზიდავდა თავისუფალი ცხოვრება თვის მამა-პაპურ სახლში, რომელიც დაძველებული იყო, თვალ-შეუვალი, მაგრამ არ აახლებდა, რადგან ამ ძველ-ძველთან იყო დაკავშირებული მისი ოჯახის წარსული და ბევრი ძვირფასი მოგონება.

ჩვენ ზემოდა ვთქვით, რომ გრიგ. ორბელიანი გაორებული პიროვნება იყოვო ამის დამახასიათებელი ფაქტი სხვათა შორის შემდეგიც არის: სამაჰმადიანო საქართველოს შემოერთების გამო ნადიმი იყო გამართული, სადაც გრიგოლ ორბელიანმა სიტყვა სთქვა. სთქვა ისე, როგორც დიდმა პატრიოტმა, და იმავე დროს როგორც რუსეთის ტახტის ერთგულმა ქვეშევრდომმა:—„ბატონებო, ვინ არის ღვთის გარდა მიზეზი ესრეთის ჩვენის ვაბედნიერებისა? ყოვლად მოწყალე დიდი იმპერატორი, აღმადგენელი და მფარველი ძველი ივერიისა. და კურთხევა ღვთისა მოეფინოს დიდებულსა გვირგვინოსანსა თავსა მისსა მრავალ და მრავალ ჟამიერ, საბედნიეროდ დიდისა მის იმპერიისა. ბატონებო! ღმერთმა გვიდღევრძელოს ჩვენი დიდი იმპერატორი. „არავის არ შეგვანატროსა“,—ღრრაააა!!!²⁾ ხოლო 1867 წელს, როდესაც კუკიის ზიდზე ვორონცოვს ძველი დაუდგეს, გრიგ. ორბელიანი იქაც ამბობს სიტყვას და დიდი პათოსითაც:—„არის კიდევ სხვა ძველი ვორონცოვისა... ეს ძველი დიდი ხანია რაც აღმართულია ჩვენს გულში“-ო.

1) იხ. „მოამბე“. 1904 წ. №№ ი. მუნარგიას წერილი: „ცხოვრ. და მოღვაწეობა გრიგოლ ორბელიანის“.

2) იხ. ეთნოგრ. მუხ. № 15/379.

— ჩვენ ყველაფერი ეს იმიტომ ამოვწერთ, რომ გვეგონია, — მათი საშუალებით უფრო რელიეფურად მოსჩანს ამ მღელვარე პოეტის გაბზარული სახე. მასში ორი ადამიანი იყო მოთავსებული, ერთმანეთის მოწინააღმდეგე, რომელთა შორის საბოლოოდ სძლია პოეტმა, და ქართველმა ერმაც ეს პოეტი შეიყვარა. ვამბობთ ერმა, რადგან ამ სიყვარულში მასსას ელო დიდი წილი, რაც მის დაკრძალვის დღეს გამოჩნდა. პირველი გვირგვინი ბაყლები იყო, წარწერით: „შენ ძმას დაცემულს ხელს აძლევდი, რომ აღგედგინა“. შემდეგ მელიქიშვილის სტამბის მუშებისა: — „შენ იცოდი, რომ არიან ღარიბნიც, არის სადმე სიმწარითა ცხოვრება“. პირველნი დასტიროდნენ ალბად მუხამბაზების ავტორს, მეორენი „მუშა ბოქულაძის“ დამწერს, ხოლო დანარჩენი ქართველი ერი, ქართულ პოეზიის დიდ წარმომადგენელს. აქ ერთგვარ გაზვიადებასაც კი ჰქონდა ადგილი, თუმცა ამაში ილია ჭავჭავაძეც მონაწილეა. ეს უკანასკნელი ქვაშვეთის ეზოში სიტყვას ამბობს გრიგოლ ორბელიანის შესახებ: — „იგი იყო თვითმპყრობელი ჩვენის ქართული ენისა, იგი იყო „მეუფე“ ჩვენი სალიტერატურო ძალ-ღონისა და სიმდიდრის“-ო¹⁾.

„ღროება“ გვირგვინს უძღვნის: „მეფეს სიტყვისას“; ხოლო ბათუმის ბეგები უწერენ: — „დიდებულ პოეტის, პატრიოტის და კავკასიის გმირთა პატრიარქის ხსოვნასა“-ო. „შრომის რედაქციაც“ თავისი მხრივ გვირგვინს ადგამს და სწერს: — „ღექსთა მეფეს“.

პროცესიას წინ მიუძღოდა თეთრი ღროშა, რომელზედაც გამოხატული იყო ორბელიანთ ღერბი. ეს ღროშა მიჰქონდათ სოფლის მამასახლისებსა და ნაცვლებს. რაღაც არა-ჩვეულებრივი სიდიდით და გლოვით დაიტირა ქართველმა ერმა ეს 83 წლის მოხუცი. თითქოს აუხდა ჩვენს პოეტს დიდი ნატვრა, რომელიც „ღლიურში“ ჩაუწერა: — „... მაგრამ ახ! უნეტარეს არს იგი, ვინც ცხოვრებითა თვისითა მოიპოვა გინა ერთი ფურცელი ისტორიასა შინა, ვითარცა ბრწყინვალე ვარსკვლავი სჩანს საუკუნეში სახელი მისი, რომელსაც შთამომავლობა შემწერს კეთილ მოწიწებითა და კურთხევითა“.

*
* *

ეპიკურეულ პოეზიის სახელი გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებას უფრო შეეფერება, ვიდრე ალექსანდრე ჭავჭავაძისას. მართალია, გრიგ-

1) იხ. „ღროება“, 1883 წ. № 65.

ორბელიანიც ერთგვარად სევდის წარმომადგენელია, მაგრამ ალექსანდრე ჭავჭავაძესთან შედარებით, მას მეტი აქვს უდარდელი სიამოვნების ოაზისები. გრიგოლ ორბელიანი უფრო თამაზია და უფრო დარდიანდი, ვიდრე მეტად ნაზი ბუნების ალექსანდრე ჭავჭავაძე. ილია ჭავჭავაძემ სწორედ აღნიშნა: „ხან ღონდება ნაზ ქალსავით“-ო, გრიგოლ ორბელიანის შესახებ კი ამის თქმა არ შეიძლება. იგი მამაკაცია უკიდურეს დაღონების დროსაც და სევდის გადატანა იცის მტკიცე და მამაკაცურად. რაც უნდა აეშალნენ მას ფიქრები, და მოიწადინოს კენესის თქმა, მისი განიერი მკერდიდან „ველური და საზარელი“ ხმა ამოიჭრება, რომელსაც თვით პოეტიც ველარა სცნობს თავისად.

გრიგოლ ორბელიანის როგორც ცხოვრება, ისე შემოქმედებაც — გაორებულია: ერთი მხრივ ქვეყანა, როგორც ამაოება, სიკვდილი და უაზრობა, მეორე მხრივ კი — ქვეყანა როგორც ნათელ-მოხილი სამყარო, მხატვრული დეკორაცია, მხიარული მასკებით და უდარდელი მღერა-თამაშით. პირველ შეხედვით ეს გაორება თითქოს ტრადიულია, ერთი მეორის მსპობი და საბედის-წერო, მაგრამ უფრო ღრმა ანალიზით, ეს ერთი და იგივე მოვლენაა: პოეტის მიერ ქვეყნის ხალვა სუბიექტიურ განწყობილებების პრიზმის ქვეშ.

პოეტს ქვეყანა უყვარს, იგი მას იღებს, მხოლოდ არა იმ სახით, რომელიც მას კონკრეტულად წარმოუდგებოდა. პოეტისთვის მიუღებელი იყო ის რეალური ქვეყანა (ნამდვილად საქართველო) რომელსაც იგი უცქეროდა, თორემ ის დრონი, „წარსული ნეტარებისა“ პოეტს ჯერ კიდევ აცოცხლებენ როგორც ლამაზი სიზმარი. არც თუ მომავალი უარუყვია გრიგოლ ორბელიანს. მართალია, იგი ერთ ადგილას იძახის: „ხვალე არღა მწაშს, ვით ღამეში მატური სხივი“-ო, მაგრამ ეს მომავალი მაინც ხომ „მატუნებლად ეჩვენება“. „ვიყავ უსაგნოდ, უიმედოდ, მაგრამ ოდესმე, გულსა რაღაცა გაელვებით განახარებდა“... ისე რომ მომავალს პოეტი რაღაც იმედებით შესცქეროდა. და თუ წარსული და მომავალი ჩვენს პოეტს არიგებდნენ ამ ქვეყნიურ ტანჯვასთან, სჩანს რომ ამ ტანჯვის მიზეზი აწმყო ყოფილა, რაც რასაკვირველია მთელი ქვეყნის ამაოების და უარყოფის ქადაგებას არა ნიშნავს.

გარდა ამისა, პოეტი თვით ტანჯვასაც არ უარყოფს. იგი ლეიბნიცის მსგავსად ტანჯვასაც იღებს ანუ ფილოსოფიურ ენით ბოროტებას

როგორც ქვეყნის ზნეობრივ ეკონომიის აუცილებელ ელემენტს, რომლისგანაც სიკეთე წარმოსდინდება:

- „ტანჯვა არს მზრდელი ტრფობისა,
- „დამბერველ ეშხის ცეცხლისა,
- „ტანჯვა არს ვალი და მსხვერპლი
- „უზომო სიყვარულისა.

და თუ ტანჯვაც მისაღებია, მაშ ქვეყანა უდიდესი გარმონია ყოფილა, მხოლოდ ერთი პირობით: რაც შეიძლება ნაკლები ადგილის დათმობა გონების და რაც შეიძლება მეტი გრძნობითი თრობა, სიყვარული, ყოველი სიმწრის ეშხში დალუპვა. აქ ჩვენ აღექსანდრე ჭავჭავაძის ნაცნობი ხმა გვესმის; თუმცა აღექსანდრე ჭავჭავაძის ლიტერატურულ გავლენას არა ვგულისხმობთ, რადგან ეს „ეპიკურეიზმი“ იმ ეპოქის მბრძანებელი მიმართულება იყო, და გრიგოლ ორბელიანსაც აღექსანდრე ჭავჭავაძის გარეშე შეეძლო ამ გზაზე დადგომა. მაშასადამე გრიგოლ ორბელიანი პესიმისტი არ არის ამ სიტყვის ფილოსოფიური გაგებით. იგი ოპტიმისტი ძირეულად, მხოლოდ არსებული, თანადროული პირობები აყენებენ სევდიან გუნებაზე. და რომ ეს პირობები მოეშორებინათ, გრიგოლ ორბელიანი ისეთი ხმით დაიძახებდა გახარებული მრავალ-ჟამიერს, რომ მის ქუხილში გაყრუვდებოდა ყოველივე კენესა „მუხთალ სოფლით“ გამოწვეული.

გრიგ. ორბელიანი ისეთი პესიმისტიც კი არ არის, როგ. ბაირონი თუ გეტე, ჰეინე თუ შელლი, ლამარტინი თუ ლეოპარდი, იბსენი თუ ტოლსტოი, რომელთ „ინტუიტიური პესიმისმიც“ მოკლებულია ფილოსოფიურ მსოფლმხედველობის ხასიათს და წარმოდგენს მხოლოდ სუბიექტიურ უკმაყოფილებების გრძნობას, პიროვნულ სულიერ წყობილებით რომ არის განსაზღვრული. გრიგოლ ორბელიანი ასეთ ზნეობრივ დალტონიზმს მოკლებულია. იგი ნაღვლიანათ მოსთქვამს, ქვეყანას სწყევლის, მაგრამ ხელ-აღებით კი არა, რომ მხედველობის ცალ-მხრივობა დაეწამოთ. მთლიანად „მუხთალი სოფლის“ დაწყევლა სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით კი არ უნდა გავიგოთ, არამედ როგორც აქსესუარი, როგორც მხატვრული ხერხი, რომ სევდის მიზეზი უფრო მძლავრად წარმოგვიდგინოს. ეს მიზეზი კი პატრიოტიკაა, რომანტიზმის ლეჩაქ-შემოხვეული.

- „გულს ეწყურების, რა აგონდების
- დღენი წარსულის ნეტარებისა,
- „მაგრამ მოთქმითა ნუგეშ-ეცემის
- და კმუნვა მითაც შემცირდებისა“.

მიტომ არის, რომ პოეტი „ქართლის ცხოვრებას“ ლირიკად გადააქცევს და ამადლებული ტონით ამბობს საქართველოს „სადღეგრძელოს“.

ეს „სადღეგრძელო“ არის გრიგოლ ორბელიანის— შეიძლება ითქვას ერთად ერთი პატრიოტული ლექსი, მაგრამ ამ ერთ ლექსში იმდენი ძალა არის დაგროვილი, რომ პოეტის პატრიოტული სარწმუნოების სიმბოლოდ უნდა ჩაითვალოს. აქვე არის მთელი მისი რომანტიზმის თავი და ბოლო.

რას წარმოადგენს ეს ნაწარმოები? ეს არის ლირიკული ხასიათის ლექსი, სადაც აწერილია ქეიფი ბრძოლის შემდეგ და თამადის სადღეგრძელოები, რომლის ყოველ დაბოლავებასაც მხედრები გუგუზნით იმეორებენ. ალექს. ხახანაშვილი ამ სადღეგრძელოს შესახებ სწერს, რომ იგი, ჟუკოვის ლექსის „Певец во стане русских воинов“-ის მიბაძვა არის. რა მხრივ? მხოლოდ იმ მხრივ, რომ აქაც სადღეგრძელოს ამბობენ და იქაც. ეს ფორმალური მომენტი ანათესავებს ამ ორ სულ სხვა დასხვა ქანრით, გრძნობით და საერთოდ პოეტურ ელემენტებით დაწერილ ნაწარმოებთ. მაგრამ ლიტერატურაში მიბაძვა უფრო არსებით მომენტებს უნდა ემყარებოდეს. არამც თუ ისეთი მეორე-ხარისხოვანი რამ, როგორც სადღეგრძელოს ფორმით აზრების გამოთქმა, არამედ თვით იდეის ნათესაობაც კი არ შეიძლება მიბაძვად ჩაითვალოს, თუ კი შესრულების მხრივ იქნებიან იწინი ერთმანეთს დაშორებულნი. პრომეთეს ლეგენდა აუარებელმა ხალხმა გამოიყენა როგორც ფორმალურად, ისე არსებითად, მაგრამ აქ მიბაძვის შესახებ არა უთქვიათ რა. ასეთივეა ფაუსტის ფაბულა, ოქროს ვერძისა და სხ... და თუ ამ „ფორმალობის“ გარდა შევადარებთ ჟუკოვისკის „Певец во стане русских воинов“-ს გრიგოლ ორბელიანის სადღეგრძელოსთან, აღმოჩნდება რომ მათ შორის იმდენივეა ნათესაობა, რამდენიც საზოგადოდ ყველა ლიტერატურულ თუ მხატვრულ ნაწარმოებთა შორის. საშუალო საუკუნეებში, მხატვრების უდიდესი თემა იყო მადონა. აუარებელი მადონა არის დახატული, მაგრამ ვინ ვისა ჰბაძავს—ძნელი გასარკვევია, თუმც იქ ამის შესახებ საუბარი უფრო დაბეჯითებით შეიძლება. თანაც „სადღეგრძელოს“ ფორმა ჟუკოვისკიმდეც არსებობდა. ინგლისურ, ფრანგულ და ესპანურ ლიტერატურაში, და განსაკუთრებით დრამებში ეს ფორმა ხშირია, და გრიგ. ორბელიანის „სადღეგრძელოშიც“ ეს ფორმა უფრო არის დაცული. ამ ლექსში ორი მხარეა: თამადა და მხედრები. რასაკვირველია „სადღეგრძელო“ დრამატიკული ნაწარმოები არ არის, ეს ლირიკაა, მხოლოდ ერთგვარ დიალოგის

მსგავს ფორმაში გამოთქმული. ისე რომ ყუკოვსკის მიზანძვანე ლაპარაკი შეუძლებელია.

რაც შეეხება ამ ნაწარმოების მხატვრულ მხარეს, უნდა ითქვას რომ იგი არის სამშობლოსადმი სიყვარულის მძლავრი გამოთქმა. აქ მთელი ჩვენი ისტორიის ძალუმი ხელის მოხვევაა, მთელი ჩვენი წარსულის შესუნთქვა და ისტორიულ პირთა მოკვეთილი და მიზანაუცდენელი დახსიათება. კიტა აბაშიძემ ეს ნაწარმოები „უსუსტეს“ ნაწარმოებად აღიარა. იგი სწერს:—„საზოგადოდ უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს „სადღეგრძელო“ დღემდის ჩვენი ლიტერატურის საუკეთესო ლექსად აღსარებული, უნდა მივიჩნიოთ უსუსტესად... რადგან მოკლებულია მრავალ ღრრსებას.—ორი სამი ადგილი კარგია, მაგრამ ეს ვერ გამოისყიდის ამ თხზულების ნაკლულღევანებას. უხერხულია ფორმით, უხერხულია მხატვრულის მხრივაც“¹⁾ რაში გამოიხატება ეს უხერხულობა? რიტორიულობაში. ამასვე ამბობს ალ. ხახანაშვილიც. მაგრამ ეს ისეთი ხელ-შეუხებელი ცნებაა, რომ განუმარტავად გაუგებარი დარჩება. რა არის რიტორიკა?—ჩვენი გაგებით—მხატვრული მეტყველება, და რომ სადღეგრძელოში ეს მეტყველება უნდა იყვეს კიდევ—ეს უდავოა; ამას მოითხოვს თვით „სადღეგრძელოს“ ფორმით დაწერილი ნაწარმოები. უნდა გვახსოვდეს, რომ პოეტი „სადღეგრძელოს“ ამბობს და სადღეგრძელო კი—რიტორიკაა ყოველთვის. მხოლოდ არის რიტორობა როგორც „მზა-მეტყველება, როგორც კლიშე, და შემომქმედი მეტყველება, მხატვრული რიტორობა. გრიგოლ ორბელიანის „რიტორიკა“ არის მხატვრული თუ არა? ჩვენი პასუხი დამადასტურებელია. მართალია, ალაგ-ალაგ „მოძღვრება“ არის ჩართული, მაგრამ სულ მოძღვრება არ არის დავ. გურამიშვილი, ან ცოტაა ეს „მოძღვრება“ ვეფხვის ტყაოსანში? „მოძღვრება“ ყველა დიდ პოეტსა აქვს, მხოლოდ საკითხი ზომიერებასა და მხატვრულობას უნდა შეეხებოდეს. და თუ ასე შეეხებდავთ საგანს, ძნელი გასაგებია, რატომ არის რიტორიკა გრიგ. ორბელიანის მაგ. ეს ლექსი:

„რა არის ჩვენი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი,
 „თუ არ აღვადგენთ დაცემულს, არ ვექმნეთ ნუგემ მცემელი,
 „თუ არა ვდევნით ბოროტსა, მართლის არა ვართ მფარველი,
 „სხვის კვნესა თუ არ გვაწუხებს, სხვისა არ გვესმის ტკივილი?

„მიეცი თ ნიქსა გზა ფართო, თაყვანის ცემა—ღირსებას,

1) იხ. კიტა აბაშიძე: „ეტიუდები“... ტ. I, გვ. 53.

„ნიქს აძლევს ზენა მხოლოდ კაცს და არა გვარიშვილობს;... და სხ...
თუ აქ მშრალ რიტორიკას დაეინახავთ, რატომ იგივე არ უნდა ვსთქვათ
შოთა: რუსთაველის „მოძღვრების“ შესახებაც, თუნდ მაგალითად ამ ად-
გილის შესახებ:

„ვარდთა და ნეხეთა ვინადგან მზე სწორედ მოეფინების,
„დიდთა და წვრილთა წყალობა შენცა აუ მოვეწყინების;
„უხვი ახსნილსა დაბამს, იგი თვით ების, ვინ ების;
„უხვად გასცემდი, ზღვასაცა შესდინ და გაედინების.

...მა-ჰამა—დიდად შესარგი, დება რა სავარგულია,
...რასაცა გასცემ შენია, რაც არა—დაკარგულია... და სხ...

„მიეცით გლახაკთა საჭურჭლე, ანთავისუფლეთ შონები-ო და სხ...
ასე ამოგლეჯილად შეიძლება კაცს მართლა რიტორიკად მოეჩვენოს, მაგრამ
ასე არ შეიძლება შემოქმედების დაფასება. მხატვრული ნაწარმოები უპირ-
ველეს ყოველისა ესთეტიური მთლიანობაა, იქ ცალკე ელემენტებს არა
აქვთ დამოუკიდებელი სიოაცხლე, და თუ გრ. ორბელიანის „სადღე-
გრძელოსაც“ ამ თვალსაზრისით შევხედავთ, უნდა ვთქვათ, რომ იგი
მთლიანი ნაწარმოებია. „მოძღვრება“ მხოლოდ აქა-იქ ელავს, რადგან
ჩვენმა პოეტმა იცის ზომა და თავის თავს აყენებს: „კმარა მოძღვრებაო“,
და ამის შემდეგ შლის მხატვრულ სურათებს, რომელსაც მკითხველი გა-
ტაცებით მისდევს.

გრიგ. ორბელიანის ღირსებაც სწორედ იმაშია, რომ თითქოს ისტო-
რიული მშრალი ქრონიკა ისე მოაბრუნა, ისე დააღაგა, ინტერესი შთა-
ბერა ყოველ სიტყვას თუ სახელს, და „უბრალო ფაქტებისა და სახელე-
ბის ჩამოთვლის“ იქით მითოლოგიური ქვეყნის ხელ-შეხება გვაგრძნობი-
ნა. „თამარის დროშა გაშალეს, შეკრბა დიდუბეს ლაშქარი, კახი ფარ-
შუბით, თუში ხმლრთ, ფშავ-ხევსურს შვენის აბჯარი“—ო... ამას რომ იძა-
ხის, გეჩვენებათ თითქოს ჰომიროსის ღმერთები იკრიბებოდნენ ულუმბო-
ზე (ოლიმ^პ), ისეთი ვაჟკაცურია ყოველი დახასიათება. პოეტს უნდოდა
ეჩვენებინა საქართველოს ადრინდელ საუკუნეთა გმირული სული, და თა-
ვისი მრავალ-მხრივი დახასიათებითი ხელოვნებით, გამოსქედა სრულიად
გარკვეული და მოწუმენტალური, ინდივიდუალური სახეები. და როდე-
საც პოეტი ახსენებს ფარნაოზს, გორგასლანს, დავით აღმაშენებელს, ეს
უბრალო სახელები კი არ არის, არამედ პოეტური სიგნალები, რომლის იქი-

თაც ბევრი რამ მოსჩანს. და ეპიტეტები განა ისეთი მკვეთრი არ ახლავთ, რომ სახელის იქით გამოჩნდეს დიადი პერსპექტივა? თამარი—რომლის წინაშეც „ძღვევა და მუზნი განადიდებდნენ მისსა მეფობას“, „დიდი ორბელი, შოთა უკვდავი, ბრძენი ჭყონდიდი, გამრეკელი ლომებრ გულადი, ქეთევან ნახად აღზრდილი, კახეთის მხსნელი გმირები, ვახტანგ სვედამწარებული, ერეკლე; რომლის დღენი „ემსგავსენ ჩასვენებულსა ბრწინით მზეს“ და სხ... აქ ისეთი სიტყვიერი ქანდაკებებია, რომ ჩვენს მწერლობაში იშვიათად მოიძებნება ასეთი მოკლე და მკაფიო გამომხატველი ოსტატი. ეს სახელების ჩამოთვლა მოგვაგონებს ამერიკელ პოეტის უოტ უიტმენის მანერას, რომელსაც უყვარს გეოგრაფიული სახელების, პროფესიების, ფლორის და სხ. „ჩამოთვლა“ მხოლოდ ერთი სიტყვისათვის: სალამი ყველასო. აიღეთ მისი ლექსი ამავე სათაურით:

„სალამი ქვეყნის ყველა მხარეს, ყველას ცალკ-ცალკე,

„სალამი ნაძვის და მუხის ქვეყნებს,

„სალამი ლიმნის და ლელვის ქვეყნებს,

„სალამი ხორბლის, მაისისა და ვაზის ქვეყნებს,

„სალამი შაქრის და ბრინჯის ქვეყნებს, და სხ...“

„ასე უგზავნის სალამს მთებს, ველებს, ტყეებს, საძოვრებს, ბაღებს; რკინის, ფოლადის და ტყვიის ქვეყნებს; ეხორცება უიტმენი ყველა კუთხეს, ყოველ მხარეს და მის წინაშე, მზით გაბრუებული წარმოდგენა მოჩვენებებს ჩამოატარებს: გემები, არსენალები, რკინის გზები, ხიდები, ფლოტი, ბარკები, მუშები“¹⁾ და სხ...

გრიგოლ ორბელიანიც თითქმის ამავე მანერით სწერს სადღეგრძელოს, და ბევრით უფრო ადრე, ვიდრე ამერიკელი პოეტი. ეს სახელები—გრიგ. ორბელიანისთვისაც მოჩვენებები არიან, რომელთა ლეგიონი არა სტოვებდა პოეტს, და ბრძოლის საშინელებით შეზარხოშებული, მაინც შორეულად ეთაყვანებოდა იმ „გადასულთ“, რომელსაც თან გადაჰყვია „წარსულ დროთა დიდება“. იგი „სადღეგრძელოს“ ამბობს და არა შესანდობარს, რადგან პოეტის ანთებულ ფანტაზიას მათი სიკვდილი თითქოს არა სჯერა, რადგან „დიდება ივერიისა მათთან მარხია სამარეს“ და დიდება კი უკვდავია. მართალია, გრიგ. ორბელიანი ამ წარსულის მისტიკის, იქ ეგულება სიცოცხლის აზრი, მაგრამ მან სვედის გარდა პატრიოტულ ექსტაზში მოსვლაც იცის, და როს თავისი ქვეყნის წარსული დიდებ-

1) იხ. ვახტანგ კოტეტიშვილი. უოლტ უიტმანი. სახ-გამ. 1921 წ. გვ. 15—16.

ბა თუ ბუნებრივი სილამაზის სურათები ჯარად შემოადგებიან და სინანულ-სიხარულის ემოციები ყელთ ებჯინებიან, პოეტი აღფრთოვანებით განგაშებს:

„სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა,
 „ერი გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა,
 „შავთა დროთ ვერა შესცვალეს მის გული ანდამატისა,
 „იგივ მხნე, იგივ მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა...“

და როგორც ალექსანდრე ჭავჭავაძე ვაჟაკებს მოუწოდებდა, „მოდით დავლიოთო“, რადგან „ომამდის სისხლად იქცევა, მერმე ბრძოლაში დავსთხიოთ“-ო, გრიგ. ორბელიანიც ღვინოს მიმართავს:

„და ჰე შენ ღვინოვ, ყოვლად ძლიერო,
 „ლხინით, შექცევით გულნი აღგვიგზნე,
 „გულის ქირთ მდევნო, ნიქო ციერო,
 „ვინ არს, რომელ ვსვა და არ აღხინე...“

პატრიოტულ მოტივზე გრიგ. ორბელიანს დაწერილი აქვს კიდევ ორი საუცხოვო ლექსი: „იარალი“ და „თამარ მეფის სახე ბეთანიაში“. „იარალი“-ში იგივე წარსული არის აკვნესებული, მაგრამ უფრო მახლობელი და მიტომ არის, რომ ყოველი სიტყვა თუ სახე აქ ხორციანია, ძარღვიანი. აქ ფანტაზია კი აღარ არის საქირო, არამედ აღდგენა იმისი, რაც თვით უნახავს, განუცდია. და რაც მნიშვნელოვანია, აქ პატრიოტიკა გამოთქმულია ისეთი *natur-mort*—ისებური სურათით, როგ. მაგალითად:

„ჩემო იარალი, ნეტავი ოდეს,
 „ლხინით აღესილნი ვსხდეთ ველსა მწვანეს,
 „ჩვენებურადა, ძველებურადა
 „ვსვამდეთ, ვიძახდეთ: „იარი-იარალი!““

„ჯვირნის მწვადი შიშინით ცეცხლზედა დასტრიალებდეს,
 „ყნოსვა, დამტკბარი მის სუნით, მადასა განგვილიძებდეს,
 „კახურით ღვინით აღესილი აზარფეშაცა ხელს გვეპყრას,
 „მოთალი, თევზი, მწვანილი აგვიქრელებდენ წინ სუფრას.

„ცა მშვენიერი, ცა მშობლიური
 „მარად ბრწყინვალე ზე დაგვნათილეს,
 „გაცხელებულთა ღვინისგან შუბლთა
 „კოჯრის ნიავე განგვიგრილებდეს... და სხ...“

ეს მართლა რომ ფიროსმანიშვალის „ქეიფია“, ისეთივე უპრეტენზიო და სადა, მაგრამ შთაბეჭდილების მომხდენი და დამაფიქრებელი. მართლა რომ პოეტისთვის ეს სურათი მკვდარი ბუნების მსგავსია, რომელიც იყო

არა როგორც გასტრონომიული სინამდვილე, არამედ როგორც შეურყენელი ეროვნება, როგორც პსიქოლოგიური ინდივიდუალობა. ეს გაშლილი სუფრა იგივეა პოეტისათვის რაც ყაბახი, სადაც იყო ხოლმე -

- „ცხენთა თქრიალი, შუბთა ტრიალი,
- „ჯირითთ სრიალი, ყურთმაჯთ ბრიალი,
- „უზანგთა ცემა, ცხენითგან ხტომა,
- „კვალად ზე-ხტომა და ხმალოთ კრიალი...“

ეს „ყაბახიც“ წარსულის ნიშანია, ერთგვარი პარული, რაც პოეტის დის-წულმა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა სწორედ გაიგო და საპასუხოდ მისწერა კიდევ:

- „ძიავ, ყაბახი, სამშობლო შენი,
- „წაგართო ავის ენისა გესლმან,
- „სატრფონი მისნი შემოგარენი
- „გარდახვეწილსა დაგიხმო ეტლმან!
- „მაგრამ გაჩნს კიდევც გულში მის არე;
- „გიყვარს ყაბახის კარგიც და ავი,
- „თუმც უცხო, უცხო თემად იარე,
- „მრავალი კარგი ნახე ამბავი...“

ღიახ, ყაბახიც, ისევე როგორც ლხინის სუფრა საქართველოს პოეტური ნიშნებია, და პირდაპირ სინანული გიპყრობთ, როდესაც კითხულობთ კიტა აბაშიძის, ამ ნაზი და მგრძნობიარე ესთეტიკოსის შემდეგ აღდიღს: — „ამ შემთხვევაში მისი „იარალი“ უფრო გარკვეულის აზრის გამომთქმელია (ვიდრე „სადღეგრძელო“. ვ. კ.), რომ მეტის მეტი აღდიღლი არა ჰქონდეს დათმობილი „მოთაღს, თევზს, მწვანე იღებს, რომ „ცხენთა თქრიალი... და სხ... მეტის მეტად არ იტაცებდეს“-ო. თითქოს აქ ლურჯი სუფრა იყვეს, მთელი თავისი ნატურალობით, ღვინის ლაქებით, გაქონილი ფიჩხებით და სხ... და არა ის ეპოქალური სურნელები, რომელიც ამ სუფრას თავს დასტრიალებდა, ან ის აზარტეზა, რომლი ლალ-შიაც ელვარებდა „ცა მშობლიური“.

- „მაგრამ ამაო, ჩემო იარალი,
- „არს ჩემი ნატვრა და ჩემი როტვა...“
- „სად აზარტეზა, სად არს მწვანელი?...“
- „ღვინის წილ-კვასი, მზისა წილ-ყივნი!..“
- „გარდმოხვეწილმან ჩრდილოს წყვილიაღსა
- „სადღა იხილოს ცა მშობლიური?“

„შენ ხარ პეტერბურღს, მე—ნოვეგოროღსა,
 „გარეთ მკლავს ყინვა, და შინ—უგარი...
 „გულ ეწუხების, რა აგონდების
 „დღენი წარსულის ნეტარებისა...
 „მარამ მოთქმითა ნუგეშ-ეცემის
 „და კმუნვა მითცა შემციოდებისა“-ო.

იგივე კიტა აბაშიძე სწორედ შენიშნავს, რომ „მაჰულის სიყვარული, მაჰულის საფრთხიდან დახსნა მეტად გარკვეული რამ არის, მეტად ცხადი და შესაგნები ძლიერ ცოტაა აქ ფარული—დამალული, და ამიტომ მაჰუ-ლი, სიყვარული, ვერ აძლევს სალირიკო პოეზიას შინაარსს. ამ შემთხვე-ვაში ეს გრძნობა პოეტმა უნდა სიმბოლიურად გამოხატოს“-ო¹⁾. გრიგოლ ორბელიანიც სწორედ ასე მოიქცა, და „იარაღის“ სახით პატრიოტული სიმბოლიკა გადაშალა, რაც იმ დროის ჟანდარმერიას შეუშინველი არ დარჩა, და ეს ლექსი საბრალმდებლო განაჩენში ჩაუწერეს კიდევ „ნალი-ვაიკოს აღსარებასთან“ ერთად.

დიან, პოეტი „იარაღში“-ც წარსულისაკენ იცქირება, იქ ეგულება ცხოვრების უხადო შლილობა, ე. ი. ეროვნული თავისუფლება, და ეს განძი მისთვის ისეთი დაუფასებელია და დიდი, რომ ყოველი სიკეთე იქ მოუქცევია.

„წარსულთა დროთა, დიდების დროთა,
 ყოვლი კეთილი თანა წარიღეს,
 „აწ უცხოც ცის ქვეშ ზოგსა ვკვრეტ ოხვრით,
 და ცრემლით ზოგის წმიდა სამარეს...“

და რომანტიკოსი პოეტი მეზრძოლ გუნებაზე სდგება, გმირს დაეძებს, რომელიც დაუბრუნებს საქართველოს დაკარგულ თავისუფლებას:—„ვინ აღჩნდეს გმირი, რომ მის ძლიერი

„ბედს დაძინებულს ხმა აღადგენდეს?
 „რომელ მარჯვენით, ერთისა დაკვრით
 „უსულოდ ვეშაპს მიწად დასცემდეს?“

მაგრამ ეს გუნება ყრმობის ჟამს ეფუძლებოდა, სიბერემ კი ფიზიკურ დასუსტებასთან ერთად მოუტანა სულიერი გატეხილობაც, რაც საუცხო-ვო ლირიზმით გამოხატვა მოხუცებულობის ჟამს დაწერილ ლექსში: „თა-მარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“²⁾ „ხნით დამაშვრალი, დაღონე-ბული, —შენადგე მოველ მეფევ ვედრებით“-ო. ბჭძოლის ველზე ქართვე-

1) იხ. კიტა აბაშიძე. „ეტიუდები“. . გვ. 51.

2) ეს ლექსი დასწერა პოეტმა, 77 წლის მოხუცმა.

ლობა გაწბილდა, შეთქმულება გაითქვა, და საქართველო სულით დაეცა იმედი თითქმის აღარსაიდან არა სჩანს, და პოეტს ერთი გზა და დარჩენია, თამარის კურთხევა, რომელსაც მოხუცებული ქრისტიანის სასოებით მიმართავს:

„შენს წმიდა სახეს, შევენებით სავსეს,
სახიერებით განსხივებულსა,
ვეუმზერ კრძალვითა, თაყვან-ცემითა,
ცრემლ-მორეული გემთხვევი ფერხთა.
„მისარის-გიმზერ, ვსწუხვარ—და გიწმინდო,
და ესრეთ მზერა მსურს სიკვდილამდე,
არ გამოვფხიზლდე, რომ აღარ ვგრძნობდე
ჩემის სამშობლოს სულით დაცეპას...“

შენი ივერი აღსდგეს ძლიერი,
და დადგეს ერად სხვათ ერთა შორის—
წმიდით საყდარით, ენით მდიდარით,
სწავლისა შუქით განათებული“....

პოეტი უკვე გარკვეულად მოსთქვამს თავისი ქვეყნის ზნედაცემულობას, სადაც აღარ ისმის „სიტყვა ქართული რუსთაველისა“, და თამარს და ევედრება აგვამალღე და ეს ენა გაგვიცოცხლღეო. მაგრამ თამარის ხატი თვალ-აპყრობილია, თითქოს არ უნდა დახედოს თავისი ქვეყნის შეგინებულ მიწას და დაპატარავებულ აღამიანებს, და პოეტს ეჩვენება, რომ არც მას აქცევს თამარი ყურადღებას:

„მაგრამ ცად თვალნი გაქვს მიქცეულნი,—
და მე ველარ მცნობ გულშემუსრვილსა,
დამკირებულსა, ხმა-მიღებულსა,
ბედ-დაკარგულის ივერის ძეს,
ეკვით აღესილსა, უსასოდ ქმნილსა,
გულ-უიმედოს, გაუხარებელს...
ვაჰ თუ რაც წახდეს, ველარა ასდგეს,
ველარ აყვავდეს ახლის შევენებით,
და რაც დაეცა, ის წარიტაცა,
შავმა ყორანმა ვით უმწე მსხვერპლი“—ო.

პოეტს იმედები გაუტრუვდა. შეთქმულობის შემდეგ რომ ღლოიალობა გამოუცხადეს რუსეთის მეფეს, და პოეტმა რომ „სადღეგრძელოშიც“

მოტბაც შეასხა რუსეთის იმპერატორს ნიკოლოზ I, ყველაფერი ეს გაუმართლებელი აღმოჩნდა, და მოხუცებული პოეტი სოფელს და სწყევლის:

„პე ცრუ სოფელო, დაუნდობელო,
შენში კეთილი სად არს ფერ-უცვლელ?...“

დიდება ჩვენი, ცად სხივ-მიმფენი,
ნუ თუ ესლა გვაქვს, ვხედავ რასაცა?!..“

ეს პატრიოტული სევდიანობა პიროვნულ უბედურებად იქცევა, სიკოცხლეს პოეტისთვის აზრი ეკარგება, და უსაგნოდ დარჩენილი, ექვით შეშფოთებული და მრისხანე, „ზენას“ პროტესტს უგზავნის:

„სიკოცხლე ფუქო, უბრალო ნიქო,
რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა,
და თუ მიწოდა არსით სოფლადა
რისათვის მიმცა მსხვერპლად ტანჯვასა?“

რად მომცა სული ვნებით აღესილი,
გონება ექვით შეშფოთებული?
და აწმყო არად, წარსული სიზმრად,
და მაცთუნებლად თვით მომავალი?“

ანუ საგანი რა არს ვერ ესცანი
ამა სოფლადა ჩემისა მოსელის-“ო... და სხ...“

და აქ პოეტი ფაუსტიანურ ინტელექტუალურ სევდას ააშკარავებს, და ამითვე თავდება მისი პატრიოტიკა.

*
*
*

გრიგოლ ორბელიანის პოეზიას აქვს მეორე მხარეც, მგრძნობელობა, ანუ როგორც ჩვეულებრივად უწოდებენ — „ეპიკურიზმი“. გრიგ. ორბელიანიც ეპოქის შვილი იყო, და ეს დატკობის თუ ლხინის კულტი ორი გზით მოდიოდა. ერთი იყო ძველი გზა — აღმოსავლური, რომლის ორბიტრში ჩვენი ქვეყანაც იყო მოქცეული. და მეორე — დასავლეთიდან მომავალი, სადაც როგორც ზემოდ მოვიხსენიეთ, მე-XVII საუკუნიდან მოიკიდა ფეხი გრძნობის მეუფებამ და მე-XVIII საუკ. კი სრულიად დასცა გონების ძველი მნიშვნელობა. „მედიდური გონება კი არა ხსნის ცის კარებს, არამედ გრძნობა; სადაც სიყვარული მიდის, იქ ამაყ მეცნიერებას მისავალი გზა აღკვეთილი აქვსო“ — ასე სწერდნენ. (იუნგი) და გრიგოლ ორბელიანიც, თავის შემოქმედებას ამ მგრძნობელობის და პიროვნული ტკობის მანიფესტით იწყებს:

„ჰე ქაბუკო, სიყვარულით დღენი შენნი განატარე,
 „იმხიარულე, შეეჟეც, ილხინე და შეიყვარე.
 „ერთსა წამსა ნუ დაჰკარგავ, გაქვნიდეს სახე მოცინარე,
 „სიცოცხლითა აწვე დასტკბი, მხიარულობს გული ვიდრე“.

და უნდა ითქვას, რომ ამ ხასიათის ლექსებში, გრიგოლ ორბელიანის ნიჭი პირდაპირ ბრწყინვალეა. პოეტური ხმა აქ ლამაზი და მელოდიურია, ყოველი სიტყვა პლასტიური და იშვიათად გარმონიული, ყოველი პოზა დამთავრებული. ამ ლექსების თქმა თითქოს არც კი შეიძლება, იგი უნდა იმღეროთ, იმდენია მათში რიტმიულობა, და თითქოს ტემბრიც კი გესმით, საოცრად მოაღერსე და ხვერდისებურად დარბილებული.

ამ ხასიათის ლექსების მთავარი თემა რასაკვირველია ქალია, ღვინო და დუდუკი.

პოეტის რწმენაა რომ

„სიქაბუკე არს ღვინის დრო მერწმუნეთ,
 დიპლიპიტო დაჰკარ დაარაკუნეთ“-ო.

ეს რწმენა სიცოცხლის ცვალებადობაზე და მსწრაფლ-წარმავლობაზე არის აღმოცენებული. აიღეთ „მირზაჯიანის ეპიტაფია:

„მუხთალს ამ სოფელს გსურს ვისაცა იყო ბედნიერ;
 „სიყვარულითა და ღვინითა ჩემებრ დაითვერ.
 „დალუპე ეშხში და ღვინოში ყოველი სიმწარე,
 „რომ გზა ცხოვრების განვლო ღვინით ვით მე ვიარე,
 „რომ შეე-ბედის წინ შეუპოვრად ხმა მალლივ დაჰმღერ;'
 „თვარა გონებით გინდ ცა მოვლო, ჩემებრ იქმნა მტვერ“...

პოეტს თითქოს ამ მიმართულების დასაბუთება სწადიანო, სცდილობს, რომ ყოველი მხრივ აუხილოს მკითხველს თვალეზი, და დაარწმუნოს იმ გვარ ცხოვრების უპირატესობაში, „სადაც საღამოთ ცისკამდის მხოლოდ დალიე ისმოდეს, და ჯამი აზარტეშასა და ყანწი თასსა შესცვლიდეს“. ეს არგუმენტაცია სადაა და მკვეთრი:

„მიმოიხედეთ, რავდენტ ვეღარ იპოვნით.
 „ერთად მსხდომთა, მოხარულთ თქვენთან ყოფნით,
 „სად არიან? ზოგნი შორს ვლენან ოხვრით,
 „ზოგნი უდროოდ განვიდნენ სოფლის ღვინით!
 „ამ თქმაში რად, ცრემლნო; თასში შთაცვინდით,
 „და ქირთ მდევნი, ღვინო ტკბილი დამწარნეთ,
 „დიპლიპიტო დაჰკარ-დაარაკუნეთ“...

აღბად გაგონდებათ პუშკინის საუცხოვო ლექსი „19 ოქტომბერი 1825“, სადაც იგივე გუნებ-განწყობილებაა, და იგივე მოწოდება ლხინისა და დროს-გატარებისაკენ.

„Пируйте-же, пока еще мы тут“

„Увы, наш круг час-от-часу редеет,

„Кто в гробе спит, кто дальний спротеет,

„Судьба глядит, мы винем, души бегут;

და გრიგოლ ორბელიანი თავს ანებებს „მაღალ მატერიებს“, რომელსაც გონება აძლევს მძიმე სანქციას, უარპყოფს უსიყვარულო სასუფეველს, რომელსაც საპყრობილესავით განიციდის, და ეშვება ვნების ზღაპრულ ქვეყანაში:

„ეგ ჩემნი მკვლელნი, ზილფებნი გველნი,

„ვინ დაადგინა ვარდ-ლაწვთა მცველად,

„რომ დღე და ღამით, ესრედ განცხრომით

„ზედ ხელმწიფობენ ჩემ თვალთა მწველად?

„ნეტა ვის მისცეს ბედმან ხვედრი ეს,

„რომ გარდაშლიდეს მაგ გველთა-მცველთა,

„და ზედ დაკვდომით, სულ ამოხდომით

„ვარდთ დაგეკონოს, ღაწვზე გაშლილთა“?

ეს მიმართვა უსაგნო და პლატონიური როდი იყო. ჯერ სოფიკო ორბელიანი ყოფილა ჩვენი პოეტის გრძნობის საგანი. ჩვენს პოეტს სიყვარული გაუწებილდა, და ვიდრე იგი რუსეთიდან საქართველოში ჩამოვიდოდა, სოფიკო ვინმე ბეზუკს გაჰყვა ცოლად. ამ სოფიკოს შესახებ არის ნიკ. ბარათაშვილი რომ სწერს გრიგ. ორბელიანს: — „კნაზი ქაეკვაძე, თავისი კნენით მარტყოფს იყენენ ჯვარობას. ამათ დასტაში იყენენ სავარსამიძის ცოლი, სივრიჩის ცოლი და ბეზაკის ცოლი, ეს კი მუხრავანიდან გადმოვიდა, ამ ზაფხულს იქ იდგა, უქმროდ. არ გინდა, რომ ერთ საათს მაგ მთებში გამოძძვრალიყავ და მუხრავანში, იმის ოთახში, შუალამისას დაბადებულიყავ-ო“? ეს პირველი გატაცება გაჰქრა, და პოეტის სიყვარული გადავიდა ალექსანდრე ქაეკვაძის ღამაზ ქალზე—ნინოზე. (პოეტ გრიგორედოვის ქვრივზე) ვისაც უნახავს ნინო ქაეკვაძის სურათი, ის უკვე მოზიბლული იქნება მისი სიღამაზით. სხვა ქვეყანაში მას მხატვრები გააღმერთებდნენ. ძველი პორტრეტიდან თქვენ გიციქრით ნაზი და მგრძობიარე, ღამაზ ქართულ თვალებიანი, მშვიდი და მეოცნებე ქალი, რომელიც ჩვენი პოეტების კეთილ მუხად იქცა და მას უძღვნიდნენ ლექსებს გრიგ. ორბელიანი, გიორგი ერისთავი და სხ... .

„ნახეთ, ნინას როს სპეტაკ გულს, ვით დაეცა
თოვლი ქულად,

„მას ეგონა სითეთრითა ჰყოფდა ტურფას დაჩაგრულად,

„მაგრამ რა ნახა მალიად ეს თვისი შეცდომილება,

„დადნა მეტისა სირცხვილით და ცრემლად იწყო დინება...
ასე უმღერა გიორგი ერისთავმა 1839 წ. ალექსანდრე ჰავჭავაძის

ლამაზ ქალს. ხოლო გრიგ. ორბელიანმა, უფრო ადრე უთხრა ხოტბა:
„წინანდლის ვარდს“.

„სამო არს სახილველად ოდეს ვარდი ნინას ეპყრას,

„მაგრამ ვინ სცნას, ვინ ვის სუნღეს, ნინა ვარდს თუ ვარდი ნინას;

მაგრამ არც ეს სიყვარული იყო ჩვენი პოეტისათვის საბედნიერო.

ამაოდ ეუბნებოდა საალერსო სიტყვებს: „შენს წელს კიპაროზს სიყვარულისა სარტყელით მოვლილს“—ო და სხ...
„ზოგჯერ მდუმარე გიმზერ ოდეს ეშხით აღვსილი,

„მრწამს რომ ლაწვთ ზედა გარდაგვრია ნუშის ყვაილი,

„მაშინ მას ზედა დაკონების მკლავს მე სურვილი“—ო... და სხ..

პოეტი მაინც დარჩა გარიყული, მწველი სევდის ამარა, სხვის ბედნიერებაზე თვალ-დარჩენილი.
„ნეტარ მას, ამა სოფელსა, ვინცა იგრძნო სიყვარული“—ო.

გრიგოლ ორბელიანი მისტირის თავის სიყვარულს როგორც გაწბილებული რაინდი; მისი სიყვარული დაუსრულებელია, ე. ი. ისეთი, როგორც უნდა იყვეს ეს გრძნობა. ფრიდრიჰ გალმს აქვს მშვენიერი ლექსი „უღაბნოს შვილები“, სადაც ნათქვამია: „თუ სიყვარულს ბოლო ჰქონდა, იგი არა ყოფილა ნამდვილი. სიყვარულის დასასრული, ეს მისი საცდელი ქვა არის. თუ სიყვარული დამთავრდა, იგი არა ყოფილა ნამდვილი. თუ იგი არსებობს, მაშ მისი გათავებაც შეუძლებელია“—ო“. ასეთი არის სიყვარული გრიგოლ ორბელიანისთვისაც—ისევე, როგორც ბესიკისა და ალექსანდრე ჰავჭავაძისათვის. ისე რომ 'ოუპიტერი ამაოდ დასცინოდა შეყვარებულთა ფიცს. გრიგოლ ორბელიანი ამ სიყვარულის რაინდად დარჩა სიკვდილამდე, და აღბად მოხუცებულობის ჟამს, მარტოხელა პოეტი არა ერთხელ ჩააშტერდებოდა „წინანდლის ვარდის“ გაყვითლებულ პორტრეტს, ურომლისობაც არისტოკრატიული სიამაყით გადაიტანა „დიდმა ორბელმა“.

აღსანიშნავია ერთი გარემოება. პოეტს სხვად-ქცევა სიყვარულის უფრო ეშხიანად სათქმელად, თითქოს თავისი მდგომარეობა და გენერ-

ლის მუნდირი ევიწროებოდა იმ გაქანებული და თავზე ხელაღებული გრძნობების დასატევად, რომელნიც ყველაფრის დატოვებას და ყველაფრის გადალახვას მოითხოვდნენ. თითქოს მისი ინტელიგენტური მეობა ხელს შეუშლიდა იმ უშუალობას და ყოველგვარ პირობითობის დაძლევის, რომელსაც სიყვარულის სისრულე მოითხოვს. ამისთვის არჩია ყარაჩოღელად ქცევა, ლოპიანას პირით ამეტყველება, რომელშიაც არის ბუნებრივი ანაკრონოტიზა და რაღაც ლამაზი პირველ-ყოფილობა.

პოეტი საოცარი ოსტატობით გვაცნობს იმ ფიქრებს და განცდებს, რომელნიც იბადებიან ორთაქალის რაინდებში, და დახატულ პირის ცხოველ-მყოფელობას თითქოს რეალურად განგვაცდევინებს; თითქოს ჰქრება სუბიექტიური ილუზია და კოცხალ კაცს ვხედავთ, რომელმაც იცის „უდარდელი ცხოვრების საიდუმლოება“ და სიყვარულის ის ლაბირინტები, რომელნიც ინტელიგენტი ადამიანისთვის გზა-გაუკვლევია, ხოლო ჩამჩი-მელქოებისათვის ნათელი და ადვილი სავალი. აბა ყური უგდეთ ბეჟანა მკერვალს, როგორ ამაყად გადასცქერის ქვეყანას და ყველაფერს გზას უქცევს მედიდურად. რადგან „სალომესთან სადილად მეძახიან:

„არავისთვის მე დღეს არა მცალიან,
სალომესთან სადილად მეძახიან,
ამას ვამბობ მე ბეჟანა მკერვალი,
ქალებისა ლხინი და თაიგული.

ქალებზე ვარ ისე ფიქრით მოცული,
ხელში ქობა დამრჩების მოუვლელი,
მებლანდების თვალეებში ზოგის წელი,
ზოგის ხეენა, ზოგის ალერსი ტკბილი,
ნეტარ მასთან ლხინში ამომხდეს სული.
„ბედმან დაამხო რაყიფნი დიდ კაცნი,
მაგრამ მე კი ისევ ის ვარ ბეჟანი,
რომელს დამრჩა ბურთი და მოედანი.

შახტი ბეჟან, შენია დრო და ლხინი,
დამეხსენით, დღეს მე არა მცალიან,
სალომესთან სადილად მეძახიან“—ო.

ეს ლექსი ავლაბრის ყაზარმაში არის დაწერილი, 1833 წ. პერობილობის დროს. პსიქოლოგიურად საინტერესოა ეს ამბავი. შეთქმულობი-

სათვის დაპატიმრებული პოეტი, ციხეში ბეჟანა მკერვალის ლხინზე და სიყვარულზე სწერს. კიტა აბაშიძემ ამ მომენტს ყურადღება მიაქცია და ასეთი მოსაზრება გამოსთქვა: „შეიძლება ეს უღარდელი; ქეიფისა და ლხინის მოსურნე ბეჟანის დახატვით უნდოდა კონტრასტი შეექმნა თავის ცხოვრებისა და ან ცხოვრების გულქვაობა და გულგრილობა დაეხატა მით, რომ, მაშინ „როცა ბედმა დაამხო დიდ-კაცნი, ბეჟანს დარჩა ბურთი და მოედანი“-ო. ჩვენის აზრით ამ შენიშვნაში მიახლოებება არის, ხოლო სავსებით მიგნება არა. აქ ირონია არის, არისტოკრატიული ირონია და იგივე გაორება, რომლის შესახებაც ზემოდ ვილაპარაკეთ.

გრიგოლ ორბელიანი ძველი თავადიშვილი იყო, და ამ წრის მედიღურობა მისი ბუნების ორგანიული ნაწილი იქნებოდა. რუსეთის ბიუროკრატიამ ჩვენი არისტოკრატია დასწიხლა, საქართველოს განთავისუფლებისათვისაც ამ არისტოკრატიამ გამოიღო თავი, და ციხეშიც ის აღმოჩნდა. ბეჟანები კი დარჩნენ უღარდელად, „იმათ დარჩათ ბურთი და მოედანი“-ს. კარგი სახელმწიფო ყოფილა რუსეთის იმპერია, რომ „დიდ-კაცი“ ავლაბრის ყაზარმაში გამოამწყვდია და ბეჟანები კი იქცნენ „ქალების ლხინად და თაიგულად“-ს. და აქ, ამ ლექსში, როგორც ფორმის მხრივ, ისე შინაარსით, ჩვენის აზრით, გრიგოლ ორბელიანმა განიცადა ბატონიშვილ დავითის „მუხამაზის“-ს გავლენა, სადაც „დავიწყებული და გამოარჩენილი“-ს პოეტი სატირის ქვეშ ატარებს „სტუპკა ბეჟანას“-ს. (სახელიც ერთი და იგივეა). ეს ლექსი იმდენად საინტერესოა, რომ ცოტა მეტ ადგილებს ამოვწერთ:

„რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
 „სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი,
 „ეს ქვეყანა სჩანს რომ გამოიცვალა,
 „აქცევა, ყფფა სრულიად შეიცვალა,
 „შემთხვევანი სხვა რიგ, სხვა ფერ იცვალა,
 „ჰგავს ტრიალებს, არ არის ესე ქორი.
 „რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
 „სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი.

•
 —
 „კნიაზ ჩიქოვანი მოდის ჩამცმელი,
 „ქოჩორზედ პომადისა წამსმელი,
 „მეჯლისში ზევით მჯდომი, თავი მსმელი,
 „უგია მას ნათი, გვერთ უძევს ლორი.

„რა იქნება ჩვენც ვიყვეთ სენატორი,
„სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი.

—

„დასეირნობს სერთუკით და ჟაბოთი,
„პავენ-ბარდი ყბას მიუკრავს წებოთი...

„ალარ არის მელოქი და ნაცვალი...

„კმარა, ყველამ მოუქიროთ აწ პირსა,
„მეტადრე მათ, ვინც იცინის და სტირსა,
„კალამი ალარ შევახოთ სატირსა,
„დავივიწყოთ ქრცხინვალს-სურამ და გორი,
„რა იქნება ჩვენც ვიყვენთ სენატორი,
„სტუპკა ბეჟან თუ არის ორატორი...¹⁾

ექვს გარეშეა, რომ ამ ლექსის ქარგაზეა დაწერილი გრიგოლ ორბელიანის „მუხამბაზი“. ამით რასაკვირველია ღირსება არ აკლდება ამ უკანასკნელს, რადგან გავლენის გარეშე, როგორც ზემოდაც მოვიხსენიე, ილიადა და ოდისეიაც არ დაწერილა. მაგრამ ამ ლექსში მხოლოდ ირონია კი არ არის. ამის გვერდით არის პოეტის გულ-წრფელი ცდაც, იქცეს ბეჟანად, და მთელი ჟინიანობით, ატეხილ სურვილებით განიცადოს „უპომადო“ სიყვარულის მთლიანობა და პირველ-ყოფილი ძალოვნება. და რომ ეს ასეა, მტკიცდება სხვა ლექსებით, სადაც იგივე კილოა, იგივე სურვილები, მხოლოდ ყოველგვარ ირონიის გარეშე. ირონიის ნაცვლად აქ ერთგვარი ნერწყვიანობაა, იმდენად მიმზიდველად ეჩვენება ლოპიანას ლხინი და სიყვარული, ჩამჩი მელქოს მუხამბაზური კილო:

„გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
„თვალს ავახლო, ზედ წამწამზედ მიზიხარ.

„რტო ალვისა შენი წელი მგონია,

¹⁾ დავით ბატონიშვილი გარდაიცვალა 1819 წ. ს. პ. ბ-გს 50 წლისა. „დავით, ვითარცა ღენერალ ლეიტენანტი და სენატორი“. იგი ვოლტერის მიმდევარი იყო, და პ-ბურგის პრესამაც აღნიშნა „смерть воителя“. იგი დავით რექტორსა სწერს უკანასკნელად, იმავე წელს, იანვრის 8-ს: „ჩემო ლალავ; ყველას მოკითხვა უბრძანეთ. ვინც ჩემზედ იცინის და ვინც ჩემთვის ჰსწუხს, იმათ წაუკითხე ლუკას დავი კ. გ. მუხლი კ. ზ.—ვიდრე ლბ—მდის. ვბადლობ ღმერთსა სუყველას მოვრჩი. „დასრულდა ესე ამბავი, ვითა სიზმარი სვალისა“...

,,მაგ წელზედა ცისარტყელა მგონია,
 ,,ეგ თვალეები ცაში ელვა მგონია,
 ,,ვარდის სუნი შენი სუნთქვა მგონია,
 ,,როს მეღირსოს ვსთქვა: გეთაყვა ჩემი ხარ.
 ,,გინდ მეძინოს მაინც სულში მიზიხარ,
 ,,თვალს ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ“.

აქ აზიის ფერების ზეიმია, მთელი აღმოსავლეთის გიპერბოლიურობა, ყოველი შედარება სპარსული მინიატურის მსგავსია, და ქართული სიხარული, გაშლილი და ხელ-აღებითი.

,,ათი გზა მაქვს, ათივე შენსკენ მოდის,
 ,,ფიქრები მაქვს, წინ შენი სახე მოდის,
 ,,მინდა რომ ვსთქვა, შენი სახელი მოდის...

მაგრამ ლოპიანა სულ გახარებული კი არ არის. მასაც აქვს დარღები, მაგრამ არ ამბობს:

,,ჩემს დარღებსა ვინ ინაღვლის, ვინ არის?
 ,,ვის რად უნდა ლოპიანა ვინ არის-ო.

აქ უკვე პოეტი ახალ მოტივს იძლევა. აქ უკვე დემოკრატიზმის ჩანასახია, და ლოპიანაც „მუშა ბოქულაძის“ ერთგვარად წინარმობედიც არის. პოეტის სიმპატიები ლოპიანას მხარეზეა, რადგან კარგად იცის ისტყვეყანა, სადაც ეს „ავარა“ და „ყარაჩოღელი“ მოსჩანს როგორც ერთეული, სადაც თავისებური სიცოცხლეა, თავისებური ფილოსოფიით და ესთეტიკით. ლოპიანამაც იცის თავისი ფასი, და მიტომ ერთგვარი თავმომწონეობითაც იძახის:

,,ორთაქალის ბაღში მნახე ვინა ვარ,
 ,,დარდიმანდის ლხინში მნახე ვინა ვარ,
 ,,ჯამით ტოლუმბაში მნახე ვინა ვარ,
 ,,აბა მუშტი-კრივში მნახე ვინა ვარ,
 ,,მაშინ შეგიყვარდე, ჰსთქვა: ძვირფასი ხარ.
 ,,გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ,
 ,,თვალს ავახელ, ზედ წამწამზე მიზიხარ...

ამავე ჟანრით არის დაწერილი „დიმ. ონ-ის დარღები“. აქაც სიყვარულის მძლეობაა, აქაც ამ გრძნობის დარდიმანდული გადატანაა, აქაც უსიყვარულოდ არა-რაობაა, ხოლო სიყვარული კი „ოხერს“ გაამეფებს:

,,აბა შემომხედე ლამაზ თვალებით,
 ,,ნახე როგორ გავდიდკაცდე, გავმეფდე...

,,შემიძლიან მაშინ ვებრძო ქვეყანას,
 ,,შენი ეშხი იმდენს მომცემს ძალასა!
 ,,ქულ-ჩაკეცით, ყელზე ჩითვერდინითა,
 ,,რა ქვექვევით გავსწევ ორთაპალისკენ!
 ,,მტკვრის პირს ჩარხთან, თავის ღაზათებითა,
 ,,სუფრა გაშლით დამხედნენ იქ დარდინებები,
 ,,იქა მნახონ, რა შევქმნილვარ, ვინა ვარ,
 ,,რა მადანი მიპოვნია ბედისა;
 ,,საკინძ ჩამოხსნილი, ხელში ჯამითა,
 ,,სინჯარულით ვსვამდე შენს სადღევრძელოს.

კითხულობთ ამ ლექსებს და გრძნობთ რომ ,,მეფის მოადგილე“ პოეტი სულით და გულით აქ არის, ,,მტკვრის პირს ჩარხთან“, სიამოვნებით დასცქერის გაშლილ ლურჯ სუფრას ,,თავის ღაზათებითა“, და უსმენს ,,ტკბილ დუღუკს“, რომელსაც ბევრის ცრემლი აუმღერებია, და უკანასკნელად კი—ბესიკისა და ალექსანდრე ჭავჭავაძისა. თითონაც უნდა ,,თასში შთავარდნილი ცრემლი“ სიმღერად აქციოს, რადგან სიცოცხლის ენერგია მასში დიდია, და დიდხანს სეველიანობა არ შეუძლიან. ამას აღწევს კიდევ და მისი მუხამბაზები მოქეიფეთა რეპერტუარში კარგა ხანია რაც შეტანილია.

*
* *

როგორც რომანტიკოსს, გრიგოლ ორბელიანს ბუნებაც უყვარს და ალექსანდრე ჭავჭავაძის ტრადიციას აქაც განაგრძობს. მისი მხედველობა ამ სიყვარულით ისეა გამახვილებული, რომ პოეტი ახალი სიცოცხლით ალაგზნებს ,,მკვდარი ბუნების“ ყოველ ნატებს. ამ ბუნებისადმი ტრფიალში და მის რეპროდუქციაში, გრიგ. ორბელიანი წმინდა ლირიკოსად ჩნდება, და მის სიყვარულში საინტერესო ის არის უმთავრესად, რომ რაღაც მტკივნეული ალერსი ისმის, რაღაც სევდის მომფენია ეს თითქმის უკანასკნელი ,,გამოსალომება“ ბუნებასთან.

აქ ქალაქელი კაცის სიყვარული კი არ არის, რომელიც ,,აღდგომა დილას ფაუსტურად გაისეირნებს“ ქალაქ გარეთ, რომელსაც თან მიაქვს ქვა-ფენილების სიმშრალე და ვიწრო ქუჩებით მოსაზღვრული მხედველობა, ხოლო ბუნებას ათვალისწინებს როგორც მუზეუმს. არა. გრიგოლ ორბელიანი პირდაპირ საწინააღმდეგო სიყვარულს იჩენს. მას პირ-იქით ქალაქში შემოაქონდა ტაბახმელის ჯეჯილების სურნელება და კოჯრის ანუ

აზეულას ნიავი. იგი ვაჟას ნაიალაღევი ხარივით რქებით ქალაქის მიწას ბღღენიდა, და ლოცულობდა „ღმერთო სამშობლო მიცოცხლეო“. მაგრამ თითქოს ხედავდა, რომ ცივილიზაცია საფრთხეს უმზადებდა „ბუმბერაზ მთებს“, რომელნიც „მღუმარედ ცათამდის აყუდებულან“ და „სხედან ვით ღვენი, სპეტაკის ყინულ-გვირგვინით შემკულნი“, და მის მიერ შექმნილ ბუნების სურათებში თითქოს ბუნების უკანასკნელი კოცნა არის ჩაქსოვილი, თითქოს ბუნებასთან გაყრის განცდებია, საზარელ ტკივილებს რომ იწვევს;

„წყალნი მთით დაქანებულნი,
 ალბასებრ უფსკრულს სცვივიან,
 თერგი რბის, თერგი ღრიალებს.
 კლდენი ბანს ეუბნებიან.

თითქოს თერგიც ასულდგმულეებულა და გრძნობს, რომ „ბედისწერა“ რაღასაც უმზადებს. მაგრამ თერგი კი არა გრძნობდა, არამედ მთელი ჩვენი ბუნება, თავისთავად აღელვებული და ფანტასტიური შეეწყო გრიგოლ ორბელიანის ტემპერამენტს და პოეტმა ბუნებაში გადიტანა ის, რაც მას აღელვებდა და აფიქრებდა.

ამ ბუნებისადმი ტრფიალშიც რომანტიული განწყობილების გავლენა სჩანს, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ გრიგოლ ორბელიანი უფრო სხვა პირობებში იყო. ევროპაში დაგროვილი იყო ათას-გვარი მსჯელობითი ცრუმორწმუნეობანი, იქ ცხოვრებას მრავალი ხელოვნური ნორმა ჰქონდა მიჩენილი, იქ მეშხანობაში გათქვეფილი პირობითი კულტურა ზედ-მეტად ჰბორკავდა პიროვნებას, და ბუნებისაკენ გაქრაც იქ რაღაც მგლური იყო, აწყვეტილი და მებრძოლი. ჩვენში კი ცხოვრების ასეთი გართულება არ მომხდარა. მრავალ ბრძოლებში და შიშიანობაში ბუნება დედის კალთასავით იყო, და ეხლაც, გრიგოლ ორბელიანი ბუნებას ისეთივე განცდებით უმღერის, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ წინათ თვით ჩვენი ცხოვრება იყო რომანტიული თუ შეიძლება ასე ითქვას, ეხლა კი, რადგან ცხოვრება „დამშვიდდა“, რომანტიზმი ლიტერატურაში გადმოვიდა, და ბუნების ტრფიალიც გრიგ. ორბელიანის პოეზიაში მიტომ არის რაღაც მელანქოლიური, თითქოს მოთენთილი და „გამოსალმების“ ტონებით დამძიმებული. კიდევ: ევროპაში რომანტიზმი ორგანიული გზით შევიდა ლიტერატურაში, ჩვენში კი საზოგადოებრივ-ეროვნულ ცხოვრების კატასტროფის შედეგი იყო. ევროპაში ამ რომანტიზმის დევიზი ბრძოლა იყო განახლებისათვის, ჩვენში კი—ნადღელიანი ოხვრა წარსულზე, ხელის ჩაქ-

ნევა აწმუოზე და მომავლის მეტად სკეპტიკური ქვრეტა. გრიგ. ორბელიანის ბუნებაც მიტომ არის ისეთი ღრუბლიანი, პოეტის სევდასთან უნისონად შეხამებული.

„მზე ჩაესვენა. მზის შუქი გამოსალმის ჟამს კავკასსა,
 „თავსა ეხვევა ალერსით, ვით ქალი მამას მოხუცსა!
 „ბუმბერაზ-მთანნი მღუმარედ ცათამდის აყუდებულნი,
 „სხედან ვით დევნი, სპეტაკის ყინულ-გვირგვინით შემკულნი.
 „მათ კლდოვან გვერდთა შავათა ღრუბელნი ზე-დასწოლიან,
 „და მრისხანებით ქვეყანას წარღვნასა ემუქრებიან...“

... „სიშორის ნისლიან ჰიპოფარა“, ... „შეღამდა...“, „დაყრუვდა არე...“

მხოლოდ სჩანს მთანი მღუმარედ აყუდებულნი ცათამდის“ და „წყალნი... უფსკრულს იკარგებიან“, თერგი მოსთქვამს „ღრიალებს“ და „კლდენი ბანს ეუბნებიან“.

პოეტის ბუნებაც დამძიმებულია იმ მეღანქოლიით, რომელსაც სინამდვილე სთავაზობდა. პოეტი გაურბოდა ამ სინამდვილეს, და ბუნებასთან ერთად იგლოვდა იმ ნანგრევებსაც, რომლის ლოდებ ქვეშ იყო დამარხული თამარის ეპოქა და საერთოდ მთელი ლაძაზი წარსული. ესეც რომანტიზმის ნიშანია. ევროპის რომანტიკოსებიც თავიანთ სცემდნენ საშუალო საუკუნეთა ძეგლებს, ძველ კათოლიკურ ტაძრებს, სასაფლაოებს და გაქვავებულ წარსულის სულებს. მხოლოდ „დაყრუვებულსა, გზა-შეუვალსა, უდაბურ ტყეში ტაძარს დარღვეულს“, გრიგოლ ორბელიანი სხვანაირი განცდებითაც შესცქერის. „და გაგვიცოცხლდეს რომ კვლავ მოგვესმას სიტყვა ქართული რუსთაველისაო“. აქ ასამაღლებელი ქართულ სიტყვაზეა, და რომ ეს სიტყვა გაცოცხლებულიყო ახალ პირობებში, პოეტი ალბად გახარებული შეხვდებოდა. ისე რომ აქ გრიგ. ორბელიანის რომანტიზმი ლიტერატურული პროგრამა კი არ არის, არამედ სინამდვილისადმი რეაქცია, რასაც ყოველთვის მტკიცედ ვერ იცავს, და ხშირად რეალიზმის ნაოციერ განცდებსა და სურათებს იძლევა. ეს რეალიზმი თუნდ იმ „მუშა ქობულაძის“ ლექსშიც გამოიხატა, რომელიც ვრიგოლ ორბელიანს ფეხ-წამოსაკრავ ქვად გადაუქციეს. მან ი. ჭავჭავაძეს მიჰბაძაო. ილია ჭავჭავაძის გავლენა არ არის საძრახისი, მაგრამ ჩვენა გვევლინა, რომ გრიგ. ორბელიანის დემოკრატიზმი ილია ჭავჭავაძემდე არსებობდა, და ეს დემოკრატიზმი იმ „მუხამბაზებში“ გამოიხატა, რომლის შესახებაც უკვე გვქონდა ლაპარაკი.

„ჩემს დარღებსა ვინ ინალვლის, ვინ არის?

„ვის რად უნდა ლოპიანა ვინ არის“ -ო.

ეს ამონაკენესი დასაწყისია იმ სიტყვებისა, რომელსაც მუშა ბოქუ-
ლაძე იძახის:

„სჩანს არ იცი, რომ არიან ლარიბნიც,
„არის სადმე სიმწართა ცხოვრება...“

„მოკლებული ყოველ გვარი შვეებისა,
„კაცთა შორის კაცად არ მიჩნეული“...“

გრიგოლ ორბელიანი აქაც გამგრძელებელია იმ დემოკრატიზმისა, რომელიც ალექსანდრე ჭავჭავაძემ შემოიტანა, მხოლოდ ალ. ჭავჭავაძეს უფრო რევოლუციური ტემპერამენტითა აქვს წარმოდგენილი მომავალი თანასწორობა, გრიგ. ორბელიანის მუშა კი პასიური პროტესტანტია. ხოლო ამის მიზეზი ის იყო, რომ ალექსანდრე ჭავჭავაძე თავისით ამბობს, ეს მას შეეძლო კიდევ, გრიგ. ორბელიანი კი მუშას ალაპარაკებს, რომელიც იმ დროს ჩუმად გულში ჩაიტიროდა და რეალიზმის დაღიანი კი ვერ შესძლო. დიახ, რომანტიკოსმა რეალისტობა არჩია, რადგან გრიგ. ორბელიანმა ჰეინეს მსგავსად თავისშივე დაამარცხა რომანტიზმი, მოახდინა შინაგანი გარდატეხა, და თუმც საესეებით ვერ განთავისუფლდა ეპოქის იდეურ ქროლვათაგან, სამაგიეროდ რომანტიზმის ლოტოსი სინამდვილის შეხუთულ ატმოსფეროში შეიტანა და დააქცნო.

ვნახოთ ეხლა გრიგოლ ორბელიანის ლექსის გარეგნული მხარე, ანუ ის ფორმა, რომელსაც ანდო თავისი პოეტური ფიქრები. გრიგოლ ორბელიანსაც უყვარს ქართული ლექსის ძველი ფორმა „შაირი“. ამ ზომითა აქვს დაწერილი ლექსები: „ჰე კაბუკო, დღენი შენნი, სიხარულით განატარე“... „მტირალი ნ-ს...“ „წვრილი ლექსები“... ადგილები სადღეგრძელოდან, როგ. მაგ. „ჰე მაშულო სასურველო“... და სხ...“

ხშირად ხმარობს აგრეთვე „გრძელ შაირსაც“:

„მნათობო თვით შენ ამიხსენ, რა მემართება, რასა ვგრძნობ... ამ ზომითა აქვს დაწერილი შემდეგი ლექსები: „გამოსალმება“, „მ...“, „ლაშე“, „ლხინი“, „მ...“, „სალამო გამოსალმებისა“, „გათენდა“ და სხ... აქვს ნახმარი აგრეთვე ე. წ. „უცხო“ ზომა:

„მას უხაროდეს, ვისაცა ლხინი
„მაისის ვარდი, ხმა იაღონის
„და ეშხი დღეთა ჩვენთა მაშვენნი,
„ვითარცა უწინ, აწც იამების...“

ამავე ზომით არის დაწერილი ლექსი „სიცოცხლე ფუჟკა“. გრიგოლ ორბელიანის, თუ შეიძლება ასე ვსთქვათ, საყვარელი ზომა არის გურამიშვილისებური თერთმეტ მარცვლოვანი ლექსი, რომელსაც ხმარობენ ბესიკიკა და ალექსანდრე ჭავჭავაძეც.

გურამიშვილი:

„ვარ ამდენი ყვავის ზაფხულს ახალნი...“

ბესიკი:

„ვაშა მას დღეს, როს განმელო ცისკარი...“

ალ. ჭავჭავაძე:

„არ ვის მართებს მის ვარდისა მიხვედრა...“

გრ. ორბელიანი:

„არავისთვის მე დღეს არა მცალიან,

„სალომესთან სადილად მეძახიან...“

ამავე ზომით არიან დაწერილნი: „მუშა ბოქულაძე“, „მუხამბაზი“, „დიმიტ. ონ — ის დარდები“, კიდევ ორი „მუხამბაზი“ და სხ...“

გურამიშვილისავე ათ-მარცვლოვან ზომასა ხმარობს ბესიკიკა და ალექსანდრე ჭავჭავაძის მსგავსად გრიგოლ ორბელიანიც, მხოლოდ რითმების კომპოზიციაში ყველას მხრივ ინდივიდუალობა არის შეტანილი. გურამიშვილის ლექსში, მაგ. „დავითის შესხვა პირველი“-ში, მხოლოდ მეორე და მეოთხე ტაქტები არიან რითმობრივად შეწყობილნი, პირველი და მესამე კი რითმის გარეშე აქვს დატოვებული. საშავიეროდ პირველსა და მესამეს რითმები შიგნითა აქვთ მოქცეული. მაგ.

„მოიქცა დავით, კაის სადავით,

„ღვთის ულლისავე მიიღო ქელი,

„მალლით დასწვივა, მდაბლათ აწვივა,

„ერთად შეყარა ვაკე და ქელი...“

ბესიკს კი რითმა ზედი-ზედ მიყოლებული აქვს:

„სევდის ბაღს შეველ, შენალონები,

„მოკრებად მსურდა ვარდის კონები,

„ისარი მტყორცნა დასალონები,

„სრულად მიმიღო ყოველი ღონები.“

ალექსანდრე ჭავჭავაძე არც ერთს იღებს, არც მეორეს. იგი რითმებს ახალ ადგილს უძებნის: მაგალითად:

„ქმუნვის მახვილი გულსა მსობია,

„მიკვირს თუ სული რად არ მხლომია,

„ნაცვლად იმედთა მათ ჩემთა მზეო,
 „კოგრიტით ქვრეტა შელამრჩომია,
 „განვშორებულვარ შენთანა შევებას,
 „თუმცა გონება შენთან მხდომია... და სხ. ე. ი. შეფარდება
 ასეთია: $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{4}$, $\frac{4}{6}$, და სხ... ხოლო $\frac{3}{5}$, $\frac{5}{7}$ და სხ... ცალად რჩებიან,
 შეფარდების გარეშე. გრიგოლ ორბელიანს რითმის ახალი კომბინაცია
 შემოაქვს: $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ და სხ... მაგალითად:

„მარამთ შენთ ლაწუზე აყვავებულნი,
 „არიან ორნივ შეზავებულნი.
 „ნეტარ მას ბუღბულს, ეინც შენს ვარდს, ზამბახს,
 „ზედ დამღერს მარად, ვით ეშხის ბანაკს...“

იგი ხან რითმებს აჯვარედინებს: $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{4}$.
 „მას უხაროდეს, ვისაცა ლხინი,
 „მაისის ვარდი, ხმა იადონის,
 „და ეშხი, დღეთა ჩვენთა მაშენი,
 „ვითარცა უწინ, აწც იამების... და სხ...“

გრიგოლ ორბელიანი ხმარობს აგრეთვე ბესიკის 14 მარცვლოვან ზომას:
 „...შენმა გონებამ მიმამსგავსა მიღეულ მთვარეს...“

(ბესიკი)

მხოლოდ გრ. ორბელიანი, ბერათა მდინარებასა სცვლის, და ამ მხრივ
 ალ. ქავკავაძის „მუსტაზადს“ უახლოვდება:

„ვარდო კოკობო, ყოვლთა მჯობო, მომხედე კრულსა...“

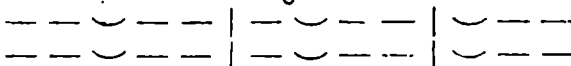
(ალ. ქ—ძე)

გრიგოლ ორბელიანი ასეთ მდინარებას აძლევს:

„ნუ მასმევ ღვინოს, უღვინოდ ვარ მთვრალ შენის ეშხით...
 ამავე ზომითა აქვს დაწერილი „ჩემს დას ეფემიას“ და სხ... ახალი კომ-
 პოზიცია არის მოცემული რასპკვირველია ზომის მხრივ „იარალი“-ში,
 ხოლო სულ ახალია ჩვენის აზრით 12 მარცვლოვანი ზომა, რომლის
 მსგავსიც, თუ არა ვცდებით, ადრინდელ ლიტერატურაში არა გვხვდება:
 ეს ზომა არის:

„როს ვიყავ ცოცხალ, ვითა შენა მკითხველო,
 „მეტა მიყვარდა, მეც ვჰსტიროდი, ვილხენდი... და სხ...“

ე. ი.

ასეთია გრიგ. ორბელიანის ლექსის ზომა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი.

არა ჩვეულებრივი სიყვარულით და სინაზით ახსენებს ქართველი ადამიანი ნიკოლოზ ბარათაშვილის სახელს. ამის მიზეზი რასაკვირველია თვით პოეტის შემოქმედებაში უნდა ვეძიოთ, მაგრამ ამის გარდა, საზოგადოებრივ გუნებ-განწყობილებასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. საუკუნის დასაწყისში ჯერ კიდევ გაუტრეყველი პერსპექტივა, თანდათანობით რელიეფს იღებდა, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების პერიოდში მეტი გარკვეულობა მიეცა, ხოლო შემდეგ, და განსაკუთრებით მესამოცე წლების აქეთ, შეიძლება ითქვას, რომ ქართველობას აღარა დარჩა რა ამოუცნობი იმ პოლიტიკაში, რომელსაც რუსეთი აწარმოებდა საქართველოს მიმართ. ის ურთიერთობა, რომელიც ჩვენში ახალმა რეჟიმმა შემოიტანა, სრულიად ნათლად გაიყო: რუსო-ფილობა წავიდა ერთი მხრივ, ხოლო რუსოფობია—მეორე მხრივ. ამ დანაწილებას აღრევე ჰქონდა ადგილი, მაგრამ მაშინ ისე კატეგორიულად არ იყო საკითხი გადაწყვეტილი, რადგან ორივე მხრივ ექვიანობა იპყრობდა ხალხს. 1892 წ. შეთქმულების შემდეგ კი, ჩვენი საზოგადოებრივი თუ პიროვნული თვით-შეგნება რადიკალურად შეიცვალა. ჩვენი ცხოვრების შინაგანი და გარეგანი ვითარების შეცვლასთან ერთად. ერთი რიგი მემჩანურ მშვიდობიანობას გადაჰყვა, შექცევით ბუქნაობდა სიამოვნების საქანელაზე და სცდილობდა დავიწყებინა პოლიტიკური თუ ზნეობრივი წარსული. ამ გზის გაყოლნი ვულკანზე ნადიმობდნენ და ეთამაშებოდნენ იმ ცეცხლს, რომელიც მათ შთანთქვით ეშუქებოდა. ესენი მეტ-წილად, არისტოკრატები იყვნენ. მათ დარბაზებში ეროვნულმა იდეამ მიიძინა და აჯანყების სული, რომელიც პირველ ხანებში მგმინავ ლომივით ევლებოდა აქართველოს,—მოშინაურდა. უფრო მეტი: გაბატონებულ ტონს შეეწყო, და თავის ლამაზ წარსულს იგონებდა, როგორც სასაცილო კუროიზს. ერთი სითყვიით, ამ რიგებში გადაშენების პროცესი დაიწყო.

მეორე მხრივ კი სევდა დაგუბდა ჯერ. საქართველოს სუვერენობის დაკარგვის, და შემდეგ კი ზემო-ხსენებულ ქართველობის გონებრივ და ზნეობრივ უძლურების გამო, რაც ხელს უწყობდა მელანქოლიურ მსოფლმხედველობის შემუშავებას, პიროვნების და საზოგადოების დაუნდობელ განკოთხვას.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია ასეთი გუნებ-განწყობილებისათვის,

რომ იტყვიან „ზედ-გამოჭრილი“ იყო, და მისდამი არა ჩვეულებრივი სიყვარულიც სხვათა შორის ამ კონტაქტითაც უნდა აიხსნას.

იყო კიდევ სხვა კონტაქტი, რომელიც დაამყარა ბარათაშვილმა ქართულსა და ევროპის ლიტერატურის შორის. ეს გამოიხატა იმ „მსოფლიო სევდა“-ში, რომელიც ევროპაში გაბატონებული იყო და საქართველოშიც ნიკ. ბარათაშვილმა გააბატონა. არ ვიტყვით, რომ ბარათაშვილამდე ჩვენი ლიტერატურა მოლხენილი ყოფილიყვეს; ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ არაერთს დაუყენესია „ცრუ სოფლის“ გამო, მაგრამ ისეთი დაწმენდილი ლირიკით და ისეთი ღრმა განცდებით, როგორც ჩვენმა პოეტმა, — არავის უთქვამს. მეტსაც ვიტყვით. „მსოფლიო სევდის“ წარმომადგენელთა შორის, ლიტერატურაში, ბევრს არა ჰქონია განცდების ისეთი უშუალოება და სიწრფე, როგორც ნიკოლოზ ბარათაშვილს. არა მცირედის შიშით ვამბობ ამ სიტყვებს, მაგრამ კმარა ის აზროვნების სიმზდალე, რომელმაც თავისი დალი უკვე დაასვა ქართველი ადამიანის ფიქრს. თუ გადავშინჯავთ ჩვენი პოეტის პირად ცხოვრებას, მის ინტიმურ წერილებს და შეუფარდებთ მის შემოქმედებას, ვნახავთ რომ რაღაც მონოლიტური განცდები აწვალებდნენ ამ „ჩვენს ბაირონს“, რაღაც მწარე ფიქრები ჰსერავენ მის ყოველ-დღიურ ცხოვრებასაც, და შემოქმედება მხოლოდ თეორიად მოსჩანს, როგორც პრაქტიკულ ცდაზე ამართული სისტემა.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ხან-მოკლე სიცოცხლე არაფერს სენსაციურს არ შეიცავს. იგი იზრდებოდა და სცხოვრობდა ისე, როგორც შეეფერებოდა იმ დროს, და გაღარიბებულ თავადიშვილის ოჯახს. საზოგადოებრივი გარემოც ჩვეულებრივი იყო, სამხედრო კარიერაზე მეოცნებე, საღამოობით ქალაქის მოთამაშე, მოდების გამყოლი, დაწვრილმანებული ინტერესებით გატაცებული, მოარზიყე, მექორე და მომლხენი. ყველა ამაში ნიკ. ბარათაშვილიც მონაწილეობას იღებს, ხშირად ღირიყრობს კიდევ; „სუდაირასპრავის“ „სტალონაჩაღნიკობიდან“ განჯის მაზრის უმფროსის თანაშემწეობამდე მიდის მისი „შტატსკი“ კარიერა და 29 წლისა უკვე „წუთისოფელს ეთხოვება“. საზოგადოდ უნდა ითქვას, რომ რომანტიკოსების ყველა გამოჩენილი „გენიოსები“, კერძო ცხოვრებაში ფრიად უწყინარი და მშვიდი ხალხი იყო. მათი რევოლუიუცია, შეუთრგებლობა და განვაში სიტყვიერი იყო, იგი რჩებოდა მხოლოდ ღუმანურ იდეების მაღალსა და მიუკარებელ სამთავროში, ცხოვრებაში კი უკიდურეს პატრიარქალურ ყოფასაც ურიგდებოდნენ და ჰლევდნენ სიცოცხლეს გულუბრყვილო და კეთილ მოქალაქეებად. ასე დაემართა ჩვენს პოეტსაც. ისე

რომ ნურავის გაუკვირდება ნიკოლოზ ბარათაშვილის კერძო ცხოვრების „პატრიარქალური“ ფესვები და ყოველ-დღიურობასთან მარტივი მისვლა. მით უმეტეს, რომ ბარათაშვილი შეგნებულად სჩადიოდა ამას. ზაქარია ორბელიანს სწერს: — „Дай мне маленькое, независимое состояние, я бы сейчас оставил и свет и людей с их ненасытностью, и мирно и покойно провел-бы патриархальную жизнь в лоне простой природы, столь величественной и прекрасной в нашем отечестве“. (ზომეციით დამოუკიდებელი შეძლება, და მე ეხლავე დავტოვებდი ბრწყინვალე ცხოვრებას, უძღებ ხალხს და მშვიდად, წყნარად ვიცხოვრებდი სადა ბუნების წიაღში, რომელიც ასე ლამაზია და დიადი ჩვენს სამშობლოში, ვიცხოვრებდი პატრიარქალურად). ხან-მოკლე და უფერულ ცხოვრებას ოდნავ უხალისებდა და უზმდირებდა სალიტერატურო ცხოვრება, რომელიც 1832 წლის შეთქმულობის შემდეგ მართალია გაფერულდა, რადგან გადაასახლეს ისეთი მწერლები, (როგ. ალექსანდრე ქავკავაძე, გრიგ. ორბელიანი, ალექსანდრე ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი, დიმიტრი ყიფიანი, სოლომონ დოდაშვილი, ელიზბარ ერისთავი და სხვანი), მაგრამ ტფილისში დარჩენილები მაინც განაგრძობდნენ „დროს ტარებას“ — „ლაპარაკს მაშინდელ ლიტერატურაზე“. შემდეგ ზოგიერთი გადასახლებულები კვლავ დაბრუნდნენ ტფილისში და სალიტერატურო წრეები კვლავ შეიქმნა. ეს არ იყო იდეოლოგიურად შეკავშირებულ პირთა საზოგადოება. საამისოდ ნიადაგი აღარ არსებობდა ჩვენს კალაპოტიდან ამოვარდნილ სინამდვილეში. აქ იკრიბებოდნენ იმ დროის ლიტერატურით დაინტერესებული, რომელთაც ხან ბარათაშვილის ბინაზე ჰქონდათ კრებები, ხან ლევან მელიქიშვილთან, ხოლო ხშირად კი თავს იყრიდნენ მანანა ორბელიანთან, რომელსაც იონა მეუნარგიამ „ჩვენებური მადამ რეკამიე“ უწოდა, რომლის სალონშიც იკრიბებოდა, რაც რამ იყო ტფილისში წარჩინებული მწერლობაში, ხელოვნებაში, მმართველობაში, რომელიც იყო მეფედ ქართული ზრდილობისა და გემოვნებისა“...¹⁾ ეს ლიტერატურის მოყვარე პირები იყვნენ: ალექსანდრე ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, პლატონ იოსელიანი, მიხეილ თუმანიშვილი, დიმ. ყიფიანი, ავთანდილიშვილი, ლევან მელიქიშვილი, ზაქარია ორბელიანი, სოლომონ მალალაშვილი, კონსტანტინე მამაცაშვილი, ზაქარია ერისთავი, ივანე სარაჯიშვილი, იასე ანდრონიკაშვილი, პოლონელი ზაბლოცკი, სვიმონ მაჩაბელი, ლუკა ისარლიშვილი, და სხ... მაგრამ ამ რჩეულთა წრე-

¹⁾ იხ. ნიკ. ბარათაშვილი. სახელმწ. გამოც. გვ. XXV.

შიც სალიტერატურო აზროვნება და მუშაობა სისტემატიური კი არ იყო, არამედ სხვათაშორის, „დროის გატარების“ ერთი საშუალებათაგანი.

„იმ დროს“ — სწერს ბარათაშვილის ცხოვრების მოწმე კონსტანტინე მამაცაშვილი, — „ტფილისში არაფერი საზოგადო გასართობელი ადგილი არა გვქონდა: არც თეატრები, არც კონცერტები, არც კლუბები, — ჩვენი დროის გატარება იყო ან ერთად სადილი, ან ერთად საღამოზედ ყრილობა. ხშირად შევიყრებოდით ხოლმე ახალგაზრდა ამხანაგები ხან ნიკოლოზ ბარათაშვილთან, ხან თ. ლ. ი. მელიქაშვილთან, ხან სადილად გარეთ-უბნის ბაღებში.

„ჩვენი დროის გატარება იყო: ლაპარაკი მაშინდელს ლიტერატურაზედ, სწავლაზედ, სხვა და სხვა ჩვენს გარემოებაზედ... ქართული, დარბაისლური, მეტყველი ხუმრობა, შექცევა, სიმღერა; ვისაც უნდოდა, ქალადს თამაშობდა, ნარდს, ქადრაკს. ქალადის თამაშობაში ხანდისხან ნიკოლოზ ბარათაშვილიც მიიღებდა ხოლმე მონაწილეობას, მერე მეგობრული ვახშაში და ვახშმის შემდეგ სეირნობა მწვარიან ღამეს ქუჩებში და ზოგჯერ ბღშიაც“... ასეთს ცხოვრებაში ყველაფერი ჩვეულებრივია, და ნიკოლოზ ბარათაშვილის დასახსიათებლად აქ ძალიან მცირე მასალას თუ ვიპოვით. უფრო მნიშვნელოვანი ის კერძო წერილებია, სადაც ფრანგ-მენტალურად არის მოცემული ის დიდი დრამა, რომელიც პოეტის სულში მძინვარებდა; და რომელსაც ვერ გააყუჩებდა ვერც ეკატერინე ჭავჭავაძის ღამაზი თვალეები, ვერც მანანა ორბელიანის მომხიბლველობა; ვერც სათარას ბაიათები, და ვერც ის მეგობრები, რომელთ სულის ჩამდგმელადაც თვით ითვლებოდა.

ღირს ამ წერილებში ჩაწვდენა, რომ ნათლად აღვადგინოთ ჩვენი პოეტის ზნეობრივი მდგომარეობა. პირველ შეხედვით, თითქოს მეტად დამშვიდებული ადამიანი იწერება. საკუთარ გუნებ-განწყობილების შესახებ აქა-იქ, გაკვრით თუ მოიხსენიებს რამეს, მეტ წილად კი რახუნჯობს, ენა-ტანიაობს, „ქორაობს“. მაგ. გრიგოლ ორბელიანსა სწერს: — „პოლკის კამანდირი გამოგვიცვალეს... ყათლანს ვაყი ჰყავს, დიდ ნათლობას აპირებს... ჩვენს დიდ პლატონს ძირში კატა დასწოლოდა ბაკენბარდზედ და ასე გაეთელა, რომ ველარას გზით ველარ გაუსწორებია“...¹⁾

მაიკო ორბელიანსა სწერს: — „გალავინის ცოლი წავიდა და დარჩენ ჩვენი ქალები მოწყენილნი... მხოლოდ გუშინჰსწინ იყო ვეჩერი შინაური, მაგრამ ძალიან მხიარული...“²⁾

¹⁾ იხ. იქვე, გვ. 95.

²⁾ იხ. იქვე, გვ. 100.

კიდევ გრიგ. ორბელიანსა სწერს იმ ბალის შესახებ, რომელიც უნდა გაემართნათ. შაჰის ელჩისათვის:—„არც ერთი ჩვენი ქართველი ქალი აქ არ არის და გაიხარე, რომ ბალში არ იქნებიან... ბალის ამბავს შეგატყობინებო“...¹⁾

„კატო დავნიშნეთ წარსულ კვირას რევაზ ერისთავზედ, და ქორწილსაც საამაღლობოდ ვაპირებთ. დიდად მიხარიან. ბიჭიც კარგია და ოჯახიც კარგი აქვსო“ ასე სწერს ზაქარიას (ალბად ორბელიანს. მეორე წერილშიც იმავე კატოს ქორწილის შესახებ სწერს იმავე ზაქარიას. ამავე კატოს ნიშნობისა და ქორწილის შესახებ სწერს გრიგოლ ორბელიანს, და ოხუნჯობს:—„რა მოგწერო? დედაკაცები ასევე ისინი, ჩვენი ყმაწვილები და ხახვების ფრანტები სულ შამილის დასაქერად წამოვიდნენ. ქალები მე დამრჩა. მოუსვი ბიჭო! ამისთანა ფართე ოკეანე არც ერთ ხომალდს არ შეხვედრიაო“... და სხ...

მაიკო ორბელიანსა სწერს:—„დიახ, ნურავის მოვაგონდები! იმისი არ იყვეს, როგორც ერთ ქალს უბრძანებია, რომ აქ მოგეწყინდნენ და გავყარეთო! ეგეც აგრე იყო. მაგრამ მე ეს ვიცი, რომ ჩვენ წელს ოცდაექვსისა შევსრულდით, და წინაც ჯერ ბევრი ნუგეში და სიამოვნება გვიძევეს! ვაი იმის ბრალი, ვინც ოცდა რვა წლისაა და აღარც არას ამ სოფლის კმაყოფილებას მოელის!...“

—...„თუ ქალაქის ამბები გინდა, მსწორე გითხრა, ბევრი ქორიანობაა და ჭირიანობა; ორივე ერთია; მაგრამ ჭირი ტყუილია ამ ხელად და ქორი კი მართალი,—დიდი დაძვერებებია ქალებისა; დიდი აყალ-მაცალი; დიდ ღამის თევადები; დიდი წვეულებები ერთმანეთის ჯავრით“... და სხ...“ ასეთი „მსუბუქ ენით“, ასეთი „ქორიანობით“ არის სავსე ჩვენი პოეტის წერილები. მაგრამ ვინც ამას იქით ვერას დაინახავს, მიუტყვებელ ხერელობას გამოიჩენს. სტრიქონსა და სტრიქონს შორის ზოგჯერ პოეტი ისეთსა დაიკენესებს, რომ მხოლოდ გახევებული კაცი ვერ იგონებდა „სულის ობლობით“ დატანჯულ პოეტის „ვაებას“.

„ტფილისი ისევე ის ქალაქია, უსარგებლო გონებისა და გულისათვის“—რომ სწერს გრიგოლ ორბელიანს, ეს საკუთარი ბედის დაწყევლა, რომელსაც ვერ ურიგდებოდა, და რომელთან ფართულ ბრძოლაშიც ნაღვევად მომწიფდა მისი სული. ნიკოლოზ ბარათაშვილს უფრო სხვა როლი ეზმანებოდა. „ჩემი სურვილი იყო ჯარის-კაცობა, იგი მზრდიდა მე აქამომდენ“—ო—სწერს გრიგ. ორბელიანს, მაგრამ ჩვენმა პოეტმა ჯერ

¹⁾ იხ. იქვე, გვ. 104.

კიდევ არ იცის საკუთარი მოუსვენარი ბუნების ამბავი, და ეჩვენება, რომ ოფიცრის მუნდირი დაიფარავდა ქვეყნის „ჯოჯოხეთისაგან“. ჩვენი მელანქოლიკოსის ზნეობრივი აგებულება უფრო ღრმა საფუძვლიანი იყო, რაც ოცდა ექვსი წლის ვაჟს მოხუცსავით ალაპარაკებდა. თავის მეგობარს მიხეილ ბირთველის ძე თუმინიშვილს (შემდეგ ცნობილი პუბლიცისტი „მოლაყბე“) ნიკოლოზ ბარათაშვილი სწერს:— „Вчера, в один из этих вечеров, пошел я бродить к Московской заставе; вдруг я очутился на кладбище. Признаюсь, немного смутился, когда я взглянул на это онемение: 11-ть часов ночи. Ни души. Кругом пустота вечная; луна тускло освещает могилы, как догорающая лампада усопшаго. Тихо и медленно протекает Кура, как будто боясь нарушить покой в этом унылом мире... Ты теперь в раздолье, и я не хочу смущать тебя мрачными думами, которыя навело мне на душу это зрелище небесно-земное. Но скажу, что прекрасное изобретение кладбище, а это необходимо, чтобы смертный порой читывал бы по нему свою жизнь: утешение несчастного, конец счастья!...“ ეს არის ნიკოლოზ ბარათაშვილის ბუნებრივი განწყობილება. ეს არის მისი მხატვრული ხილვა. მისი სულიერი ორგანიზაცია ისე იყო მოწყობილი, რომ ყოველ მოვლენაში მას ეჩვენებოდა მსოფლიო ბოროტება, გაშიშვლებული და საზარელი, რომელიც ღრღნის ადამიანის სულს; ყველგან პოეტი ეძიებდა რელიგიურ, ეთიურ და საზოგადოებრივ ინტერესებს, მაგრამ ყველგან ბოროტების პრობლემამ ყველაფერსა ჭფარავდა; „ბოროტი სული“ ძირს უთხრიდა სიკეთის რწმენას, შთაუნერგავდა სიძულვილს საკუთარ მეობისა და მსოფლიოსადმი.

— „კიდევ მამნახა ჩემმა ჩვეულებრივმა მოწყინებამ“, — სწერს ნიკ. ბარათაშვილი მაიკო ორბელიანს, — „ვისაც საგანი აქვს, ჯერ იმის სიამოვნება რა არის ამ საძაგელს ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც, შენც იცი, დიდი ხანია ობოლი ვარ. — არ დაიჯერებ მაიკო! სიცოცხლე მამძულვებია ამდენის მარტოობით. შენ წარმოიდგინე, მაიკო, სიმწარე იმ კაცის მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც, მრავალნი მონათესავენი, და მაინც კიდევ ვერვის მიჰკარებია, მაინც კიდევ ობოლია ამ სავსე და ვრცელს სოფელში! ვინც მალალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისიც გონება მრწამდა ზეჭარდმო ნიკად, მას არცა თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოქნენ ცრემლად სიბრალუ-

ლისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკო თავი? ვიცი გაიცინებ, ასე გეგონება დამწვარი ვლასპარაკობ. კმშმარიტად, მაიკო, ასე გულცივად ჯერ განსჯა არა მქონია. ასეთი თავისუფალი ფიქრი მაქვს და ასეთი მტკიცე გული, რომ სამოცი წლის მოხუციც „ვერ იქნება ჩემისთანა უუსყიდელი მსაჯული“...ო. ჩვენ არა გვაქვს არავითარი უფლება, რომ პოეტის ამ გულწრფელ აღსარებაში ექვი შევიტანოთ. პირ-იქით, უფრო მეტიც უნდა წარმოვიდგინოთ, რადგან პოეტი თავ-დაქერასან სცდილობს, ჯდა ხუმრობის ჩარჩოებში ჰსვამს წამომცდარ გულ-ახდილობას.

პოეტი თითქოს სტოიკოსობს და სახეზე არ იმჩნევს არავითარ მღელვარებას, მაგრამ ძლიერი შუქი არ არის საკირო იმ ბობოქრობის დასანახად, რომელიც მის სულსა ჰღეწავდა. გარეგნულად მშვიდი და მოცი-ნარი შეხედულება ჰყარავდა შიგნით ატეხილ ქარიშხალს, იდეათა კორიანტელს, სურვილების ამხედრებას. ჩვენ არ ვიცით, იყო კი კმაყოფილი თავისი პოეტური კარიერით. გვგონია რომ არა. ნიკოლოზ ბარათაშვილი აღბად ბაირონივით გაიმეორებდა: — „რა არის პოეტი? რას ნიშნავს იგი? რას აკეთებს? იგი უბრალო ყბეღია და მეტი არაფერი“—ო. ამით იმის თქმა არ გვინდა, რომ პოეზიის შესახებ ნათელი წარმოდგენა არა ჰქონდა ჩვენს პოეტს, და რასაკვირველია არც ისა, რომ ბაირონმა არ იცოდა რასა სწერდა და რას აკეთებდა. ჩვენ იმას ვამბობთ, რომ პოეზია მეტად ვიწრო სარბიელი იყო იმ ენერჯიის დასაცლელად, რომელიც ინგლისის უდიდეს პოეტს და ჩვენს ბარათაშვილს ავსებდა და აწვალებდა. ბაირონი რომ იტყოდა, მომეცით კიდევ ათი წლის სიცოცხლე და ქვეყანას ვაჩვენებ პოეზიაზე უკეთეს რამესაო, ჩვენ არ ვიცით რასა ჰგულისხმობდა იგი, მაგრამ რაღაც ზე-კაცური რომ ჰხრავდა მის სულს და უშლიდა ნერვიულ სისტემას—ეს ვიცით. ბარათაშვილს ამ ფორმით არა უთქვამს რა, მაგრამ „ცის-იქითი სადგურიც“ კი რომ უარჰყო, ეს ვიცით, და უარჰყო ისე სადად და ნათლად, როგორათაც კეთდება ყოველთვის უდიდესი საქმე. მაიკო ორბელიანს, უბრალო წერილში, სადაც ამის ავადმყოფობის შესახებ არის საუბარი, შეგნებული თვით-მკვლელის სიღინჯითა სწერს: — „შენი ავადმყოფობა შევიტყე, რა დაგემართა? თუ ფიქრობ, ასეთს რას იფიქრებ, რომ ბოლო არა ჰქონდეს, ასეთს რას მიიღებ, რომ არ დაკარგო? მიჩვენე კაცი, რომ მაღლივი იყოს ამ წუთი-სოფლისა. — დაიმარხე მშვენიერება სულისა, უმანკოება გულისა, რომელსაც კი კაცი წაიღებს ამ

სოფლისაგან. სხვათა ბედნიერებათა სოფლისათა უყურე გულგრილად, ამაყად, და გრწამდეს, რომ იგინი შეურჩენელნი არიან!... ეს სიტყვები ბნელი. სასოწარკვეთილების ნაკარნახევია, სიცოცხლის ღირებულებას რომ უარპყოფს, მაგრამ იმავე დროს თითქოს ფატალური შერიგებაც არის, და „ამაობის“ განებითი დაძლევა. იყო თუ არა ჩვენი პოეტი ებრაელთა ღრმა აზროვნების ძეგლებთან გაცნობილი, როგ. მაგ. იობის წიგნი და ეკლეზიასტა, ან და ყრმა ბატონიშვილის საკია-მუნის პესიმისტურ ქადაგებასთან, — რომელიც სამღვთო განგის ქალებიდან ეფინებოდა მთელ ქვეყანას; იცნობდა თუ არა საბერძნეთის ლიტერატურას, ჰეზიოდეს, სოფოკლეს, ემპედოკლეს, თეოგნოზის, ევრიპიდეს და სხვათა..., რომელთ შემოქმედებაშიც უფლობდა პესიმისტური მოტივი; ან და იცნობდა რომს, ლუკრეციუსს, სენეკას, მარკოზ ავრელიუსს, პლინიუს უმფროსს და სხ... ბოლოს, იცნობდა ევროპიულ მწერალთა მთელ პლეიადას, რომელნიც ზნეობრივი პესიმიზმის ქადაგებით აყრუებდნენ ქვეყანას და ამძიმებდნენ, როგ. მაგ. გიოტე, შელლინგი, ბაირონი, შელლი, შატობრიანი, კარლეილი, პასკალი, ჟოზეფ-დემესტრი, ლეოპარდი და სხ... დიას იცნობდა ამ პოეზიის ბნელ რაინდებს ჩვენი პოეტი თუ არა, — ამას ე დაქრით ვერ ვიტყვით. ის კი შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ნიკოლოზ ბარაშვილის ზედ-მიწვევითაც რომ შესწავლილი ჰქონდა მთელი ეს ლიტერატურა, წიგნის გაფლენას მაინც მის შემოქმედებაში ვერ ვიპოვნით. და რომ შემოქმედებაში ვიპოვნოთ კიდევ, უბრალო, შინაურ მიწერ-მოწერაში მაინც იქნებოდა გულ-წრფელი და თავის თავთან განუყრელი; ეს კი ამისა ჩვენებელია, რომ მას პესიმიზმის მზა ფორმულები კი არ გადმოუღობი ჩაილდ-ჰაროლდის პლაში ნათხოვარსავეთ კი არ მოუხვევია, არამედ ყოველი ასო საკუთარ სულის ბრძმედში გაუტარებია, ყოველი ფიქრისა დატანჯულა და დავაჯაცებულა. აქ კი იწყება მისი შემოქმედების დამოუკიდებლობა და ის მომხიბლავი ტემბრი, რომელიც მის პოეზიაში ისმის როგორც თილისმა, რომ გხიბლავთ და კი არ იცით რით ან რად?

* * *

ნიკოლოზ ბარაშვილის ბიოგრაფია, ამ სიტყვის ფსიქოლოგიური გაგებით, სწორედ ამ წერილებშია, და არა იმ გარეგან ფაქტების ქრონიკაში, რომელიც ხშირად ზვიადდება, სიცრუეში გადადის და ისეთს სიცრუეში, რომელიც სიმართლესა ჰგავს. ასეთ სიცრუეს ჰგულისხმობდა ბაირონი, როდესაც სწერდა: — „არ მიყვარს ისეთი ტყუილი, რომელიც

სიმართლესა ჰგავსო“. ამ წერილებზე უკეთეს ავტობიოგრაფიას ნიკოლოზ ბარათაშვილი ვერ დასწერდა. ამ წერილებში მოცემულია ისეთი ფრაგმენტები, რომელთა საშუალებითაც საუკეთესოდ სდგება მისი პოეტური ფიგურა, მუდამ მღვდლვარე და სულით მაღალი.

აქედანვე იწყება მისი შემოქმედებაც და ეს შემოქმედება რაღაა, თუ არა იგივე კერძო წერილები, რომელნიც პოეტის ცხოვრებაში ინტიმურ წრეს არ გასცილებია, და საბეჭდი დაზგა არ უნახავს. ეს ლექსებიც იმავე კორესპონდენციების ნაწილია. ორივეგან ერთი და იგივე მაჯის-ცემაა, ერთი და იგივე მსოფლმხედველობა და ერთნაირი სეედა მიუწვდომელისა თუ მიუხვდომელისა გამო. პროფესორი ოვსიანიკოვ-კულიკოვსკი, პუშკინის შესახებ სწერდა: —, ვთქვით, ჩვენამდე რომ არ მოვლწია პუშკინის ნაწარმოებთ, და მხოლოდ მისი წერილები გვცოდნოდა, ამ შემთხვევაშიც ჩვენ საკმაოდ საფუძველი გვექნებოდა გვეფიქრა, რომ ამ წერილების დამწერს, გენიალური თავი ჰქონია“-ო. ასევე შეიძლება ითქვას ნიკ. ბარათაშვილის შესახებაც. ეს წერილები—ერთგვარი შესავალია მისი პოეტური შემოქმედების გასაგებად. ამ წერილებში თითქოს სათავეა დადებული იმ ლირიკისა, რომელიც ჩვენი პოეტის შემოქმედებაში გადაშლილი არის როგორც უდიდესი ეგოცენტრიული ქვეყანა. ნიკოლოზ ბარათაშვილი მხოლოდ და მხოლოდ ლირიკოსია, და მაშასადამე ეგოცენტრისტი. იგი პიროვნული თვალსაზრისით უცქერის სამყაროს და საკუთარი განწყობილება შეაქვს სამყაროში, როგორც გარმონიის თუ დისგარმონიის დასაწყისი. მხოლოდ ერთი კორექტივი არის საჭირო: ნიკ. ბარათაშვილის ეგოცენტრიზმი დამოუკიდებელი, ორგანიული მსოფლმხედველობა კი არ არის, თუ შეიძლება ასე ითქვას, არამედ იმ ისტორიულ პირობებით არის გამოწვეული, რომელშიც მოექცა ქართველი ერი. ეს მისი ეგოცენტრიზმი ჩვენის აზრით ინდივიდუალურ პროტესტის ფორმა არის, ხოლო ეს ფორმა საჭიროა ჰხდება მაშინ, როცა საც საზოგადოებრივი ცხოვრება დარღვეულია, მისი სასიცოცხლო ძალები მოღუნებული და დაქსაქსული, და რჩება მხოლოდ პიროვნება, მწვეტილი და განდევნილი, რომელიც იძულებულია დამოუკიდებლად ეძიოს შეგუებისა თუ შებრძოლების გზები.

რასაკვირველია, ჩვენ არ უარვყოფთ ეგოცენტრიზმს, როგორც ყველა პიროვნების შინაგან სასიცოცხლო პროცესთა ბუნებას, მაგრამ საზოგადოებრივი ცხოვრება ამ ბუნების ახალ ფორმებს აძლევს და პიროვნებას გარემოსთან აკავშირებს. ეგოცენტრიზმი არ იკარგება, მაგრამ რთულდება მეობის წარმოდგენა; პიროვნების ანატომიური საზღვრების იქით

იშლება ახალი ქვეყანა, რომელიც იმავე „ეფი“-ში ექცევა და პიროვნების სახით სდგება ადამიანი, რომელსაც არისტოტელემ „ზოონ პოლიტიკონი“ უწოდა. აქ სასიცოცხლო პროცესები უფრო მეტია, პიროვნებას და საზოგადოების შორისი ურთიერთობა თითქმის განუყრელი, და ხშირად პიროვნული სიხარულისა თუ სიმწუხარის სახით, საზოგადოებრივი მდგომარეობა ცნაურდება. ერი—ეს არის უდიდესი შემკრებლობითი პიროვნება, და ნიკოლოზ ბარათაშვილის პიროვნულ საყაროში ქართველი ერის სიცოცხლე არის წარმოდგენილი; როგორც არსებობის პირობა, აზრი და მორალური ატმოსფერო. ისე რომ, პოეტის ლირიკაში ჩვენ ვხედავთ ვიწრო-პიროვნულ განცდებს კი არა. არამედ გაფართოებულს, ეროვნულს, რომელიც პიროვნულად არის ქცეული, და ამ ლირიკის წარმოშობის მიზეზებიც უმთავრესად ქართველი ერის მდგომარეობის წიაღში უნდა მოიძებნოს.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების დაკვირვებული მკითხველი აუცილებლად შეამჩნევს, რომ იქ პიროვნების განთავისუფლების ფილოსოფია არ არის მოცემული. იქ არ არის ის ინდივიდუალიზმი, რომელიც მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულებში ადამიანის საზოგადოებრივობისაგან განთავისუფლებას მოითხოვდა. იქ არ არის იბსენის ბრანდიზმი ან და შტირნერისებური მეობის გაღმერთებ; რომელიც ბრანდიზმს წინ უძღოდა. ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში პიროვნების განთავისუფლების ძახილი კი არ არის, არამედ „ობლად შთენილ“ პიროვნების გოდებაა, რომელსაც ყველაფერი წაერთვა, „სულის მშვიდობა“, „ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება“ და სხვა და სხვა...

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში ის ინდივიდუალიზმიც არ არის, რომელიც ევროპაში რომანტიკოსებმა კულტამდე აიყვანეს. პირველ შეხედვით, თითქოს ბარათაშვილის შემოქმედებაშიც ელავენ დონჟუანის, ფაუსტის, ვერტერის, კარლო მორის, რენესე, მანფრედის, ჩაილდ-ჰაროლდის და სხვათა ლანდები, მაგრამ მხოლოდ ელავენ, და ბარათაშვილის ძიების პათოსი კი, მაინც უფრო სხვა სივრცეში იშლება. მართალია, ფაუსტის ან და ვილჰელმ მეისტერის ინდივიდუალიზმიც საბოლოოდ საზოგადოებრივობაში ჰპოულობს ნათესაყუდელს, მაგრამ ნ. ბარათაშვილის „ინდივიდუალიზმი“ პიროვნების თვით-განმტკიცება კი არ არის, არამედ წყევლაა, „მარტოობის“ „სულით ობლობის“ გამოტირება. ნიკოლოზ ბარათაშვილის „ურწმუნოების“ საფუძველი იმდენათ ინტელექტუალური არ იყო, როგორც საზოგადოებრივი. ის სწორედ ამ

საზოგადოებრიობიდან მოწყვეტასა სჩიოდა, შემკრებლობითი ცხოვრების დაშლილობას, ეროვნულ არსებობის განიავებას, და აქედან გამომდინარეობდა მისი „სოფლის წყევლაც“. ისე რომ ნიკ. ბარათაშვილის გამოსავალი პუნქტიც და მოტივებიც უფრო სხვა ხასიათისაა, ვიდრე ეს ევროპაში იყო. და რომ ეს ნათქვამი უფრო დამარწმუნებელი იყვეს, ვნახოთ მისი შემოქმედება უფრო გულ-დასმით და ახლო.

*
* *

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია ორგანიულად არის დაკავშირებული თავის დროსთან, და ახლო ნათესაობაში იმყოფება ალექსანდრე ქავკავაძის და გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებასთან. ის ეპოქა, როდესაც ნიკოლოზ ბარათაშვილი მოღვაწეობდა, ბნელი და მძიმე ხანაა ჩვენს მე-XIX საუკ. ისტორიაში. მართალია, მთელი მეცხრამეტე საუკუნე ბნელი ეპოქაა ჩვენთვის, მაგრამ ბარათაშვილის ხანა გამოერჩევა როგორც ყოველად ჟინიანი, უთავ-ბოლო და ველური ქცევისა თუ გამგეობის პერიოდი. თვით იმპერატორულ რუსეთის უქვეშევრდომილესი ოფიციალური ისტორიკოსები აქ, მაღავენ ამას, იმ დროს მთავარ-მართებლებად იყენენ ჯერ როზენი; აქემდეგ გოლოვინი და ბოლოს ნეიდგარტი. მათ კარგად ახსოვდათ წინაპართა ანდერძი, როგ. მაგ. პასკევიჩისა, რომელიც სწერდა: —, „იმის ცდაში უნდა ვიყოთ, რომ ხალხი რუსეთის სულს მიუახლოვოთ“ —ო. იგი ქართველ ერის ზნე-ხასიათის შეცვლასაც მოითხოვდა¹⁾, და ეს ტენდენცია მის მომდევნო გენერლებსაც გადაეცათ. მაგრამ ამის განსახორციელებლადაც ვერ იჩენდნენ ვერც ტაქტს, ვერც უნარს, და მხოლოდ ველური ძალა ბობოქრობდა. რომ უფრო ობიექტიური გამოჩნდეს ჩვენი მსჯელობა, მოვიყვანთ იმ რუს ისტორიკოსების აზრს, რომელნიც სამეფო ტახტის მონა-მორჩილები იყენენ. რუსეთის საქართველოში (და კავკასიაში) ბატონობის 100 წლის საიუბილეო კრებულში ეკითხთლობთ: —, „გოლოვინის დრო, ადმინისტრაციულ მხრივაც ღირსშესანიშნავია თავისი მარცხებით, რამაც გამოიწვია უკმაყოფილება და ხშირი აჯანყებანი თითქმის მთელს კავკასიაში“²⁾

—, „ნეიდგარტის... ხან-მოკლე მმართველობამ, ჩვენი საქმეები კავკასიაში სრულიად ვერ გამოასწორა და მისი ორი წლის უფროსობა იყო

1) იხ. Ист. записка об управл. кавказом. ტ. I, გვ. 186.

2) იხილეთ: Юбил. сборн. გვ. 26.

მხოლოდ ახალ მარცხების გრძელი რიგი...¹⁾ და სხ... ეს შეგნებული ჰქონდათ თვით რუსის მმართველებსაც, როგორც შენიშნავს არჩ. ჯორჯაძე. „პოზენმა, რომელმაც რევიზია მოახდინა ჩვენში, გულ-ახდრილად აღიარა, რომ „ახალი წესი არ შეეხამებოდა არც ხალხის აზრებს, რწმენას და ჩვეულებებს“-ო... ეს მარცხი ყველაზედ კარგად ბარონ კორფს ჰქონდა გათვალისწინებული. მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევრის მმართველობის პოლიტიკას ასე ახასიათებს კორფი:—„იმპერატორ ნიკოლოზ პირველის მეფობის დროს, ჩვენ განუწყვეტელ ლაშქრობაში ვიყავით კავკასიაში. და მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი ჯარი დიდ გამირობასა და სიმტკიცეს იჩენდა ხოლმე, ჩვენი ლაშქრობა საბოლოო გამარჯვებით არ დაგვირგვინებულა. ვლაშქრობდით ომის ველზედ, ვლაშქრობდით სამოქალაქო ასპარეზზედ, ერთს დაწესებულებას მეორეთი ვსცვლიდით, ერთ პირს ვითხოვდით, მეორეს ვაყენებდით. წლები მიდიოდნენ და ჩვენ სულ-ყოყმანში, გამოცდილებაში და პლანებში ვიმყოფებოდით. ვაწესებდით განსაზღვრულ წესს, ვიღებდით ზომებს და როდესაც ყოველივე თითქოს დამკვიდრებული იყო, ისევ ვაუქმებდით, ძველს ვუბრუნდებოდით, ვაუქმებდით ახალს და ხელმეორედ ვამუშავებდით ახალ გეგმას, და როდესაც რამდენიმე წლის შემდეგ იგივე ბედი ვაუქმებისა ეწვეოდა ხოლო ვაუქმებდით კანონს, რომელიც ჯერ არ დამკვიდრებულა, და რომელსაც ხალხი ვერც კი გასცნობოდა, ახალ კანონს ვაწესებდით და იმასაც მალე ვსაბობდით. მმართველებსაც ხშირად ვსცვლიდით. დიდ-ძალი ფული იხარჯებოდა სხვა და სხვა კომიტეტების, კომისიების, ექსპედიციების, მოხელეების და სხვათა შენახვისათვის“...²⁾ და სხ... ამ ამონაწერებიდანაც ნათელია, თუ როგორი ყოფილა რუსეთის მმართველობა ჩვენში, და რა ბარბაროსულად უწამებიათ ჩვენი ხალხი. აშკარაა, თუ ასეთ პირობებში როგორი სულიერი განწყობილება უნდა შექმნილიყო ჩვენს ქვეყანაში. და ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში ჩამოწოლილი ნისლი ექვს გარეშეა, რომ ამ სინამდვილისაგან არის გამომდინარე, ეს ქართველი ერის ღრმა კენესა არის.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედება, როგორც ვსთქვით, აღ. ქავ-ქავაძის და გრიგოლ ორბელიანის პოეზიასთან არის დაკავშირებული და ერთგვარად იქიდანაც გამომდინარეობს. და ის კოლორი, რომელიც ბარათაშვილის ლირიკას გადაჰკრავს, ახასიათებს მის წინამორბედთა შემო-

¹⁾ იქვე, გვ. 28.

²⁾ იხ. არჩ. ჯორჯაძე, წ. I, გვ. 76-77.

ქმედებასაც. მხოლოდ ბარათაშვილის სევდიანობა უფრო მძიმეა და ღრმა, რადგან ბარათაშვილი უფრო შემდეგი პერიოდისაა, როცა განთავისუფლების მოჩვენებებიც გაჰქრნენ და საქართველოს გადაშენების პოლიტიკაც რუსეთმა სავსებით გამოაშკარავა. თორემ მოტივები ბარათაშვილს სავსებით დამოუკიდებლად არ შეუშუშავებია.

და რომ ეს ასეა, შემდეგიდანა სჩანს:

ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედებაში 4 ძირითადი მოტივი არის:

- 1) ეროვნული რომანტიზმი.
- 2) სატრფიალო მღერა.
- 3) პესიმისტური კილო.
- 4) ცხოვრებასთან შერიგება.

იყო ეს მოტივები მანამდე თუ არა? რასაკვირველია იყო. ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ მის უახლოეს წინამორბედებს თუ თანამედროვეებს, ალ. ქავთავაძეს და გრიგ. ორბელიანს ეს მოტივები ჰქონდათ. პირველი სამი მოტივის შესახებ დავა შეუძლებელია, ხოლო ცხოვრებასთან შერიგების მომენტი, ანუ ქვეყნის ამოღების დაძლევა პირდაპირ გრიგოლ ორბელიანისაგან მოდის.¹⁾ ამით ჩვენ ნიკ. ბარათაშვილის ნიკის დამკირება კი არ გვინდა, არამედ იმ გარემოსთან დაკავშირება, რომელმაც ბარათაშვილის შემოქმედებას მისცა გარკვეული ეფფერი და მიმართულება. უამისოდ ცალ-მხრივი იქნება მისი პიროვნების თუ შემოქმედების შესახებ გამოთქმული აზრი. ჩვენ მეტსაც ვიტყვით. რაც უფრო დიდია პოეტი, მით უფრო ახლო სდგას გარემოსთან, მით უფრო მძლავრად შეისუნთქავს ეპოქის სულს, მით უფრო ორგანიულად შეეწყობა საზოგადოების განვითარების პროცესს. ნიკოლოზ ბარათაშვილიც ამით არის დიდი პოეტი, რომ თავის დროსთან მკიდროდ იყო დაკავშირებული.

მაგრამ როდესაც ამ კავშირზე ვლაპარაკობთ, უნდა ისიცა ვთქვათ, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილმა მემკვიდრეობად მიღებული სალიტერატურო განძეული უბრალოდ კი არ გაიმეორა, არამედ გაანვითარა. მან შეიტანა ბევრი ინდივიდუალური ხაზი, და ქართული ლიტერატურის განვითარებაში ორიგინალური და ღრმა დასაწყისი შეიტანა. ეს გამოჩნდება მისი შემოქმედების უფრო დაწვრილებითი განხილვიდან.

მთავარი მოტივი, რომელიც ნიკ. ბარათაშვილის პოეზიას განსაზღვრავს, — რასაკვირველია სამშობლოს სიყვარულია. პატრიოტიზმი მისი

¹⁾ ეს საკითხი გაპორკვეული აქვს გიორგი ჯავახიშვილს. იხ. ნ. ბარათაშვილი, სახ. გამომც. 1922 წ. მისი „ნ. ბარათაშვილის წინამორბედნი“.

შემოქმედების სათავეც, ატმოსფეროც და პიროვნულ სევდიანობის მთავარი მიზეზიც. „ბედი ქართლისა“ მხოლოდ იმ პოემაში კი არა სჩანს, რომელიც ამავე სახელს ატარებს, არამედ ყველა ლექსებში, დაწყებული სატრფიალოდან და გათავებული ფილოსოფიური ელეგიებით. — „საქართველომ დაჰკარგა მასში კაცი, რომელსაც იგი უყვარდა მთელის პოეტური გულით, და რომელიც ამ სიყვარულს ყველა თავის მოვალეობაზე მაღლა აყენებდა“—ო, ასე სწერდა ნიკ. ბარათაშვილის გარდაცვალების შემდეგ პოეტის მეგობარი ლევან მელიქიშვილი გრიგ. ორბელიანს. კონსტ. მამაცაშვილი, იგიც ნ. ბარათაშვილის მეგობარი, სწერდა:—„მახსოვს, ერთს ივლისის ღამეს, 1838 წელს, მე და ტატო (ბარათაშვილს ასე ეძახდნენ) წავედით სასაიროდ გარეთუბანს (ეხლანდელი რუსთაველის პროსპექტი). ტატო ძალიან მხიარულად იყო და თავისებურად მშვენიერად ხუმრობდა. მერე ჩამოვარდა ლაპარაკი ჩვენს წარსულს ცხოვრებაზეც და ტრაგიულს დასასრულზედ 18 საუკუნისა, მეფის ირაკლის მოხუცებულობისა გამო უღონობაზედ, ჩვენის ტფილისის წახდენაზე, 1795 წელს, 14 სექტემბერს და სხვა...“

ამ ლაპარაკის დროს, ნიკოლოზს, ყოველთვის მოცინარს და მხიარულს, სახე გამოეცვალა, დაიწყო ხელსახოცით ცრემლების წმენდა და აღელვებულმა მითხრა:

—„ჩვენმა უხეირობამ დაგვღუპა! და ოხვრით დაუმატა: ვაი, ჩვენო ქართლის ბედო“!..

ისე რომ, ნიკ. ბარათაშვილისთვის საქართველოს მდგომარეობა სულის რეჟიმი იყო, და მთელი მისი მელანქოლიც ამით არის ექმნილი. ჩვიდმეტი წლის პოეტმა რომ დასწერა ლექსი „ბუღბუღი ვარდზე“ ბევრს ძველი „ვარდ-ბუღბუღიანის“ გამეორება ჰგონია, ჩვენ კი აქ პატრიოტული სევდა გვეჩვენება. „ნახა ვარდი ფურცნილი და მყის მოაუკვდა გული“—ო. ეს „ფურცნილი ვარდი“ ექვს გარეშეა—საქართველოა, ბუღბუღი კი თვით პოეტი, რომელსაც „თვალნი ემოსა ცრემლით, გული სევდის საცლმითა“... ამ ლექსში საქართველოს გაცრუებულ იმედებზეა ლაპარაკი, თავისუფლების იმ დაუთმობელ იდეაზე, რომლის დასაცავადაც ჩვენმა ქვეყანამ რუსეთისაკენ იბრუნა პირი.

- „განთიადით ღამედმდე შევეფრფინვიდი კოკრობას,
- „არ ვზოგავდი სიცოცხლეს, უძილობას, გალობას;
- „მქონდა მცირე წადილი, ვერ მიხვებდი კი ძნელობას,
- „მსურდა გაშლა ვარდისა, არ ვფიქრობდი დაქცობას.

ამ შორეული ალევგორიით გამოტირებულია ის ორიენტაცია, რომელ-
მაც ერეკლე მეორე რუსეთის კარამდე მიიყვანა. ერეკლესაც „ვარდის
გაშლა უნდოდა“, ისიც „არ ჰფიქრობდა დაქკნობას“, მაგრამ ისტორიამ
გააწილა მისი ნდობა რუსეთისადმი. და ერთმორწმუნების იმედი პოლი-
ტიკურ და ეკონომიურ ანგარებაში დაიღუპა.

„სახელმწიფოსა სჯულის ერთობა

„არა რას არგებს, ოდეს თვისება

„ერთა მის შორის სხვა და სხვაობდეს“-ო.

ამ დასკვნამდე მხოლოდ ოცდა-ათი წლის გამოცდილების შემდეგ
შივიდა ჩვენი ქვეყანა, ისიც რამდენიმე მოწინავე ქართველის სახით, და
ერთი მათგანიც ბარათაშვილი იყო.

მაგრამ ეს შეგნება გადაეკტათ უზომო მწუხარების წყაროდაც. ამ
მწუხარების მატანეა ჩვენი პოეტის ნაზი ლირიკა, სადაც გაუბედავი და
შორჩილი ყვედრება იცვლება ტიტანურ აწყვეტილობით, ფიქრთა უსა-
ზღვრო ქენებით და სინამდვილის ძირეული წყველით და უარყოფით.

„სუმბულო, სად არს ფეროვნება შენი საამო“-ვო, ეკითხება პოეტი-
მწირი ყვავილს-საქართველოს, რომელიც „ხშული ბნელსა სადგურს და
სევედიანსა“, ნაღვლიანად და უიმედოდ უპასუხებს: — „ველარ ვიხილაე ჩემსა
ტურფას და ტკბილს მგოსანსა“, ე. ი. ბულბულს, სიცოცხლისა და თავი-
სუფლების სიმბოლოს. დიალოგი გრძელდება. მწირი ეკეთხება:

„ნუ თუ ვერ ჰპოვებ აქ სანაცვლოს, ვერც რამ საამურს,

„სადაც ოქროთი და ვერცხლითა გიმკობენ სადგურს,

„სადაც კაცი შენს შეგნებას ესრეთ ინახავს,

„რომ მზე გერ გაქკნობს, და სიცივე ვერა დაგზარავს?

აქ იგივე „მშვიდობიანობა“ ნაგულისხმევი, რომელიც რუსეთმა მისცა
საქართველოს, და რომელსაც ქართული შეგნება დიდის კმაყოფილებით
ჟუკან უბრუნებდა. „სუმბულის“ პასუხიც ასეთია:

„მაგრამ მარკე, რა არს ჩემთვის სახლი დიდ მშვენიერი,

„ვით გაალიმებს ჩემს შეგნებას ხშული ჰაერი“-ო.

ჩვენი პოეტი ყოველი მხრივ სცდილობს, რომ ამ „მშვიდობიანობას“
ძირი გაუსინჯოს და ერთი ხმარე მაინც უპოვოს მისაღები და სასარგებ-
ლო. კითხვა გრძელდება.

„სუმბულო ტურფავ, მოიგონე მკაცრი ზამთარი,

„მისგან შენ ახლა იქნებოდი უწყალოდ მკვდარი;

„ნახე, რა ძალ-უძს შენთვის მზრუნველს კაცისა ხელსა,

„რომ მისი სუსხი ვერ შეგირყევს ვერც თუ ფურცელსა...“

რაზედაც სუმბული უპასუხებს:

„ჰე მწირო, სოფლად ყოველსა აქვს ჟამი და ბოლო,

„მაგრამ ამას ვწუხ, რომ უჟამოდ მელდების ბოლო!

„ზამთრით ბუნება არა ჰკედება, სევდით იმოსვის“—ო და სხ...

არ გაგონდებათ როგორც შორეული მსგავსება ილია ქავკავაძის „მგზავრის წერილებიდან“ დიალოგი პოეტსა და მოხევის შორის? განსაკუთრებით ეს ადგილი:

— „ეხლა რომ მშვიდობიანობა არის?

— „რაის ვაქნევ ცარიელ მშვიდობიანობას, ცარიელ სტვამაქით. რაი არნ მშვიდობა? უხმარ სატევარს ჟანგი დაედვის, უსრბოლო წყალში ბაყაყნი, კია-კუაი, ქვემძრომი გამრავლდის. უდევარ, უსვენარ თერგჩი კი კალმახი იცის. რაი არნ მშვიდობა ცოცხალ კაცთათვის? რაი არნ მტრობა, თუ ერი ერობს? ცარიელ მშვიდობა მიწაჩიც გვეყოფის“... აქ ერთი და იგივე განწყობილებაა, ერთნაირი მსოფლმხედველობა, ხოლო ფორმა არის სხვა და სხვა-გვარი. ილიამ საკითხს პირდაპირ შეხედა, ბარათაშვილმა კი ალეგორიითა სთქვა იგივე.

ასევე უსაზღვრო ეროვნული სევდა სჩანს მის სხვა ლექსებშიც, როგ. მაგ. „ძია გ...სთან“, „ღამე ყაბახხედ“, „დამქროლან ქარმან სასტიკმან“, „სულო ბაროტო“, „ვპოვე ტაძარი“ და სხ... ხოლო ყველაზე მკაფიოდ და ე. წ. „რეალისტურად“ „ბედი ქართლისა“—ში, სადაც თითქოს ავტორის პიროვნება არა სჩანს, მაგრამ იმავე დროს სჩანს და ძალიან მკაფიოდაც. ამ პოემაში პოეტი პირველ შეხედვით ობიექტიურად ასწერს იმ მომენტს, როდესაც ერეკლე საქართველოს რუსეთთან შეერთებაზე ფიქრობდა, მაგრამ შიგ იმდენი მღელვარება შეაქვს, და იმდენია ლირიული განდგომა, რომ სრულიად გარკვეული გვრჩება პოეტის აზრი ამ ფაქტის შესახებ და მისი მელანქოლიის მთავარი მიზეზიც. ამ პოემაში არის ყველასთვის ცნობილი ლირიული განდგომა, სადაც პოეტი აღწერს—რა სოლომონ მსაჯულის ცოლს სოფიოს, რომელიც ამბობს:

„უწინამც დღე კი დამელევა მე,

„უცხოობაში რაა სიამე,

„სადაცა ვერ-ვის იკარებს სული,

„და არს უთვისო, დაობლებული?

„რა ხელ-ჰყრის პატივს ნაზი ბუღბუღი,

„გალიაშია დატყვევებული“—ო და სხ...

პოეტი ამ ჩვენებით აღფრთოვანდება და მის ლანდს მიმართავს:

„ჰოი დედანო, მარად ნეტარნო,
 „კურთხევა თქვენდა ტკბილ სახსოვარნო,
 „რა იქნებოდა რომ ჩვენთა დელათც
 „სულიცა თქვენი გამოჰყოლოდათ“-ო...“

ეს ადგილი არის მთელი პოემის გასაღები და პოეტის განცდების თუ სიმპატიების მაჩვენებელი.

აქედან ნათელი ჰხდება, ვის მხარეზეა პოეტის სიმპატიები, სოლომონ მსაჯულისა (და სოფიოსიც), თუ ერეკლე მეფისა? ¹⁾ მართალია, ერეკლე მეფესაც დიდი სიყვარულით ახსენებს, მაგრამ ეს სიყვარული იმით კი არ არის გამოწვეული, რომ საქართველოს რუსეთს უერთებდა, არამედ იმ გმირობით, რომელსაც „პატარა კახი“ იჩენდა თავის ქვეყნის დასაცავად. პოეტმა ერეკლე მეფე გამოიყვანა ტრალიულ პიროვნებად, რომლის არსებასაც „შინაგანი“ ქარიშხალი ჰგლეჯდა, და რომელმაც შემცდარი გზა ამოარჩია იმავე საქართველოს გადასარჩენად. პოეტმა ეს გზა არ მიიღო, მაგრამ ეს ხომ იმას არ ნიშნავდა, რომ ერეკლეს უარყო? აქ ერთგვარი სიბრალულიც კი სჩანს მოხუც მეფისადმი, რომელიც „ქართლის ბედმა“ ისეთ ალტერნატივის წინაშე დააყენა, რომ კრწანისის ბრძოლაზე მეტად ელაგდა და გრგვინავდა მისი შინაგანი ქვეყანა.

ამ პოემაში ბარათაშვილმა რეალისტის ობიექტური ტონი აიღო და საკითხის pro და contra, მხატვრის გრძნობით გაანათა, მაგრამ რადგან პოეტი უკვე მოსწრებული იყო რუსეთის „მფარველობის“ მწარე ნაყოფს და ქართველობის ეროვნულ დეგრადაციას, როგორც რუსეთის პოლიტიკის შედეგს, უნებურად თავისი განცდებიც შეურია ამ პოემას და გარკვეულად გაგვაგებინა ერეკლეს დროის ობიექტური პირობების საშინელი სიმძიმე, რუსეთთან დაკავშირების ერთგვარი ისტორიული აუცილებლობა და თავისი სუბიექტური განცდები, თავისუფალ საქართველოს იდეას რომ ევლებოდნენ.

ჰქონდა ბარათაშვილს გარკვეული ეროვნული იდეა თუ არა?—ჩვენის აზრით, ამ კითხვის აღძვრაც კი ზედმეტია. არამც თუ ჰქონდა ეს

¹⁾ ჩვენთვის სრულიად მიუღებელია გერონტი ქიქოძის აზრი, რომელიც სწერს: „დიდი შეცდომა იქნებოდა, რომ ჩვენი ლირიკოსი ეროვნული იდეის მოციქულად ან წამებულად მიგვეჩინა... ძნელი გამოსაცნობია, ვის მხარეზეა მგოსნის სიმპატია „ბედლი ქართლისაში“: ბრძენი მსაჯულისა თუ ბებერი მეფისაკენ“... ძნელი გამოსაცნობი კი არა, ჩვენის აზრით, ეს იმდენათ ნათელია, რომ მტკიცებოდ არა ღირს.

იდეა, არამედ მით არის განათებული მისთვის სამყარო. და როდესაც სწერენ, რომ „მისი სევდა თუ პესიმიზმი უფრო პირადი ხასიათისაა, ვიდრე ეროვნულისა“-ო,¹⁾ ეს აზრი ჩვენ შემცდარად გვეჩვენება. ამის შესახებ ცოტა ქვემოთ გვექნება საუბარი, აქ კი უნდა აღვნიშნოთ ის ფეხის-წამოსაჯრავი ქვა, რომლის მიხედვითაც ნ. ბარათაშვილს ეროვნულ იდეის გაურკვეველობას მიაწერენ. ეს არის ლექსი „საფლავი მეფის ირაკლისა“. ილია ჭავჭავაძემ თავის წერილში ბარათაშვილის შესახებ, გაკვრით და უკომენტარიოდ მოიხსენია ეს ადგილი, მხოლოდ ბრძნულად ექვი დაატანა. იგი სწერდა:—„თუმცა ბოლოს, როცა თავისი მამული დამშვიდებული ჰნახა და მტერთაგან უშიშარი, შეიფერა მის მიერ ეგრედ წოდებული „ახალი ქართლი“ და მის ყოფა-ცხოვრებას თითქოს შეურვიდა, მაგრამ ესეც კი მისი ნათქვამია:

„რა ხელს ჰყრის პატივს ნაზი ბულბული,

„გალიაშია დატყვევებული-ო“²⁾

ეს ლექსი ობლად დარჩენილი კი არ არის, მასაცა ჰყავს თავისი წინამორბედი გრ. ორბელიანის „სადღეგრძელოს“ სახით, და თანამედროვე განწყობილებით მათი განსჯა არ შეიძლება. ამ ლექსების გასაგებად, ისტორიული პერსპექტივის მოშველება არის საჭირო, თორემ კომიკურ შთაბეჭდილებას მოახდენს ჩვენი სურვილი, რომ ძველადაც ისევე ეაზროვნათ, როგორც მეოცე საუკუნეში ჩვენ დიდი პრაქტიკა შევიძინეთ, და საუკუნეზე მეტმა მანძილმა სულ სხვა-გვარად მომართა ჩვენი აზროვნება თუ სურვილები. ურემი დიდი ხნის გადაბრუნებულია, და არამც თუ გზა გამოჩნდა, ბევრი ახალი გზაც იქმნა გაყვანილი და კატასტროფის სიმწვავეც ისტორიის ქერქით შეიმოსა. სულ სხვა იყო ბარათაშვილის დროს. იგი სწორედ იმ ურემის კატასტროფის მონაწილე იყო, თანამედროვე, და იგი ისე ცივად და შორეულად ვერ შეხედავდა მომხდარ ამბავს. იგი იქვე იყო და ღელავდა, იქვე იყო და ქოქმანობდა, მერყეობდა. ასეთი სულიერი განწყობილება ყოველთვის თანა სდევს გარდამავალ ეპოქას და ნ. ბარათაშვილსაც წინასწარ-მეტყველებას ვერ მოვთხოვთ. მას ეროვნული იდეა კი ნათელი ჰქონდა, მაგრამ ბნელი იყო ის პოლიტიკა, რომელსაც რუსეთი აწარმოებდა, და ეს პოლიტიკა განსაზღვრავდა ჩვენი პოეტის გან-

1) იქვე...

2) იხ. ნ. ბარათაშვილის ლექსები და წერილები. წიგნის მალაზია „ცოდნას“ გამოცემა, ტფილ. 1910 წ. გვ. 19.

წყობილებასაც. რაღაც დაცდის და მოლოდინის პერიოდი იყო, და ეს მდგომარეობა ლიტერატურამაც აღბეჭდა.

„არღარა აქვს მას ნდობა ამა სოფლის,

„ეშინიან, იკრძალვის, არღა იცის,

„ვის აუწყოს დაფარული მან გრძნობა,

„ეფექტება ხელ-მეორედ მას ნდობა.

აქ სრულიად გარკვეულად არის მოცემული იმ დროის გუნებ-განწყობილების სურათი. და ასეთ პირობებში, ოდნავი იმედის გაღვიძება, გაცილებით მეტს აღფრთოვანებას იწვევს, ეს ფსიქოლოგიური კანონია, და ჩვენი პოეტიც ამ კანონს ემორჩილება. მას რაღაც იმედის შუქი ეჩვენა. რასაკვირველია ეს მირაჟი იყო, მაგრამ ვინ არ გაპყლია ასეთ მირაჟებს. თვალებ-ანთებული და მგზნებარე?

ნ. ბარათაშვილი 1842 წ. სწერს გრიგოლ ორბელიანს:— „ძლივს საქართველოს მოუვიდა რუსი, რომელსაც ეყურება აქაურობისა. იმედია, რომ პოზიჩნი კეთილად წარმართავს ჩვენს გარემოებას“—ო და სხ... ეს რუსების მხრივ. თვით ქართველებშიც შეამჩნია საიმედო მოვლენა. იმავე გრიგ. ორბელიანს, ერთი წლით ადრე სწერს:— „ლიტერატურა ჩვენი, ღვთით, დღე და დღე შოულობს ახალთა მოყვარეთა. მრავალნი ყმაწვილნი კაცნი, მოკლილნი სამსახურითგან, მყუდროებაში და მარტოობაში, შეეწევიან მამეულს ენას, რამდენიცა ძალუძთ. ესე საზოგადო სული ბუნებითის ენის ტრფიალებისა ყმაწვილთ კაცთ შორის აღმოაჩენს, რომ ქართველთ არა სძინავთ გონებით!...“ სხვა წერილში, იმავე წელს, სწერს:— „ჩვენმა ლიტერატურამ ორი კარგი თარგმანი იშოვნა: ყიფიანმა გადმოთარგმნა *Ромео и Джулиетта*, შექსპირის ტრადედია, და მე ვთარგმნე *Юлий Тарентский*, ტრადედია ლეიზევეცისა“...

როგორც ჰხედავთ, პოეტი თრთოლოვით აღევნებს ჩვენს ცხოვრებას თვალ-ყურს, რაღაც სიხარულს შეუბყრია, რომ საქართველო არა ჰკვდება, და ამ გუნებ-განწყობილებით, ამავე 1842 წ. სწერს იგი ლექსს „საფლავი მეფის ირაკლისა“. ხოლო თუ ყველა ამას დაუმატებთ რუსების ლეკებთან ბრძოლას, სადაც ქართველობამ თავი გაიკლა და თავ-გადაღებით იბრძოდა როგორც სისხლის ამღები, სრულიად გასაგები გაჰხდება ის იმედლიანი და შერიგებული კილო, რომლითაც ეს ლექსი არის დაწერილი.

ჩვენ ზემოდ უკვე მოვიხსენიეთ, რომ გრიგ. ორბელიანი, ლექეთში, პირდაპირ სისხლის-მსმელად ქცეულა, კაცი ლმობიერი და ნაზი განცდე-

ბის პატრონი. ეს შეუსაბამობა ავხსენით კიდეც, როგორც „კახეთის სისხლის აღება“, რის საბუთებიც იქვე იყო მოყვანილი. ამ შემთხვევაშიც დაღესტანთან ბრძოლა ქართველობისთვის სასიხარულო იმიტომ იყო, რომ მათგან ბევრი უბედურება ახსოვდათ, და ეხლა „სისხლს იღებდნენ“. დარუსის ჯარის ყოველი გამარჯვება, ქართველი კაცის გმირობა და თავის გამოჩენა, ქართველობას სადღესასწაულო გუნებაზე აყენებდა, და ამ საერთო რიცხვიდან არც ბარათაშვილი გამორჩეულა. და როგორც პუშკინმა გადაჰყვილა: „Клеветникам России“, და გამარჯვებულის თავმომწონეობით დაიძახა:

„Кто победит в не равном споре,
 „Кичливый лях иль верный Росс,
 „Славянские-ль ручьи сольются в русском море,
 „Оно-ль изсякнет?— вот вопрос... და სხ...“

ისევე ნიკ. ბარათაშვილმაც დიდი ექსპრესიით დასწერა ლექსი „ლაშქრობა ქართველთა კავკასზე“, სადაც პუშკინისავე მსგავსად: „Смирись. Кавказ! Идет Ермолов“-ო, დაიძახა:

— „ძრწოდე კავკასო, ახლო არს დღე შენის აღსასრულისა,
 „შეთქმულან შენზე ერთპირად ძენი ქართლისა სრულისა,
 „აღებად შენგან სისხლისა, უბრალოდ დაქცეულისა,
 „და აღმორთმევედ უწყალოდ შენს შორის ბოროტ სულისა...“

ჩვენ შეგვიძლიან არ გავიზიაროთ ავტორისა და იმ დროის ქართველთა „სისხლის აღების“ აღტაცება, ეს სხვა საკითხია, ჩვენი მოვალეობაა გავიგოთ მოვლენა, მოუძებნოთ მას მიზეზი და ისტორიის ჩარჩოებში ჩაეყენოთ. და ჩვენის აზრით, ბარათაშვილის რუსეთთან შერიგება იმ ნიადაგზე მოჰხდა, რომელიც უკვე აღვნიშნეთ.

„მოვიღრეკ მუხლთა შენს საფლავს წინ, გმირო მხცოვანო“-ვო მიმართავს პოეტი ერეკლე მეფის საფლავს, და თავყანას სცემს მის ნაანდეძეებს:

„აჰა აღსრულდა ხელმწიფური აწ ჰაზრი შენი,
 „და ვსჰამთ ნაყოფსა, მისგან ტკბილსა, აწ შენნი ძენი:
 „უამთ-ვითარებით გარდახვეწილთ შენთ შვილთ მიდამო
 „მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო;...
 „და მუნით ზიდვენ თესლთა ძვირფასთ მშობელს ქვეყანად,
 „მხურვალეს ცის ქვეშ მოსამკალთა ერთი ათასად!
 „სადაც აქამდინ ხმლით და ძალით ჰფლობდა ქართველი,
 „მუნ სამშვიდობო მოქალაქის მართავს აწ ხელი-ო... და სხ...“

აქ გაუგებარი არაფერი არ არის. პირ-იქით, ბუნებრივია ასეთი განწყობილება, და გაუგებარი სწორედ ის არის, როდესაც ერთი საუკუნის წინა მოღვაწეებს თუ პოეტებს ავალებენ იმ პროგრამულობას, რომელიც დღევანდელ თაობას ახასიათებს. ისე რომ ნიკ. ბარათაშვილი ეროვნულ იდეას მოკლებული მწერალი კი არ არის, არამედ მისი უდიდესი წარმომადგენელია, მხოლოდ ეს იდეა სამოქმედო გეგმა კი არ იყო, რაც პოეტს არ ევალება, არამედ არსებობის ფაქტორი, სიხარულისა და მწუხარების განმსაზღვრავი, ერთი სიტყვით, პოეტის სიცოცხლისა და შემოქმედების უთამაგონებელი წყარო.

*
**

იქ, სადაც კიდევ არის აღდგენის შესაძლოება, სადაც სიცოცხლის მექანიზმში ადამიანობის შერთვის იმედი არ გამქრალა; სადაც საზოგადოებრივ ინტერესთა დონის აწევას ნათელი პერსპექტივები ეშლება, იქ პიროვნება მაინც ჰბორგავს, და შორეულ ოცნებით ანთებული, მაინც მოქმედობს და ვითარდება. მაგრამ თუ ადამიანმა იგრძნო, რომ მის გარშემო გათახსირება არის მოღებული, თუ პიროვნებათა ნაცვლად, ვილაც, ჰიანქველური ინტერესებით მოფუსფუსე კაცუნები ირევიან, იგი განუდგება ამ გარემოს, და სადღაც გამოკეტილი, გადაჰყვება „სულის ობლობას“, განკერძოებული და დაკარგული.

ნიკოლოზ ბარათაშვილმა ეს ორივე მდგომარეობა განიცადა. იგი ხან ისეთ ღრმა მელანქოლიას ეძლევა, რომ გრძობთ ჰაერის ტყვიისებურ დამძიმებას, ხან კი ისეთს ენერჯიას ააფეთქებს, რომ თითქოს ჩვენს პლანეტასაც კი ეძნელებოდეს მისი დატევა. და როცა გესმით გაბატონებული აზრი, რომ ნიკოლოზ ბარათაშვილი პესიმიზმის წარმომადგენელია ჩვენს ლიტერატურაში, ერთი მხრივ თითქოს მართალია, მაგრამ მის პოეზიას აქვს მეორე მხარეც, საიდანაც ბარათაშვილი პესიმიისტი კი არ არის, არამედ სიცოცხლისა და ცხოვრების უდიდესი მოსიყვარულე, მართალია არსებულით უკმაყოფილო, მაგრამ წარსულის სიხარულით ნიადაგ მომტკიცებული და მომავლის იმედით ანთებული და მღელვარე. და თუ ეს ასეა, მაშ ნიკ. ბარათაშვილი პესიმიისტი არა ყოფილა. აზრი, ბარათაშვილის პესიმიისტობის შესახებ ისეა განმტკიცებული, რომ ჩემი აზრი პარადოქსად მოსჩანს, მაგრამ ვეცდები, მის დამტკიცებას, რაც ძნელი არ არის.

ყოველი ხმარებული ცნება თავიდანვე უნდა იყვეს გარკვეული. ჩვენც ვცადოთ ცნება „პესიმიზმის“ გარკვევა. ფილოსოფიაში, იეზუიტმა

ტრევუმ 1737 წ. შემოიტანა ტერმინი „ოპტიმიზმი“. (წარმოებულია ლათინურიდან *optimus* = საუკეთესო) ამის საწინააღმდეგოდ დაიბადა ტერმინი „პესიმიზმი“, (ესეც ლათინურიდანვე წარმოებული *pessimus* = უცუდესი) და წარმოადგენს ფილოსოფიურ და რელიგიურ მსოფლმხედველობის ისტორიულ ტიპს. ამ მსოფლმხედველობის მიხედვით, ქვეყანა თუ მსოფლიო არ ეგუება ჩვენს წარმოდგენას სასურველის შესახებ, იგი ზნეობრივად მიუღებელია, და კითხვაზე: ღირს სიცოცხლე თუ არა? — უპასუხებს: „არა, არა ღირს, რადგან სიცოცხლე, ქვეყანა, უდიდესი ბოროტებაა, განუკურნებელ ტანჯვისა და უბედურობის აუზი“. პესიმიზმის განმარტება ასეთია. მართალია, არსებობს კლასიფიკაციაც, როგ. მაგ. „გნოსეოლოგიური ანუ ინტელექტუალური პესიმიზმი“, „ზნეობრივი“, „ინტუიტიური ანუ პოეტური პესიმიზმი“ და სხ... მაგრამ ამით საკითხი არ იცვლება. პესიმიზმის ლოკური განმარტება ერთია, და კლასიფიკაცია კი პრიზმის საკითხია, თუ რა კუთხიდან შეჰხედავთ ქვეყანასა თუ მსოფლიოს. ამ გაგებით, ნიკ. ბარათაშვილი არის პესიმიტი თუ არა? — ჩვენი გადაჭრილი პასუხი არის: — არა. ვნახოთ.

არა ჩვეულებრივის სევდით და წყვიადით მოკული თვალებით გიჟქერით პოეტი თავის შემოქმედებიდან, მაგრამ გამუდმებით კი არა. ზოგჯერ მის თვალებში ბავშური სიხარულის ნაპერწკალიც გაივლევს, ზოგჯერ კი ისეთი ბრძოლის წყურვილით ელენება სახე და ისეთი აპოკალიპსური ანთება იპყრობს, რომ „სულით ობლობაზე“ ჩივილი შორსა რჩება, იქნებ ყრმობის წლებში. მაგრამ აქ ის კი არ არის საინტერესო, რომ პოეტი ხშირად სევდიანია, არამედ, აქვს თუ არა პოეტს მიზანი, რომელიც ცხოვრების „ამაოებას“ სძლევს, და უკეთესისაკენ ესწრაფვის თუ არა? აქედან გამოირკვევა ნ. ბარათაშვილის პოეტური მსოფლმხედველობის ხასიათიც.

„არ ვიცი ამ დროს ჩემს წინაშე ჩვენი ცხოვრება

„რად იყო ფუჭი და მხოლოდა ამაოება“ — ო.

ეს ერთ მომენტში მხოლოდ, როდესაც პოეტი სევდიან ფიქრების გასართველად მტკვრის პირად მიდის და უცქერის თუ უსმენს მის წყალთა დენას.

„ვინ იცის მტკვარო, რას ბუტბუტებ, ვისთვის რას იტყვი,

„მრავალ დროების მოწამე ხარ, მაგრამ ხარ უტყვი... — ო.

ეს „მრავალი დროები“ პოეტს უყვარს, ეს ლამაზი წარსული პოეტს ცხოვრებასთან არიგებს.

„შენი მოთქმანი, კეშნის ხმანი,
 „ხანცა ოხვრანი, ხანც ამოსკენანი,
 „წარსულთა ღრითა მოგონებითა სულს აფიქრებენ,
 „ჭი ჩონგურო, ნეტავი ოდეს,
 „ხმა მხიარული შენგან მსმენოდეს,
 „რომ უკუმყროდეს მე სევდიანსა გულისა სენი!

ან კიდევ:—„გულ-ამოსკენით ვიგონებ მე, დღეთა ჩემთა ბედნიერთა“-ო, და სხ....

ნიკ. ბარათაშვილს აწმყო მოჰბერს მელანქოლიას. „დამქროლა ქარმან სასტიკმან“-ო, ჰგოდებს პოეტი აწმყოზე და ბოროტ სულს, რომელიც ასდევნებია, მიმართავს:

„სულთა ბოროტთა, ვინ მოგიხმო ჩემად წინამძღვრად,
 „ჩემის გონების და სიცოცხლის შენ აღმაშფოთრად,
 „მარქვი, რა უყავ, საღ წარმიღე სულის მშვიდობა“-ო.

პოეტი ნდობით შეხვედრია ცხოვრებას, „ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოებით“, მაგრამ იმედთა გაწბილება უნახავს. აქედან წარმოსდგება მისი სასოწარკვეთა, უიმედობა, ქვეყნისადმი მძულღარება, ე. ი. პესიმისტურ განწყობილებათა მთელი გამა.

პოეტს მიზანტროპიაც იპყრობს.—„ვინც მალალი გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისი სულიც განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია; ვისიცა გონება მრწამდა ზეგარდმო ნიქად, მას არც თუ განსჯა ჰქონია; ვისიცა ცრემლნი მეგონებოდნენ ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველებად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა! საღ განისვენოს სულმა, საღ მიიღრიკოს თავი“-ო და დასძენს:

„ძნელი არის მარტოობა სულისა,
 „მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
 „მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორისა,
 „ოხვრა არის შვება უბედურისა“-ო.

ამ მიზანტროპობაში ბაირონისებური ხმა გვესმის. ეს უკანასკნელი ხომ სწერდა:—„იმას, რომელმაც კაცი კარგად გაიცნო, არ შეუძლიან მოეპყრას სხვა გვარად, თუ არა ზიზღითა და მძულღარებითაო“. მაგრამ ეს კაცთ-მოძულეობა დიდხანსა ჰყოფნის ჩვენს პოეტს? არა. მას უყვარს ადამიანი, ცხოვრება. მის პერიოდულ მიზანტროპობაში არ არის დემონიური რამ დასაწყისი. მისი ადამიანთადმი სიძულვილი ღროულია, ზედ-

მეტად ადამიანური; იგი თავის სულის სიღრმეში ციურ მელოდებს ინახავდა, და მისი უკმაყოფილება არსებულთ, მაინც წმიდაა და უმანკო. მიტომ არის, რომ პოეტი იმედიადად გასცქერის მომავალს, სადაც ეგულდება თავისი საძიებელი.

„ჭი საღამოვ, მყუდროვ, საამოვ,
 შენ დამშთი ჩემად სანუგეშებლად,
 „როს მკმუნვარება შემომესევის,
 შენდა მოვილტვი განსაქარვებლად!
 „მწუხრი გულისა,—სევდა გულისა,—
 ნუგეშსა ამას შენგან მიიღებს,
 „რომ გათენდება დილა მზიანი,
 და ყოველს ბინდსა ის განანათლებს!

პოეტი უხმობს თავის „ბედის ვარსკვლავს“, რომელიც მრისხანებს, მაგრამ პოეტის სიყვარულს მისდამი კი ვერა ჰკლავს. „ხშირადა მკლავო“, მაგრამ მაინც იმედი აქვს, რომ ეს საბოლოო არ არის, რომ ოდესმე „მოციმციმდება“, „გამოიღარებს“, და სიყვარულით ავისილი უძახის:

„მოციმციმდი, მოდი, გამომედარე,
 „შენგან ბნელი გული გამომიდარე,
 „კვლავ ციური ცეცხლი გარ-მოისარე,
 „ნაბერწკალნი ეშხისა მომაყარე.

ეს იმედი და მომავლის სიყვარული კერძო ხასიათისა როდია, როგორც ეს ბევრსა ჰგონია. აქ ეროვნული აღდგენის პერსპექტივაა, რადგან, როგორც ზევითა მოვიხსენიეთ, მისი მეობა საქართველოსაგან განუყრელია.

„დამქროლა ქარმან სასტიკმან, თან წარმიტანა ყვავილი,
 „მაცხოვრებელი სიცოცხლის, სუნნელებითა აღვისილი!
 „იგი ნიადაგ ციურთა ცვართაგან იყო ნამილი;
 „დრომ უყამურმან აწ ცრემლით შესვარა მისი აღგილი!
 „აწცა თუ საღმე ვიხილავ მისს ფურცელს, მისსა დანაქნობს,
 „მოძულელებული სიცოცხლე მყისვე კვალადცა დამატკობს-ო.

და მომავლისკენ თვალე მბჰყრობილი პოეტი ტიტანისებურ ძალას იჩენს. მას უნდა რაც შეიძლება მალე მოიშოროს საძაგელი სინამდვილე და ნიკშესებური „ზე-კაცობით“ ბრძოლას უტახადებს ყველას და ყოველს.

ირგვლივ „მყუდროება“ — შემოგვლებული, იგი საკუთარ სულის განგაშს უგდებს ყურს, და ყოველივეს თავის გუნებაზე ააწყობს. ეს შეფურიგებლობის და ბრძოლის სტიქიონი, ნიკ. ბარათაშვილმა „მერანში“ გადა-

შალა. ეს ლექსი უდიდესი მიღწევაა არა მხოლოდ ჩვენი ლიტერატურის ქვეყანაში, არამედ მსოფლიო ხელოვნებაშიც იგი ამართულია, როგორც მუდამ მღელვარე სულის უძლიერესი მონუმენტი. ამ ლექსში ყველაფერი გამძაფრებულია, დინამიკა პირდაპირ გეოლოგიური ძალისაა, საზღვართა გადალახვის უდიდესი მაგალითია. ლექსის გრძელ სტრიქონებში იდევბი ერთმანეთს ეფინებიან, და ისეთი აჩქარებით სცვლიან ერთმანეთს, რომ გგონიათ, თითქოს ქვეყანა იღვწებოდეს რაღაც საშინელი კაცასტროფით. ტაეპი ტაეპს მისდევს, „არაგვისპირული“ სიმღერის მსგავსად, ყოველი მუხლის ხმა მალა იწევს, რომ ზარიანი გრიალით გათავდეს ეს რაღაც პრომეთესებური ლოცვა თუ ანათემა. მსოფლიო ლიტერატურაში იშვიათია ისეთი დიდი დინამიკით თუ ექსპრესიით შესრულებული ლექსი, როგორც „მერანი“-ა.

იგი შეიძლება პოეტის მთელი მსოფლმხედველობის და გუნებ-განწყობილების სიმბოლოდ ჩაითვალოს. აქვე ტყდება* მისი ფიქრი წარსულზე და მთლიანად მომავლისკენ გადაეჭანება. აწმყო არ უყვარს. სძულს კიდევ იგი, რადგან „ვერსად ააგო სიყვარულის წმიდა ლამპარი“, და დადიოდა „ობოლ სულად“, „მწირი მიუსაფარი“. მხოლოდ ბუნება და კოსმიური ძალები-ღა იფარებენ ლეღვილ პოეტს. და თუ აქამდე მტკერის პირას მიდიოდა „ფიქრთ გასართველად“, ან მთაწმიდას მიაშურებდა, შავ ფიქრთა ლეგიონის მოსაშორებლად, ეხლა ეს დაბლობები აღარ აკმაყოფილებენ და იძახის:

„მხოლოდ ვარსკვლავთა თანამავალთა ვამცნო გულისა'

მე საიდუმლო-ვო.

მას სურს მთლად შეუერთდეს ბუნებას, და სადავე მიშვებულ მერანს მიმართავს:

„გასწი მერანო, შენს ქენებას არ აქვს საზღვარი,

* „და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი ზეად მღელვარი-ო.

მაგრამ ეს ისეთი ძალით არის თქმული, ისეთი ექსპრესიით არის დაწერილი, რომ ყოველი ფრაზა შეუპოვრად ბობოქრობს, ფოლადის ხმით იმტვრევა და ვაგნერისებური აწყვეტილი მუსიკით, გაღვლეებით და ტანში გზარავთ.

„გაჰკვეთე ქარი, გააპე წყალი,

გარდაიარე კლდენი და ღრენი,

„გასწი, გაჰკურცხლე და შემიმოკლე

მოუთმენელსა სავალნი დღენი.

„ნუ შეეფარვი ჩემო მფრინავო,
 ნუცა ყინვასა, ნუცა ავდარსა,
 „ნუ შემობრალებ დაქანცულობით
 თავ-განწირულსა შენსა მხედარსა.

„ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში,
 ჩემთა წინაპართ საფლავებ შორის,
 „ნუ დამიტროს სატრფომ გულისა,
 ნულა დამეცეს ცრემლი მწუხარის,
 „შავი ყორანი გამითხრის საფლავს,
 მდელითა შორის ტიალი მინდერის,
 „და ქარიშხალი ძეალთა შეთენილთა,
 ზარით, ღრიპლით მიწას მომაყრის... და სხ...

თითქოს მზაკვრობასა ჰგავს ამ ლექსიდან ადგილების ამოღება. აქ სასეენი ნიშნები არც კი უნდა. ეს დიადი მდინარეებაა, რომელიც ერთი გიგანტური ამოსუნთქვით უნდა ითქვას.

რა უნდა ჩვენს პოეტს, ასეთი გაშმაგებით საით მიუშვა თავისი „უფ-ზო-უკვლოდ“ მფრინავი მერანი?—„გარდამატარე ბედის სამზღვარი“-ო. ეს ის აწმყაა, რომელსაც პოეტი არ დაემორჩილა, და მერანიც იმ მომავლისკენ მიუშვა, რომელსაც მოუთმენლად ელოდა.—„და შემიმოკლე მოუთმენელსა სავალნი დღენი“-ო.

აქ მუდამ ბრძოლისა და მარად შეურიგებლობის ბრწყინვალე აპოლოგიაა. მაგრამ შემცდარი იქნება, ვინც ამ ლექსში ვიწროდ გაგებულ ინდივიდუალიზმს დაინახავს. ბარათაშვილი დარწმუნებული მიზანტროპი არ არის. მისი კაცთ-მოძულეობა მხოლოდ იმ თაობაზე ვრცელდება, რომელიც გარს ეხვია, მოღუწებული, შერიგებული და წაჩოქებული. თორემ მოძმე უყვარს, ამ მოძმის სახით უყვარს თავისი ქვეყანა, და ამ კოლხ მიუზრ „ექსპედიციის“ საბოლოო მიზანიც ეს არის:

—„კუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის,
 ეს განწირული სულის კვეთება,
 „და გზა უვალი, შენგან თელილი,
 მერანო ჩემო მაინც დარჩება,
 „და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა,
 სიძნელე გზისა გაუადვილდეს-ო.

ეს კაცისადმი სიყვარული და მის ბედზე ზრუნვა ბარათაშვილის ზნე-

ობრივი მსოფლმხედველობის ქვაკუთხედია, და უკიდურეს მელანქოლიურობის დროსაც კი მცნებას იძლევა:

— „არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
 „იყოს სოფელში და სოფელსა კი არა რა არგოს“—ო...

ამ ლექსის შემდეგ, შეიძლება ნიკ. ბარათაშვილის პესიმისტობაზე ლაპარაკი? სულ სხვაა, რომ ვსთქვათ: პესიმისტური კილოა აქესო, ხოლო რომ პესიმში ნ. ბარათაშვილის მსოფლმხედველობა არ არის,—ეს აშკარაა.

პესიმში კი არა, აქ ისეთი სიცოცხლის წყურვილია და ისეთი გამარჯვების მოლოდინი, რომ მთელს ჩვენს ლიტერატურაში, არც ერთ მწერალს არ გამოუჩენია ასეთი ტემპერამენტი.

ამბობენ, რომ მიცკევიჩის „ფარისის“ გავლენის ქვეშ არის „მერანი“ დაწერილიო. მაგ. კიტა აბაშიძე სრულიად გარკვევით და კათეგორიულად სწერს: — „ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ეს ლექსი დაწერილია მიცკევიჩის „ფარისის“ მიმსგავსებით“—ო.

ჩემის აზრით, ეს დებულება შემცდარია. სულ სხვა ენართ, სხვა იდეოლოგიით და სხვა განცდებით არის დაწერილი პოლონელი პოეტის ლექსი, და სულ სხვა არის ბარათაშვილის „მერანში“ ნაჩვენები ქვეყნის განცდა, მსოფლ-მხედველობა და სხ...

მიცკევიჩის „ფარისის“-ის გავლენის შესახებ იმდენი ულაპარაკიათ და უწერიათ, რომ ნებას ვაძლევ ჩემს თავს ამ საკითხის წინ ოდნავ შევიჩრდეთ. და ქართულ ლიტერატურაში გაბატონებული აზრი, რომ „მერანი“ არის მიცკევიჩის „ფარისის“ მიხედვით დაწერილიო, კარგად გავშინჯოთ. კიტა აბაშიძე გადაჭრით რომ აცხადებს: „ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ეს ლექსი დაწერილია მიცკევიჩის „ფარისის“ მიმსგავსებით... ჩვენს მგოსანს ნასესხები აქვს არაკი ლექსისა, ეგრედ წოდებული პოეტური ეპიტეტები“... და სხ... ეს უნდა ვნახოთ. „ფარისის“ საუბრეტი ასეთია: პოეტი მოგვითხრობს არამხედრის მოგზაურობას უღაბნოში. ცხენი მისცურავს ამ მშრალი ზღვის შუა:

„Шибче! Шибче! он скользит,

„До песку едва касаясь,

„Дальше! Дальше! Поднимаясь

„С вихрем пыли, он летит.

პაღმები ამაოდ ეპატიეებიან თავის ჩრდილში, ცხენი ყურს არ უგდებს. პაღმას შერცხვება და დასცინის მხედრის გამბედაობას. შემდეგ, დარაჯად მდგარი კლდეები ემუქრებიან და ამბობენ:

„Сумасброд, куда он мчится,
 „Там, куда он полетел,
 „Голове его не скрыться
 „От палящих солнца стрел... და სხ...“

შემდეგ სვავი შეხვდება, რომელიც დარწმუნებულია რომ ხელთ ჩა-
 ივდება და საკმელი ექნება.

„Будет труп,
 „Конь тот глуп, и всадник глуп.“

სვავი და მხედარი პირისპირ შეხვდებიან, მაგრამ პირველი მარცხდება
 და მოშორდება.

შემდეგ ღრუბელი ემუქრება ქართან ერთად, მაგრამ იმასაც არ მი-
 აქცია ყურადღება, გაასწრო... შემდეგ მხედარი აცქერდება უდაბნოს და
 ქვიშაზე კვალს ამჩნევს. ჰხედავს ცხენების და მხედრების ჩონჩხებს. ეს
 ალბად დაღუპული ქარავნებიაო. აგერ აქლემის ხერხემალზეც კაცი მჯდა-
 რა... და მშრალი ქვიშაც ეუბნება:

„Сумасшедший бедуин,
 „Ты куда летишь один? და სხ...“

ახლა ქარიშხალი გამოჩნდება და ისიც დაღუპვით ემუქრება. იმარ-
 თება ბრძოლა. ქარიშხალი მარცხდება. ამის შემდეგ მხედარი ისვენებს.

„Здесь отдых! Гордо здесь взирает бедуин
 „На звезды; да и те, очами золотыми
 „Все смотрят на меня... და სხ...“

და თავდება ლექსი:

„Когда пчела свое лишь жало углубляет,
 „То в месте с жалом тут и сердце оставляет:
 „Как мысль моя едва на небо унеслась,
 „То и душа за ней умчалась в тот-же час...“

განა ეს არაკი და „მერანი“-სა ემსგავსებიან ერთმანეთს? აქ აღწერაა,
 „მერანი“ კი წადილია, „ფარისი“ უფრო ეპიკაა, „მერანი“ კი ლირიკა.
 არც იდეური მსგავსებაა, არც პოეტური სახეების ნათესაობა, არც ეპი-
 ტეტები და სხ... ერთი სიტყვით, ბარათაშვილის „მერანი“, ადამ მიცკე-
 ვიჩის კვალის მოძებნა ჩვენის აზრით ყოველად გაუმართლებელი პედან-
 ტობაა. იონა მეუნარგიას მიერ უსაფუძვლოდ წამოაყენებული მოსაზრება,
 რომელიც შემდეგ ჩვენს ლიტერატურაში განმტკიცდა კიდევ და დოგმა-
 ტურად კიტა აბაშიძემაც დაადასტურა, საბოლოოდ უნდა მოიხსნას.

სწორი მოსაზრება გამოსთქვა გიორგი ჯავახიშვილმა, და დაამტკიცა, რომ მიცკევიჩის ფარისი კი არა ჰქონდა მაგალითად ბარათაშვილსა, არამედ გრიგოლ ორბელიანის სადღეგრძელო-ო. მიგნება სწორი არის, მხოლოდ ჩვენის აზრით, „მერანი“ არის „სადღეგრძელოს“ ერთი მუხლის საპასუხ-ხო. ეს გაბაასება პოეტთა შორის ჩვენს ლიტერატურაში ტრადიციულად არსებობდა, და ნიკ. ბარათაშვილმაც ეს ლექსი გრიგოლ ორბელიანს გაუზავნა საპასუხოდ. აქ ხომ მხედრის სახით ნაგულისხმევია ილია ორბელიანი, გრიგოლის ძმა, რომელიც შამილთან იბრძოდა. ეს ილია ორბელიანი ბარათაშვილმა იგულისხმა თავისი მხედრის სახით, რომელიც არაფერს უშინდებდა, ოღონდ „მომძესა თვისსა სიძნელე გზისა გაუადვილოს“. ამის შესახებ, ნიკოლოზ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბელიანსა სწერს: — „ილიკო ყოჩაღად ყოფილა. Он теперь предметом разных анекдотов. — ზოგჯერ ამისთანა შემთხვევაც კარგია კაცის სიცოცხლეში... Вот что поет думает за Илик: „მირბის, მიმაფრენს უგზო-უკვლოდ ჩემი მერანი“. (მოყვანილია მთელი ლექსი) არ ვიცი, ეს ლექსები როგორ მოგეწონება. აქ კი ბევრი ცრემლი, ტყუილი და მართალი, დაინთხა ამის წაკითხვაზე. რასაკვირველია იმიტომ, რომ ამას ამბობს ილია ტყვეობაში, და არა მე. — ილიას დაჰკრა რომ შევიტყე, სწორედ ვითხრა, ძალიან შეგწუხდი. ასე რომ, სამი დღე გაბრუებული ვიყავ ათასის სხვა და სხვა უცნაურის ფიქრებით და სურვილით, და რომ ეკითხათ ჩემთვის, მეც არ ვიცი, რა მინდოდა. ბოლოს მესამე დღეს ეს ლექსები დავეწრე და თითქოს ამან რაღაც შევება მომცაო. ვცდილობ, რომ ილიკოს როგორმე მივაწოდო; ვიცი გულში ჩაიციინებს და არ იქნება, რომ არა ენუგეშოს-რა“. აშკარაა, რომ „მერანის“ გამომწვევი მიზეზი სულ სხვა არის, და ასეთი წუხილის დროს აკადემიური სიღინჯით მიბაძვა და მიცკევიჩის „ფარისის“ ნიმუშად დადება, ყოველად წარმოუდგენელია. ან სად იყო იმ დროს მიცკევიჩის რუსული თარგმანი, ან ბარათაშვილი როგორ გაეცნობოდა პოლონურ ენაზე დაწერილ ლექსს? მაშინ გრიგ. ორბელიანსაც მიცკევიჩისთვის მიუბაძავს, თუმც „სადღეგრძელო“ „ფარისზე“ ადრე არის დაწერილი. „სადღეგრძელოში“ კი მოცემულია „მერანის“ ყველა თემა:

— „ვაი თუ ჩემგან უდროდ შავ-ბედმან,

„აქ განმიმზადა მეც აღსასრული!

„ვაი თუ მოკვდეს მეც ობოლ-მწირად,

„გულს არ დამეცეს სატრფოის ცრემლი,

„არ მესმას მისი ხმა ნუგეშისა,
 „სიკედლის ქამის დამატკობელი,
 „არა ვემთხვიო ბაგით, ძლიეს ცოცხლით,
 „უქანასკნელად მშვენიერს მის გულს,
 „რომ სახე მისი თვალთა დახშულმან
 „თანა წარვილო იმიერ სოფელს—
 „მუნ საშვებელად, მუნ სანუგეშოდ,
 „და რათა მითვე ვსცნა უკვდავება!...
 „რაა გინდ მოგვკვდე! მაინც შენდამი
 „სულს სიყვარული თანა წარჰყვება!...

ეს არის მხედრების ეპეი, რომელთ თავ-გადადება აპოგეამდე არ მი-
 ლულა და აზრს კიდევ დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. ისინი რასაკვირ-
 ველია ამ მსხვერპლს არ უშინდებიან, მაგრამ ერთგვარი სინანული, მაინც
 ამ ცხოვრებასთან აკავშირებს. ბარათაშვილის მხედარს კი ყველაფერი
 უარ-უყვია, და გრიგოლ ორბელიანის „ეაი თუ“-ს უპასუხებს კატეგო-
 რიული „ნუ“-თი.

„რაა, მოვშორდე ჩემსა მამულსა,
 მოვაკლდე სწორთა და მეგობართა,
 „ნულა ვიხილავ ჩემთა მშობელთა,
 და ჩემსა სატრფოს ტკბილმოუბარსა.

„ნუ დავიმარხო ჩემსა მამულში,
 ჩემთა წინაპართ საფლავებ შორის,
 „ნუ დამიტროს სატრფომ გულისა,
 ნუ-ლა დამეცეს ცრემლი მწუხარის.

„სატრფოს ცრემლის წილ, მკვდარსა, ოხერსა,
 დამეცემიან ციურნი ცვარნი...

„დაე მოგვკვდე მე უპატრონოდ მისგან ოხერი,

„ვერ შემაშინოს მისმა ბასრმა მოსისხლე მტერი!... და სხ...

როგორც ჰხედავთ, აშკარაა, რომ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბე-
 ლიანს ილიას პირით პასუხს აძლევს „სადღეგრძელოს“ მხედრების სტი-
 ლით, და მაშასადამე „მერანი“, გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებას უახ-
 ლოვდება, როგორც პირველ წყაროს.

*
**

„მერანი“, იდეურადაც და ტემპერამენტის ავსილოზობითაც დაკავშირებულია ლექსთან „ნაპოლეონ“. ჩვენი პოეტი აქაც აჩენს თავის გმირულ სულს, რომელიც არა-ჩვეულებრივ ნების ყოფის ადამიანებს ეთაყვანება. ქართულ ლიტერატურაში, ნიკ. ბარათაშვილი ერთად ერთი პოეტია, რომელმაც შეიგნო და განიცადა ამ დიდი ადამიანის ბუნება, მისი უებრობა. მან შორეულად შეიყვარა იგი, და მის არსებაში გადაიტანა ის წადილებიც, რომელნიც ჩვენს პოეტს აღეძვროდნენ. ამ ლექსში იშვიათი ოსტატობით და განცდების სიღრმით არის გადმოცემული მისწრაფებათა დაუსრულებელი მისტიკა, ადამიანის „აღუვსელობის“ ტრაგედია, რამაც ნაპოლეონის სახით ჰპოვა უდიდესი გამოცხადება. „მინც რა არის ჩვენი ყოფა, წუთი-სოფელი, თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელიო“, ეს პრობლემა არ ასვენებდა ჩვენს პოეტს და ნაპოლეონშიც ეს დაუსრულებელი მღელვარება და ვულკანისებური ტემპერამენტი აოცებდა და ახარებდა. თითქოს იყო რაღაც სულიერი ნათესაობა ჩვენს პოეტსა და ნაპოლეონს შორის. ხომ ამტკიცებენ, რომ ნაპოლეონი არ იყო დასავლეთის კაცი, მასში გალური არაფერი ერია. მის გენიაში რაღაც აღმოსავლური იფარებოდაო. ნაპოლეონსაც არა ერთხელ უთქვამს, რომ დიად ეპოქათა დიადი პირები, თითქმის ყველანი აღმოსავლეთში ყოფილანო. ამითა ჰხსნიან მის ექსპედიციას ეგვიპტეში, და სხ... ნიკ. ბარათაშვილი გრძნობს, რომ ნაპოლეონში რაღაც დიდი იდეა ტორტმანობს, რომ რაღაც ახალი პრინციპები მოუტანა კაცობრიობას ამ აპოკალიპსებურ ანთებით შეპყრობილმა „ზე-კაცმა“.

თავისი ამოუცნობ ხასიათის წყალობით, ნაპოლეონი რაღაც მითოლოგიურ პიროვნებად იქცა. ელბისა და წმ. ელენეს კუნძულებიდანაც კი, იარაღ-აყრილ იმპერატორის აჩრდილი შიშის ზარსა სცემდა ვეროპის გვირგვინოსნებს. ყველა რაღაც არაჩვეულებრივი გამძაფრებით განიცდიდა ამ კაცის არსებობას. საფრანგეთში იმისი კულტი შეიქმნა. მისი ელბიდან გამოპარვა და პარიზში შესვლა ხომ ზღაპარს აღემატება. ბურბონების ჯარები რომ თოფის გაუსროლად დაამარცხა და მთელი საფრანგეთი გადასერა სასწაულებრივ. გერმანელებს არ უყვარდათ ნაპოლეონი, მაგრამ მის ზე-კაცურ ძალას პატივსა სცემდნენ. გეტე მის სახელს ყოველთვის მოწიწებით ახსენებდა. ინგლისელებს სძულდათ ნაპოლეონი, ვერ ახსნათ მისი ზღაპრული პიროვნება და მის დალუპვას სცდილობდნენ. რუსეთს

იგი ანტიქრისტიულ მიზნად, და ღერუვინი აპოკალიპსის მხეცს აღარებდა. პროფესორები კაბალისტურად ჰხსნიდნენ მის სახელს და გამოჰყავდათ 42 რიცხვი. რუსეთს შიში და ძრწოლა მოსდიოდა ამ კაცის სახელის ხსენებაზე. ჯარის-კაცები მას ჯადო-ქარად წარმოიდგენენ. პოლონელები ნაპოლეონზე ლოკულობდნენ, ერთი სიტყვით ყველგან ამ კაცმა გამოიწვია გონებრივი მოძრაობა. საქართველომაც მიიღო მონაწილეობა ამ დიდ ისტორიულ მოვლენაში, და ისეთი მონუმენტი აღუმართა, როგორც ნიკ. ბარათაშვილის ლექსია, რომელიც, ნაპოლეონის შესახებ ლიტერატურაში, ვრჩევა როგორც ერთი უმძლავრეს ლექსთაგანი.

ნაპოლეონი ჯერ ისევ წმ. ელენეს კუნძულზე სცხოვრობდა გაძევებული და ოკეანეზე ძლიერად მღვლეარებდა, როდესაც პოეტებმა ლექსები მიუძღვნეს. ნაპოლეონი გაცილებით უფრო გაიზარდა სიკვდილის შემდეგ, (გარდაცვალა იგი 1821 წ. 5 მაისს) და ნიკ. ბარათაშვილიც, 17 წლის თავზე, ნაპოლეონის დიდებასა სწერს:

„მაგრამ მე გვამში სული ვერღა მომთავსებია,
 „მითხზავს გვირგვინსა დიდებისას მე თვითონ ბედი,
 „ხოლო მე უნდა მას მოვასხა შარავანდელი,
 „ჟამი ჩემია და ჟამისა მე ვარ იმელი!“

—

„მაგრამ ვინ იცის, იქნება რომ ბედსაც მოვსწყინდე,
 „და სხვა მან ჩემის სახელითა დაავიგვინოს!..
 „არა, არა მწამს, რომე ბედმა მე მიორგულოს:
 „მე მან გამზარდა, და თვისს გაწოთენილს რაღა მიხერხოს?“

—

„ვერა გაუძლებს ნაპოლეონ მეტოქეებსა,
 „რა გინდ ძლიერად, მეცნიერად ვინ ხელმწიფებდეს,
 „მანც მე იგი ვერ ვითვისო, ვერ ჩემოდნობდეს,
 „თვითონ სამარეც მევიწროვოს, თუ ტოლი მყავდეს!“

ასე ალაპარაკებს ნაპოლეონს ჩვენი ლირიკოსი. აქ ყოველი სიტყვა ისეთი ტკივილებით არის დაწერილი, და ისე მძლავრად არის განცდილი, რომ გარდა ნაპოლეონის საოცრებისა და „ბედის“ ჟინიანობისა, სჩანს ნიკ. ბარათაშვილის უზარ-მაზარი ენერგია, ღრმა ინტუიცია და ნათელი აზრი.

„ბევრი ღრო გავა, რომ ჯერ ბევრი ვერ ვსცნათ ჩვენ მისი,
 „თვითონ სიკვდილიც მას უებროთ აღმოგვიჩინებს:

„დამქრალი ცეცხლი და ზღვის ლელვა წარმოგვიდგინებს

„მისს ცეცხლსა სულსა და ზღვა გულსა განსაკვირველებს.

„მერანითა“ და „ნაპოლეონით“, ნიკოლოზ ბარათაშვილი გამოვიდა სულიერ პროსტრაციის და მოღლილობის მდგომარეობიდან. ამ ლექსებში გამოსავალი იპოვა მელანქოლიის ბნელ კოშკში დამწყვდეულმა მისმა სულმა, ბრძოლის ორგიაზმში დაღუპა სევდა ადამიანის სიპატრავით გამოწვეული, და პიროვნების სიამაყე, დაუცხრომელი სული, მიუშვა მუდმივი ბრძოლისა და დაუსრულებელ გამარჯვების გზაზე.

*
* *

ჩვენ ზემოდ უკვე ვთქვით, რომ ბარათაშვილი პესიმისტი კი არ არის, სევდიანი პოეტია, რომელმაც იცის სინარულიც და სიკოცხლის მაღალი ღირებულებაც. მისი სევდიანობა აწმყოს მიერ არის გამოწვეული, ხოლო ამ აწმყოშიც პოეტი ასკეტობის გზაზე კი არ დამდგარა, ჩაილდ ჰაროლდის პლაშჩში კი არ გამოხვეულა, რომ აღარ მიჰქარებოდა სიყვარულის ლამაზი ხელი. არა. ბარათაშვილი თავის ეპოქასთან შერთული იყო. იგი გარეგნულად კი არ ატარებდა ქართულ ქულაჯას, არამედ სულშიც ზრდიდა იმ გრძნობებს, რომელნიც მუდამ ახალგაზრდად ინახავდნენ ქართულ მოდემას. და როგორც პოეტი, იგი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ქართული ლიტერატურის ტრადიციებთან, სადაც კრემლი არ გამოლევულა, მაგრამ არც თუ სიყვარულის ყვავილები დამქანარა. ეროსი, ყოველ-მხრივი გაგებით, მუდამ იყო ჩვენი სინამდვილის და ზმანების წყარო, შთამაგონებელი ძალა, და ბარათაშვილის პოეზიაშიც მას დიდი ადგილი აქვს დათმობილი. განსაკუთრებით ქალისადმი ტრფიალს ბარათაშვილმაც პოეზიის კოშკი აუგო, და რაინდულად უმღერა. ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრიგ. ორბელიანის გზა ნიკ. ბარათაშვილმაც განაგრძო და მეგობრებს მიმართა:

— „აჰყვით სოფელს, შეურჩენელს და მომღერალსა,

„ნუ მოარიდებთ სიყმაწვილეს ტრფობისა აღსა!

„სასაცილოა ბერი კაცი რომ ყმაწვილობდეს,

„და საბრალოა, როს ქაბუკი ბერიკაცობდეს!..

პოეტი უხმობს თავის „ვარსკვლავს“, რომ უკუჰყაროს სევდა და მიაყაროს „ნაპერწყალი ეშხისა“. და თუ გრიგოლ ორბელიანის ეროტიული მუზა იყო ალექსანდრე ჭავჭავაძის ქალი ნინო, ბარათაშვილს „ღიმილით ესალბუნებოდა“ იმავე ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეორე ქალი ეკატერინე, რომელსაც მშვენიერთა ხელმწიფეს უწოდებდნენ. პოეტი მიმართავს:

ხმით მშვენიერით,
 ტკბილის სიმღერით,
 ჰაეროვანო, სულოს ელხინები,
 თვალთ არონინებ,
 გულს დააწყლოლებ
 და ღიმილითა ესალმუნები! და სხ...

მასვე უძღვნის ულამაზეს ლექსს „საყურე“, რომელსაც ნატვრით მიმართავს:

ნეტავი იმას,
 ვინც თავის სუნთქვას
 შენსა ჩრდილშია მოიბრუნებდეს!

პოეტს აღელვებს ეს პატარა სამკაული, რომელიც პლასტიურად ირხევა და ლამაზ ქალბატონის ყურთან „ეთამაშება თავისა აჩრდილს“.

ჭი საყურეო,
 გრძნებით ამრეო
 ვინ ბაგე შენს ქვეშ დაიტკბარუნოს?
 მუნ უკვდავების
 შარბათი ვინ სვის?
 ვინ სული თვისი ზედ დაგაკონოს?-ო.

ამ პატარა ლექსში გამოხატულია ჩვენი პოეტის მეტად მდიდარი მხატვრული ბუნება, რომელიც პატარა ნივთის რხევაშიც კი სილამაზის ქვეყნებს აჩენს და სიყვარულს განიცდის როგორც პლასტიკას. იგი ლამაზ სხეულს ძველი ჰელონიივითა გრძნობს, და სულის პრიმატს, რაც ქრისტიანობამ განამტკიცა, არ აღიარებს.

ჩვენს მწერლობაში კი უფრო სხვა შეხედულობაა განმტკიცებული. „იგი უგალობს სიყვარულში მას, რაც კი რამა აქვს ამ გრძნობას იდეალური, ლეთაებრივი, უზენაესი და უკვდავი“-ო, სწერს კიტა აბშიძე, და სკდილობს ეს „ხორციელი“ სიყვარული, მაინც რაღაც არა-მიწიერ ლეჩაქში გახვიოს. — „მართალია, ბარათაშვილი ხან-და-ხან იმ სიყვარულსაც დამღერის, რომელიც ქართულმა ლიტერატურამ სპარსეთის კულტურის ზე-გავლენით შეითვისა, და რომელიც „მგრძნობელობას“ სიყვარულისას, მის ხორციელ მხარეს შეეხება; მაგრამ ამასაც რაღაც უცნაური, ზეციური; არა-მიწიერი ფერი მისცა მან“-ო და სხ...¹⁾

¹⁾ იხ. კიტა აბაშიძე. ეტიუდები. წ. I. გვ. 71.

— „არა, სულ სხვა სფეროში დასცურავდა მისი სიყვარულის გრძნობა“—ო, სწერს გიორგი ჯავახიშვილი.— „თუ ზემო-ხსენებულნი მგოსანნი ტუჩთა, ბროლ-მკერდთა, თმა გიშერთა, გიშრის ტბათა მოისართა, ჯარა-სავეით გამწკრივებულს წამწამების, და შეილდსავეით მოკაკულის წარბების, ალვის ხესავეით და ლერწამსავეით აყვანილის საროს ტანის ქებაში იყვენ...“
 ნ. ბარათაშვილს ამისთანა სიყვარულს ვერ ააწერიებთ. ძველი ზომართულ-ბის მწერალი სიყვარულს ასწერდა არა სულიერ თვისების (ხასიათის მიხედვით, არამედ დახატავდა მის ფიზიკურ სილამაზეს, ბარათაშვილმა კი „იშვიათად აგვიწერს ხორციელს სილამაზეს“—ო¹). აქ რასაკვირველია ის ცრუმორწმუნოება გვესმის, რომელიც ქრისტიანობამ დაამყარა, და დღემდე კაცობრიობას მისდევს საშინელ გაფრთხილების სახით:— „უკვდავება არ დაჰკარგო, წუთი-სოფლის გულისათვის“. (ი. ჭავჭავაძის სიტყვებია) ე. ი. სხეული არ არჩიო სულსაო. მაგრამ აქ გონების ძალდატანებაა, რასაც აღამიანის ესთეტიური სინილისი ვერ ურიგდება, და კვლავ განაგრძობს ლამაზი სხეულის თაყვანისცემას. ქართველი ერი ამ ცრუმორწმუნოების გარეშე იყო დარჩენილი, რასაც ამოწმებს დღემდე შენახული ანდაზა: „ლამაზმა მცემოს“+ო. ჩვენი ძველი მწერლებიც ამ სხეულს აღიღებდნენ და ბარათაშვილმაც არ უღალატა თავის ეროვნულ და პოეტურ მოდემას. პირ-იქით, მან ეს ხორციელი სილამაზის ტრფიალი ისე გაამახვილა, და იქამდე გაჰბედა, რომ ლამაზ ფეხსაც კი ხოტბა შეასხა, რაც მანამდე არა გეხვდება.

„ამა სიტყვაზე ვარდი ღაწვთზე მყის აფეთურცლა,
 „ამ ღროს ნიავმაც თეთრი კაბა მიმოუქროლა,
 „და ბუდეშური მის ფეფები ლამაზად მოჩნდა,
 „რომელთ სიამით ცნობა ჩემი წარიღეს თვისდა.

(„ლამე ყაბახხედ“)

და თუ პოეტი იტყვის: „მშენიერება გაქვს ცისიერო უზრწნელი“—ო, ეს სიტყვა-სიტყვით კი არ უნდა იქმნეს გაგებული, არამედ აქ უბრალო პოეტური გადაჭარბებაა, რომლის გარეშე ხელოვნება არც არსებობს. თორემ რა დასაჯერებელია, რომ რაღაც „ზეციურს“ ჰგულისხმობდეს პოეტი, როდესაც ამბობს:

„მიყვარს თვალები მიბნედილები,

„ეშხისა ცეცხლით დაქანცულები—ო და სხ...“

აქ „სული“ კი არა, „ხორცია“, აქ განყენებული იღვა კი არა,

1) ნიკ. ბარათაშ. ლექსები. სახ. გამ. გვ. 167--168.

სამეგრელოს დედოფალია აწერილი, ისევ ის ეკატერინე, ალექსანდრე ჭავჭავაძის ლამაზი ქალი. საკმარისია ნახოთ ამ ქართველი „მადონას“ პორტრეტი, მისი მეფური ტან-დაკერა, და მართლა „მიბნედილი თვალე-ბი“, რომ გაიგოთ, თუ რა განცდებით დასწერა ეს ლექსი ჩვენმა პოეტ-მა. აქ სული და იდეა კი არა, მთელი ქვეყნის სიბრძნის და რელიგიების მსხვერპლად მიტანა შეიძლებოდა ამ სილამაზის წინაშე.

„შენნი დალაღნი ყრილობენ გველად,
 „სპეტაკს მკერდზედა, ტრფობისა ველად,
 „და თვალთა ჩემთა ადავრიშებენ,
 „ხან ნუგეშისთვის, ხან დასაწველად.

*
 * *

„ოდეს ნიაფი ლამაზს დალაღებს
 „მიგიშლ-მოგიშლის და სიამოვნებს,
 „მაშინ ჩემს თვალებს ალაგზნებს შური
 „და გლახ ჩემს გულსა ის ავალაღებს.

აქ „სულიერი“ სილამაზე კი არა, ლამაზი მოდელის გადმოცემაა შეყვარებული მხატვრის ყალბით.

„მის თვალთა ჰხარობს სიცოცხლე ჩემი,
 „მისი ღიმია შვების მომცემი,
 „ჩემი წარმწყმედი, მაცხოვრებელი,
 „განმბრძნობელი, გამხელებელი-ო.

მაშინაც კი, როდესაც პოეტი მუსიკას ისმენს, ხელოვნებაში ამ ყვე-ლაზე განყენებულ და „სულიერ“ მოვლენას, მაშინაც კი ლამაზი სხეული იტაცებს, ან უკეთ, „ხმა საკრავისა“ აუშლის „გულისა ქირებს“. მუსიკა მასში ჰბადებს ლამაზი სხეულის ასოციაციებს. ჰანგები სულს უხარებ-დნენ, მაგრამ ამ ჰანგებს კი არ მისდევდა პოეტის აშლილი გრძნობა, არამედ მისციებოდა იმ „ლამაზსა, სევდით ნაზსა“, რომელიც ამ ხმებს მღეროდა.

„ყოველთ გრძნობათა,
 „ვოვლთ გონებათა
 „მას მივაპყრობდი-ო.

და ასწერს მის სილამაზეს, „სულიერს“ კი არა, არამედ ისეთს ხორ-ციელს, რომელსაც რუსთაველის აქეთ დაუცხრომელად აქებდა და აღი-ღებდა პოეტთა გრძელი და მაღალი რიგი.

,,ლაწვნი ნაცრემლნი,
 ,,ტრფიალთ დამწველნი,
 ,,უფროს შვენოდენ,
 ,,თმანი ნაშალნი,
 ,,მკერდზედ დაყრილნი,
 ,,ემუქმკებოდენ.
 ,,უუუუნა თვალნი,
 ,,გულთა მომკვლელნი,
 ,,მოცინარობენ,
 ,,პაწაწა ტუჩნი,
 ,,ვარდებ ნაფურცლნი,
 ,,ლხენას მოჰბერვენ!

აქ ბარათაშვილი ნამდვილი მემკვიდრეა ბესიკისა, ალ. ჭავჭავაძისა და გრიგ. ორბელიანისა, და უნდა ითქვას, რომ ბარათაშვილმა ეს მხარეც გაანვითარა და საკუთარ ინდივიდუალიზმის პრიზმაში გაატარა და გაანკერძოვა. არის ამ ეროტიკაში ბევრი რამ ტრადიციული, მაგრამ არის დიდი სიახლეც, როგორც გადმოუცემელი სინაზე, რომელსაც „ლამაზი ფეფი“-ს რელიკვიად გადაქცევა შეუძლიან და „საყურე“-ში—სიცოცხლის აზრის და ღირებულების მოქცევა.

*
* *

ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში არის ერთი მხარეც, რაც ალექს. ჭავჭავაძემ და გრიგ. ორბელიანმა შემოიტანეს ჩვენს ლიტერატურაში, და ნიკ. ბარათაშვილმაც ღირსეულად განაგრძო და განავითარა. ეს არის ბუნების აღწერა. ჩვენი ძველი მწერლობა ამ მხარეს დიდ ყურადღებას არ აქცევდა. უფრო მეტად აინტერესებდა მას ადამიანი და ის ამბები, რომელნიც ადამიანის ირგვლივ ჰხდებიან. „მაგრამ თვით ბარათაშვილის უმფროს თანამედროვეებს, ალექსანდრე ჭავჭავაძესა და გრიგორ. ორბელიანს“, როგორც სწორედ შენიშნავს გერონტი ქიქოძე, „ძლიერ კარგად ეხერხებოდათ ღირიკული პეიზაჟის გადმოცემა. ჩვენი მგონის თავისებურობა იმაშია, რომ მან მკტი მგრძნობიარობა შეიტანა გარეშე ბუნების გადმოცემაში“-ო¹⁾.

ნიკ. ბარათაშვილი დამოუკიდებელ ბუნებას იშვიათად თუ დაჰხატავს.

¹⁾ იხ. ნიკ. ბარათაშვილი. ლექსები. სახ. გამ. გვ. 190.

ისიც რამოდენიმე ხაზის საშუალებით იძლევა კონტურებს, და დანარჩენს კი, სულიერს მდგომარეობის ანალოგიათა საშუალებით გვაგრძნობინებს.

„გინახავთ სული, ჯერეთ უმანკო,
მხურვალე ლოცვით მიქანცებული?
„მას ჰგავდა მთვარე, ნაზად მოვარე,
ღისკო გადახრით შუქმიბინდული!“

მისი ბუნების შეგრძნობა იმპრესიონისტულია. მან ინდივიდუალური მგრძნობელობა შეიქნა ობიექტურ სამყაროში და საკუთარი გამაზე ააწყო მთელი ხილული ქვეყანა. უკეთ, ამ ხილულ ქვეყანას უხილავი ძალი შთაბეჭდა, მაგრამ ისე, რომ საცნაური გახდა და შთამაგონებელი. ოუმც იშვილად, მაგრამ როდესაც კი პოეტი ობიექტურ სურათის დასტვას იწყებს, მისი სიტყვები აფერადებულ როდი არიან. მას იმდენად აკვირის გადმოცემა არ აინტერესებს, რამდენადაც კომპოზიციისა და მინუტებისა. და უნდა ითქვას, რომ სრულიად მარტივი საშუალებით, ნიკ. ბარათაშვილი რთულ და მძლავრ ეფექტებს ახდენს.

„მორბის არაგვი, არაგვიანი,
„თან მოსძახიან მთანი ტყიანი,
„და შეუპოვრად მოუთამაშებს
„გარემოს თვისსა ატეხილ ქალებს.

„მზე დამავალი მოჰფენს სიამეს,
„მთიულეთისა ხეობის არეს,
„და ამ მშენიერს არაგვის პირებს
„ძველი ჩარდახი ზედ გადმოჰყურებს.

აქ მოცემულია არაგვის ხეობის მთელი გრანდიოზობა, რომელიც იშვიათად თუ დაემორჩილება გამოსახვის საშუალებებს. იქ იმდენია მოძრაობა და გაქვავება, ისეთი ღრმაა მრისხანება და სინაზე, რომ ძნელად თუ შესძლებს მხატვარი ამ ლამაზი საშინელების და საოცრების გადმოცემას. რომ ნ. ბარათაშვილს თავისდათავად პეიზაჟის დახატვა დაესახა. მიზნად, შეიძლება ვერც კი მოეძებნა შესაფერი სიტყვები, მაგრამ იგი სხვათა შორის იშველიებს ამ დეკორაციას. იგი მას ჰხმარობს საკუთარ განწყობილების ფონად, და მიტომ არის, რომ ასე ღიდად სუნთქავს მისი ბუნება, მასთან სულ მუდამ კონტაქტში მყოფი და თანაზიარად.

„ნელად მოღვლავს მოღვლუნე მტკვარი ანკარა,
„და მის ზვირთებში ჰკრთის ლაქვარდიცისა კამარა.

აქაც—იგივე უბრალოება, მაგრამ მეტად ლიერი გრძნობითი ტონი. თქვენ ნათლად ჰხედავთ იმ უნისონს, რომლითაც მისდევს „მოღუღუნე მტკვარი“ პოეტის მელანქოლიურ ფიქრებს. ხოლო „შემოღამება მთაწმიდაზე“ ბუნებასთან შეზიარების შედეგად უნდა ჩაითვალოს. აქ ბუნება უკვე აღარ იხატება. უღრმეს და უძლიერეს ემოციების დროს, შემოქმედი ჰკარგავს გარეშე საგნების მიმღეობის უნარს. მისთვის მთელი ქვეყანა იქცევა საკუთარ სიხარულის თუ წუხილს აუზად, იკარგება არა-მე და სდგება რაღაც დაუსრულებელი მეობა, ყველაფრის დამტევი და ყველაფრის გამწესრიგებელი.

„მე შენსა მკვრეტელს, მავიწყდება საწუთროება“-ო.

ასე მიმართავს მთა-წმიდას, და ეს მიმართვა იმდენად გულწრფელია, რომ ბუნებას გაგრძნობინებთ მართლა ადამიანის თანამოზიარეთ, შეგნებულ არსად, რომელსაც აქვს საიღუმლო ენა, და ამ ენას მხოლოდ ის მიხვდება, ვისაც გული აქვს წრფელი და აზრი—მართალი. „გლახ მოჰაკვდავნი ვერა სცნობენ გაგებას ციურს“. პოეტისათვის კი ბუნება მეგობარია და უფრო მეტიც.

„მთაო ცხოველო, ხან მკინარო, ხან ცრემლიანო,

„ვინ მოგიხილოს, რომელ მყისვე თვისთა ფიქრთ შვება

„არა იპოვნოს და არ დაჰხსნას გულსა ვაება,

„გულ-დახურულთა მეგობარო, მთავ ღრუბლიანო!

ბარათაშვილმა ბუნებაში უფრო მეტიც შეამჩნია. იქ მან რაღაც ზნეობრივი ჰარმონიაც დაინახა, რაც ადამიანებს დაუკარგავთ. „ვინც მალაღლის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო; ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია... ვისიცა ცრემლნი მეგონებო დნენ ცრემლად სიბრალულისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანი ცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა“... და სხ... ბუნებაში კი სრულიად საწინააღმდეგობა: იქ სიყვარულია გამეფებული და „უსულოთ შორის“ არსებული ენა უფრო მეტყველია, ვიდრე ადამიანებისა.

„და უცხოველეს სხვათა ენათა, არს მნიშვნელობა მათი საუბრის“.

პოეტმა კაცთა შორის მეგობარი ვერ იპოვნა, ბუნებაში კი ასეთის პოვნა ადვილია. აგერ „ჩინარი“, რომელიც „განმარტოებულ ფრიალო კლდეზე სდგას“ და თითქოს ყველასაგან მივიწყებულია. მაგრამ არა, ისიც კი ვიდასაც თუ რაღაცას ახსოვს. „ვითა მიჯნური სატრფოს ამაყსა, მტკვარი მას ნორჩსა ფერხთა ევლების“. „რამდენჯერ ქარი შეარხევს საროს,

იმდენჯერ მტკვარი უმატებს ოხვრას“. მიტომ იყო, რომ სიყვარულის მძიებელმა პოეტმა ბუნება-ლა შეიყვარა, და ისე ძლიერ, როგორც მხოლოდ რჩეულებს შეუძლიანთ.

*
* *

როგორც ვნახეთ, ნიკოლოზ ბარათაშვილის შემოქმედების მოტივები ორგანიულად არიან დაკავშირებულნი წინა დროის ლიტერატურასთან და როგორც ქვემოლ დავინახავთ, შემდგომ ლიტერატურაზედაც დიდ გავლენას მოახდენენ.

უჩვეულო და საესებით ორიგინალური არაფერი არ შემოაუტანია ჩვენს პოეტს, და ვერც შემოიტანდა, რადგან, როგორც არა ერთხელ აღვნიშნეთ, რაც უნდა ინდივიდუალური იყვეს ნაწარმოები, მაინც იგი ეპოქის მიერ არის ნასულდგმულევი, და მაშასადამე მოჩვენებულ ორიგინალობის ფესვები მაინც პიროვნების გარეშე იმყოფებიან. ნ. ბარათაშვილმა უდიდესი მხატვრული ინტუიციით და გემოვნებით განავითარა ის თემები, რომელნიც წინა შემოქმედების საგნად იყვნენ, და რის შესახებაც ზემოდ უკვე გვქონდა საუბარი. მაგრამ ჩვენ მხოლოდ საგნობრივი მხარე განვიხილეთ, და არაფერი არ გვითქვია იმ ფორმის შესახებ, რომელსაც პოეზიაში თუ გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს, ყოველ შემთხვევაში კარდინალურ მხარეს მაინც წარმოადგენს. საკითხავია, ნიკოლოზ ბარათაშვილმა როგორ გამოიყენა ის ლექსის ფორმები, რომელნიც მანამდე არსებობდნენ და შეიტანა რამ ახალი ამ მხრივ ქართულს ლიტერატურაში თუ არა? რაც შეეხება ლექსის ზომას, ნიკ. ბარათაშვილი ტრადიციულ ფორმებს არ გადასცილებია. მისი ლექსების დიდი ნაწილი. ბესიკის ზომით არის დაწერილი, დანარჩენი კი—ზოგი „შეწყობილი ძველით“, ¹⁾ როგ. მაგ. „ბულბული ვარდზედ მჯდარი“, ზოგი „გრძელი შაირით“, როგ. მაგ. „ქეთევან“, „ძრწოდე კავკასია“; ზოგი „შერეული ჩახრუხაულით“, როგ. მაგ. „ჩინარი“; ზოგი ზომა-ნარევია, ე. ი. ბესიკისა და ჩახრუხადის ზომათა შერჩევით დაწერილი, როგ. მაგ. „შემოღამება მთაწმიდაზედ“ და „მერანი“, სადაც რიგ-რიგად მისდევენ 14 მარცვლოვანი ტაეპები (ბესიკური) 20-მარცვლოვანს (ჩახრუხული შერეული).

ერთად ერთი ლექსია ნიკ. ბარათაშვილისა „ცისა ფერს“, რომლის შესახებაც აზრი იყო გამოთქმული, რომ ეს ზომა ნიკ. ბარათაშვილის

¹⁾ ს. გორგაძე „ბაიათს“ უწოდებს. იხ. ნ. ბარათაშვილი. ლექსები. სახელ. გამ. გვ. 221.

ეკუთენისო¹⁾), მაგრამ ეს მოსაზრება არ არის სწორი. ეს ზომა უკვე დავ გურამიშვილსა აქვს ნახმარი:

დ. გურამიშვილი: „მესამე დავითის შესხმა“:

ვიწყე მე გალობა,
მიყოს მან წყალობა,
მან ქმნა ვაჟ ქალობა,
მისცა ტრფიალობა... და სხ...

⸍ — — | ⸍ — —
⸍ — — | ⸍ — —
⸍ — — | ⸍ — —
⸍ — — | ⸍ — —

ასეთი არის დ. გურამიშვილის ლექსის ზომა.

ნ. ბარათაშვილი:

კისა ფერს, ლურჯსა ფერს
პირველად ქმნილსა ფერს,
და არ ამ ქვეყნიერს,
სიყრმიდან ვეტრფოდი... და სხ...

⸍ — — | ⸍ — —
⸍ — — | ⸍ — —
⸍ — — | ⸍ — —
⸍ — — | ⸍ — —

ე. ი. ზომა ერთი აქვთ, მხოლოდ გვეონია, რომ ამ შემთხვევაში ნიკ. ბარათაშვილი უფრო ალ. ქავჭავაძის გავლენას განიცდიდა, ვიდრე დ. გურამიშვილისა. ლექსის ზომა რასაკვირველია ამ უკანასკნელს ეკუთვნის, მაგრამ ალექს. ქავჭავაძემაც ეს ზომა გამოიყენა და ბარათაშვილსაც მისი ხელით გადმოეცა. მაგალითად: ალექსანდრე ქავჭავაძე:

ფერსა ბნელს, ფერსა შავს,
მე ვეტრფი მარად ჟამს,
არას დროს ფერსა სხვას
არ ვეტრფო, ვფიცავ ცას.

როგორც ვხედავთ, აქ მარტო ზომა კი არა, თემაც და საერთოდ კოლორიტიც ნახესხეზია.

არც თუ რითმის მხრივ არის ნიკ. ბარათაშვილი დიდი ოსტატი. როგორც სწორედ შენიშნავს ნიკ. ბარათაშვილის ლექსის ფორმის მკვლევა-

¹⁾ იქვე, გვ. 223.

რი ს. გორგაძე, „ნიკ. ბარათაშვილის ლექსებში სულ 1154 რითმაა. ამ რიცხვში სამმარცვლოვანი რითმი მხოლოდ 276-ია. დანარჩენნი ორმარცვლოვანი და ერთმარცვლოვანი რითმებია, სახელდობრ: ერთმარცვლოვანი არის 350, ხოლო ორმარცვლოვანი 528.“¹⁾ ამ ციფრების მიხედვით, ნ. ბარათაშვილის ლექსის მუსიკალობაც არ უნდა იყვეს დიდი ღირსებისა, რადგან ერთმარცვლოვან რითმათა ასეთი სიუხვე, რაც ქართული ლექსისათვის სრულიად მიუღებელია, მუსიკას ხელს უშლის. ნიკ. ბარათაშვილი ძლიერია რიტმით და წყობილების შეფარდებით ლექსის თემასთან თუ გუნებ-განწყობილებასთან. აქ ბარათაშვილი იმდენად ძლიერია, რომ ჩვენს ლიტერატურაში, ერთი პირველი ადგილთაგანი მას ეკუთვნის. მან აუარებელი ემოციური სიმდიდრე შესაფერ ზომაში მოაქცია, და შემოქმედების მახვილი კი ემოციების სიღრმეზე დასტოვა.

ლამარტინივით, ჩვენი პოეტი არა სცდილობდა ფრაზისათვის განსაზღვრულ მხატვრული ფორმის მიცემას. მაგრამ ამის-და მიუხედავად, ყოველი მისი სიტყვა მელოდიურად მიმდინარეობს, და ეს მელოდია იმდენად გარეგნული არ არის, რამდენადაც შინაგანი და საგნობრივი. მისი რითმისადა, ორიგინალობის გარეშე დარჩენილი, მაგრამ მაინც შთაგონებია, რადგან ღრმა და ძლიერი მათში მოქცეული შინაგანი სტიქიონი.

ნიკ. ბარათაშვილის მნიშვნელობა ქართულ ლიტერატურაში დიდია. მისი პოეზია, გამაცოცხლებელ ნამივით მოჰხვდა ქართველ საზოგადოების თუ პოეტების თაობათ, გაუღვიძა სამშობლოს სიყვარული, რომელსაც ჰკლავდა ჩვენი ცხოვრების პოლიტიკური თუ კულტურული პირობები. მან შეჰქმნა ახალი ატმოსფერო, და იქიდან მომდინარე შთაგონება ჯერ კიდევ აცოცხლებს და ასაზრდოებს ქართული მხატვრულ სიტყვის სამფლობელოს.

¹⁾ იქვე, გვ. 233.

ვახტანგ ორბელიანი.

ჩვენს ლიტერატურაში, ვახტანგ ორბელიანი თავისებურა პიროვნებაა. მთელი საუკუნის მანძილზე გამოყოფილი, იგი მწერლობას იწყებს საუკუნის მეორე ნახევარში, (1857 წ. უკვე 45 წლისა), და მოხედავად ამისა, რომ მისმა პოეტურმა მოღვაწეობამ 1890 წლამდე მიაღწია, მაინც იგი მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარს ეკუთვნის. მართალია, მისი შემოქმედება ზოგჯერ ილია ქაქავაძის, აკაკი წერეთლის და სხვათა შემოქმედების გამოძახილია, მაგრამ არც ეს გარემოება გვაძლევს ნებას, რომ ვახტანგ ორბელიანი მე-30 წლების სახელოვან პლვიდას მოვაშოროთ. მისი პოეტური აგებულება, მისი იდეური თუ ესთეტიური განძეული იგივე იყო, რაც ჩვენი აღრინდელი რომანტიკოსებისა, თუმც ინდივიდუალური სახეც ჩვენმა პოეტმა საკმაო ძალით გამოაჩინა. ვახტანგ ორბელიანიც 1832 წლის შეთქმულების მონაწილეა. ეს ერთგვარი განმსაზღვრელი ნიშანია, თუ როგორი იყო ის პოლიტიკურ-ზნეობრივი არე, რომლითაც სუნთქავდა ჩვენი პოეტი. ღ ის მიზნები, რაც ამ საიდუმლო კავშირსა ჰქონდა დასახული, და რომელნიც ისე ანაზღვეულად დაემსხვრათ, ვახტანგ ორბელიანმა თავისი პოეზიით გამოიტერა.

შეიძლება ითქვას, რომ ისეთი დაწმენდილი პატრიოტული ლირიკა, როგორც ვახტანგ ორბელიანისა არის, არც ერთ ჩვენს პოეტს არა ჰქონია. დაწმენდილი, პოეზიის სისრულის თვალსაზრისით კი არა, არამედ შემოქმედების ობიექტის მტკიცე შემოფარგვლით. მან უარპყო პოეზიის ყველა თემა, და მხოლოდ საქართველოს იდეას შემოეცლო. მან არ გაიზიარა გრიგოლ ორბელიანის და ალექსანდრე ქავკავაძის ანაკრეონისებური ამღერება, არ მიიღო მუხამბაზის კილო, რომელიც მას უდარდლოობის ხმად ეჩვენებოდა.

- „მე არ მიყვარს კილო მუხამბაზისა,
- „კინტოთ კილო, კილო შუა ბაზრისა,
- „იმ კილოთი რა იმღერო პოეტო,
- „თუ არ ღვინო, ტოლუმბაში და კინტო...
- „მე არ მიყვარს სურათები ამ-გვარი,
- „მუხამბაზით სხვას რას იტყვი, მითხარი?

ვახტანგ ორბელიანს რუსთაველის კილო ეჩვენებოდა მომხიბლველად, რომლითაც სულ სხვა „სურათები“ იწერებინ და განსაკუთრებით

—ბუნების სიდიადე. ამ ნატურის დახატვა ჩვენს პოეტს მიაჩნია პოეზიის უმაღლეს დანიშნულებად. თუმც ამას გარდა

- „სხვანაიცი დიდნი საგანნი გვაქეს პოეტო;
- „გმართებს ძველ დროთ გმირნი გამოგვიხატო,
- „მამულისთვის მათ ბრძოლა საშინელი,
- „ბრძოლის გრგვინვა, საზარო ბრძოლის ველი.

ვახტანგ ორბელიანი თითქოს გრძნობს, რომ მხოლოდ სამშობლოს შესახებ წერა მოსაზრებელი ერთფეროვნება იქნებოდა და თავის საპოეტო პროგრამას აფართოებს. მან იცის, რომ პოეზია სქესობრივი სიყვარულის გარეშე ვერ იარსებებს, რომ ქალი აუცილებელი კერპია შემოქმედების წარმართულ ბოძონში და ამიტომ ქალს უშეგებს პოეზიის წმინდა ქვეყანაში, მხოლოდ ერთი პირობით:

- „დაგვანახვე ასული მშვენიერი,
- „სახეს უჩნდეს გულის ქმუნვა ძლიერი,
- „იყოს ვარდი, აედრისგან ფერმიხდილი,
- „და ყვავილი, ქარისგან თავ-მიხრილი.
- „ნაზი, ტურფა, მშვიდი და წმინდა გული,
- „მაგრამ მთელის არსით შეყვარებული.

ნიკ. ბარათაშვილი ამბობდა: „მიყვარს თვალები მიბნედილები, ეშხისა ცეცხლით მოქანცულები“—ო აქაც ნაზი და დამშვიდებული ქალის პორტრეტი გვეჩვენება, მაგრამ პოეტს გამშრალი ქალი კი არ უყვარს, არამედ ვნებით დამწვარი, ეშხით მოქანცული. აქ უდიდესი სქესობრივი ალტყინებაა. ვახტანგ ორბელიანის იდეალური ქალი კი მკერდ-გამოფიტულია, უსისხლო და უვნებო. ეს რაღაც ბიზანტიური წმინდანია, დატანჯული სახით, ეროს-გამქრალი და მხოლოდ უმადლესი მომავლის უსიტყვო შთამბრუნებელი. მას პოეზიის საგნათ მხოლოდ ისეთი ქალი უნდა, რომ

- „შილოერისა ჰგავდეს ამალიასა,
- „ან შექსპირის ციურს ოფელიასა.

ე. ი. რბილი და მორჩილი არსება, მოსიყვარულე მაგრამ ყოველგვარ ეროტიულ ვნებიანობის გარეშე. რაღაც ეკლესიური კილო ისმის ამ სიტყვებში, რაღაც დიდაქტიკა. გონება, აზრი გამოდის როგორც კანონმდებელი და მოვლენათა შემრჩევი და გამწესრიგებელი. ამ სტრაქიანებიდან მოვლილი ადამიანის ხმა ისმის, რომელსაც ყველაფერი წართმევია, და დარჩენია მხოლოდ ერთი დასაყრდენი პუნქტი. წაართვით მას ეს უკანასკნელი ნავთ-საყუდელიც და ქვეყანას მისთვის დაეკარგება ყოველგვარი აზრი და მნიშვნელობა.

ჩადაევი სწერდა პუშკინს:—,„მე მაქვს მხოლოდ ერთი აზრი. ჩემს ტვინში შემთხვევით რომ სხვა იდეებიც აღმოჩენილიყვნენ, რასაკვირველია ისინიც იმ ერთ იდეას მიეკედლებოდნენ“. ასე ემართებოდა ვახტანგ ორბელიანსაც.

მისი ერთადერთი იდეა იყო საქართველო, ყველა სხვა მოტივი შემთხვევითი ხასიათისა არის, და ისე, რომ ამ მთავარ იდეას ევლება ვახტანგ ორბელიანს ხალხის სამსახურიც პოეზიის მთავაო ამოცანად მიაჩნია. სახალხო მოტივების გაგონება უნდა შემოქმედების ესტრადიდან. „დაგვენახვე, რით სწუხს, რით ხარობს გლეხი“—ო. თუმც უნდა ითქვას, რომ ეს მოტივები წამონაქროლი სიოს მოტანილი უფროა, ვიდრე შინაგანი ხმა, ნაგრძნობი და ნატანჯი.

„შეხედეთ თქვენთ უმცროსთ ძმათ.,

„ჩემს უმცროსს ძეთ გლეხებსა,

„როგორც თქვენ, ისინიცა

„ჩემის გვამის სახსრებსა.

„რატომ ვერ მოუარეთ

„რად ჩაუგდეთ ჩარჩებსა.

აქ ყოველად მშრალი პროგრამულობაა. პირდაპირა სჩანს, რომ ეს მოტივი დროის მოთხოვნილება იყო, და პოეტმაც სთქვა. ჩვენ არ ვამბობთ, რომ ვახტანგ ორბელიანი გულწრფელი არ იყო ამ სტრიქონების წერის დროს. არა. იგი შეიძლება უდიდესი სიმართლით ამბობდა ამას, მაგრამ ეს იყო ჭკუის საკითხი, და ფსიქოლოგიურ კატეგორიად არა ქცეულა. მიტომ არის, რომ მისი სტილი აქ პუბლიცისტურია, უფერული და ყოველგვარ მხატვრულობის გარეშე დარჩენილი.

სულ სხვა სტილითა სწერს პატრიოტულ ლექსებს. აქ მისი სიტყვა შთაგონებია; მისი პათოსი დამარწმუნებელი, და თუმც ზოგჯერ სენტიმენტალური ხმებიც ერევა, მაგრამ მაინც სიყალბე არსად არის. პატრიოტულ ლექსების უკან სჩანს მგზნებარე პოეტი, რომელიც თავისი ქვეყნის მცირე სუნთქვასაც ძლიერ განიცდის, და თუ ამ განცდებს დიდი ოსტატის უნარით ვერ ამბობს, სამაგიეროდ რასაც ამბობს მართალია და წრფელი. ამას თვით პოეტიც გრძნობს, და არა-ჩვეულებრივი სიმდაბლით, მის მაქებარს, დიმიტრი ყიფიანს უპასუხებს:

„რისთვის მიწოდებ მე შენ პოეტად?

„გეტყვი, რასაც მწერ, მწერ მეტსა მეტად!

„არ ვარ პოეტი: ნიჭი მაღალი
 „ჩემს თავზედ მაღლით არ გადმოსულა,
 „და ჩემს გულ-სულში ცით ნაპერწყალი
 „პოეზიისა არ აღვზნებულა.
 „არ ვარ პოეტი, წყობილის რითმით
 „დამშვრალს კაცის თვალს ვერ მოვგვერი ცრემლსა,
 „ლექსით ცხოველით, ძლიერით, მდიდრით
 „ვერ ავადელევებ, ვერ აღვძრავ ერსა! და სხ...“

რასაკვირველია, ეს თავის დამდაბლებაც გადაქარბებულა. თავისი დროისთვის, ვახტანგ ორბელიანის მნიშვნელოვანი იყო; მას ჰქონდა საკუთარი პოეტური ინდივიდუალობა, საკუთარი გრძნობითი ტონი და სტილიური თავისებურობაც. და ყველა ეს ღირსება, მის პატრიოტულ ლექსებში არის მოცემული.

ვახტანგ ორბელიანის პატრიოტული რომანტიზმი ერთი მხრივ ალექსანდრე ჭავჭავაძის და გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებიდან გამომდინარეობს, მეორე მხრივ კი ევროპიულ რომანტიზმის გავლენას განიცდის. პატრიოტული მიდრეკილება ექვს გარეშეა, რომ ჯერ თვით პოეტის შინაგანი ორგანიზაციის საკითხია უმთავრესად, შემდეგ კი იმ გარემოსი, რომელშიც იგი დაიბადა და სცხოვრობდა. ილია ჭავჭავაძე, სწერს: „ვახტანგ ორბელიანი დაიბადა იმისთანა დროს, როცა ჯერ კიდევ ცხოვრებას ემჩნეოდა წყლულნი და დაკოდილებანი მეთვრამეტე საუკუნისა და მეცხრამეტე საუკუნის ქარს ვერ გაეფანტა მათ მიერ მოვლენილი ნალველი, მწუხარება და სასოწარკვეთილება. ჯერ კიდევ თითო-ოროლა ოჯახში ცოცხალი იყო ხსოვნა მეთვრამეტე საუკუნისა, რომელმაც სული დალია 1795 წ. 11 სექტემბერს, სოღანლულში, კრწანისის ბაღებთან, და წამების სახელოვანი გვირგვინი დაადგა იმ ქვეყნისათვის თავ-განწირულს მამულისშვილებს; ჯერ კიდევ აქა-იქ ანათებდა დიდებულის მეფის ირაკლის შუქი, რომლის „დღენი ემსგავსნენ ჩასვენებულსა ბრწყინვით მზეს“... ღიახ, ყველაფერს ამას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, და ვახტანგ ორბელიანის რომანტიზმი, როგორც გუნებ-განწყობილება, აქედან იღებს სათავეს. მაგრამ ამ შინაგანი სტიმულის ლიტერატურულ ფორმით გადმოცემა, პიროვნულ საზღვრებს სცილდება, და აქა ვხედავთ ჩვენ გავლენის დასაწყისს. ალექსანდრე ჭავჭავაძის „გოგჩა“ და გრიგოლ ორბელიანის „სადღეგრძელო“, უნდა მიჩნეულ იქმნენ ვახტანგ ორბელიანის შთაგონების სათავედ. მაგრამ ამას გარდა, შეუძლებელია ვახტანგ

ორბელსანზე გავლენა, არ მოეხდინოს მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევრის დასავლეთ-ევროპიულ რომანტიზმს. ამ უკანასკნელს, ვალტერ სკოტის შემდეგ მიეცა სრულიად გარკვეული დამხასიათებელი ნიშანი: მხატვრული ელემენტის (le pittoresque) შეტანა ისტორიულ მოთხრობაში. ვალტერ სკოტმა გაიტაცა იმ დროის ლიტერატურის საუკეთესო წარმომადგენლები დე-ვინჯი, ჰუგო, ბალზაკი, მერიმე, ვიტე, (საფრანგეთში) ფუკე, შპინდლერი, ტიკი, არნიმი, კენიგი და სხ... (გერმანიაში) და ამ ხასიათის რომანებს პირდაპირ უწოდებენ les romans á la Walter Scott. (die Walterscottisirenden Romane) წერის ამ მანერას რუსეთშიც მრავალი მიმბაძველი გაუჩნდა, და 20—30 წლებში, რუსეთის სალიტერატურო ბაზარი აივსა ვალტერ-სკოტის თარგმანებით. ვახტანგ ორბელიანი, რომელმაც რუსული განათლება მიიღო, და რომელიც პუშკინს, ჟუკოვსკის და სხ... ზოგჯერ ჰბაძავდა კიდევ ან სთარგმნიდა, ექვს გარეშეა ეს „გავალტერსკოტობის“ ტალღაც მოჰხვედებოდა, რაც მის შემოქმედებაში აშკარადა სჩანს. მართალია, ვალტერ სკოტი რომანისტი იყო, ვახტანგ ორბელიანს კი მოთხრობის სახით სტრიქონიც არ დაუწერია, მაგრამ ამას არა აქვს მნიშვნელობა. განა ფილოსოფიური მიმდინარეობა კი არ ახდენს დიდ გავლენას პოეზიაზე, მხატვრობაზე და სხ. ამის მავალითები მრავალია, და მაშასადამე უცნაურად არ უნდა გვეჩვენოს ზემოთქმული მოსაზრება. მით უმეტეს, რომ ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედებია სწორედ იმ ნიშნებს ატარებს, რომლითაც ვალტერსკოტის რომანებმა მოახდინეს ისტორიული გავლენა. რაში გამოიხატა ვალტერ სკოტის განსაკუთრებული მანერა?—ორ ძირითად ხერხში: 1) ისტორიულ ცხოვრების გარეგან მხარეთა მხატვრულობაში, და 2) ისტორიულ ხასიათთა მხატვრულ გადმოცემაში. მან მოახდინა ეროვნულ ყოფის პოეტიზაცია ერთი მხრივ, და მეორე მხრივ პოეტიზაცია მოუხდინა ეროვნულ სულს. ასე გაიგეს ვალტერ სკოტის მანერა საუკეთესო კრიტიკოსებმა, როგ. იპ. ტენი, გეორგი ბრანდესი და სხ... ვახტანგ ორბელიანის შემოქმედებაშიც ეს მანერა გვეჩვენება. ჩვენი ძველი ცხოვრება სიზმარისებურ ლამაზ ლეჩქაში გაჰხვია და შეაქო“

„... წარსულთ დღეთა ყოფა ცხოვრება,

„ჩვენი სიცოცხლის უზრუნველის დროთ მდინარება,

„ჩვენი სამშობლოს მშვენიერნი მთანი და ბარნი,

„ველნი მწვანენი, მთებით, უფსრკრულს წყალნი მქუხარნი,

„ნათლის ცის ქვეშა ჟამნი, დღენი ნეტარებისა,

„დღენი ლხინისა, შექცევისა და სიმღერისა;

„ჩვენი სიმდიდრე, მარგალიტნი, უტოლო ქალნი,
„ეშხით სავსენი მათნი შენი, ტხოველნი თვალნი“)..

პოეტი რომანტიულ უკიდურესობაშიც ვარდება, და თავის ძმის, ალექსანდრე ორბელიანის მსგავსად, ბატონ-ყმობასაც კი იდეალურ მყუდროებად წარმოიდგენს. 1859 წ. აღ. ორბელიანი „ცისკრის“ მე-XI ნომერში სწერდა:— „უწინდელ დროს გარეშე კაცი იმას ეძებდა, მებატონე ვიშოვნო და იმას შეგვებინოვო, ამისათვის რომ მებატონე თავის ყმასა შვილსავეთ ყურს უგდებდა, და შვილის მსგავსად გული სტკიოდა ყმისთვისო“. ვახტანგ ორბელიანიც ამასვე ამბობს:

„უყვარს მოხუსა თვის გლეხნი ყმანი,—

„მისთვის ის ყმანი არიან ძმანი,—

„მათთან ნადიმი და მათთან ლხენა,
„მათ საუბარი, უმზაკვრო ენა.

„ყმას ჰყავს პატრონი, არა ბატონი:

„ერთნი არიან ყმა და პატრონი...

ვახტანგ ორბელიანს წარსულის ყოველი წვრილმანი რალაც მომხიბვლად ეჩვენება. და იქნება ეს მხედართ მგზავრობა, სიმღერა, ნადიმი, ყრილობა თუ ქალის მორთვის ცერემონიალი, ყველაფერს ყელთ-მომდგარ სიყვარულით აგვიწერს, და ისე, თითქოს პოეტურ ექსტაზის დროს ხელშესახებად განიცდიდეს ამ სანახაობას.

„ჰხედავს: მხედრნი შორით მოდიან,

„მღერენ: „მოვდივართ, მოგვიხარია“!

„მღერენ და თანვე ცხენზე მარდობენ,

„თოფით, დამბაჩით, ხმლით ნავარდობენ!

ან ეს სურათი:

„ჰხედავს საწოლში მძიმედ მორთულსა,

„თვის თვალთ სინათლეს, თვის ასულსა.

1) გრიგოლ ორბელიანი, ერთ კერძო წვრილში მელანქოლიურად სწერს:— „ჩვეინა ეკატერინა მენგრელიისა, გარდაიცვალა გორდსა, 13 აგვისტოს. განვიდა ესეცა, წარსული დროისა საქართველოს მშვენიერება, დედუფლად დაბადებული! ვინცა შეხედავდა, მაშინვე უნდა მღაბლად თავი დაეკრა. ესრეთნი იყვნენ: ანა, მანანა, მანია, ჩვენი ეკატერინა, ყაფლანის და, ნინა გრიბოვოვისა, მისი და სოფიო, ჩვენი მაიკო; ყაფლანის ელენე, მართა ერისთავისა და მრავალნი სხვანიცა! აბა, ეხლა თვალთ გადაავლე ჩვენს საზოგადოებას, ვინ არის ამათი მაგიერი?—ჩემო ტასო, ბნელდება საქართველო“!...

„მას ტოლნი ქალნი გარს ეხვევიან,
 „რა ტურთა რამ ხარ“—ეუბნებიან;
 „ყამჩით, ჯაჭვებით, აღმასებით რთვენ,
 „თვალთ უკოცნიან, უალერსებენ...“

ამ ყოფის პოეტიზაციას ემატება მეტად მხატვრული ბუნების დეკორაცია. ვახტანგ ორბელიანი ბუნების დიდი ტრფიალია, მაგრამ აქაც კი იდეალიზაციას თავს ვერ აღწევს. საქართველოს ბუნების სილამაზეს იდეალიზაცია აღარა სჭირდება, მაგრამ სწორედ ის არის ვახტ. ორბელიანის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი, რომ ამ ბუნების აღწერილობას დიდი სიყვარული დაატანა. ჩვენ კარგად გვახსოვს გრიგოლ ორბელიანის პათეტიური შემოძახილი: — „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა“—ო. აქ ფორს-მაჟორით არის მხატვრული გამმა აღებული, და რაღაც გახარებაა. ვახტანგ ორბელიანი კი ფორს-მინორით, რაღაც კენესით იძახის:

„აღარ მეღირსა, მშვენიერო ჩვენო კახეთო,
 „რომ გომბორის მით შენს შვენებას კვლავ გადმოვხედო,
 „დავეშვა დაბლა, შენს წალკოტებს ჩამოუარო,
 „და იმათ ჩრდილში განვისვენო განვიხარო!...“

ვახტანგ ორბელიანი მხოლოდ ოცნებაში ესაყვარლება კახეთს, მას მხოლოდ ელანდება ალაზნის ველის ბიბინი.

„ვზივარ ფიქრითა გომბორისა ზურმუხტის მთაზედ,
 „და თვალი ხარობს შენს მშვენიერს გაფურჩენილს ველზედ;
 „ვსვამ შენთ ვაზთ ნექტარს, და ვლიღინებ: იყავ ბედნიერ,
 „იყავ ბედნიერ, იღვგრძელე მრავალ ჟამიერ.“

ეს „კახეთი“, ვახტანგ ორბელიანისთვის ჩვენი ქვეყნის გეოგრაფიული კუთხე კი არ არის, არამედ საქართველოს ნიშანია, და თუ საქართველოს კახეთის სახით წარმოიდგენს, იმიტომ რომ იქ ეგულება „პატარა კახის“ გმირული სული.

„კახეთი ბრწყინავს მზის სხივით,
 „ალაზნის ზვირთი გრიალებს,
 „ირაკლის სული ზეციდგან
 „მათ უმზერს, მათზე ტრიალებს.“

კახეთშივე ეგულება ჩვენს პოეტს თამარის საფლავი. იმიტომ არის რომ მოყვასთ ემუდარება, „მოვკვდები კახეთს დამმარხეთო“.

„იმ არეს ახლო მოყვასნო,
 „სადაც მარხია თამარი,

„იქ ვაზებს შუა უღროვო,
 „სჩანს მისი წმინდა სამარი!...
 „მოყვასნო კახეთს დამმარხეთ,
 „იქ არის მისი საფლავი...“

ვახტანგ ორბელიანს ეხერხება ბუნების აღწერა, მაგრამ ამ აღწერაში მაინც დიდი მღელვარება და გადაქარბებული სუბიექტივობა შეაქვს. მისთვის ბუნების სილამაზე თავისთავადაც არსებობს; მაგრამ ხშირად თითონაც ალამაზებს ხრიოკსა და უდაბურ ადგილებს. ისე რომ, საბოლოოდ ვახტანგ ორბელიანისთვის საქართველოს ბუნება საყვარელია. გარეგან შემკულობით კი არა,—იმ შინაგანი ღირებულებით, რომელიც ამ ბუნების წიაღში ეგულება. ამ მხრივ შესანიშნავია მისი ლექსი „ძველი დმანისი“:

„მამა-პაპათგან ხეცდრად შემხვდა დმანისი ძველი,
 „დმანისო ძველო, აბა მითხარ შენგან რას ველი?
 „სალა ფრიალო, უნაყოფო ხარ აღმართული,
 „მწვანე მდელითი, მწვანე ტყითა არ ხარ მართული;
 „შენს სალა გვერდზე ვერ გავავლებ გუთნითა კვალსა;
 „წყარო მცინარით არ ახარებ პატრონის თვალსა;

პოეტი განაგრძობს აღწერას, მაგრამ ისე, რომ მართლა „ღვთის თვალს“ ამ დმანისისთვის „მადლით არ მოუხედავს“. მაგრამ პოეტს მაინც ჭირვეულად უყვარს ეს კლდისანი უდაბნო, რადგან იგი არის „მამა-პაპათ ისტორიის წმინდა რვეული“:

„მოგესალმები დიდ ნანგრევთა პატრონი თქვენი,
 „დიდის შენობის, როგორც თქვენა, საბრალო შთენი,
 „ვღვევარ თქვენს წინა თავ-მოხრილი, ფიქრით მოცული,
 „ვღვევარ და ფიქრში მიახლდება, რაც არს წარსული.

და პოეტი ველარ უძღვებს შემოწოლილ მოგონებებს. მეტად დიდი წარსული იხედება ამ ციხე-კოშკების ნარღვევებიდან. ამ ციკლოპურ ხუროთ-მოძღვრების იქით მოსჩანს მისი ქვეყნის ბრწყინვალე წარსული, რომელიც „მდიდარსა ფანტაზიას და ზღაპარსა ჰგავს“, პოეტის ფიქრები სწუხებიან, გული აკენესდება, სული დაეტანჯება და ძველ დმანისს სწყევლის დაუზოგველად:

„განქრი დმანისო, და დაინთქე უფსკრულსა შინა,
 „ჩემს სატანჯავად რომ არ იდგე ჩემთ თვალთა წინა!...“

მაგრამ ამ ანათემაში იმდენია სიყვარული, იმდენია ტკივილებიანი

აღერსი, რომ პოეტი სავსებით გიმორჩილებთ და ჟრუანტელით განკაცდევინებთ სიძველის ერთგვარ სურნელებას, ამოღლებას და დიდებას.

*
* *

უფრო მეტი პათოსით გადმოგვცემს ვახტანგ ორბელიანი ისტორიულ პირთა ხასიათს. მისი ფანტაზია ყოველ-გვარ საზღვარს ჰლახავს და ქართული სულის პოეტიზაციისათვის არაფერს არ ჰზოგავს.

საქართველოს პანთეონში ვახტანგ ორბელიანს ბევრი ღმერთი ჰყავს, მაგრამ მათ შორის ყველაზე მეტად ერეკლე II სცემს თაყვანს. „პატარა კახი“ რაღაც თილისმთან გმირად ეჩვენება, რომლის მხოლოდ გამოჩენა იყო საკმარისი, რომ სასწაულები მოეხდინა ქართველს ჯარს. მისი ერთი სიტყვა ააგზნებდა ყველა ქართველის გულს და სამშობლოსთვის თავდადება ვაჟკაცურ გართობად მიაჩნდათ. აიღეთ ვახტ. ორბელიანის ლექსი: „ირაკლი და კობტა ბელადი“, და ნახავთ, როგორი იდეალიზაცია არის აქ მოცემული, როგორი პოეტიზაცია მოუხდინა ისედაც გმირულ შარავანდედით შემოსილ მეომარ-მეფეს.

„ირაკლიმ კახეთს შესძახა,
„კახეთო მოდის მტერიო,
„აბა ჩვეულხართ როგორცა,
„მტერს აუყენეთ მტვერიო!

ამ დაძახილამდე კახეთი „თითქოს მომკვდარა“. „ნისლის სუდარას მოუტავს ალაზნის ველი ზურმუხტი“. კახელებსაც „თითქოს ღრმად სძინავთ“, და ხალხის ამ გაყურებას, ბუნებაც გაუყურებია. „ლამეა ბნელი“, „ცაში არ ბრწყინავს ვარსკვლავი, ძირს ველზედ—ცეცხლი მწყემსისა“. მაგრამ ერეკლეს ხმამ თითქოს გაარღვია ეს „სიკვდილი“. „კახეთს მოეხსნა პირბადე, მის ტურფა ველნი ჩნდებიან“.

„არა, არ სძინავს კახეთსა,
„შექურვილია, მზად არის,
„ჩასაფრებული მტრის გზებზედ
„მაგრად, მამაცად მტერს ელის!

და ამ ბრძოლის ლოდინში, ყველას თვალი ერეკლეს მისჩერებია, „გულით და სულით ჯარი მას უმზერს“. ერეკლეც, მტრის მოლოდინში „თვის რაშის კისერს ეალერსება“.

„ტანი დაბალი,
„შუბლი მაღალი,

1 „თვალი გამქვრეტი ვით არწივისა,
 „მოშაო 'ფერით,
 „ქალარა წვერით,
 „მოსული მკერდი, ბეკი გმირისა!..

„ზის გმირი რაშზედ
 „ამპარტაყანზედ,
 „შაისევანი“ მას ეწოდება,
 „რაში ქკვიანი,
 „გონებიანი,
 „არაბისტანის მშვენიერება.

იწყება ბრძოლა. კახტა ბელადი „რისხვით, ვით ვეფხვი კლდე-ღრეს მონანგრევს“, და „პატარა კახსა საბრძოლად იწვევს“. ერეკლეც „ლომივით“ დაუხვდება; მისი რაში ორ კამარას იკმარებს, ირაკლის მჭრელი ხმალი იელღებს და მტერი დაძლეულია.

„კახელთ იგრგვინეს,
 „ხმალნი იშიშვლეს
 „როგორც არწიენი, მიჰფრინდნენ მტერსა,
 „დაიძრა მტერი,
 „მას ასდის მტვერი,
 „მირბის, მიაღრღვეს მთას, ტყეს და ღრესა...

ამ ისტორიულ სანახაობას პოეტი დიდი მღელვარებით აგვიწერს. იგი ხელ-შესახებად განიკდის ძველი ქართული სულის გმირულ გამოცხადებას და ბრაზობს, რომ უკეთესად არ შეუძლიაინ ამ ყოფილ ზღაპრის აღწერა. „სად არის მუზა“-ო, ამოიოხრებს, რადგან ასეთს სურათს რაღაც არაჩვეულებრივი ოსტატი სჭირდება, „მგვრგვინავი და მდიდარი ლექსი“ არის საჭირო, რომ „ვით ის ბრძოლა, ისე გრგვინავდეს“. ერეკლე მეფის პორტრეტს არა ერთხელ უბრუნდება ჩვენი პოეტი, რადგან „გრძელი სიცოცხლე ირაკლისა არს ბრძოლა გრძელი, მოსათხრობელად, საამბობლად, სათქმელად ძნელი“. მაგრამ მართო ერეკლე ხომ არ ეგულება ვახტ. ორბელიანს ძველს დროში, რომელსაც შეეძლო მამულისათვის თავ-დადება?

„ან თუ არა ჰყავს ირაკლისა ერთგულნი ყმანი,
 „მამულისათვის სასიკვდილოდ მარადის მზანი?

„ ან თუ შამქორში, ასპინძაში სრულებით გაწყდენ,
 „ და მათ გმირთაგან ან მათ ძენი არსად არ დარჩნენ?
 „ არა! თან ახლავს კიდეც გმირსა სამი ათასი;
 „ სამი ათასი ქართველთ დასი არს დიდი დასი.

პოეტი ცალკე პიროვნებებსაც გვიხასიათებს, უსახელო გმირებს, რომლებსაც გადაწყვეტილი ცხოვრება უყვარდათ, დაბრკოლებათა შეუპოვარი გადალახვა, უგზო გზებით სიარული. ასეთი გმირი ვახტანგ ორბელიანმა დაგვიხატა პოემა „განკითხვა“-ში. „უშიშრად მხედარი მარდი უზო-უკვალოდ ცხენს მიაქროლებს“-ო, და ამ სურათს კარგი ოსტატობითაც სწერს:

„ მირბის, მიფრინავს მერანი შავი,
 „ მას ძლივს-ლა ასწრობს მთების ნიაგი,
 „ იმისნი თვალნი ცეცხლებრ ანთიან,
 „ იმისნი ნაღნი ნაპერწყლებს ჰყრიან.

ეს მხედარი პოეტს გამოყვანილი ჰყავს როგორც ტიპიური, და როდესაც მას ათქმევენებს: „ქვეყნად სიცოცხლე სხვისთვის მიწოდდა, ჩემი სიცოცხლე ჩემთვის არ მქონდა“-ო, ამით ის უნდა პოეტს სთქვას, რომ ასეთი ხალხი ჰყავდა ძველად საქართველოს. ასეთი გმირები, „ბაში-აჩუკ-სავით“ პიროვნულ სახელს არ დაეძებენ. ისინი მიწის-ქვეშა არსებასავით ხან ბქ გაჩნდებიან, ხან იქ, და ყველგან ერთი ალთქმა ახსოვთ, სამშობლოს დიდება.

„ მაგრამ სად არის ქაბუკი გმირი?
 „ ის არის, სადაც არს ბრძოლა მწარე,
 „ სად მამულისთვის გმირნი იბრძვიან,
 „ სადაც სჯულისთვის იხოცებიან,
 „ რომელ მხარესა არს გაქივრება,
 „ იქ თავის რაშით დაიბადება....

მაგრამ ვახტანგ ორბელიანი ამ რომანტიულ ქვერეტაში კმაყოფილებას კი არ ეძებს; რომ „თავი მიიდრიკოს“. მას ზედ-მეტათ უყვარს სინამდვილე, საძაგელი აწმყო, რომლის გარდაქმნაც. სწადია, და ამ მიზნისათვის იყენებს წარსულ დიდების გაცოცხლებასაც. იგი კონტრასტების მხატვარია, სინამდვილისა და ოცნების შორის დატანჯული, და მისი პოეტური თვალნი ყოველთვის პარალელურებსა ჰხედავს. იგი ოცნებას ხშირად ეძლევა, მაგრამ სიფხიზლეს არასოდეს არ ჰკარგავს. „ტურფავ მდინარეც, რას მიბიბნებ, მწარე ოცნებას ვერ მიმიძინებ“-ო ოცნებით ოცნებას ებრ-

ძვის, ე. ი. წარსულზე ფიქრი ვერა ჰკლავს მომავლის ფიქრს, და ამ ორ დასაწყისს შორის ქანაობს და იმტვრევა პოეტის სული. მას ზოგჯერ წინააღმდეგობის ენის იპყრობს. პოეტი, რომლის მთელ შემოქმედებას შეიძლება სახელად „იმედი“ ეწოდოს, რომელიც მისანივით იძახდა: „გწამდეს ეს შენნი დიდებულნი კვლავ აღსდგებიან“—ო, ეს მომავლის ექსპანსიურად გამცდელი, სხვის იმედს სკეპტიკურად უტკეპის. მაგრამ აქ ეს ექვხანობა კი არ არის მნიშვნელოვანი, არამედ ის სულის სტიგმატები, რომელნიც პოეტს ერევიან საქართველოზე ფიქრის დროს.

ვახტანგ ორბელიანი ილია ჭავჭავაძის ლექსის გამო: „ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზედ მოგიწყენია?“—სწერს საპასუხოს: „სამშობლო ქვეყნის პასუხი.

„მკითხავ ჩემო პოეტო, რაზედ მომიწყენია?
 „ნება მომეც მეც გკითხო, შენ კი მოგილხენია?
 „მეუბნები, მარწმუნებ: „მომავალი ჩვენია!“
 „მაგ გვარი იმედები ჩემს ყურს ბევრი სმენია!

„რა მაწუხებს, რა მტანჯავს, რაზედ მომიწყენია?
 „ჩემო ტკბილო მგოსანო, ბევრი მომითმენია!

და შემდეგ მოდის სურათი სურათზე, თუ „არაბთ, ოსმალოთ, სპარსთ, ლეკთა“ როგორ უნაევარდნიათ საქართველოს გულზე, როგორ უმუსრავეთ და უნგრევეთ „ტაძარ-პალატნი“, როგორ უბრძოლია ქართველებს და როგორ სისხლით მოურწყავთ თავისი ქვეყნის „გულ-მკერდი“.

„მაგრამ დაცხრა ომის ხმა, შეიცვალნენ დროები“...

ის ძველი ქართველები ძველ დროს გადაჰყენენ, ახლებმა კი იმედები არ გაამართლეს. პირ-იქით, ისე დაეცნენ და დაპატარავდნენ, რომ ყოველგვარ იმედის კვალსაც კი ჰშლიან.

„ამ ძუძუთი გაზრდილნი, ნაჭერ-ნაჭერ მყიდან“—ო“.

და ამ სანახაობით აღშფოთებული, სინამდვილეში ყოველ იმედისაგან გაძარცვული და ოცნება-შეგინებული, პოეტსაც მიმართავს:—„ნუ ფრინავ მარად ცაში, ნუ უმზერ მარად მთებსა, ცოტა ძირს დაიხედე, ნახავ მაგალითებსა“.

ეს მაგალითები კი ისეთი საშინელია და სასო-წარმკვეთი, რომ მათი მნახველი „ტკბილ ხმათათვის“ ვეღარ მოიცილისო-და თავის თავზე ამბობს:

„ტკბილის ლექსებისათვის ჩემს გულს აღარ სკლიან,—ო“.

პოეტს თითქოს სიტყვის თქმაც ენანება, რადგან გამგონეს ვეღარა ჰხედავს. „მა-

გრამ რა ვითხრათ, რა გაიმბოთ? ჩვენს უღონო სულს, ჩვენს გაყინულსა, გაქვავებულს და უგრძობელ გულს, მწარე მოთხრობა წარსულ დროთა არ აცხოველებს“-ო. პოეტი თანამედროვეებს არ ინდობს, და მწარე სინამდვილეს სეტყვასავეთ უშენს:

„ჩვენ არც კი ვიცით, იმ უბედურთ რაც დაგვდეს ვალი,
 „ჩვენსა გარეშე ვერას ვხედავთ: ბნელი გვაქვს თვალი...
 „ოღონდ მამათგან დაშთომილი მამული ვქამოთ,
 „და ჩვენთ მოყვასთა, ჩვენთ ნათესავთ-ძმათ ცილი ვწამოთ;
 „ოღონდ კი ჩვენთვის მზე ნათობდეს და ცაში ნუ ჰქუხს,
 „რა გვენადვლება, რაც რომ მოხდეს მაშინ სოღანლუხს!..
 „თუ ნათლად გვქონდეს გულის გრძნობა და ნათლად პირნი,
 „ბევრს მოგვითხრობდნენ არაგვისა და მტკვრის ნაპირნი.

პოეტი მამხილებლის როლში გამოდის და სცდილობს ყველას აგრძობინოს ის „დიდი მოთხრობა“, რომელიც არაგვისა და მტკვრის კიდეებში აზის „სისხლით ჩართული“. ვახტანგ ორბელიანი თითქოს შურსაც იძიებს საქართველოს შეგინებისათვის, და დამნაშავეებს საქართველოს გარეშეც ეძებს. საქართველო ხომ მხოლოდ თავს არ იცავდა. იგი კედელი იყო, ამართული აზიასა და ევროპის შორის. დასავლეთის ქრისტიანობას საქართველომ უდიდესი სამსახური გაუწია და გადაარჩინა მუსულმანთა თავდასხმისაგან. ასე სწამს პოეტს, და მწარე საყვედურით მიმართავს:

„და დასავლეთის ქრისტეს ერნო, თქვენ რას შვრებოდით,
 „როცა ქრისტესთვის თქვენ თვალწინა, თქვენს კარს ვწყდებოდი?

ეს სირცხვილის ლაქა, დასავლეთის შუბლზე აღბეჭდილი, რომელიც პირველ ცოდვასავეთ შთამომავლობაზედაც გადადის:

„და შეილებსაც კი ხშირად გაზისთ შავი ბეჭედი,
 „არ დაიდუმებს ისტორია, ნუ გაქვსთ იმედი.
 „მართლმადიდებელთ წმიდა სისხლი კისერთ გედებათ,
 „მაგრამ მოგკითხვენ, მაგიერი როსმე გეგებათ!..

პოეტი ღმერთსაც არ ინდობს, გმობას უგზავნის, რადგან არ ესმის მისი არსებობის აზრი და მნიშვნელობა. თუ იგი არის, მაშ საქართველო რად გაიმეტა? და თუ დაემხო მისი სამშობლო, მაშ ღმერთი არა ყოფილა.

„გონება ხელობას, გაშმაგებულს აზრი მერევა,
 „სარწმუნოებას გულის კმუნვის ძალა ერევა,

,,მაშინ მოყვასნო, მზა ვარ გკითხოთ, მითხარით ერთი:
 ,,ნუ თუ მართლა გწამთ, რომ არსებდეს და იყოს ღმერთი?
 ,,თუ დაბადება სამყაროსი იყო მის ნება,
 ,,და თუ ეს აზრი არ არს შტერთა და ცრუთ ზმანება,
 ,,თუ მართლა მნათობთ; ცას და ზღვათა, მათათა და ველებს
 ,,თავის შუქითა, სიუხვითა ის აცხოველებს;
 ,,თუ მან დაგვბადა, მან გვეცა გრძნობა, ჭკუა და ენა,
 ,,თუ მან ეს ტყენი, ეს მდელიანი აღმოაცენა;...
 ,,თუ ქვეყანასა წესი მისგან მიენიჭების,
 ,,თუ ნათელი კოს და ნათელი ქეშმარიტების,
 ,,მაშ საქართველო ასე მწარედ რისთვის დაემხო?—ვო.

თითქოს პოეტს შეეშინდებოდა ამ გამობისა, და სცდილობს გაიგოს, სხვასაც უგმია ღმერთი თუ არა. და იმავე ,,პატარა კახს“ მიმართავს, როგორც უდიდეს ავტორიტეტს:

,,შენ არ მოგვევლია გულს ეს გამობა პატარა კახო,
 ,,როს გადაავლე შენს ქალაქსა ავლაბრით თვალი.
 ,,და დაინახე, ოთხის კუთხით ავარდა ალი?

აქ იშლება პოეტის უდიდესი ტრაგედია,—ღმერთთან შებრძოლების საშინელება ადამიანისათვის, რომელსაც ღმერთი ღრმად სწამს. ,,მაგრამ რას ვროტავ უბედური და რასა ვყბედავ, მე შემომქმედის განკიცხვასა როგორა ვებედავო. მაგრამ ორი ღმერთის მოთაყვანე, ღვთისა და საქართველოსი, ველარ ერკვევა, თუ ვის მისცეს უპირატესობა, თუმც საქართველოს უფრო მწვავედ განიცდის. ღმერთი—მაინც განყენებული იდეაა, საქართველო კი კონკრეტული არსია, რომელთანაც სისხლით და ხორციით არის დაკავშირებული.

,,რა ექნა ცოდვილმა, გულსა და სულს ცეცხლი მედება,
 ,,რა საქართველო დანგრეული მომელანდება...

მაგრამ მიუხედავად ამ გლოვისა და მწუხარებისა, მიუხედავად სინამდვილის გარყენისა და გავერანებისა, პოეტში მაინც იმედი აღიმართება, გრძნობით სახე გაუბრწყინდება და გულ-ამტკერებული, თვალებ ანთებული იმეორებს იმ გრძნულ სიტყვებს, რომლებიც იმედმა, მშვიდ ასულის სახით, ჩასძახა:

,,გწამდესო, ღვაწლი მამა—პაპათ არ განქრებიან,
 ,,გწამდეს ეს შთენნი დიდებულნი კვლავ აღსდგებიან;

„კრისტეს ჯვარისთვის წამებული, კვლავ გამრავლდება,
„თქვენი სამშობლო დანგრეული კვლავ აღყვავდება“-ო.

*
**

ძველისა და ახლის დაპირისპირებას, ვახტანგ ორბელიანის პოეზიაში სხვა მნიშვნელობაცა აქვს. იგი ამ პრობლემას ზოგად თვალსაზრისითაც უცქერის, და ორი კულტურის დაპირისპირებასა სცდილობს. მართალია, ეს ლექსიც საქართველოს გამო არის დაწერილი, მაგრამ პერსპექტივა უფრო შორს მიდის, და აქა სჩანს ვახტანგ ორბელიანის ნამდვილი, რომანტიული ბუნება. აქ იგი ორ შენობას უპირისპირებს ერთმანეთს. ერთია ძველი, შვიდასი წლისა, მეორე—ახალი, ტურფად ნაგები. ძველი თვალსა ჰზარაეს და ველარ იზიდაეს, ახალი კი—ჰხიბლავს და იმორჩილებს. ძველი მტკიცეა და ღონით სავსე, ახალი კი—სუსტია და ნაზი. ძველი, საუკუნეების გრიგალს თავზე ივლებს და უკვდავებას უსწორებს თვალს, ახალი კი—წვიმა-სეტყვისაგან ათეულ წლების მანძილზე იშლება. ახლის კედელს, „მისს კირსა და ქვას, ვით სუსტს ასულსა, არც ძალი და არცა ღონე აქვს; ძველი კი,—ის მოხუცი შვიდასი წლისა, მას არ ეშინის არც ღრეთ ღენის, არც ქარიშხლისა“.

„და თუ ოდესმე მის კედელი დანგრევიან,

„შთენ კი მისნი საუკუნოდ მთლად დარჩებიან...“

ამ ლექსით, ვახტანგ ორბელიანმა მეტად კარდინალური საკითხი აღძრა და სწორი კუთხით წარმოგვიდგინა. როგორი უნდა იყვეს ძველისა და ახლის ურთიერთობა როგორი არის ან უნდა იყვეს კულტურის შეცდენის თუ შექმნის ისტორიული პროცესი. და კიტა აბაშიძე სწორედ შენიშნავს, რომ ეს ლექსი „კრიტიკაა მთელის დღეინდელის ცხოვრებისა, დღეინდელის უნიადგობისა, რადგან უნიადგოა და მსწრაფლ-წარმავალი ყოველივე, რაიცა არ არის შეკავშირებული წარსულთან, შეწონილი და შეჯაჭვული ისტორიულ ტრადიციასთან... ეს ღრმა აზრი და ძლიერი გრძნობა, შეზავებული მწარე სევდითა და ფრთა-შესხმულის იმედით „ორი შენობის“ სიმბოლოთი აქვს გამოთქმული ავტორს“...¹⁾

ვახტანგ ორბელიანმა თითქმის შეიგნო და განიცადა თანამედროვე კულტურის აცდენილობა, რომელიც მოსწყდა ძველ გზას, და „მეშინურ“ ცივილიზაციად იქცა, რომელსაც საფუძვლად აღარ უძევს ძველი სული, ანტიურ ნანგრევებზე გადმოვლილი და განმტკიცებული. მისი ინტუიცია

¹⁾ იხ. კიტა აბაშიძე. „ეტიუდები“, ტ. I, გვ. 116.

ღრმად შეეკრა თანამედროვეებს, და დაინახა ის ეფექტებზე დევნა, რაც საფუძვლად უდევს დღევანდელ „ბრწყინვალეობას;“ დაინახა ის ზერელეობა, რომელიც გამძლეობის გარეშე არის დარჩენილი, და რომელსაც მხოლოდ ერთი დღის ეფექტი ასაზრდოვებს. პოეტის გამკრიახმა თვალმა შეამჩნია ის შინაგანი დეგრადაცია, რომელსაც თანამედროვე ადამიანი განიცდის, და იგრძნო ის სისუსტე, რომელიც ახალ მოდემას დაჰპატრონებია. იქ კი, ძველად, უსახელო ოსტატები, გოლიათებივით უზარ-მაზარ ქეებს აბრუნებდნენ და დუელში იწვევდნენ დროს. მათი სული წარსულით იყო გამაგრებული, და მათი ნაშენიც ამავე სიმტკიცის მაჩვენებელია. მაშ არჩევანი არ არსებობს. უკან დაბრუნება არის საჭირო, ძველ სულთან საზიარებლად, რომ „ახლის“ გარეგანი სილამაზე შეიცვალოს „ძველის“ სულიერი ძალ-ღონით. მაშინ „დიდ წარსულს მომავალიც დიდი ექნება“—ო. და აქ, ვახტანგ ორბელიანმა თითქოს ახალი გზების ძებნა დაიწყო. კარგია ძველი, დიადია, მაგრამ „ოცნების მიძინებაც“ არ შეიძლება. პოეტის ოცნება კ. მომავალია, რომელსაც უნდა გზა განემზადოს. ამისთვის იგი დიდაქტიურ ტონს იღებს, სენტენციებს უწერს მკითხველს, ხალხთან მისვლას ჰპადაგებს, სწავლისაკენ მოუწოდებს და სხ... რაც უკვე პუბლიცისტიკაში გადადის, და ჩვენც მათზე აღარ შეეჩერდებით. მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ აქ რომანტიზმი თავდება, და იწყება ე. წ. რეალიზმი. და უნდა ითქვას, რომ საზოგადოდ რომანტიზმი თავისში ატარებდა მხატვრულ შემოქმედების რეალისტურ მიდრეკილების შთანასახს, და ვახტანგ ორბელიანის მობრუნებაც, ჩვეულებრივ მოვლენად უნდა იქნეს მიჩნეული. თავის დროს, აგვ. შლეგელმა შესანიშნავი ფორმულა მისცა რომანტიულ პოეტიკას. იმან, დაახასიათა რა თავის ლექციებში გერმანიის ახალი პოეზია,—განაცხადა:—,ჩვენი პოეზია უნდა იყვეს ეროვნული, ამ სიტყვის იდეალისტური თუ რეალისტური მნიშვნელობითაო“. ამით შლეგელმა გარკვეულად სთქვა ის ქეშმარიტება, რომ კაცობრიობის ისტორიაში, ისევე როგორც მხატვრულ შემოქმედებაში, ორი სტიქიონი სცვლის ერთმანეთს: იდეის გაბატონება მოვლენაზე, და წინააღმდეგ, მოვლენის მიერ იდეის დამორჩილება. პირველ შემთხვევაში, შემოქმედელი, მძლავრი გაქანებით უსაზღვროებისაკენ მიისწრაფვის, რომ სინამდვილეს ასცილდეს, მეორე შემთხვევაში კი ისევე უკან ბრუნდება იმავე სინამდვილის დასახატად და ასამაღლებლად. ასევე დაემართა ვახტანგ ორბელიანს. მაგრამ ქართული ლიტერატურის ისტორიისათვის, ვახტანგ ორბელიანის რეალიზმს არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა. ჩვენი

ლიტერატურული ცხოვრების პრაქტიკამ უფრო ადრე გადადგა ნაბიჯები რეალიზმისაკენ, და ვახტანგ ორბელიანი იმ ახალი გზის გარეშე დარჩა. დარჩა როგორც უკანასკნელი რომანტიკოსი, რომლის სულის დუღილს და წმიდა განგაშს ყურს უგდებდა საქართველო, და იმ „იმედით“ ენთუზოდა, რომელიც ვახტანგ ორბელიანმა დიდის სასოებით შემოანათა ჩვენს დაბნელებულ სინამდვილეში.

*
* *

ვახტანგ ორბელიანის ლექსის ფორმის შესახებ ბევრი რამის თქმა არ მოუვიხდება. იგი სწერდა უკვე განმტკიცებულ ზომით, და არც ცდა მოუხდენია, რომ ახალი რამ შეეტანა ლექსის გარეგნობაში. მისი საყვარელი ზომა არის თოთხმეტ-მარცვლოვანი ბესიკური და თერთმეტ-მარცვლოვანი მუხამბაზი—გურამიშვილისებური. მუსიკალობის მხრივ, ვახტანგ ორბელიანის ლექსი უფრო მსუბუქ და დაწმენდილი, ვიდრე მისი წინამორბედ რომანტიკოსებისა, თუმც მასაც ხშირად აქვს ხმარებული ერთ-მარცვლოვანი რიტმა, რაც ქართველი ერის ბუნებისათვის სრულიად უცხოა. შედარებებიც არა აქვს პოეტს ახალი და ეფექტიანი. და თუ მისი ლექსი სიამოვნებით იკითხება,—ამის მიზეზი ის გრძნობის სიკარბეა და განცდების სიწრფელე, რის შესახებაც ზემოდ უკვე ვილაპარაკეთ.

**საზოგადოებრივი და გონებრივი მდგომარეობა 40—50 წლებში,
და ახალი პერიოდის დასაწყისი ლიტერატურაში.**

ქართული ლიტერატურის და კულტურის ისტორიაში, აღნიშნული პერიოდი მეტად მნიშვნელოვანია. ეს წლები ახალი ხანის დასაწყისია და ქართული შეგნების მობრუნების თარიღი. აქედან იწყება მოსამზადებელი პერიოდი, რომ შემდეგ მძლავრად გადაშლილიყო ის საზოგადოებრივი თუ სალიტერატურო მოძრაობა, რომელიც მესამოცე წლებში დაიწყო „თერგ-დაღეულების“ მეთაურობით.

ჩვენ ზემოდ უკვე ვნახეთ, რომ მე-XIX საუკ. პირველ ნახევარში, ქართველობა რუსეთის ტყვეობაში მოექცა არა მხოლოდ პოლიტიკურად, არამედ კულტურულადაც. ეს არც გასაოცარია. ქართულმა ორგანიზმმა იმოდენა სისხლი გამოიშვა, რომ სრულიად მოიქანცა. ანალოგიური მოვლენები ისტორიამ ბევრი იცის. მაგ. როგორი გამოვიდა გერმანია ოცდაათ წლოვან ომიდან? სრულიად მოწყვეტილი, მოღუნებული, ეროვნული შეგნება შეუსუსტდა, მთლიანი სამშობლოს აზრი დაიკარგა, პროვინციები დაშორდნენ ერთმანეთს, და ამავე დროს გაბრწყინდა საფრანგეთის კულტურა, რომლის უღელქვეშაც გარმანიამ თავისი ნებიოზი შეჰყო თავი. ის ტყვეობა ჩვენს ტყვეობაზე თუ მეტი არა, ნაკლები არ იყო. სატირიკასი ლოგაუ გერმანიას ადარებდა ლაქიას, რომელიც გამოაწყობილი იყო თავის ფრანგი ბატონის ლივრებაში. საფრანგეთი იყო გერმანიის მაღალი წრისთვის ერთგვარი იერუსალიმი; იქიდან მოდიოდა ლაპარაკის მანერაც, სტილიც, და ყველაფერი, რაზედაც ლეიბნიციც კი მწარედ ჰგოდებდა. ზოლო ფრანგები ისე იყვნენ გათამამებულნი, რომ სწერდნენ კიდევ: „გერმანელი თუ რუსი მოაზროვნე, უკვე გადამეტებულად უკნაური მოვლენა იქნებოდაო. (C'est une chose singulière qu'un bel esprit allemand ou moscovite). ჩვენშიაც ანალოგიური სურათი იყო, და როგორც გერმანიაში მალე დაიწყო ეროვნული მობრუნება, ისევე ჩვენშიც პირველი გაბრუნების პერიოდი მალე დამთავრდა. ერის საუკეთესო წარმომადგენლებმა რომანტიულ უკან კქერას თავი დაანებეს, და შუაფენებშიც რუსული კულტურით შეზარხოშებამ განელება იწყო. წინ გახედვის აუცილებლობა უკვე ყველამ იგრძნო და კულტურის ფრონტზე რაღაც მოძრაობა შეიქმნა. ამას ხელი შეუწყო რუსეთის ველური პოლიტიკის შერბილებამ საზოგადოად კავკასიონში და განსაკუთრებით საქართვე-

ლოში, რაც გამოწვეული იყო შამილის აჯანყებით და ამის გამო კავკასიონში რუსეთის მდგომარეობის შერყევით.

მემამიტი ქართული აზროვნება ამ ეპოქას მეფის მოადგილის ვორონცოვის სახელს უწოდებდა და მასთან აკავშირებდა ქართული კულტურის აღორძინების საკითხს. თვით ისეთი ღრმა მოაზროვნეც კი, როგორც არჩილ ჯორჯაძე იყო, ვერ ასცდა ამ გულ-უბრყვილო ტრაფარეტის გამეორებას. იგი სწერს:—,ვორონცოვის ხანა განსაკუთრებული ხანა იყო ჩვენში. არც წინად, არც შემდეგში, მის მსგავს მოვლენას არა ვხედავთ. ვორონცოვის პოლიტიკა იყო სწორედ ის პოლიტიკა, რომელსაც საუკუნოების განმავლობაში ამაოდ ეძებდა რუსეთის მმართველობის წრეში ქართველთა პოლიტიკური აზროვნება. ერთგულება და მკიდრო კავშირი რუსეთთან, ხოლო ნაცვლად ამისა ქართველების ეროვნულ-კულტურული აღორძინების უზრუნველ-ყოფა რუსეთის მფარველობის ქვეშ. ვორონცოვის ხანამდე მხოლოდ პირველ ნაწილს ამ პოლიტიკურ ფორმულისას მიეცა რეალური ხასიათი, ხოლო მეორე ნაწილი კი ოცნება იყო და განუხორციელებელი წადილი. ვორონცოვმა პირველმა გაბედულად გამოაცოცხლა ეს ღღემდე განუხორციელებელი იმედი. ქართველთა ეროვნული კულტურა რუსეთის მფარველობის ქვეშ,—ეს ოცნება რეალობად იქცა და ფერმიხდილი წადილი ბრჭყვიალა ფერადებით შეიმოსა („-ო.¹) თუმც იქვე შენიშნავს:—,ეიქვს გარეშეა, თ. ვორონცოვი ვერ შეჰქმნიდა ჩვენში ვერც თეატრს, ვერც პერიოდულ პრესას, თვით საზოგადოებაში რომ არ ყოფილიყო ამისთვის საჭირო ელემენტები („-ო.²) და სხ... ჩვენა გვეგონია რომ აქ არის მართალი არჩილ ჯორჯაძე, და იქ კი არა, სადაც ვორონცოვს ჩვენი კულტურის, ;გამცოცხლებელის“ სახელს აძლევს. ვორონცოვი ისევე იყო დანტერესებული ჩვენი ცხოვრების აღორძინებით, როგორც მისი წინამორბედი თუ მომდევნონი. ვორონცოვი აქ დამოუკიდებელ პოლიტიკას ხომ ვერ აწარმოებდა. ყოველი მისი ნაბიჯი უმაღლეს განხილვის შემდეგ დადასტურდებოდა, იქ კი, ცენტრში, გარკვეული პროგრამა ჰქონდათ შემუშავებული, თუ როგორ მოეყვანათ ქართველი ერი მორჩილებაში და გაერუსებინათ. სუბიექტიურად, ვორონცოვის კეთილმყოფელობაზე საუბარი ბავშვური მემამიტობა იქნებოდა. ის კი ფაქტია, რომ ვორონცოვის მმართველობის დროს, საქართველოს მდგომარეობა საგრძნობლად შეიცვალა, მაგრამ ამ ფაქტს ახსნა სულ სხვა სივრცეში

¹) იხ. არჩ. ჯორჯაძე, წ. V, გვ. 9.

²) იქვე, გვ. 8.

ექებნება. ეს იყო რუსეთის დიპლომატიური მანევრი. შამილის მარჯვე ომებმა, რუსეთი დიდ საგონებელში ჩააგდო. ეს ომი კავკასიელ მთიელე-ბთან, რომელიც 60 წელს გაგრძელდა, იმდენად დიდი მოვლენა იყო, რომ შემდეგ, რუსეთის ისტორიკოსები სინანულითაც კი იხსენიებენ ამ ამბავს. „რუსეთმა იქნებ ვერ გაითვალისწინა, რომ იგი (ე. ი. კავკასიონის დაპყრობა) ასე ძნელი იქნებოდა და 60 წლის განუწყვეტელ ბრძოლად დაუჯდებოდა“—ო, სწერს ცნობილი რუსეთის ნაციონალისტი მოაზროვნე ნ. დანილევსკი.¹⁾ დიახ, ამ ომმა რუსეთი დიდად შეაფიქრინა, და რომ საქართველოც აჯანყებულებს არ მიმხრობოდა, რაც რუსეთის ბატონობას კავკასიონში მეტად პრობლემად იურად ჰხდოდა, ამისთვის შესცვალეს პოლიტიკა, და იწყეს ქართველი ხალხის გულის მონადირება.

ვორონცოვი მხოლოდ ამ პოლიტიკის განმახორციელებელი იყო, და ვინც უნდა ყოფილიყო იმის აღვილზე, ყველა ასე მოიქცეოდა, რადგან აქ უბრალო ბრძანების შესრულება უნდა დავინახოთ და მეტი არაფერი.

და უნდა ითქვას, რომ ქართველი საზოგადოება ერთნაირი აღფრთოვანებით არ შეხვედრია ვორონცოვის კულტურტრევერობას. მართალია, ქართული საზოგადოების ერთი ნაწილი აღტაცებით ხვდებოდა ვორონცოვის „ახალ რეჟიმს“, მაგრამ იქვე იყო მეორე ნაწილი, რომელიც სპეკტიკურად უცქეროდა მეფის მოადგილის თაოსნობას. აზროვნების დაპირისპირება ჯერ არ არის, მაგრამ აზროვნება კი წელს იმართავს, და თუ ერთნი დოგმატიურად ენდობიან ახალ პოლიტიკას, მეორენი ექვის თვალთ უცქერიან და უარყოფენ კიდევ. შენახულია ფრიად საინტერესო დოკუმენტი, რომელიც ეკუთვნის „მომავალ ქართველ მწერალ ქალს“ მელანია ბადრიძეს, და რომელიც საუკეთესოდ ახასიათებს იმ დროინდელ საზოგადოებრივ აზრის ერთ მიმართულებას და სახელდება: ვორონცოვის პოლიტიკის მორწმუნეთ. ეს ქალის ერთგვარი აღსარებაა, და არჩილ ჯორჯაძის მახვილი შენიშვნით, „ქალი ფაქტიურ სინამდვილის მოტრფი-ალეა, ძალისა და უპირატესობის თაყვანისმცემელია, ძალას და ფაქტს სამართალზე და სინიღისზე მალლა აყენებს“... და საინტერესოა, თუ ვორონცოვის ეპოქა როგორ მიიღო ამ ბუნებით მეტად ჰკვიანმა მწერალმა ქალმა.—, დიდი ხანია არ ვყოფილვარ საქართველოს დედა-ქალაქში, და როცა დავბრუნდი, ვეღარ ვიცანი. ჩემს აქ არ ყოფნაში, ჩვენი აზიური ქალაქის ცვლილება ჩემთვის აუწერლად გასაოცარი იყო... მივხვდი, რომ მოვესწარ საქართველოს განათლების საუკუნეს, რომ მაშასადამე ამაოდ

1) იხ. Н. Я. Даниловский. Россия и Европа, გვ. 36.

არ მიმეცადინია, რაც შემეძლო ჩემს ცოდნას რომ შევსწირე ძალა, რომ ეხლა არავინ გამკიცხავს, რომ ეხლა თვით ჩვენი ქალ-ვაჟები გამოდიან თეატრის სცენაზე და თამაშობენ პიესებს და როგორს?—ქართულს!... არა მჯეროდა რომ ტფილისში ვიყავი, ან უკეთ რომ ესთქვა, რომ ტფილისში, ჩემს თანამემამულეთა შორის ასეთი განათლება იყო. როდესაც ამაში დავრწმუნდი, კვლავ გავცოცხლდი რაღაც დიდებით, თითქოს ახალი წვიმა დამეპყურა, თითქოს გადამერეცხა ჩემს ძვლებიდან მთელი ძველი აზიური ქანგი... მაღლობა ღმერთს და ქება მთავრობას მისგან მოღებულს ჩემს ძვირფას სამშობლოსადმი“—ო¹). ეს სიტყვები კარგად ახასიათებს იმ დროინდელ საზოგადოებრივ აზრის ერთ მიმართულებას. აქ არის დაბალი საფეხური, ნივთიერი ქვეყანა, — ხელშესახები სამყარო, რომლის გადაღმა ველარასა ჰხედავდნენ „ბედნიერების“ საკუთარ თვალთ ხილვის მაძიებელნი.

მაგრამ ამის პარალელურად, მეორე მიმდინარეობაც არსებობდა, რომელიც კრიტიკულ თვალთ უცქეროდა ყველაფერს, და ამ მიმართულების წარმომადგენელი იყო ალექსანდრე ორბელიანი. იგი ღრმა ანალიზის მწერალია, და მოვლენის ძირში იხედება. მან კარგად იცის რუსეთის პოლიტიკის ცბიერება და კატეგორიული დარწმუნებით სწერს: — „სხვა, წარსული მთავარ-მართებლები ხომ გვატყუილებდნენ, მაგრამ ისინი უფრო დესპუტური მძინვარებით. მაგრამ ის დრო ვარანცოვისა საქართველოში, ჩვენგანით გამოუცდელი, სულ სხვა გვარი მოსატყუებელი დრო იყო ჩვენი ვარანცოვისაგან. ასე ამგვარად რომ, ბევრის კაიკაცობის აღერსითა, მითომ კაიკაცობას გვიჩვენებდა, ნამეტნავად უფრო კიდევ იმათ მომეტებით, ვინც რუსეთის ინტერესზე იქცეოდა. ამასთან ხელ-გაშლილი, ჩინებს და სხვა-და სხვა ჯილდოს იძლეოდა, თან ბევრი შექცევა და განცხრომა ჰქონდა ხოლმე, სადაც ალტაცებულის სიხარულით თ—ი გიორგი ერისთავის კომედიებს წარმოადგენდნენ თვით გიორგი ერისთავის ზედამდევობით და ქართულს ჟურნალსა ცისკარსაც გიორგივე გამოსცემდა და კიდევ რამდენი რამ მოიგონა ვარანცოვმა ჩვენი მოსატყუებელი“.

საინტერესოა, ალექსანდრე ორბელიანი ასე სკეპტიკურად და უნდოთ რად უცქეროდა ამ პოლიტიკას? იგი განაგრძობს: — „ერთობ ქართველებსა ასე ეგონათ, საქართველოში სულ ეს ამბავი ასე დარჩებოდა,

1) იხ. ვახ. კოტეტიშვილი „გამორჩენილი და დავიწყებული“. ვახ. „ტრიბუნა“, 1921 წ. № 115. ეს ციტატა რუსული თარგმანიდან არის გადმოთარგმნილი, რადგან დედანი დაკარგულია.

იმისთანა ჯილდოები, იმისთანა განცხრომა შექცევანი, იმისთანა თიატრ-ლიტერატურობა, იმისთანა თავისუფლებანი და ამიტომ ვარანცოვის სახელს ადიდებდნენ: ეს რა ღვთიური კაცი მოგვევიდაო. მაგრამ მე კი ზედმიწევნით ვიცოდი, ესეები სულ მოჩვენება იყო ვარანცოვისაგან, რომ საქართველოს ხალხი გართულები იყვნენ დროებითად ამაებში, და მთავრობაზედ ცუდი ფიქრი აღარავის არა ჰქონდეს, ამისთვის რომ ვარანცოვის დროს შამილი და დაღესტანი გაძლიერებული იყვნენ; ქართველების ეშინოდა, მაგრამ ვარანცოვმა იმ თავისი ცბიერულის გონებითა ესეები სულ ჩაშალა, და ბოლო დროს ისევ იმ მოანებაში დარჩნენ ქართველები, როგორც ადრე იყვენ, რუსებისა⁽¹⁾.

ამ სტრიქონებიდან მომწიფებული პოლიტიკური აზროვნება ისმის, რაც მხოლოდ ალექსანდრე ორბელიანისად კი არ უნდა ჩაითვალოს, არამედ საზოგადოების ერთ ნაწილის აზროვნებად. ამ ნაწილმა სწორედ აართვა ალღო, და ვორონცოვის „მეგობრულ“ დახმარებაში, მოტყუება და ცბიერება დაინახა. ეს მიმართულება სწორ გზაზე იდგა, თვით რუსეთის ოფიციალური ისტორიკოსები, შემდეგში აღარა მალავდნენ ვორონცოვის პოლიტიკის ფარულ აზრს და სწერდნენ: — „კავკასიის მრავალ ტომთა შედუღება რუსის ხალხთან იყო ვარანცოვის მთავარი მიზანი, რომლისკენაც ვარანცოვი დაუღალავად მიისწრაფოდა“⁽²⁾.

ისე რომ „ვორონცოვის ხანა“ უნდა ჩაითვალოს იმ სისტემატიურ რეაქციის ეპიზოდად, რომელსაც რუსეთი აწარმოებდა საქართველოს მიმართ. ვორონცოვს მხოლოდ ის „დამსახურება“ მიუძღვის, რომ მან გამოიჩინა დიპლომატიური უნარი და მოქნილობა, რის საშუალებითაც თავის პოლიტიკის ბაღეში მოაქცია ქართველი ინტელიგენციის დიდი ნაწილი. ვორონცოვმა დიდი სამსახური გაუწია რუსეთს, მაგრამ რა მფარველობა გაუწია საქართველოს, — არა სჩანს. მართალია, მან ენერგიულად მოჰკიდა ხელი ჩვენს ქვეყანას, კულტურას სათავეში ჩაუდგა, მაგრამ იგი რუსეთის საქმეს აკეთებდა. და თუ ზოგჯერ ქართულ საქმესაც გადმოხედევდა, ეს იყო თვალის ახვევა და შირმა, რომლის იქითაც ამტკიცებდა რუსული სულის დანერგვას კავკასიონში. და რომ ვორონცოვს, საქართველოს სასარგებლოდ არაფერი გაუკეთებია, ეს სჩანს იმ „რეფორმებიდან“ თუ ახალ ორგანიზაციიდან, რაც მის სახელთან არის დაკავშირებული. უპირველეს ყოვლისა ვორონცოვმა უარჰყო ე. წ. „ამიერ-კავკასი-

1) იხ. წ. კ. ს. შუბ. № 1662.

2) იხ. Юбиа. сбop. К стол. присоед. Грузии к Росс. გვ. 32.

ის“ ის დანაწილება, რომლის ავტორიც იყო სენატორი განი. ამ პროექტით, ამიერ-კავკასია იყოფოდა ორ გუბერნიად: „საქართველო-იმერეთისა“ და კასპიისა. ამ დანაწილებას საფუძვლად ედო მხარეთა ეტნოგრაფიული და გეოგრაფიული თავისებურება. რასაკვირველია, ეს პროექტიც ცენტრალურ რუსეთის ტრაფარეტზე იქნებოდა აგებული, მაგრამ მაინც ამ გუბერნიის სახით საქართველოს ადმინისტრაციული მთლიანობა რჩებოდა. ვორონცოვმა კი ეს პროექტი უარჰყო, და დანაწილა შემდეგ გუბერნიებად: ტფილისისა, ქუთაისისა, შემახიისა, დარუბანდისა და ერევნისა. ამ დანაწილებით კი დაირღვა საქართველოს ის მთლიანობაც, რომელსაც განის პროექტი ჰგულისხმობდა. შემდეგ: ვორონცოვმა დიდი ყურადღება მიაქცია განათლების საქმეს. შეჰქმნა ერთი მთლიანი სამოსწავლო ოლქი, რომელსაც დაუქვემდებარა მთელი კავკასიონის სასწავლებლები; დააარსა კომერციული გიმნაზია ტფილისში, „კავკასიელთათვის“ შემოიღო სტიპენდიები უმაღლეს სასწავლებელში გასაგზავნად და სხ... მაგრამ ეს ხომ რუსული სასწავლებლები იყო. იგი ჰქმნიდა იმ ცენტრებს, სადაც აჩქარებით და სისტემით მოხდებოდა ეროვნული დეგრადაცია. მას უნდოდა კავკასიის სასწავლებელთა მოქცევა იმპერიის ორბიტაში, რასაც მოითხოვდა მეფის ბრძანება, მიმართული სენატისადმი: — „სასწავლებელთა შექმნა კავკასიაში, დაუახლოვდეს იმ წყობილებას, რომელიც შიგნითა გუბერნიებში (რუსეთში) არის შემოღებული, და ამ-გვარად, კავკასიაში და ამიერ-კავკასიაში დამყარდეს სახალხო განათლების იგივე სისტემა, რომელიც არსებობს სახელმწიფოს სხვა ნაწილებში“. ვორონცოვმა შეასრულა მეფის ბრძანება. მისი დამსახურება ქართული კულტურის წინაშე, აქაც მოჩვენებაა, მეტი არაფერი. შემდეგ. ვორონცოვმა მოსპო ქართული ფულის ტრიალი, და სხ... ერთი სიტყვით, ენერგიულად სპობდა ქართული სახელმწიფოებრივობის უკანასკნელ ნაშთებს და საქართველოს სთქვეფავდა რუსეთის მასაში.

ვორონცოვმა ქართულ ჩვეულებების წინააღმდეგაც გაილაშქრა. იგი შეექრა ჩვენს ტრადიციულ ყოფას, და ქართველ თავად-აზნაურობას აიძულებდა შეეთვისებინა ევროპიული ეტიკეტი. იგი ხშირად მართავდა ბალებს, წვეულებებს, ეპატიებოდა თავად-აზნაურობას, თითონაც მიდიოდა მათთან, ერთი სიტყვით, გააჩაღა „ბრწყინვალე“ ცხოვრება. მოხერხებული ქცევით, მან თავად-აზნაურობა აიყოლია, ამ ხელ-გაშლილ ცხოვრებას ფული უნდოდა, რაც თავად-აზნაურობას არ გააჩნდა. მას უნდა სესხი აედო, რისთვისაც მანე თავიდანვე დაგებული იყო „პრიკა-

ზის“ სახით, სადაც იგირავებდენ მამულებს და ბოლოს ეყიდებოდათ კიდევ. მყიდველები კი უცხოელები იყვნენ, რამაც საქართველოს გამოაცალა ეკონომიური კეთილ-დღეობის საფუძველი და შეამცირა მისი ტერიტორია. და ყველა ამის შემდეგ, განა დამსახურებაა ქართული თეატრისთვის რაღაც უმნიშვნელო სუბსიდიების მიცემა, რომელიც მალე მოუსპეს, ან ის „ცისკრის“ 100 ეკვემპლიარის გამოწერა ვორონცოვის მიერ, სახსენებელია როგორც დახმარება? მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება, რომ ქართველი ინტელიგენციის და თავად-აზნაურობის დიდმა ნაწილმა ვორონცოვის პოლიტიკა ვერ გაიგო, და ბრმად ეთაყვანებოდნენ მის სახელს. ხოლო მეორე ნაწილმა, კრიტიკული აპარატი აამუშავა და განქვრიტა ის ცბიერება და ბოროტება, რომელსაც ვორონცოვი ამრავლებდა. ქართველი საზოგადოების ამ ნაწილში, ეროვნული თავ-დაცვის შეგნება მომტკიცებულია, და შიშით უცქერის იმ „კულტურას“, რომლითაც საქართველოს აბედნიერებდნენ პოლიციური რუსეთის წარმომადგენლები.

—,ჩვენს ეხლანდელ სასწავლებლებზედაც ვერას ვიტყვით კარგსა ჩვენი ქართველებისთვისა“—ო, სწერს ჩვენი კულტურის ფხიზელი დარაჯი, ალექსანდრე ორბელიანი,—,ამისთვის რომ ჯერ სრული განათლების სწავლა იმათში არ არის, და მას უკან, რასაც ასწავლიან, სულ ერთიან ქართველებსა რუსებად ამზადებენ. ისე, რომ იქიდან გამოსული ქართველი ყმაწვილები, თავიანთსა შეყრილობაში - სულ რუსულად ლაპარაკობენ და ქართულს ლაპარაკს კი ხანდისხან გაურევენ ხოლმე, ისიც დიად იშვიათად... თუ განგებულებამ ეს ჩვენი დანთქმის მდგომარეობა არ შესცვალა, აქ ქათველი თესლი აღარ დარჩება და ბოლო დროს სულ რუსებად გადაიცვლებიან ჩვენი მომავლი“—ო¹⁾... ასე აფასებდა ვორონცოვის მიერ გავრცელებულ სასწავლებლებს ქართველი ინტელიგენციის მეორე ნაწილი. ხოლო რუსოფილურად განწყობილ ქართველობას დასცინოდა და არ ინდობდა ისეთ გამოჩენილ კაცსაც კი, როგორც პლატონ იოსელიანი იყო. ეს უკანასკნელი ცნობილია რუსოფილობით, და რადგან ბრძენად და დიდ მსწავლულად იყო მიჩნეული, გავლენაც დიდი ჰქონდა, რითაც სარგებლობდა და მთავრობის ერთგულებასა და გავეროპიელებას ჰქადაგებდა. მაგრამ პლატონ იოსელიანის „სიდიდე“ შაინც ვერ აჩუმებდა ქართველ პატრიოტებს და ირონიულად უხდებოდნენ მის „ახალ სწავლას“.

¹⁾ იხ. ქ. შ. წ. კ. გ. ს. მუხ. № 1641.

აღექსანდრე ორბელიანი სწერს: —, სახლებზე დიდი გავლენა აქვს პლატონს იმიტომ, რომ რაღაც საყვარლად მიიჩნიათ ის, რაღაც დიდ მსწავლულად და დიდ ორატორად. რა ქნან იმ საწყალოთა უსწავლე-ლებმა... აი იმისი სწავლა იმათზე: —, დიდი კაცები ხართ, დიდი გვარის-შვილები, მთავრობისა ვეჩერებში და ბალებში უნდა დახვიდოდეთ, მთავრობასთან ახლოს იყვნეთ, რომ მთავრობა თქვენზე კარგის თვალის იყ-ვეს, აი ბედნიერი საქმე ჩვენთვის. [ამისათვის დიდი გახსნილი სახლები უნდა გქონდესთ, საუცხოვოდ გაწყობილის მებილებით, პარადნის კარებ-ზედ კამერდინერი უნდა იდგეს, კარგი ღირებული ეკიპაჟები გქონდესთ, ას-ორმოცის თუმნის წყვილი ცხენებიცა გყავდესთ ეკიპაჟებისთვის, თქვენს ლამაზს მორთულს სახლში შედიოდნენ-გადიოდნენ: ღენერლები, პოლ-კოვნიკი და ყველა ღირსეული კაცი თქვენს პატივსაცემლად; თქვენც რასაკვირველია მორთულები დაუხვდებით ღირებულის ტანისამოსებით, ჩინებულის სერვიზითა, გემრიელს ყავას, მთავრებულ მოტკბოს კამეჩის ნა-ღებითა, თქვენც ხომ რასაკვირელია იგემებდეთ კარგი კრენდლებით, თქვენც ეტყოდეთ ორიოდე სიტყვას“ — და სხ...¹⁾.

როგორც ვხედავთ, ქართველ საზოგადოებაში უკვე იდეური გაყრა არსებობს. ლოიალიზმი, რომელიც საყოველთაო გრძნობად ცხადდებოდა, არა ყოფილა საყოველთაო. არ დახშობილა თავისუფალი ეროვნული არ-სებობის სურვილი და „სიჩუმე, მორჩილება, გაღმერთება და თავყანის-ცემა ძლიერი პოლიტიკური ძალისა“ არა ყოფილა ის ფსიქოლოგიური ატმოსფერო, რომლითაც „სკოცხლობდა მაშინდელი ქართველი საზო-გადოება“, როგორც ეს არჩილ ჯორჯაძეს ეჩვენებოდა. პირ-იქით, ჩვენა გვეგონია, რომ ახალი იდეები საკმაო სიძლიერით იყვნენ ჩვენში შემო-ქრილნი, თუნდა იმავე რუსეთის საშუალებით, რაც გულისხმობდა არსე-ბულ ხელისუფლების წინააღმდეგ აღმართვას თუ პრაქტიკულად არა, იდეურად მაინც. აღ. ორბელიანი რომ უარჰყოფს ვარონცოვის სასწავ-ლებლებს, როგორც გამარუსებულ დაწესებულებებს, ამ უკანასკნელებში მაინც ხედავს რაღაც ღირსებას, და სწერს: „უნდა ითქვას, რომ ყოველი იქიდან გამოსული ქართველი ყმაწვილები, თუმც ზოგიერთმა კარგი სწავ-ლაც ვერ გამოიტანოს, მაინც სულ ახალი იდეებისანი არიანო“. ჩვენის აზრით, ამ ახალი იდეების ქვეშ უნდა რევოლიუციის იდეები ვიგულის-ხმოთ, რესპუბლიკაზე ოცნებობა, რითაც სკოცხლობდა იმ დროინდელი რუსეთის მოწინავე ნაწილი. მით უმეტეს, რომ სარესპუბლიკო მოძრაო-

¹⁾ იხ. იქვე.

ბას საქართველოში ტრადიციაა ჰქონდა. მეფე გიორგი XII სიკვდილის შემდეგ, მოწყობილი იყო შეთქმულება, რომლის მიზანიც იყო დამოუკიდებლობის დაცვა და დადგინება საქართველოში რესპუბლიკისა. ამ საქმეს მეთაურობდა დაცულ ბარათაშვილი. ეს მოძრაობა არც ისე უმნიშვნელო იყო. და თუ გავითვალისწინებთ ახალი იდეების ცხოველმყოფელობას, შეგვიძლიან დაეასკვნათ, რომ რესპუბლიკისად განწყობილთა რიცხვი მატულობდა და ის ახალთაობა, რომლის „ახალ იდეების“ შესახებაც ლაპარაკობს ალექსანდრე ორბელიანი, და რომელსაც თანაგრძობით ეკიდება, წარმოადგენს ამ მიმართულებით გამსჭვალულ კადრს. რასაკვირველია, ეს იდეები იდეებად დაჩნენ, მაგრამ ჩვენთვის საინტერესოა ის ფსიქოლოგიური გარდატეხა და ის შინაგანი დუდილი, რომელიც საზოგადოების წინ-მსვლელობის საწინდარია. და რომ ჩვენი საზოგადოება შინაგანად ამოძრავებული იყო, რომ მას საკულტურო მუშაობის სურვილი აღძრული ჰქონდა, ესა სჩანს თუნდ პერიოდულ პრესის ან თეატრის დაარსებიდან, რასაც ვორონცოვამდე ჰქონდა ნიადაგი მომზადებული და თაონობაც ქართველი საზოგადოების მოწინავე ელემენტებს ეკუთვნოდა.

*
* *

მე-40-50 წლების ხალხი, წინა თაობაზე უფრო მომზადებული შეხვდა ეპოქის მოთხოვნილებებს. ადრეულ საზოგადოებას, სამოქმედოდ ხელს უშლიდა ის სოციალ-პოლიტიკური დანგრევა, რომელიც საქართველომ განიცადა რუსეთის შემოსვლის შემდეგ. მათი ფიქრი აღშფოთებულ სინიდიის დაკმაყოფილებას მოუხდა. აჯანყებებზე ოცნება და მისთვის საზღადისი ხელს უშლიდა მშვიდობიან საკულტურო მუშაობას. მაგრამ როდესაც 1832 წლის შეთქმულებაც უსახელოდ დაინგრა, ქართველ საზოგადოებაში ერთგვარი მობრუნება მოხდა. შეთქმულებაზე ფიქრი დავიწყებას მიეცა, და მის სანაცვლოდ განათლებაზე და კულტურულ ამალებაზე დაიწყეს ფიქრი.

რომ კარგად წარმოვიდგინოთ ამ ეპოქის კულტურული ხასიათი, მივმართოთ ჟურნალს. იგი გავგაცნობს იმ საკითხებს, რომელნიც საზოგადოებრივ ინტერესს იწვევდენ; აღნიშნავს იმ სალიტერატურო მიმართულებებს, რომელთ გარეშემოც იკრიბებოდა ხალხის გულის-ყური. ეს ჟურნალი „ცისკარი“ 20 წლის ინტერვალის შემდეგ, ¹⁾ გიორგი ერის-

¹⁾ მართალია, 1845 წელსაც დაარსდა „კავკასიის მხარეთა უწყებანი“, მაგრამ ამას ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრებისთვის მნიშვნელობა არა ჰქონდა. ისე რომ „ცისკარი“ „ტფილისის უწყებანი“-ს უფრო უკავშირდება.

თავმა კვლავ აახმაურა ქართული პერიოდული პრესა და 1852 წლიდან დაუდო დასაბამი იმ საჟურნალო ცხოვრებას, რომელიც მესამოცე წლებიდან არა-ჩვეულებრივად გაიზარდა და იქცა ქართული საზოგადოებრივი განვითარების მთავარ ფაქტურად. „მიძინებული ერი თითქოს გამოფხიზლდა და ღებორგანიზაციაში მოყვანილი საზოგადოებრივი სხეული გამართლებების და განკურნების იმედმა „შეიპყრო“. (არ. ჯორჯაძე). ჟურნალის პროგრამა ასეთი იყო: 1) ლექსთ თხზულება, 2) პროზა და 3) „სწავლა და ხელოვნება (ანუ სალიტერატურო კრიტიკა და მეცნიერება). მაქალაქია, ამ უკანასკნელ რუბრიკას ხშირად ავსებდა „ხორცის დამარილების“, „ლორის ვაკეთების“ და „ძმრით ვაკეთებული ბატის“ რეცეპტები, მაგრამ ეს სრულიადაც ხელს არ უნდა გვიშლიდეს, რომ აზროვნება დაინახოთ იქ, სადაც ზოგნი მხოლოდ გასტრონომიასა ჰხედავენ. ვინ ვაბედავს და იტყვის, რომ გიორგი ერისთავს არა ჰქონდა უფრო მაღალი წარმოდგენა პრესის შესახებ, ვიდრე ამას ჩვენ „ცისკარში“ ვხედავთ, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ გიორგი ერისთავი კულტურ-ტრეგერის როლში არის გამოსული, და მას მიზნად დასახული აქვს ქართველი საზოგადოების დანტერესება, მისი ამაღლება. ხოლო ეს საზოგადოება ერთფეროვანი მასსა ხომ არ იყო, რომ ერთნაირი წონისა და სიმაღლის მასალა შეერჩია. ნიკ. ბარათაშვილის, ალექსანდრე ჭავჭავაძის, გრიგ. ორბელიანის და სხვათა ნაწარმოებს რომ ბეჭდავდა, ამით ის აკმაყოფილებდა ჩვენი ინტელიგენციის მაღალ ფენებს, მაგრამ იყო სხვა ფენიც, მოწყვეტილი ყოველგვარ სულიერ ინტერესებს, რომელსაც ხელმძღვანელობა სჭირდებოდა. ეს ნაწილი რითიმე უნდა დაეინტერესებინა ჟურნალს, რომ თანდათანობით ჩაეთრია თავის წრეში და პრესის მოთხოვნილება ჩაენერგა.

მართალია, ჟურნალი ტექნიკური მხრივ სუსტია, იდეურადაც დიდ სიმაღლეზე არა სდგას, მაგრამ მაინც დიდი კულტურული საქმის დასაწყისია; ქართულ საზოგადოებრივ აზრის განვითარების მნიშვნელოვანი ეტაპია. ისიც მართალია, რომ პირველ ორ წელიწადს ჟურნალმა მკითხველი საზოგადოება ვერ შექმნა, რის გამოც ორი წელიწადი ძლივს იარსება¹⁾, მაგრამ სამი წლის შემდეგ ისევ ახლდება ივანე კერესელიძის რედაქტორობით და იხურება მას შემდეგ, რაც ქართული პრესა მოლონიერდა და მისი სადავე ხელთ ჩაიგდო ილია ჭავჭავაძემ, რომელმაც კიდევ ახალ ხანას დაუდო სათავე.

¹⁾ ევრონცოვის „დახმარება“ რომ მოჩვენებითი იყო, ამითაც მტკიცდება.

აღსანიშნავია ერთი გარემოება: „ციცკარი“ დასაწყისშივე გრძნობს კრიტიკის სიმკაცრეს, და ერთგვარი ბოდიშისა და პოლემიკის ტონი შეაქვს თავის წერილებში. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ჟურნალი ვერ უთანასწორდებოდა ჩვენი ინტელიგენციის მაღალ ფენებს, რომელსაც გაცილებით მეტი მოთხოვნილება ჰქონდა. ისე რომ ეს ჟურნალი არ შეიძლება ჩაითვალოს ქართული აზროვნების და გემოვნების ხელმძღვანელად. მიტომ არის, რომ ჟურნალი კრიტიკას ჰკრძალავს. მან იცის თავისი ნაკლი. ისიც იცის, რომ საზოგადოებას უნდა ემსახუროს, მაგრამ მანამდე ჯერ ჟურნალმა ფართო საზოგადოებაში უნდა ფესვი გაიდგას, და თავის პროგრამასაც ამ მიზანში ამოღებულ მკითხველთა კადრს უთანასწორებს. — „ვის არა სურს გამოხატოს თავისი აზრი და გრძნობა სასიამოვნოდ, ცხადად და ენა მქვევრობით?“ — სწერს ჟურნალი, — „ვინ არა გრძნობს და არ იცის, რომ ყოველსა ამას მოგვეცემს ჩუჰენ, „ციცკარი“, ქართული სალიტერატურო ჟურნალი? რასაკვირველია, სრულებით ესენი ამ პირველ შემთხვევაში არ შეგვიძლიან მას მოვთხოვოთ, შემდეგ ესრეთის დავიწყებისა ჩუჰენის ენისა ჩუჰენგან. მამულისა სიყვარული, ესე ბუნებითი ნიჭი ყოველ კაცთ-შორის და ზემო-ხსენებული წინადადებანი, ვალდებულ გვეყოფენ ჩუჰენ ყოველთა მივიღოთ გულად მონაწილეობა ამ სასარგებლო შრომაში და ვეცადოთ განგრძობისათვის ამ ჟურნალისა, და არ ვუგდოთ ყური, რომელიმე კრიტიკოსთა, ამოად კალმით აღჭურვილთა, „გასახილველად ჩუჰენის ახალ დადგენილ ჟურნალისა, რომელიც, ვიტყვი, არ უნდა იყვეს ჯერედ საგნად კრიტიკისა, და უმეტესად კრიტიკისა, არა მართლისა“ 1).

ამ ამონაწერის გაგება შეიძლება სხვა და სხვა ნაირად იყვეს, ჩვენ კი გვგონია, რომ აქ არის მოცემული დიდი შეგნების კილო, რომელიც გარეშე კრიტიკას არც კი საჭიროებს, რადგან თვით იცის თავისი ფასი და მნიშვნელობა. თუმც გარეშე კრიტიკასაც არ უარჰყოფს, ოღონდ ის იყვეს არა „ამაო“ და მართალი.

აი, ჟურნალის მეორე და მესამე ნომრებში, უკვე კრიტიკული აზროვნება არის გაშლილი. მართალია, ეს კრიტიკა არ ეხება ლიტერატურულ მიმართულებას, მაგრამ იგი: ეხება ენას, მართალწერას, რაც ყოველი ლიტერატურის საფუძველია. შეიძლება ბევრმა არ გაიზიაროს ეს ჩემი აზრი, რადგან ყველა სწერს ისე, როგორც იცის, და თავისი ცოდნა მიაჩნიათ საკმაო საფუძველად, მაგრამ ჩემთვის ნათელია, რომ „წამხდარი“ ენით შემოქმედება შეუძლებელია.

1) იხ. „ციცკარი“, 1857 წ. № 1.

ეს შეგნებული აქვს „ცისკარს“, და მის მეორე-მესამე ნომრებში კამათია გამართული იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იწერებოდეს ჩვენი დედაქალაქის სახელი: ტფილისი, თფილისი თუ თბილისი. მართალია, ამ კამათს ერთი მხრივ პრიმიტივობის დაღი აკრავს, მაგრამ მეორე მხრივ სერიოზულ კრიტიკასთან გვაქვს საქმე, რომელიც ზეპირად კი არ ლაპარაკობს, არამედ ემყარება ისეთ წყაროებს, როგორიც არიან: სახარება იოანესი, საქმე. მოციქულთა და სხ. ამ კრიტიკოსის სამწერლო სახელი არის ნოტე-ბენე. იგი საკმაოდ საფუძვლიანად ასაბუთებს, რომ უნდა იწერებოდეს ტფილისი. პირველ შეხედვით მკითხველს ეგონება, რომ აქ განყენებული ლინგვისტური კამათია, მაგრამ შესცდება. აქ ენის საკითხი წმინდა ლიტერატურულ საზღვრებში არის მოქცეული, რადგან რედაქციას შეგნებული აქვს, რომ: „ჩუპენ ენას ახლა არაფინა ხმარობს, წამხდარი ენა არის, და ირონიით დასძენს: „გასწორება რად უნდა“-ო. (იხ. „ცისკარი“ № 11) საკითხი სწორედ ამ ენის „გასწორებისათვის“ იყო აღძრული, რაც ლიტერატურულ ამოცანას წარმოადგენს. და ჩემის აზრით, კრიტიკაც აქედან უნდა დაწყებულიყო, მაგრამ როგორც ყოველთვის, აქაც აზრთა სხვაობა აუცილებლად წარმოშობდა გამოცოცხლებას, და ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს ენის საკითხი ხელმეორედ იქცევა მსჯელობის ცენტრად, რომლის გარშემოც სწარმოებს მეტად საინტერესო კამათი, თუნდ დღევანდელი თვალსაზრისით. იმავე ნომერში (№ 12) წმინდა ლიტერატურულ კრიტიკის შესახებაც არის საუბარი. ივ. კერესელიძე, კნ. ჯორჯაძის მიმართ, რომელიც არ იღებდა კრიტიკას, სწერს: „ნუ ერიდებით გარკვევას, რომელიც შემოვიტანეთ ჩუპენს ჟურნალში (კრიტიკას), ყველდრებას, როგორც უწოდებთ თქვენ. კემპარიტი ნიკი თავის გზაზე მივალს... მოგეხსენებათ, რომ გარკვევა (კრიტიკა) არის პატივი ლიტერატურის „ხნულისთვისაო“. აქ სრულიად გარკვეულად ისმის ლიტერატურულ კრიტიკის საკითხი. იგი აუცილებელ საპირობებათ არის გამოცხადებული, რადგან იგი მართლა „საყვედური“ კი არ იყო, როგორც ეს ეგონა კნ. ჯორჯაძეს, ანამედ „გარკვევა“, რაც ასაზრდოებს მწერლობას. ასე ესმის კრიტიკის მნიშვნელობა „ცისკარი“-ს რედაქტორს ივ. კერესელიძეს.

მაგრამ ჩვენთვის საინტერესოა, თუ გარდა ზემოხსენებულ საკითხისა, რას უღებოდა იმ დროინდელი ლიტერატურული აზროვნება?

ჟურნალის იმავე მეთორმეტე ნომერში, ცნობილი მწერალი ლაფრენტი არდანიანი, სრულიად გარკვეულად და კჳუა-მახვილად ჰსვამს კითხვას, რომელიც ჩვენს პრესასაც აღელვებს და აფიქრებს, და დღესაც ეს კითხვა

სწორედ ისე ისმის და იმავ სივრცეში, როგორც „ცისკარში“ იყო. ეს კითხვა ენება ქართულ პროზას და პოეზიას. იგი სწერს: „ქართული პოეზია უფრო განვითარებულია, მინამ პროზა. ლექსებს, სწერენ მსუბუქად, მარტივად, ცხოველად; ყოველი სიტყვა ხტის, თამაშობს. პროზა-ლა ჩუქენი არის მძიმე მიუღრეველი, ძნელი, უძლური, სიცოცხლე მიღებული, ცივი, მაშინ, როდესაც ქართული ენა-მერხევი და საამოა-ო. იგი ამ მოვლენას ღრმად უკვირდება, და პროზის ჩამორჩენილობას სამღვთო წერილის გავლენით ჰხსნის. და მე მგონია, რომ ავტორმა კარგად მიაგნო თუ ყველა მიზეზს არა, ერთ უმთავრესს მაინც, და იმდენად ძარღვიანად ჩასქიდა საკითხს ხელი, რომ ბევრი დააფიქრა, ბევრს წერილობით ათქმევინა აზრი. საკითხი მკრეელი კუთხიდანა სდგას. კვლავ ენის შესახებ არის აღძრული ამბავი. იმარჯვებს საერთო ენის შემოდების იდეა, მაგრამ არც თუ ძველ ენას სთვობენ. ალექსანდრე ორბელიანი, ეს მეტად მიმზიდველი და თითქოს ოდნავ ფანტასტიური პიროვნება, იმ ენის მოსარჩლედ გამოდის, რომლითაც არის დაწერილი ვეფხვის ტყაოსანი, ვისრამიანი, რუსუდანიანი, ყარაშანიანი, სიბრძნე-სიტრუე და სხ... კამათში ერევა აგრეთვე ცნობილი ისტორიკოსი დიმ. ბაქრაძეც და ქართული ლიტერატურული აზროვნება თან-და-თანობით ფეხს იდგამს.

რასაკვირველია, მრავალმხრივ ეს კამათი მოიხუსტებს, მაგრამ ეს ხრმ დღევანდელი თვალსაზრისია. ისტორიულ ამბავთა შესაფასებლად კი, იმავ გარემოში გადასვლაა საჭირო. მაშინ გამოჩნდება, რომ იმ კრიტიკას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, და იმ დროინდელ მწერლობას თავისი შესაფერი აზროვნება თან სდევდა.

*
* *

„ცისკარი“, მიუხედავად იმ გარეგანი თუ შინაგანი უღონობისა, რომელიც დღევანდელ ადამიანს ღიმილსაც კი ჰკვრის, მაინც ჩვენი საზოგადოების უცაბედი გაღვიძების დოკუმენტია. რეტარგიული ძილი გათავდა. იმ კონტრასტმა, რომელიც შეიქნა ქართველთა მოლოდინის და სინამდვილის შეხვედრის ადგილს, მართალია მალე მოახდინა ნების თუ გონების პარალიზაცია, მაგრამ მალევე გათავდა ეს გაბრუება. ქართველი საზოგადოების მოწინავე პირებმა, რომელნიც ვერ შეეწყენენ „ახალ დროს“, დასკვნები გაუკეთეს მომხდარ ამბებს. შედეგად დაიბადა მოთხოვნილება, რომ მომზადებულიყო ხალხი ახალ პირობებისათვის, კვლავ მომტიკებულიყო ზნეობრივი ძალა, განვითარებულიყო კრიტიკული აზროვნება,

და აღდგენილიყო კულტურის ის ფენი, რომელიც რუსეთის რეაქციამ გადაახშო.

რა უყოთ რომ „ცისკარი“ მეტ წილად უმარაგო საქმელს აწვდიდა გონებას, სამაგიეროდ ხომ მის ფურცლებზე დაიბეჭდა ალ. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, ნიკ. ბარათაშვილის და სხვათა საუკეთესო ნაწარმოებები. ეს საკმარისი იყო, რომ ლიტერატურული მოძრაობის ტალღა დაწყებულიყო, და „ცისკარმაც“ ეს დიდი საქმე გააკეთა. იგი თანდათან ძალას იკრებდა და მრავალ დაბრკოლებებს მაინც ერეოდა. თუმცა ხშირად საზოგადოების წინაშე რევერანსებს აკეთებდა და ბოდის იხდიდა, მაგრამ ამას საქმე მოითხოვდა, და რედაქციაც ქედს იღებდა. — რედაქცია სალიტერატურო ჟურნალისა „ცისკარი“, წამკითხველთაგან მოითხოვს მოტყუებასა, უკეთუ ჰპოებენ რასმე ნაკლულეგანებასა პირველს გამოცემულს წიგნში“-ო, ასე იწყებს ივ. კერესელიძე განახლებულ „ცისკარის“ პირველ ნომერს 1857 წელს და დასძენს: — „ეს კი უნდა განუცხადო საუყარელთა წარმკითხველთა, რომ რედაქცია დიდს ღონისძიებას მოიხმარებს, ამ ჟურნალის წარმატებისათვის“-ო. მაგრამ ჟურნალმა კარგად იცის, სად არის თავაზიანობა და დათმობა საჭირო. იგი ისარჩახვეულია და პუბლიცისტურ შხამის ნთხევას ერიდება. მაგრამ ზოგჯერ მაინც აგრძნობინებს მკითხველს, რომ „ცისკარი“ არც ისეთი დაბალი ღობეა, როგორც შეიძლება ეჩვენოთ, და რომ ყველა ვერ გადაჰქცლავს იმ ზღუდეს, რომლის დაცვაც „ცისკარმა“ თავის სამღვთო მოვალეობად აღიარა. ჩვენ ზემოდ უკვე ვნახეთ, რომ „ცისკარის“ რედაქციამ „კრიტიკის“ უღრობა აღიარა. გავიგეთ კიდევ რა მოსაზრებით, მაგრამ მაინც ამ კრიტიკას იგი არ გაუბოდა, და თავაზიანად სცდილობდა იმ ნაკლის აშორებას, რასაც მოყვარულად უჩვენებდნენ. მაგრამ ყველა ხომ ასეთი თვალით არ უცქეროდა მის არსებობას. ბევრის „განათლებულ“ გონებას; იგი „ჩიხიბიხოდ“ ეჩვენებოდა, და საშინლად შფოთავდნენ, როდესაც ამ ჟურნალს კარზედ მიაყენებდნენ. ასეთი „ოლიმპიელ“ ტიპებისადმი ჟურნალი დაუზოგველია და საკმაოდ სასტიკადაც უხვდება მათ ათვალწუნებას.

აქ ჟურნალი მტკიცე თავმოყვარეობას იჩენს, მაგრამ ეს თავმოყვარეობაა, რადგან იგი ერს ემსახურება. — „თავის მოყვარეობა ჩემი მდგომარეობს მასში, რომ მამული ჩემი, ჩემი ენა, რომლითვისაც სისხლი უღვრიათ ჩვენთა განსვენებულთა წინაპართა, იყოს იმ მდგომარეობაში, როგორც შეშენის ახლანდელ განათლებულს და ამასთან მშვიდობიან დროსა, რომელიც მოგვცემია წყალობად ჩვენის დიდის რუსეთის იმპერატორ-

რისაგან, მაგრამ როგორც ვხედავთ... მგონია ამაზედ ყველანი თანახმანი გახდეთ, რომ ყოველის ხალხის მამულის აყვავებაში ყოფა და ენის სიმდიდრის საფუძველი იყოს ჟურნალი. მაშასადამე, ვინც არის წინააღმდეგი ამ უკანასკნელისა, ესე იგი ჟურნალისა, ის არის მტერი მამულისა და თავის ენისა; რომელიც კაცი მტრობს თავის ენას, ის სრულებით... სჯობია სწორედ ვაღვიაროთ, ის როგორც იტყვიან, უგრძობელია და არ არის ღირსი ქართველად წოდებისა“... როგორც ვხედავთ, ჟურნალი უკვე თავს ანებებს მოთმინებას და ბრძოლას იწყებს. მაგრამ ამ ბრძოლის დროს იგი სტრატეგიასაც იჩენს. იგი ემაღლიერება რუსეთის იმპერატორს, და ჰკიცხავს ქართველი საზოგადოების ნაწილს. ლოიალობის ფლაგის ქვეშ, იგი აპარებს ეროვნულ იდეას. თითქოს რუსეთის იმპერია ღრმად ყოფილიყო დაინტერესებული ქართული ენის განვითარებით, ქართული კულტურის აყვავებით. მაგრამ ჟურნალმა იცის რასაც აკეთებს. მას რომ რუსეთის იმპერატორისთვის უქვეშევრდომილესი მადლობა არ ეთქვა, ვინ დააბეჭდვინებდა „მოლაყბის“ (მის. თუმანიშვილი) წერილს, სადაც სხვათა შორის ნათქვამია: — „განა ტყუილია, რომ ქართველების უბედურებით მდგომარეობაში ყოფნის მიზეზნი ისევე თვით ქართველები არიან“—ო? ან და ეს ადგილი: — „ამისთანა მყუდრო მდგომარეობაში, კაცს არ შეეძლოს თავისი სამშობლო ენის მოხმარება! უბედურება არ არის? მე უბედურება მგონია ესა, და არა თუ უბედურება, უბედურებაზე უბედურებაა!.. მაგრამ ვის ველაპარაკები უბედურებაზე, განა იმდენი მხურვალეობა გვაქვს გულში, რომ ვიგრძნოთ უბედურება?“.. ერთ წინადადებაში შეიძლება არის სიტყვა „უბედურება“ ნახმარი, თითქოს ავტორი შთაგონებასა სცდილობსო. და ამ „საკონტაბანდო საქონლის“ გასაპარებლად, ჟურნალმა აიფარა რუსეთის იმპერატორის ერთგულების ის ნიღაბი, რომელიც დღეს რაღაც გვეჩოთირება. მაგრამ ისტორიული მხედველობის ამუშავებაა საჭირო, რომ შეფასების დროს ცალმხრივობა არ გამოვიჩინოთ. და ისტორიულად კი „ცისკარი სწორ პოზიციაზე იდგა. სხვანაირად მას სიტყვის თქმის საშუალებას არ მისცემდნენ. ხოლო ის, რაც ცისკარმა სთქვა, ბევრად აღემატება იმ ოფიციალურ „ქვეშევრდომელ გრძობებს“, რომლის გარეშე იმ დროს, მართლაც რომ „მამაო ჩვენოსაც“ არ დააბეჭდვინებდნენ.

იქნებ ამ სახითაც არ გაეშვათ, რომ „სხვათა-შორის“ იმ ნაწილში არ აერჩიათ ასეთი ხასიათის წერილები და იუმორისტის ჟანრით არ დაეწყო თავისი გაბედული ქადაგება ჩვენს „მოლაყბეს“.

ჟურნალი დემოკრატიზმის გზაზედაც სდგება. იგი მალალ წრეებს კი არ მიმართავს, არამედ „ქვედა ფენებს“, და სწორედ აქ ეძებნება ახსნა იმ პრიმიტიულობას, რაც ჟურნალის „სურნელებას“ შეადგენს. „ცისკარს“ მიზნად დასახული აქვს „უბრალო ხალხის“ სამსახური. იგი თავისი იდეების შეტანას ცდილობს ფართო მასაში, და ეს credo-ც იმავე მოლაყბის წერილში არის გამოთქმული, რომლის შინაარსიც ასეთია: ყველასაგან ათვალწუნებული ჩვენი პუბლიცისტი, ველარ უძღვებს იმოდენა ლანძღვას, და გადასწყვეტს თავის დახრჩობას. იგი მტკვარზე მიდის იმ აზრით, რომ გადავარდნილიყო. მაგრამ... აქ თვით ავტორი ვალაპარაკოთ:— „ოხ!... ოხ განგებავ! კურთხეულ არს სახელი ზენი! თურმე მტკვარისაკენ კი არ წავსულვარ, გზაზედაც ფიქრს გაუტაცნივარ! ვინ შემხვდა გზაზედ, არც კი მახსოვს; რომლის დუქნისკენ გავიარე, არც ის—ერთი სიტყვით სრულებით არა გამოვიარა ამ სიბრჯულში. ბოლოს... ოხ, რას ვხედავ!... რა ჩემი გულის სასიამოვნო საქმე შევეფეთე! ვნახე უცებ, ზის ერთის დუქნის ძირზედ ხაბაზი, უბრალო ხაბაზი, უძვეს მუხლზედ „ცისკარი“ მეთერთმეტე ნომერი, კითხულობს სალაყბოს! ფურცელს მაღალის ხმით, თანახმა უხდება ყველაფერში მოლაყბეს და წინსაღმდეგ სიტყვებით ლაპარაკობს ქართველებზე, თან იმას იძახის: „ახ, ნეტავ შეძლება მქონდეს, ვიყიდო ამითსანა წიგნები“-ო. ეს არაფერი, შემოვხვიე“ენ გარშემო დუქნის მეზობელნი და უნდა ნახოთ, რა სასოებით უგდებდენ ყურსა: რიგი სჯის, რიგი თავის აზრს ამბობს, რიგი ყვირის და რიგი იმეორებს წაკითხულს! რამწამს ეს ვნახე, წაცდენით მომივიდა თუ მეტის სიხარულით, ისე დავიყვირე, რომ გამგლელ-გამომგლელნი შედგნენ. „მადლობა შენთვის! ღმერთო, თავი არ დამირჩვია მეთქი“. მართლაც რომ მადლობა ღმერთსა. ახლა კი იმედი მაქვს, რომ თავის დროზედ ჩვენი ლიტერატურაც შეიქნება ღირსი ყურადღებისა!... აღარ დავიხრჩობ თავს, მინდა სიცოცხლე, დიდი ხნით, სიცოცხლე, მხოლოდ იმისთვის, რომ ვნახო ქართველნი, იმ გონების მექანენი, რომელთაც ესმოდეთ ღირსება თავიანთი მამულისა“... და სხ.

ასეთივე ფორმით, „ცისკარმა“ აღძრა ბატონ-ყმობის საკითხიც, თუმცა შემდეგ სერიოზულ კილოზედაც გადავიდა, ალექსანდრე მეორის მიერ, მოსკოვის თავად-აზნაურთა დარბაზში წარმოთქმულ სიტყვას კომენტარიებს უკეთებს და სიხარულით ეგებება. ამ წერილის ავტორი იგივე მოლაყბეა. მაგრამ ეს „გაბედული ნაბიჯი“ ავტორისთვის საბედისწერო გახდა. თავად-აზნაურობა აღელვდა, და „ცისკარიც“ იძულებული

იყო დათმობაზე წასულიყო. მოლაყბე თანამშრომელთა რიცხვიდან ამოშალეს. მაგრამ ეს გარემოებაც საზოგადოებრივ მოვლენად იქცა და ხალხი აალაბარკა. „მოლაყბეს“ გამოუჩნდა ისეთი ღირსიული დამცველი, როგორც აღექსანდრე ორბელიანი, რომელიც სწერდა:

— „რაღა ვჯავრობთ, როდესაც ჩვენს ნაკლულევეანებას გვეტყვიან რასმე-ო? და ამხილებს თავად-აზნაურობას ჯერ უფიცობაში და შემდეგ კლასობრივ მიკერძოებაში. — „როდესაც თავადის გიორგი დავითის ძის ერისთავის გაყრილობის კომედია ითამაშეს, ის ზნეობითი კომედია და ჩვენი დიდი საგრძნობელი, რა ყოფა იყო, ანუ რა ძახილი? სწორეთ ვიტყვი, უფროსი ერთმა ვერ იგრძნო ის კარგი ზნეობითი კომედია და სასაცილოდ მიიღეს, ვითომ: გაცინვისათვის დაუწერიაო“... ხოლო მიკერძოების და წოდებრივი ქედ-მალლობის შესახებ შემდეგს ამბობს: ყრილობაზედ ჰგომობდნენ ივ. კერესელიძეს, რადგან ის ეგონათ „სალაყბო ფურცლის“ ავტორი. და როდესაც ერთმა გავლენიანმა პირმა აუხსნა დამსწრეთ, რომ ივ. კერესელიძე კი არა სწერს მაგ „ფურცლებს“, არამედ ესა და ეს თავადიშვილია, „ამ სიტყვაზე, ცეცხლს რომ წყალი დაასხან, ისე განელდნენ და ერთმანეთს ცქერა დაუწყეს დამშვიდებულის სახით და ბოლოს ერთმა სთქვა სიამოვნებით:—ჰო, ეგ კი! იმან რომ დასწეროს შეეფერება და ამას იქით კიდევ მოვიწონებთ მაგ სალაყბო ფურცელსაო“. არჩილ ჯორჯაძის სიტყვით, „მეცხრამეტე საუკუნეში ცოცხალია კიდევ ის, რაც აღბეჭდილია ბეჭა და აღბუღას სამართალში, თავადიშვილის სისხლს ერთი ფასი აქვს, აზნაურის სისხლს მეორე, ხოლო გლეხის სისხლს კიდევ მესამე. ფეოდალური საქართველო ჯერ არ მომკვდარა“. მაგრამ სიკვდილმა კი ჩამოიარა, და თვით თავადიშვილთა წრეში გაისმა პროტესტის ხმა. აზრის თავისუფლების მოთხოვნითლება უკვე დღის საკითხად არის ქცეული, და გაბედული მწერლის „მოლაყბის“ გარშემო, მოსარჩლეთა ფართო წრე იკრიბება, „თერთმეტი მეტუკის“ ხელმოწერით, „ცისკარში“ მიდის წერილი, სადაც სხვათა შორის ერთგვარი მუქარა არის გამოთქმული:—„მოლაყბეს“ რომ მოჰკლავთ, მასუკან გადარეული დასწერს, უფრო უარესად და გარკვევით, მასაც რომ მოჰკლავთ მერე თავზედი და ბოლომდისინ ასე ვივლით, მიწამდისინ სულ ერთიანად არ გაეწყვეტავთო“.

ძველი ნიადაგი უკვე დაძრულია. მართლა, რომ „საიდღანაც მოჰქრის თავისუფლების სიო“. „ცისკარი“ არის ამ თავისუფლების ბაიბაღ-ტარი. რა უყოთ, რომ მან ვერ შესძლო ბოლომდე მალლა სკეროდა ეს

ემბლემა, რაც გაკეთდა, ისიც უდიდესი დამსახურება იყო ქართული სასაზოგადოებრივი აზრის წინაშე. მან აღძრა ჩვენი ცხოვრების კარდინალური საკითხები, და თუ ყველა ვერ გადაწყვიტა, ნიადაგი ხომ მოამზადა, რომ გადაშლილიყო ის დიდი აზროვნება, რომელიც მესამოცე წლებიდან დაიწყო. „ცისკარმა“ მართლა რომ ცისკრის როლი ითამაშა, და გაანათა ის პერსპექტივა, რომელზედაც ისე ოცნებობდნენ ჩვენი ეროვნული ცხოვრების მესაიდუმლენი ¹⁾). ლიტერატურამაც იგივე მოტივები აქცია შემოქმედების საგნად, და ამ ახალ საზღვარზე, ახალი სიტყვა დაიბადა. ამ სიტყვის პირველი მთქმელი იყო „ცისკრის“ დამაარსებელი გიორგი ერისთავი, რომლის შემოქმედების განხილვაზედაც ეხლა გადავდივართ.

¹⁾ ჟურნალ „ცისკარის“ შესახებ, უფრო ვრცელი გამოკვლევა ი. არჩილ ჯორჯაძის „მასალებში ქართველი ინტელიგენციის ისტორიისათვის“. წიგნი V.

გიორგი ერისთავი.

გიორგი ერისთავმა, ჩვენს ლიტერატურაში ახალი ხანა დაიწყო. ეს სიახლე გამოიხატა როგორც მიმართულების, ისე სტილისა და მსოფლმხედველობის მხრივ. მანამდე, როგორც ვნახეთ, ჩვენ ლიტერატურაში ბნელი სევდიანობა იყო გამეფებული. აქა იქ თუ გაიფიქრებდა „უდარდელი“ კილო, თორემ ალექსანდრე ქავჭავაძიდან, ნიკ. ბარათაშვილამდე, ჩვენს ლიტერატურაზე ტყვიის ფერი ნისლია ჩამოწოლილი. თითქოს ყოველი გზა შეკრულია, და პოეტების ფანტაზია—ლა ჰსერავს ამ გაუფალობის ტევრს. მათ საქართველოს წარსულში გადააქვთ თავიანთი ფიქრი თუ ოცნება, და გატეხილ სულს რომანტიზმის ალერსიან კალთაში უძებნიან თავ-შესაფარს. მათ რუსეთის შემოსვლა განიცადეს როგორც ტრაგედია, რადგან ამ უკანასკნელმა, თავის ბატონობის დასაწყისშივე, ველურად დაიწყო ქართული კულტურის ამოფხვრა. საქართველო იდეალურად წარმოიდგენდა რუსეთის მიერ მეგობრულად გამოწვდილ ხელს, სინამდვილეში კი ქართულ იმედს ლაუპირისპირდა ტლანქი ძალა და ბარბაროსული ტემპერამენტი. საქართველო ოცნებობდა მშვიდობიან ცხოვრებაზე, რომ განათლება მოსდებოდა ქვეყანას, რუსეთმა კი გადმოგზავნა უვიც მოხელეთა მთელი არმია, ლოთებისა და მექრთამების დიდი ხროვა, რომელნიც ჩვენს ქვეყანას კალიფორნიად წარმოიდგენდნენ, და ადვილ გამდიდრებისათვის არაფერს არ ერიდებოდნენ. იმედთა ასეთმა დაღუპვამ გამოიწვია ჯერ შემართება, ბრძოლა, მაგრამ როდესაც ამ ბრძოლაში ქართველი ერი დამარცხდა, შეიქმნა რალაც გაბრუებული სულის-კვეთება, მოღვენებული ნების-ყოფა, ათრეული ცხოვრება. „ჩათრევას ჩაყოლა სჯობიანო“, ეს პასივობის სიბრძნე პრაქტიკულ ფილოსოფიად გამოცხადდა, ყველა თავის ნაბადში გამოეხეხა და გაყრუვდა ქვეყანა. საჭირო იყო ერთგვარი ანტრაქტი, რომ სინამდვილე გამოარკვეულიყო. ეს ასეც მოხდა, და მეორმოცე წლებამდე ქართული საზოგადოებრივი აზრი იმ საშინელებას, რომელიც „ახალი და კულტუროსანი“ ძალის სახით, ანადგურებდა საქართველოს, თითქოს შეურიგდა კიდევ. მაგრამ ნამდვილად სწარმოებდა ამ ძალის შინაგანი დაძლევის პროცესი, და ქართულმა აზრმა გაიმარჯვა. ტრაგედიის საგანი კომედიის საგნად იქცა, და ნიკოლოზ ბარათაშვილის მძაფრი მელანქოლია გიორგი ერისთავის გესლიანმა დაცინვამ შესცვალა.

მან ჩვენს მწერლობაში შემოიტანა ახალი იდეები, ახალი ჟანრი და

ახალი პერსპექტივა. იქნებ ამაში ხელი შეუწყო ოთხი წლით პოლონეთში გადასახლებამ, რაც მთავრობამ მიუსაჯა 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისა გამო. შეიძლება პოლონეთის დაწინაურებულმა ცხოვრებამ შორს გასწია პოეტის მსოფლმხედველობა, და საქართველოში დაბრუნებულმა, სულიერად თუ გონებრივად განახლებულმა, სცადა ჩვენი ქვეყნის ამალღების დაწყება. მაგრამ რომელიმე იდეის საზოგადოებაში ფეხის მოსაკიდებლად, მის გასავერცელებლად და ნამდვილ მიმდევართა შესაქმნელად, არა კმარა არც იდეის სიმართლე და არც ერთი პიროვნების გმირობა. აუცილებლად საჭიროა, რომ ეს იდეა შეეფერებოდეს საზოგადოებრივ გუნებ-განწყობილებას, რომ იგი ენებოდეს ხალხის მოთხოვნილებას, ნივთიერი იქნება იგი თუ არა ნივთიერი. და ლიტერატურაშიც მხოლოდ ის მიმდინარეობა იმარჯვებს, რომელიც შეეფერება არსებულ აზროვნების განწყობილებას და იმ ურთიერთობას, რომელიც არის დამყარებული ლიტერატურის იდეებსა და ცხოვრების პრაქტიკის შორის.

გიორგი ერისთავმა სწორედ აუღო ალღო—ჩვენს სინამდვილეს, და თუმცა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება ისე არ იყო მომწიფებული, რომ არა ჩვეულებრივი სისწრაფით და სიხარბით შთაენთქა ყოველი ახალი აზრი, მაგრამ მაინც ერთგვარი ფსიქოლოგიური გარდატეხა მაინც არსებობდა, რითაც გიორგი ერისთავმა მარჯვედ დასარგებლა.

ჩვენი საზოგადოება და განსაკუთრებით თავად-აზნაურობა და ინტელიგენცია რალაც ქუჩა—ბანდში იყო მომწყვეული. უკან საქართველოს დამოუკიდებლობა, კულტურა, აუარებელი განუხორციელებელი შესაძლოებანი, წინ კი რუსეთის სქელი კედელი, რომელიც არსაით არ უშვებდა, თუ არ „მოინათლებოდა“ გარუსების მღვრიე წყალში. ამას ზედ დაუმატეთ ეკონომიური უკან-დახვევა, პატრიარქლურ ეკონომიურ ურთიერთობათა ნგრევა და ახალი ურთიერთობისათვის მოუმზადებლობა, და ნათელი გახდება ის ქაპან-წყვეტა, რომელსაც განიცილიდა ჩვენი უსაქმოდ დარჩენილი „მაღალი წოდება“ ან და ახალ კულტურას ზიარებული ინტელიგენცია. პირველს, ახალმა ცხოვრებამ სულ სხვა მოთხოვნილებები გაუღვიძა, განცხრომით დროს ტარება მოანდომა. შეიწირა მთელი მისი ქონება, გლეხკაცობის ნატურალურ მეურნეობაზე დამყარებული. ცხოვრება ახალ შესაძლოებას პშლიდა, მეოცნებე პოეზიას კაპიტალი შეუჩნდა, და ტახტზე წამოწოლილ მებატონეს ვაჟარი თავს წამოაღდა. განცხრომას ფული უნდოდა, თავადიშვილს ეს არა ჰქონდა. ვაჟარი „მიეშველა“ და მამულები ხელთ ჩაიგდო. ვალი ვალს დაემატა, თავადიშვილის სიმტკიცე

დაირღვა და წინ წასულმა ეკონომიურ ურთიერთობამ კომიკურ პოზაში დასტოვა გუშინდელი მბრძანებელი. ეს ახალი მოვლენა იყო, რომელიც ჩვენში მართალია მახინჯად ვითარდებოდა, მაგრამ ხომ მაინც მოდიოდა რაღაც ახალი „დრო“, რომელსაც დახვედრა უნდოდა. ჩვენმა თავად-აზნაურობამ დახვედრა მტრისა იცოდა. ახალ ეპოქას კი ვეღარ დაუხვდა და ჩავარდა სასაცილო მდგომარეობაში. მის წინ დიღემა აღიმართა: ან ახალი ცხოვრების მეთოდები და შრომა, ან დაღუპვა. ახალი თაობა სწავლის გზაზე დააყენეს მამებმა, რუსეთის უნივერსიტეტებში გაგზავნეს, მაგრამ აქედანაც არაფერი გამოვიდა. რაღაც საბედისწერო ხმალი იყო მათი ცხოვრების თავზე გადმოკიდებული, და ამის მიზეზი უკულტურო კულტურაში იფარებოდა, რომლითაც რუსეთის თვითმპყრობელებს თავი მოჰქონდათ. ინტელიგენციაც ამ წრიდან იყო გამოსული. ეს ახალთაობა თვით იყო ინტელიგენცია, და სწორ გზას ამცდარი, ზეპირ სწავლა მიღებული და სინამდვილეს მომწყდარი, ძველ თაობასთან ერთად ახალი დროის ხაფანგში მოექცა და სასოწარკვეთილებით დაგრიალდა. ყველა გრძნობდა რომ ასეთი მდგომარეობის გაგრძელება არ შეიძლებოდა, ახალი გზების მოძებნა იყო საჭირო, მაგრამ ყველა მაინც ერთ ადგილს სტკეპნიდა, ყველაფრით დაშინებული და ყველაფერზე გულ-აცრუებული. ამ დროს გაისმა გიორგი ერისთავის გულიანი სიცილი, რომელიც პირველად ყველამ ვერ გაიგო, მაგრამ მალე ყველა მიხვდა, რომ ამ სიცილში დიდი დაცინვა იყო. ხოლო ეს დაცინვა შეეხებოდა იმ ხალხს, რომელსაც ცხოვრებისთვის თვალი მოეხუჭა, და უგზოობაში გადაჩეხილი, ერთმანეთს უმართავდნენ „დავისა“ და „გაყრის“ სათამაშო ტრაგედიას.

*
**

გიორგი ერისთავიც იმავე ტკივილებით არის შეპყრობილი, რომელიც ჩვენს რომანტიკოსებს აკვნესებდა. იგიც ზოგჯერ რომანტიკოსის „სისუსტეს“ იჩენს და წარსულს შემოევლება, სადაც ეგულება „დაკარგული სამოთხე“. მიტომ იყო, რომ ისტორიული პირები გამოიყვანა სცენაზე და ყვარყვარე ათაბაგს ათქმევინა: — „კარგად ჰხედავ, რა მდგომარეობაში არის საქართველო! გუშინ არ იყო, გუშინ... საქართველო ამპარტავნებდა ბრწყინვალისა დიდებითა!“—ო. ეს არის გიორგი ერისთავის შემოქმედების მთავარი მოტივი. მთელი მისი პოეზია რომანტიულ სურნელებით არის გაჟღენთილი და აქ იგი ჯერ კიდევ დაკავშირებულია ალექსანდრე ჭავჭავაძის, გრიგ. ორბელიანის და ნიკ. ბარათაშვილის პოეტურ ოჯახთან.

„მეც უცხო, უცხოთ, ნუ თუ მზარესა
 „უცხოთა დამფლან შე სამარესა,
 „მაშინ დღითა მით მომიგონებდი,
 „როს ტრფობის წყლოღოსა განგიცხადებდი.
 „შენ უწყვი, რომე ვისთვის ვსცხოვროპდი,
 „შვენების ღმერთად აღვიარებდი,
 „ვიღრემდის სული ცოცხლად მექნების
 „მუნემდის ტრფობა არა განჰქრების...“

ესე სწერდა სვიმონ მაჩაბელს ქალაქის ციხიდან, „ეთამა პატიმრობისასა“, 1833 წელს. და ეს სევედა არ მოშორებია მის ლექსებს. ყველგან, რა თემასაც არ შეეხოს, თუნდ სულ უღარდელსა და სასიხარულოს, მაინც ერთს ისეთს ამოიკენესებს, რომ ჰგრძნობთ, თუ რა იარები უღვივიან გულში, და რა არის მთელი მისი ფსიქიკის განმსაზღვრელი.

„მტკვარო, მდინარევე ჩემის მამულის,
 „სად ხარ, რომელსა ხშირად შეგსეამდი“-ო.

იგი ყაზახსაც მიმართავს, და მოიგონებს იმ დროს, როდესაც „ვითა ქუტობარს ხეაშიადს გულის“ არწმუნებდა.

„შენსა პირზედა ვკითხულობდი დროთა ძველ წარსულთ,
 „შენზედ სწერია მოთხრობანი გმირთა დიდებულთ.

მაგრამ გიორვი ერისთვის ბუნება სევდიანობისთვის არ იყო მოწყობილი. მასში სულ სხვა ტემპერამენტი ჰფეთქავდა და მისი პოეტური ფიქრები სულ სხვა გეარად ზრუნავდნენ. თითქოს მასში სასიცოცხლო ენერჯია უფრო სკარბობდა, და სევდის გამომწვევ მიზეზებს სიცილითა და დაცინვით უპასუხებდა. ზოგჯერ თითქოს იგიც სასოწარკვეთით ამოიოხრებს:

„საღლა არს ტრფობა? საღ არს ბედი, საღ არს იმედი?

„გულო საღ იყავ, საღ დაები და საღ მიხვედი“-ო,

მაგრამ, მაინც გახალისდება, იმღერებს, გაიცინებს. ასეთია მისი საცოცხლის გენია. იგი გრძნობებს არ გადაჰყვება. ეს იმას კი არა ნიშნავს, რომ მას გრძნობის სიძლიერე აკლდეს. არა. იგი ყველაფერს ამწევს, ყველაფერს პოეტურად განიცდის, ლელავს და გაღელვებთ. აბა მოუსმინეთ როგორ ლექსს უძღვნის ბეგთაბეგიშვილის ქალს დარიას, ლექურის თამაშობაზე. „მუზთა შთამბერეს, თვარა სხვა გვარ ვიტყოდო რასმკაო?“ და პოეტი პლასტიკის დიდი გრძნობით აგვიწერს ლექურს:

„ერთი შეხედეთ, ვით ყარყატი ყელ-მოღერებით,

„მოსტურაჲს ეგრე მშვენიერად და ნარნარებით.

„უყურეთ ფერხთა, თვალ ვერ ჰსწრებით როგორა ხმარობს,
 „ჰაერთა ზვირთთა თვისის ფრთებით ვითა განაპობს?
 „ხელღვთ მაგ ტანსა, გულ-წამტანსა, ნორჩსა, მრხეველსა,
 „შეჰხედეთ თმათა, ხშირთა შავთა,—შვენობენ წველსა,
 „მკლავს მე ხელების, ზესთა ფრთების უცხო ხმარება,
 „აგრე მოჰფრინავს, თითქო მიწას არ ეკარება!
 „ვიშ მაგ სახესა, სინაზესა, სულის სარკესა,
 „მაგ ნაზ ტუჩებზედ ეგ ღიმილი ვინ დაგიწესა?
 „ხედაეთ, კავები წყეულები, ტაშსა ჰყევიან,
 „როგორც ცელქობენ, აშიკობენ, ეკონებთან?
 „აი თვალეები, მაშვენები ლამაზის სახის,
 „სავსე ცეცხლითა და ელვითა, სადგურნი ეშხის....

აქ, დამთავრებული პლასტიური სურათითა მიცემული, მეტად ნაზი მგრძნობიარეობით გადმოცემული. და ვისაც შეუძლიან პლასტიკის ასეთი განცდა, ვინც იცის მოძრაობის საიდუმლო მუსიკის სიყვარული, მას შეუძინეველი არაფერი არ დარჩება, ხოლო რასაც შეამჩნევს, განიცდის კიდევ. გიორგი ერისთავი ერთ დროს, თავისი პოეტური კარიერის პირველ ნახევარში მელანქოლიამ შეიპყრო კიდევ, მაგრამ მალე მოიშორა, თუმც მისი კვალი ბოლომდე გამოჰყვა, როგორც საიდანღაც შორიდან მონადენი, დაკარგული ხმა. იგი რეალურმა ცხოვრებამ უფრო მიიზიდა, სადაც სენტიმენტალობა აღარ არის გამოსადეგი. და ამ შეუფერავმა სინამდვილემ, რომელიც ჩვენს ლიტერატურაში მანამდე იშვიათად თუ უქცევიათ პოეზიის საგნად, გიორგი ერისთავის ფიქრები დაიპყრო, და ნაზი რომანტიკოსის მოტივები დაავიწყებინა. მიტომ არის, რომ გიორგი ერისთავმა არ გაიმეორა ლიტერატურული შაბლონები თუ სტილიური ფორმები; უარჰყო მოსაბეზრებელი სახეები, როგორც აზროვნების პირობითი საშუალება და სათავე დაუდო ე. წ. რეალიზმს. რეალიზმი უმთავრესად სტილის საკითხია, და შემდეგ კი თემისა. მთავარია გამოთქმის თუ გამოსახვის მანერა და არა ობიექტი. თორემ რატომ არის ბეჯღარის თუ ხამფერას დახატვა რეალიზმი, და ბარათაშვილის ერეკლე თუ სოლომონ მსაჯულის რომანტიზმი? ის რაც არის—თუ რეალიზმია, რომანტიზმის ყოველი თემაც—არის, და მასასადამე გარჩევა აღარ ყოფილა. ხოლო ის, რაც არის, თუ გამოითქმის ისე, როგორც არის, და არა ისე, როგორც მხატვარს უნდა იდეალურად,—აი ეს არის ჩვენის აზრით რეალიზმი. ამ თვალსაზრისით, გიორგი ერისთავი რეალიზმის დამწყებია, მაგრამ ჯოხის

შეორე მხარეს გადახვით. ე. ი. თუ რომანტიკოსები მოჩვენებითი ძალას (l'imagination) აყენებდნენ წინა პლანზე, გიორგი ერისთავი სინამდვილეს იმასაც ართმევს, რაც ოდნავ კარგი და მისაღები გააჩნია, და ისე წარმოვეიდგენს, როგორც სინამდვილის კარიკატურას, რაც სინამდვილე, ანუ რეალობა არ არის. მაგრამ ჩვენ მაინც რეალიზმის დამწყებად მიგვაჩნია არა საგნობრივად მხოლოდ, არამედ და უმთავრესად გამოთქმის საშუალების გამართოვებით და რეალიზმით. მან განამტკიცა ყოველდღიური სასაუბრო ენა, და ჩვეულებრივი სიტყვით აალაპარაკა თავისი გმირები. თუმც ეს სტილიც ბოლომდე ვერ დაიცვა და „ყვარყვარე ათაბაგში“, ბრმა მენახშირის ქალი მართა, სალონურ ენით აამეტყველა. მაგრამ იგი ჩვენს ლიტერატურაში ნოვატორი იყო, და როგორც საზოგადოდ ახლის დამწყებს, მასაც მხოლოდ ახალი კვალის გავლება შეეძლო და არა მთელი და დამთავრებული გზის შექმნა.

*
* *

გიორგი ერისთავის შემოქმედებაში, სამი ძირითადი მოტივი ისმის:

- 1) პატრიოტიზმი,
- 2) ახალი ცხოვრებისაკენ მოწოდება,
- 3) ბატონ-ყმობის უარყოფა.

პირველი მოტივი უკვე ნაცნობი ხმა არის, არსებულის წინააღმდეგ ამხედრებაც ჩვენი რომანტიკოსების შემოქმედებაში ენახეთ, ხოლო ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ სიტყვის თქმა პირველად ალექსანდრე ჰაევკაძეს ეკუთვნის. თითქოს ახალი მოტივი არც ერთი არ შემოუტანია გიორგი ერისთავს, მაგრამ თუ კარგად გავშინჯავთ, პირველი მოტივის გარდა, გიორგი ერისთავი შეიძლება დამოუკიდებელ ავტორად ჩაითვალოს, რადგან მის მიერ არსებულის უარყოფაც სულ ახალ ხაზებით მოჰხდა, და ბატონ-ყმობის წინააღმდეგაც თავისებურად გაილაშქრა. ყველა ეს უფრო ნათლად გამოჩნდება მისი შემოქმედების უფრო კონკრეტულად განხილვის პროცესში. ენახოთ ჯერ კომედია—პოემა „შემლილი“, რომელიც იძლევა მთელი მისი შემოქმედების და მსოფლმხედველობის გასაღებს, როგორც ერთგვარი ავტობიოგრაფიული ნაწარმოები. ბეგლარი—თვით გიორგი ერისთავიც, რაც მისი ბიოგრაფიიდან ირკვევა. და ის „სულის ობლობა“ რომელიც ბეგლარის მონოლოგიიდანაა სჩანს, ის გარემოს უარყოფა და საბრალმდებლო განაჩენი, რომელსაც ბეგლარი ახლის თავის ირველივ შემოკრებილ საზოგადოებას,—თვით ჩვენი პოეტის

აღსარებაა, მისი სევდის გახმაურება. იგი არ ეფარდებოდა და ვერც ურიგდებოდა იმ წრეს, რომელშიც სცხოვრობდა. იგი გრძობდა, რომ მისი კკუის და მთელი ფსიქიკის სტრუქტურა უფრო სხვა გარემოს მოითხოვდა. მას უნდოდა ამ გარემოს ამაღლება, თუმც ისიც იცოდა, რომ პიროვნებისა და საზოგადოების შორის კონფლიქტი ზოგადი ხასიათისა არის და ყოველთვისა ყოფილა.

„და თქვენცა ვერო, მომღერალთ მტერნო, საესენო შურიო,

„თქვენ არ იყავით დასცინოდით დიდ ბორონსა?

„თქვენ აიძულეთ, განაშორეთ მშობლის სირონსა.

„ტორკვატო ტასი?

„ვერ სცანით ფასი,

„უწოდეთ შტერი,

„ჰქმენით პყრობილი;

„მის მღერა ტკეილი

„ვერ მოიგონეთ!

„თქვენში არ იყო, კამოენსი მოკვდა შშიერი,

„თქვენ არ სდევნიდით დიდსა დანტეს, იყავით მტერი

„და ოვიდია რომისაგან რისთვის განაძეთ?

„იქნებ მეც ისე მომიძულოთ, არვის დაგნანდეთ“-ო.

მაგრამ ეს მხოლოდ აღსარება კი არ არის, ეს საზოგადოების თავლის ახელის ერთგვარი ცდაცაა, ერთგვარი ნიადაგის მომზადება, რომ ყური უგდონ მის სიტყვას, რომელიც უნდა ყოფილიყო მკაცრი და მართალი. ამ მოსაზრებითვე უნდა აიხსნას პოემის სათაური—„შეშლილი“. ეს ისეთივე ხერხია, როგორც იხმარა რუსეთის მთავრობამ, როდესაც დიდი მოაზროვნე პეტრე ჩაადავეი შეშლილად გამოაცხადეს. ამ პოემა-კომედიაში გიორგი ერისთავმა ბევრი რამ სთქვა ისეთი ახალი, რასაც აუხებდრდებოდა კკუა-მოკლე საზოგადოება, ზ საორმაგო საქმე ააკეთა. სთქვა კიდევ, მაგრამ ისე, რომ სიტყვა ჩასწვეთებოდათ კკუაში, ხოლო საწინააღმდეგო რეაქცია დიდი არა ყოფილიყო, რაც სულ მახლობელ ქემმარიტებასაც შორსა სწევს და ჰკარგავს. დიახ; „შეშლილი“ მხოლოდ ფირმაა, და თუ გნებავთ, ეს სათაური უკვე დაცინვაა. თორემ ვინ არის ამ პოემაში შეშლილი? ტასო? იგი შეშლილი კი არა რევოლიუციონერის ქალია, რომელიც იბსენის გამირებივით ილაშქრებს არსებული ქალის მონობის წინააღმდეგ და თავისუფალ სიყვარულის უფლებას მოითხოვს.

„მაგრამ უფროხილდი ამ გარყენილ სოფელს,—
 „არ ავაქრინო შენც შენსა მშობელს,—
 „არ გყიდონ ვითა ნივთი,
 „ანუ ბაზრისა ჩითი.

ამის თქმა კი დიდი ამბავი იყო იმ წრეში, სადაც სახე-წართმეული და ოჯახის საქონელად ქცეული კეკელები, უთავე-მოყვარეო თავ-მომწონეობით ასე მსჯელობდნენ:

„ჩვენცა ვყოფილვართ ყმაწვილ ქალები,
 „ჩვენცა გვქონია კარგი თვალეები,
 „მაგრამ ჩვენს გულსა არა ვკითხავდით,
 „საქმროთ ვინ გვინდა, ვისთვის ვოხრავდით.
 „გათხოვებასა მაშინა ვცნობდით,
 „როცა საყდარში ქმარს წაგყვებოდით.
 „ვისაც როგორსა ბედი მოგვცემდა,
 „მისთვის ჩვენ მხოლოდ გული გვიცემდა.

და ეს „ბედი“ სრულიად კონკრეტული და ხელშესახები რამ იყო: „მზითვეი“. იყო რასაკვირველია გამონაკლისიც, მაგრამ „უმზითვეო“ ქალი მუდამ დაცინვისა და დაყვედრების მსხვერპლი იყო: ამ ყიდვა-გაყიდვის ობიექტად ქცეულ ქალთა წრიდან, გაისმა პროტესტის ხმა, და ამ სიტყვის მთქმელი „შეშლილად“ გამოაცხადეს.

„დამიგდე ყური, მე რას გასწავლი,
 „ამისთვის რომ ხარ ყმაწვილი ქალი.
 „ტრფობა არს ქალთა ბედი და წერა!
 „ეს წმინდა გრძნობა ღმერთმან შთაგებერა....
 „ნეტარ მას, ვინცა ჯაქვსა თვით ტრფობის
 „ჰპოვებს და გულით, სულით მიჰყვების...“

აქ უკვე თქმულია პირველი სიტყვა. მოთხოვნილია ქალის ელემენტარული უფლება—სიყვარულისა. რასაკვირველია, შედარებაც არ შეიძლება, იმდენად მაღლა სდგანან იბსენის ელიდა და ნორა, გიორგი ერისთავის ტასოზე. მაგრამ იბსენის ქალები ჯერ ერთი ევროპიელები არიან, და მათ ზურგს უმაგრებს განათლების საუკუნე, რომელმაც მძლავრად წამოაყენა ქალის ზნეობრივი ერთ-ღირებულების და პოლიტიკურ თანასწორობის უფლება; მეორეც ისა, რომ იბსენის ქალები გვიანი ეპოქის წარმომადგენლები არიან, და ის, რაც ტასიას მოთხოვნილებას შეადგენს, აღრევე იყო ევროპიელ ქალის მიერ მოპოვებული: ტასო კი აზიელი ქა-

ლია. მართალია, საქართველოში უფრო ადრე, მე-XII საუკუნეში იყო ქალის ზნეობრივი და ყოველ-გვარი თანასწორობა აღიარებული, მაგრამ მას შემდეგ ქართულმა ოჯახმა იმდენი რამ განიცადა, ისეთი აზიური გავლენების ფენები გადაიკრა, რომ ძველი ქართული რაინდობა ქალისადმი სრულიად დაიკარგა. მხოლოდ მთებში თუ შერჩა ქალს ძველი უპირატესობანი, თორემ ბარში ქართველმა ქალმა ჩადრის ქვეშაც იცხოვრა კარგა ხანს. და ეხლა, როდესაც ტასო მოქმედობს, ქართული ოჯახი ქალისთვის გალია არის. ქალის გულში სიყვარული ჩამქრალია; იგი მხოლოდ „თოჯინაა“, რომელსაც აცმევდნენ, ჰხურავდნენ, ჰკვებავდნენ, შვილებს ამრავლებინებდნენ და თავს ართობინებდნენ.

ტასომ ხმა აიმაღლა ამის წინააღმდეგ, და თუმცა ელიდას სითამამე ვერ გამოიჩინა, ვერც ნორას სისასტიკე, მან სიყვარულს თავი შეაკლა, მაგრამ ეს ერთგვარად პასიური პროტესტი უდიდესი მნიშვნელობისა იყო, და გიორგი ერისთავი, ამ ფრიად მნიშვნელოვანი მომენტის პირველი ავტორია.

*
**

„შეშლილში“, გიორგი ერისთავმა სთქვა ყველა ის თემა, რომელიც სხვა ნაწარმოებებში არის გადაშლილი. ჩვენა ვნახეთ ბეგლარისა და ტასოს დრამა, რომელიც წარმოშობილია არსებულ საზოგადოებრივ წვრილმანობისა და ზნეობრივი სიკოტრის გამო. მაგრამ აქ გიორგი ერისთავი ისეთ დიდ საშინელებას მიაღწა, რომ გაკვირვებით მის წინააღმდეგ წასვლა არავითარ შთაბეჭდილებას არ მოახდენდა. ამიტომ ეს თემა მან გადააქცია სხვა ნაწარმოებთა მთავარ მოტივად, და ნიჭიერად დაგვიხატა, რასაკვირველია მძლავრი აქსესუარებით, იმ დროინდელ ქართული ოჯახის და საზოგადოებრივი მდგომარეობის სურათი. ჩვენმა სატირიკოსმა, პოეტური კარიერის დაწყებისთანავე, ჯერ ისევ მოუმტკიცებელი ნაბიჯებით დაიწყო თაჭისი, ასე ვსთქვათ, პროვიდენციალური დანიშნულების შესრულება. ჯერ 27 წლის ახალგაზრდა კაცს, პოეტურ ბუნებას და ქართულ შეგნებას უწამლავდა ის ქონდრის კაცობა და „რუსული კულტურით“ მაიმუნური გატაცება, რომელიც იმ დროს, გადამდებ სენსავით ჰქონდა ჩვენს საზოგადოებას მოდებული.

„მოდო აქ დაჯექი შვილო, კარგად მომიგდე ყური“—ეუბნება კეკელა დედა თავის ქალს, რომელსაც გათხოვებას უპირებს და ოცნების ასეთ კოშკს უჩვენებს:

„როგორც რომ გინდოდა, გიშოვე კარგი ქმარი,
 „მდიდარი, დიდი კაცი, მშვიდი, კეთილი, წყნარი.
 „ჯერ არის პოლკოვნიკი, მაგრამ იარანალობას
 „მოელის ერთ თვეს უკან, და სხვა მრავალს წყალობას...
 „მალეც დაგიძახებენ ტფილისის კაპენდანტმას!..
 „ისე კი არ დაგამწყვდევს, როგორც რომ ჩვენსა მაშას,
 „თითონ შენ გააკეთებ ვეჩერებსა და ბალებს,
 „ერთი სიტყვით, სიშურით მტერს დაუყენებ თვალებს.
 „ნეტა როდის იქნება კალასკით ვეზიტობდეთ,
 „ფერშინგის მალაზინში ბილეტებს ვყიდულობდეთ,
 „გოსტინაში სანთელი მოსკოვისა აგვენთოს,
 „ჩვენი ბიჭი საქუა ლიბერიით მოგვერთოს!

ეს იყო პირველი ცდა, ამის შემდეგ მისი ნიჭი უფრო მომწიფდა და უფრო ენერგიულად დაიწყო ჩვენი ცხოვრების იარების ქრა და უქნარა ხალხის საქვეყნო გამასხარავება.

გიორგი ერისთავმა დაუზოგველი ხელით გადაუშალა საზოგადოებას ანდრუყათარის, პავლესი, ივანესი და მის მსგავსთა გონებრივი პაუპერიზმი, ზნეობრივი სიდატაკე და ყოველგვარი არარაობა. და ეს დაუნდობელი ოპერაცია მოუხდინა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ორ მომქმედ და მთავარ კატეგორიას: ქართველ თავად-აზნაურობას და სომხის ვაჭრებს. ხოლო ორივე შემთხვევაში კი, ფონად არის ხმარებული ის „კულტურა“, რომელიც რუსეთმა შემოიტანა ჩვენს ქვეყანაში, და რომელიც გიორგი ერისთავმა საშინელი დატინვით უარპყო, და მით უმეტეს, ვერც ჰამსუნის ედვარდს ნების-ყოფა, და ვერც ტერეზიტას აწყვეტილი სექსუალობა. გიორგი ერისთავის ტასო უფრო მარად-ქალობრივი სინაზისა და უბიწო სიყვარულის მქადაგებელია, და ეს სინაზე იმდენია ჰასში, რომ პასივობაში გადადის.

როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, რუსეთის მიზეზით, ჩვენი ცხოვრების ნორმალური მიმდინარეობა შეჩერდა და პირველი გაბრძოლებების შემდეგ, ჩვენი ქვეყანა უსიცოცხლოობამ მოიცვა. სამოქმედო ასპარეზი აღარ იყო, რადგან ძველი პირობები მოისპო, ახალს კი შეგუება სჭირდებოდა. ამ უმოქმედობას, მწარმოებელი პოლიტიკაც სავესებით უწყობდა ხელს, და ის ცხოვრება, რომელიც მე-XVII—XVIII საუკუნის განმავლობაში წინსვლის გზას დაადგა, მე-XIX საუკუნეში შეაჩერეს და ყველაფერი დააყენეს მოსპობის გზაზე. ქართველობა ერთს დაშორდა, მეორეს ველარ მიუ-

ახლოვდა და ასე შეიქმნა მოქანავე ტიპი, უნიადაგო და „არც აქეთი, არც იქითი“. ასეთ პირობებში ყოველთვის მახინჯი ტიპები იქმნებიან, და ჩვენმა სინამდვილემაც გამოჰფინა მონარჩენ ხალხის მრავალ-რიცხოვანი კოლექცია. ამათ ჩასქიდა ხელი გიორგი ერისთავმა და გამოიყვანა სცენაზე ყველას დასანახად. — „აჰა, მიიღეთ „მოზიდულ თესლის ნაყოფი“, „ახალი კულტურის მატარებელი“-ო, მწარე განცდებით გვეუბნევა ავტორი და მათ დახატვას შესწირა მთელი თავისი დიდი ნიჭი.

მაგალითისთვის ავიღოთ „გაყრა“, როგორც ყველაზე მთლიანი კომედია. აქ ხომ პირუტყვეული ცხოვრება არის აწერილი. აქ გამოყვანილი ტიპები, in corpore მასხარები და მახინჯები არიან. მათ არც ჰკუა აქვთ, არც ხასიათი. მაგ. ანდრუყათარი. ეს ხომ ადამიანობა — დაკარგული პირუტყვია, რომლის პრაქტიკული ფილოსოფია სმა-ჭამას ვერ გასცილებია. ან პავლე. ეს ხომ უტვინო ადამიანია, რომლის ცხოვრების აზრი შემდეგი ფორმულით ითქმის: — „ოღონდ ჩემი ქორ-მეძებრები კარგად მყვანდნენ და ყველაფერი ფეხებზე მკიდი“-ო. ხოლო მთელი მისი მზრუნველობა იმაში გამოიხატება, რომ ბიჭს ფხიზლად ადევნოს თვალ-ყური, რომ სწრაფიას ფეხები დაუზილოს, ჯერანას საყელოზე იზრუნოს და სხ... ეს ძალღებნი არიან მისი ქვეყნის თავი და ბოლო, და მაქუტაძის მიერ ნაჩუქარი მიმინო ხომ მთელ ქვეყანას ურჩევნია.

ტუტუცი და უტვინოა რამაზიც, სასამართლოს მდივანი, რუსული ენის „კარგი მკოდნე“ და სასამართლოს საჯულების „უებრო“ განმმართვენი. მას ერთგვარი განდიდების სენიც აწვალებს ღ ჭართულად როდი-ლა ლაპარაკობს. ეს დაამცირებდა მის ღირსებას. ქართულად ხომ ყველა „ოხერი“ ლაპარაკობს. საქმე ის არის, რომ რუსულით მოსჭრა ხალხს თვალი, რომ შენი ეშინოდეთ. და აკი პირადი ღირსების შეგნებით მიუბრუნდება ივანე დიდებულისძეს და ეუბნება: — „თქვენო ბრწყინვალეობა! მაგ აბიდისათვის, სტატიით 125 უგოლოვნადო ულოყენია ო ნაკახანიას, ვი ბუდეტე ლიშენი: ჩინა, ზვანია ი სოსლანი ვ სილკუ“-ო და მაკრინეს კი, პავლეს ცოლს აძლევს ჩჩევას, რათა თავისი ქალი ისეთ კაცს მისცეს, რომელსაც რუსული ენა კარგად ეცოდინება. მისი მოკლე ჰკუით, ეს არის ქართველი კაცის უდიდესი ღირსება.

მახინჯი და მასხარაა გაბრიელიც, ივანე დიდებულისძის მსახური. მასაც მოხვედრია ბატონების „კულტურის“ ნასუფრალი. აი რასა სჩივის იგი: — „ფუ, რა სკუჩნაობაა ამ სოფელში! ნეტადი ქალაქში მაინც ვიდგეთ, ნეტადი ჩემი ბატონი ისევ ვარშავაში ყოფილიყო და... საკვირველი

ეს არის, რომ იქ ვიყავ, საქართველოში მინდოდა მოსელა... ახ, როდის განათლდება ჩვენი ხალხი... რა უბედურებაა, გოგოსთვის ხმა ვერ გაჰიცია“-ო. ამ კრიტიკიუმითა ჰზომავს იგი ჩვენს ქვეყანას. მაგრამ ეს ხომ მისი სიტყვები არ არის. ეს „ბატონებისაგანა“ აქვს გაგონილი, ივანე დიდებულიძისაგან, რომელიც ამ მახინჯ და საერთო ფონზე მაინც ყველაზე რეგვენია და თავ-ქარიანი. იგი რუსეთში არის გაზრდილი, ზე მისი განათლება თუ კულტურა იმაში გამოიხატა, რომ ზვარში, ვაზების მაგიერ თუთების ჩაყრას აპირებს. მართალია იგი ჩვენი სინამდვილის კრიტიკოსადაც გამოდის, ქუყას ჩემულობს და ამბობს:

„ჩვენი ყრმანიც, გულ-ჩვილები,
 „თითქოს იყვნენ ანგლიჩნები,
 „გამხდარი, ძალით ყვითლები,
 „პირ—ბრინჯ.—ფქვილ შეგლეხილები,
 „ცოლს არ ირთვენ, ჭლექდებიან,
 „უდროოთ სნეულდებიან,
 „ლანცენეტის თამაშობითა
 „ვეგონებ სულ გაკოტრდებიან!
 „ჩვენი ვაჟრების შეილები,
 „შეიქნენ ჩინოვნიკები,
 „მამის შოგებულს ფულებსა
 „„ჰფანტვენ, ვითა ჩალა-ბზესა.
 „ვაჟრობას არ ჰკადრულობენ,
 „ბალში ფრანკუზ-კადრულობენ,
 „ბლოტის ფერჩატკით ფრანტობენ,
 „თავის ოჯახს კი ამხობენ“-ო,

მაგრამ ეს სიტყვები ნასესხებია, ჰვარში დაქერილი, თორემ მას არა აქვს იმდენი გონებრივი პოტენცია, რომ დამოუკიდებლად ამ დასკვნამდე მივიდეს. იმან რუსეთში მიიკერა მზა-მზარეული ფრაზები, რადგანაც ეს თუნდა მოდისათვის იყო საჭირო, და ასე „კულტურით“ შეიარაღებული, ჩამოვიდა საქართველოში. ივანე დიდებულიძესა ჰგონია, რომ თავის ჩამოარჩენილ ქვეყანაში, განათლების უკანასკნელი სიტყვა მოიტანა ზე ისეთი მზა-ფრაზებითა ლაპარაკობს, რომ პირდაპირა სჩანს გონებრივად მჩატე და ზნეობრივად უქნარა ადამიანი.—„გოსპოდი! მომეც შეძლება, რომ ჩემმა ყმებმა ისე შემეყვარონ, როგორც გაბრიელმა. (მსახური) კაკაია პოეზია ბიტ დიობრიმ., ხოტ ი ბენნიმ პომეშიკომ. დაგლოცვიდნენ შენნი

ყმანი“-ო. ამ სიტყვების უკან იმალება გულ-კეთილი ადამიანი, რომელსაც ძალიან პატარა ქუთა აქვს, ან როგორც ჩვენში იტყვიან—ბატისტინა და ძვალზე ენა-მოუდებლად ჰფანტავს იმას, რაც ენის წვერზე ჰკიდია. და ივანე დიდებულის სიმახინჯე მით უფრო ძლიერდება, რომ იგივერა გრძნობს თავის ქუთა-აფრენილობას; და საქართველოს ევლინება, როგორც ოლიმპიურ სიმალღეზე მღვარი ადამიანი, რომელსაც უფლება აქვს სხვებს მისცეს განათლების და ზნეობის გაკვეთილები.

ღიას, გიორგი ერისთავმა, ამ ტიპის დახატვით, ფარულად უარჰყო „მოზიღული თესლი და ქართველობა სულ სხვა მხარისაკენ გაახედა. ეს იყო ევროპის განათლება, საზოგადოებრივი ცხოვრებისა და მეურნეობის ახალი დასაწყისი, რომელსაც უნდა შესთვისებოდა საქართველო, და ამ ახალი იარაღით განემტკიცებინა თავისი მომავალი.

*
**

იბადება კითხვა: თავად-აზნაურობის ასეთი გამასხარავებით, იმათი გონებრივი თუ ზნეობრივი ავლა-დიდების ჩაწიხლვით, გიორგი ერისთავმა ბატონ-ყმობის ინსტიტუტის წინააღმდეგაც ხომ არ გაილაშქრა?

ჩვენის აზრით, ჰო. „დაეაში“ თუ „გაყრაში“, მართალია, რომ პირდაპირი გზით ბატონ-ყმობა დაგმობილი არ არის, მაგრამ eo ipso გამომდინარეობს მისი ემობა. თუ ბატონები ისეთნი არიან; როგორიც გიორგი ერისთავმა დაგვრხატა, რა უნდა იყვეს ის წყობილება, რომელიც მათ გამობრულ მხრებზე არის დაყრდნობილი? გაბატონებულ წოდების ათვალწუნება, იყო ყველა იმის ათვალწუნებაც, რაც ამ „ბატონებთან“ იყო დაკავშირებული. მაგრამ ეს მოხვეული გზა კიდევ არ არის საკმარისი, რომ გიორგი ერისთავს ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ ამხედრებული მწერლის საპატიო სახელი შეეთავაზოთ. მაგრამ გიორგი ერისთავს აქვს ნაწარმოები, რომელიც ქართულ კრიტიკას შეუმჩნეველი დარჩა, და სადაც გლეხ-კაცობის ადამიანური უფლებები ისე ენერგიულადაა აქვს მოთხოვნილი, რომ დედოფალსაც კი აჩოქებს ბრმა მენახშირის ქალის წინაშე. ეს არის ღრამა „ყვარყვარე ათაბაგი“, გადმოკეთებული ჰალმის ტრაგედიიდან. ეს ნაწარმოები დაბეჭდილი იყო 1853 წელს, „ცისკრის“ დეკემბრის ნომერში, და საინტერესოა იმით, რომ „სურამის ციხეზე“, ექვსი წლით ადრე არის დაბეჭდილი. პიესის შინაარსი ასეთია: ყვარყვარე, სამცხის ათაბაგი, რომელიც იმდენად ამპარტავნობდა, რომ თავის შესაფერად არც ერთი დიდებულის ქალს არა სთვლიდა, ბოლოს ცოლად ირ-

თავს გლეხის, ბრმა მენახშირის ქალს. ეს ამბავი, მეფის სასახლეში დიდ სენსაციას იწვევს. დიდებულების თავმოყვარეობა შელახულია, მაგრამ ყრუ მითქმა-მოთქმის გარდა ძლიერ ათაბაგს ვერას უბედავენ. ბოლოს ეს ამბავი დედოფლის ყურამდე აღწევს. ეს უკანასკნელი იბარებს ყვარყვარეს და ეკითხება ამბავს. რომ გაიგებს დედოფალი გადმოცემული ამბავის სიმართლეს, სიანჩხლე ეკიდება და დაცინვით უხვდება სისხლის შეურცხმყოფელ ათაბაგს. ბოლოს დედოფალი მაინც ჰკითხავს, თუ რამ აიძულა გადაეღბა ასეთი გაუმართლებელი ნაბიჯი, რაზედაც ყვარყვარე უპასუხებს:—„მე ბევრი ქალი მინახავს, მაგრამ იმისი მსგავსი—არსად. იმისი მამა მენახშირე არის! მაგრამ რას დავდევი, თუ ერთი წვეთი სისხლიც არ არის იმაში აზნაურობისა.

მარიამ.—საშინელია!

შანშე—გლეხის ქალი!

სიდონია—გული მეყრება... აგრე გვარის შეურაცხება!.., და სხ..,

მაგრამ ყვარყვარე ათაბაგი აუღელვებლად ისმენს ამ რეზონანს და ამბობს:

—ჩემი ცოლი თუმცა არის ქალი მენახშირისა, მაგრამ არის ერთგული ჩემი, არის კეთილ ზნიანი, სავსე სიყვარულითა, სავსე ყოვლითა კეთილ-სათნოებითა, და გარწმუნებთ დედოფალო, არის უმაღლესი მაღალთა შთამოვალთ ქალთა ზედა“... მაგრამ დედოფალი მაინც არა სცხრება. მას უნდა დარწმუნდეს, თუ რამდენად მართალია ყვარყვარე ათაბაგის სიტყვები, თუმცა თავისთვის კარვად იცის, რომ ყოვლად შეუძლებელია, გლეხი ქალის სათნოება და რაიმე ღირსება. იგი მიმართავს ათაბაგს, რომ სურს მისი ცოლის გამოცდა თუ მენახშირის ქალი რამდენად არის თავის ქმრის, ყვარყვარე ათაბაგის ერთგული და მოყვარული. თუ დამტკიცდებოდა, რომ არის, დედოფალი საჩქაროდ იძლევა სიტყვას, რომ დაიჩოქებს მენახშირის ქალის წინაშე. გამოცდა მეტათ ძნელია: 1—შვილი უნდა წაართვან და გაიგონ, ქმრისათვის შეილს დასთმობს თუ არა?. 2—უნდა გამოუტყხადონ, რომ დედოფალმა არ შეიწყნარა ყვარყვარეს ცოლი, ამიტომ იგი უნდა გაეყაროს ქმარს და დაუბრუნდეს თავის ქოხს. ყვარყვარე კი დიდებულის ქალს შეირთავს 3—ყვარყვარე განსაცდელშია, უნდა დაიმალოს. მივა მენახშირის ქოხთან, შეხედება „ყოფილ ცოლს და სთხოვს დახმარებას. ცოლი ჰპალავს და მისულ მღვევარს არ უტყუდება. ე. ი. ყველგინ მთავარი ამოცანაა: ნახონ რა შეუძლიან გლეხის ქალს, და არის იგი მართლა ისეთი, როგორც ყვარყვარეს ჰგონია თუ არა. მენახშირის ქალი იპარჯვება. მიჰყავთ იგი სასახლეში და დედოფალი მიჰპართავს:—„ჩვენ მივეცი თ მეფური სიტყვა ჩვენს

დარბაისლებთან, რომ უკეთეს თქვენ მოითმენდით ყოველს ამ გამოცდებს, და აჩვენებდით ისე ოდენ სათნოებას, რომელიც აჩვენეთ, უნდა მოვიდრიკო მუხლი მე, დედოფალმა წინაშე შენსა“...

ყვარყვარე.—„დედოფალი იჩოქებს, მართავ გიხაროდეს“-ო. ამ სურათით, გიორგი ერისთავმა მთელი „მაღალი“ წოდება წამოაჩოქა უფლება-აყრილ გლეხობის წინაშე. აქ „ღბალი წოდების“ ადამიანობის საკითხი არის აღძრული მთელი თავისი სიძლერით; ცნობილი არის არამც თუ მისი სწორ-უფლობიანობა, არაჲდ უპირატესობაც, რადგან ზემო ფენებში ნებიერობით ადამიანი გაფუჭებულია, იქ კი, დაბლა, ეს ადამიანობა შენახულია, როგორც აუმღერელი მთის წყარო. აქ ბატონ-ყმობა თავისთავად უკვე დაგმობილია, რადგან საკითხი უფრო დიდი მასშტაბით არის აღებუბული. იგი შლის ყოველ-გვარ გარჩევას, და წოდებრივ უპირატესობას უნიადაგოდა სტოვებს. ადამიანში ადამიანის დანახვა—ეს იქადაგა გიორგი ერისთავმა, და გლუხკაცობა, მართას სახით, დაგვიხატა როგორც სათნოების, ერთგულების და ყველა ღირსებათა ფაქიზი და მტკიცე მატარებელი. ეს კი დიდი რევოლიუცია იყო იმ დროინდელ აზროვნებისათვის, როდესაც წოდებრივი განსხვავება შხამივით იყო ტენში ჩაწვეთებული, და თავად-აზნაურობა, გლუხ-კაცობას უცქერდა როგორც დასატვირთავ საქონელს. ამით, გიორგი ერისთავმა, ჩვენს საზოგადოებრივ შეგნებას ახალი პრესპექტივა გადაშალა, საზოგადოების აზროვნებაში რყევა შეიტანა, და ნიადაგი მოუშხადა იმ განმათავისუფლებელ იდეურ მოძრაობას, რომლის მეთაურობა, მესამოცე წლების აქეთ, ილია ჭავჭავაძემ იკისრა.

გიორგი ერისთავის ნაწარმოებთა მეტ წილს, მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა შერჩათ. მისი ლექსები, —ფორმის მხრივ გაუმართავი და დარღვეული, მართალია კიდევ გვიზიდავენ რალაც შინაგანი ძალით, მაგრამ ეს ძალა ის ისტორიული სურნელებაა, რომლითაც ძვირფასია ჩვენთვის ძველი აზერფეშა, რამე ქსოვილი ან ხავეს მოდებული ჩუქურთმა. ჩვენ გვიყვარს მისი კომედიებიც, მაგრამ იმდენათ დავშორდით მის ქვეყანას, რომ მათზე შეგვიძლიან ლაპარაკი, როგორც იმ გაყვითლებულ პორტრეტების შესახებ, რომელთაც რალაც შემთხვევით ჩვენამდე მოუღწევიათ. ერთი სიტყვით, გიორგი ერისთავის შემოქმედება, მეტ წილად უკვე მკვდარია. იგი საარქივო მასალაა, მაგრამ ამისდამიუხედავთ, გიორგი ერისთავი, ჩვენს ლიტერატურაში უფრო დიდი ფიგურაა, ვიდრე ბევრი სხვა, დღემდე ინტერეს შენახული. დილია, რადგან იგი საფუძვლად დაედო ჩვენი ლიტერატურის ზრდას, და სხვა პირობებში დიდი ნაწარმოე-

ბის შემქმნელი, მსხვერპლად შეეწირა ჩვენს სინამდვილეს. ჩვენ პრესა არა გვქონდა,—ჟურნალი დაგვიარსა, თეტრი არა გვქონდა—შექმნა, დრამატიული ნაწარმოები არ მოგვეპოვებოდა—დაგვიწერა, მსახიობი არ იყო.—თითონ იკისრა როლი, ცოტას ფიქრობდნენ საქართველოზე და მთელი თავისი სიცოცხლე, საქართველოზე ფიქრს მოანდომა. და თუ მესამოცე წლებიდან ილია ჭავჭავაძე იყო მთელი ჩვენი კულტურის შთამაგონებელი და ხელმძღვანელი, მეორმოცე—მეორმოცდაათე წლებში გიორგი ერისთავმა უმეთაურა ჩვენს განათლებას და თუ თვით ვერ შექმნა უკვდავი ნაწარმოები, სამავიეროდ თავისი დიდი ნიჭი ქართული ლიტერატურის და კულტურის აღორძინებისათვის მსხვერპლად მიიტანა. დიდ ქართველთა ბედი დღევანდლამდე ასეთი იყო და გიორგი ერისთავმაც ეს ბედი გაიზიარა.

დ ა ნ ი მ ლ ზ რ ნ ჯ ა ძ ე .

(1830—1860).

გიორგი ერისთავის სალიტერატურო მოღვაწეობამ ნაყოფი მალე გამოიღო. მის მიერ დაარსებულმა „ცისკარმა“ შემოიკრიბა თავის გარშემო დაქსაქსული სალიტერატურო ძალები, როგ. მაგ. მიხეილ თუმანიშვილი, სარდ. ალექსი-მესხიშვილი, ლავრენტი არდაზიანი, ალექსანდრე სავანელი, პოეტები: დიმიტრი ბაგრატიონი, დავით მაჩაბელი, ბარამ ბარათაშვილი, ოთარ და თამაზ ქობულაშვილები, გრიგოლ რჩეულიშვილი და სხ... რომელთ შორის, ყველაზე მალე დადგა „სურამის ციხის“ ავტორი, დანიელ ჭონქაძე.

თუ გიორგი ერისთავმა სათავე აღუდგინა დრამატიულ მწერლობას, დანიელ ჭონქაძემ, გრიგოლ რჩეულიშვილმა და ლავრენტი არდაზიანმა დაიწყეს მხატვრული პროზის რესტავრაცია. და შეიძლება ითქვას, რომ მათი სალიტერატურო მოღვაწეობა ამ მხრივ, ნოვატორობას უდრიდა. პოეზია ორგანიულ განვითარების ხაზით შეუწყვეტელად მიმდინარეობდა, რადგან მას ჰყავდა საუკეთესო წარმომადგენლები; პროზა კი დაქვეითდა და გადაშენდა. ასე რომ ლავრენტი არდაზიანი, „ცისკრის“ ფურცლებზე მწუხარებით აღნიშნავდა კიდევ, რომ ჩვენი პოეზია „მერხვეი და საამოა“, პროზა კი მძიმე და უსიამოვნოა. ეს სიმძიმე კი ენის საკითხი იყო. გიორგი ერისთავამდე, რალაც სამღვთო წერილისებური ენა იყო გამეფებული, და ამ ენით თუ ლექსის დაწერა კიდევ შეიძლებოდა, რადგან ლექსში ენის სიმძიმეს მუსიკა ამსუბუქებდა, პროზაში ყოველად მძიმე და მოუხეშავ ფრაზას არაფერი შევლოდა. გიორგი ერისთავის მიერ, ხალხური ენის დაკანონებამ კი, პროზას დიდი შესაძლოებანი გადაუშალა, და „ყვარყვარე ათაბაგი“ ახალ პროზას მისცა დასაწყისი. და ეს სიახლე იმდენად მიმზიდველი აღმოჩნდა და იმდენად შთაბამებელი, რომ ზედიზედ გაჩნდნენ სადა სიტყვის ისეთი ოსტატები, როგ. მის. თუმანიშვილი, ლავრენტი არდაზიანი, გრიგოლ რჩეულიშვილი და დანიელ ჭონქაძე; განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი, რომლის შემოქმედებასაც ეხლა ვეხებით.

*
**

დანიელ ჭონქაძე პირველი მწერალია, გლეხ-კაცობის წრიდან გამოსული.

იმისი ბიოგრაფია მეცნიერულად ჯერ არ არის გამოკვლეული. ზოგადი ცნობები კი ასეთია: იგი დუშეთის მაზრიდან იყო, სოფ. ყუაილიდან. გლეხ-კაცობის ოჯახიდან გამოსულმა, დედის რძესთან ერთად შესვა თავისი წრის სიყვარულიც და ტანჯეაც. ბავშვობაში დაობლება მის ცხოვრებაში ალბად დიდ როლს ითამაშებდა. მეტი გაჭირვება უფრო ღრმად აგრძნობინებდა გაჭირვებულთა მდგომარეობას. პატარა დანიელს ბიძები ზრდიან, მღვდლები. პირველი საფეხური გორის სასულიერო სასწავლებელი იყო, შემდეგ ტფილისის სასულიერო სემინარია, ეს საქართველოს რევოლუციონერების ბნელი ლაბორატორია.

იქნებ სხვა სასწავლებელში დან. კონქაძე დაკარგულიყო კიდევ, მაგრამ აქ, გიგანტურ თაღებ ქვეშ, სადაც გუბდებოდა მომავლის დიდი პროტესტი, იგი გზას იპოვნოდა. ფარული წრეები, სადაც „ბურსაკულ“ გულ-მოდგინებით კითხულობდნენ ლიუბლანს დეკემბრისტებს და სხ... აძლევდნენ მიმართულებას ამ უფრო პლებეიურ ახალგაზრდობას, და არა ის ჩასუქებული ბერები, წყველის სილუეტებით რომ დადიოდნენ მასწავლებლის პოზით. დიახ, მასწავლებლები იყვნენ მათივე უარყოფისა. მას სემინარიაშივე გადაეშალა რევოლუციის პერსპექტივები. აქ შეისწავლა რუსეთის მოწინავე საზოგადოების მაჯის ცემა, და აქვე გაიქედა მასში მომავალ მწერლის ნების-ყოფა. დღეს მისი ბიოგრაფიის დამწერს ან მის კრიტიკოსს თითქოს აღარ ჰყოფნის გატაცება, რომ ერთგვარი ინტელექტუალ ეროსით მივიდეს ამ დაღვრემილ პორტრეტთან, რომელიც ისე მშვიდად გამოიციკირება ბებრის საოჯახოებიდან. ისტორიული სიმაზვილეა საქირო, და ვისაც აქვს ეს უნაჟი, იგი უსათუოდ დააფასებს ამ მწერალს. პირველი ქართული მწერალი, რომელმაც ხმა ამოიღო ბატონყმობის წინააღმდეგ განა ნაკლები დამსახურება? „სურამის ციხე“ ხომ ბატონყმობის საუკეთესო სიმბოლო იყო, რომელსაც თუმც დიდი ენერგიით აშენებდნენ, მაგრამ მაინც ინგრეოდა. ადამიანის სისხლი შეურიეს მის დულაფში, მაგრამ კედელს წყალი ჩაუდგა დასანგრევად. ასეთი იყო ბატონ-ყმობაც. აშენებდნენ, მაგრამ შიგვე ჰყვებოდა დამნგრევი უთანასწორობა. ცოცხალი ხალხიც ჩაატანეს მას კედლებში, მაგრამ კედელი მაინც დასველდა, დანგრევის წინამორბედად.

ბატონ-ყმობაც ასე დაინგრეოდა, ეს შინაგან რღვევისათვის განწირული „სურამის ციხე“. ეს პატარა მოთხრობა დიდი შედეგებით აღმოჩნდა საშო-აღესილი.

იმ დროინდელ ფეოდალურ არისტოკრატიაში არამც თუ აღმაცურად შეხედა ამ ვილაც „ბურსაკის“ თამამ ზღაპარს, სისხლის აღებაც სცადა იმ შეუპოვარ შეურაცხყოფისთვის, რომელიც ისე ენერგიულად შესთავაზა ამ „ტფილისის ღვთისმეტყველმა“. დ. კონაქაძეს „კეთილშობილთა“ რისხვისა არ ერიდებოდა. სად შეხვდებოდნენ ისინი ერთმანეთს? მაგრამ კუკიის ხიდიდან დაუპირეს თურმე გადაგდება კლუმბიაც უნდოდათ მისი ცემა, მაგრამ ორივე განსაცდელს გადაარჩა იგი. „სურამის ციხემ“ კი თავისი საქმე გააკეთა. ჩვენი ხალხის შეგნებასაც ჩაეჭრა, და ჩვენს მწერლობაშიც იქცა დასაბამად, საიდანაც ზოლი მოდის კარგა მანძილზე.

მე-XIX საუკუნე; პიროვნების განთავისუფლების საუკუნეა.

ბახტილიის დანგრევა პარიზში სიმბოლიური აქტი იყო მთელ ეპოქობრიობისათვის. ყველგან უნდა დანგრეულიყო ციხე სახელმწიფო, და ადამიანის და მოქალაქის უფლება უნდა ეცნოთ ღვთაებრივად. ამ ლოზუნგმა მეტეორივით გადაუარა ქვეყანას, და ყველგან, ტემპოს სხვა-და-სხვაობით იწყეს ამ დიდი საქმის გაკეთება და სამზადისი. ეს ტალღა ჩვენს ქვეყანასაც მოხვდა. მაგრამ აქ შენიშვნაა საჭირო: როდესაც მე-XIX საუკ. საქართველოს შესასებ ვსაუბრობთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ ჩვენი არსებობა რუსეთთან იყო დაკავშირებული; და თითქმის ყოველგვარი ლიტერატურული თუ საზოღოებრივი მოვლენა რუსეთის მიხედვით ჰხდებოდა.

ეს პიროვნების განთავისუფლების აზრი რუსეთშიც შეიქრა, მაგრამ ამ იდეისათვის იქ სულ სხვა გვარი ნიადაგი არსებობდა. ეს თავისებურება ისეთი იყო, რომ იდეალსა და სინამდვილის შორის უფსკრულს ავლებდა. რუსეთის მოწინავე ნაწილი დასავლეთ ევროპას უგდებდა ყურს გულ-მოღვინებით, ხარბათ ითვისებდა იმას, რასაც ამბობდნენ ბერლინის კათედრიდან თუ პარიზის ტრიბუნლიდან, ლუი ბლანს იზეპირებდნენ, ჟორჟ-ზანდის კითხვით ათენებდნენ, მაგრამ იმავე დროს, რუსეთის ოფიციალური მმართველები სდარაჯობდნენ ბატონყმობას, რაც პიროვნების სრული უარყოფა იყო. რუსეთის სინამდვილე მოზეიმე ობსკურანტიზმის სახით გამოიციკირებოდა მედიდურად, რასაც ბრძოლის გუნებაზე უნდა დაეყენებინა ევროპის იდეებით მეოცნებენი.

ეს ასეც მოხდა, და მე-XIX საუკ. გადიქცა ერთ გაბმულ ბრძოლად, სადაც ერთ საქმეს აკეთებდნენ: დეკემბრის შეთქმულები: პესტელი, იაკუბოვიჩი, ბესტუჟევი, როლევი, მურავიოვი...

„ზაპადნიკები“: ჩაადაევი, გერცენი, ბელინსკი, გრანოვსკი, ოგარიოვი...

მწერლები: პუშკინი, ლერმონტოვი, გოგოლი, ტურგენევი, გონჩაროვი, ნეკრასოვი და სხვ...

და ასე, სოციალ-პოლიტიკურ აზროვნების ხალხი, პქაქტიკის გმირები და მხატვრულ სიტყვის წარმომადგენლები. ყოველ ფრონტზე ირაზმებოდნენ, და თუ პესტელი და ძმანი მისნი აწყობდნენ გეგმებს დინასტიის გასაყლეთად, ჩაადაევი უძირო აზროვნებით ააშკარავებდა რუსეთის გმობის აუცილებლობას, დიდი ემიგრანტი გერცენი „იმ ნაპირიდან“ სცემდა „ზარს“ მონარქიის და ბატონ-ყმობის დასარისხად, მხატვრული ლიტერატურა კი უარს ამბობდა პარნასზე, და „შეურაცხყოფილებთან“ მიდიოდა. ყველა სცდილობდა მდგარიყო თავის სადარაჯოზე ღირსეულად, და გაეკეთებინა ქვეყნის საქმე, რაც ნიშნავდა ხალხის განთავისუფლებას პოლიტიკურად და ეკონომიურად. ამ საქმემ მოუწოდა მწერლობასაც. შემოქმედთა ენტუზიაზმი, სიცოცხლის ტკივილები, აზრის მტეხიარეობა, ყველაფერი შემოეველო საზოგადოებრივ ტკივილებს. „ჩაგრულთა“ ქომიგი, მებრძოლი და წამებული დროის მოთხოვნილებად გადიქნენ.

არისტოკრატიას ელვარე სასახლეებშიც შეიქრა ეს ახალი მოტივი, და შეარყია ძველიდან დადგენილი მყუდროება.

გარედაც გამოიყვანა გრძნობიერი ახალგაზრდობა და ხალხისკენ მიმავალ შარა გზას დააყენა. გერცენი იძლევა ამ ხანის კარგ ილიუსტრაციას. განსაკუთრებით აღსანიშნავია გერცენის და ოგარიოვის ფიცი „Воробьевы горы“-ებზე:

— პატარა ბიჭები, დაქანტულნი, ქაქანით გაჩერდნენ ვიტბერგის ტაძრისთვის მიჩენილ ადგილთან. „მზე ჩადიოდა, გუმბათები ელავდნენ, ქალაქი განუსაზღვრელ სივრცეზე იშლებოდა მთის ძირში... ჩვენ დავდექით, ერთმანეთს დავეყრდნეთ, გადავეხვიეთ და დავიფიცეთ მთელი მოსკოვის დასანახად, მსხვერპლად მიგვეტანა მთელი სიცოცხლე ჩვენ მიერ არჩეულ ბრძოლისთვისო“. ასე სწერს გერცენი „Былое и думы“-ში. ეს სურათი მთელ იმ ხანას ახასიათებს. ასეთი იყო იმ დროინდელ საზოგადოების აშლილობა. ბრძოლა სწყუროდა ყველას და ეს სურვილი გააძლიერა პესტელის და მისი ამხანაგების ჩამოხრჩობამ. ყველა პატიოსან ადამიანში, ამ აქტმა ხაზი გაავლო, თუ რომელ მხარეს დარჩენილიყო, და ყველამ იგრძნო, რომ არა იმ მხარეზე, საიდანაც მოდიოდა „ტყვია და გამარჯვება, ციხეები და ბორკილები“. შინაგანი ხმა მოუწოდებდა

მათ ყური ეგდოთ ბატონ-ყმობის სიმძიმის ქვეშ მგმინავ გლახობისთვის, რომელსაც ჩვეულებით ნიეთის მსგავსათ ხმარობდნენ.

ეს ხმა მწერლობაშიც გაისმა. ჯერ პუშკინი იღვა როგორც მონბლანი და ააშკარავებდა თავისუფალ მოქალაქის გამბედაობას, შემდეგ რილევი თავის აკრძალულ ხელნაწერ ლექსებით ავრცელებდა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის იდეებს, მაგრამ როცა მეფურ ტერორმა ყველაფერი ჩაახშო, ლერმონტოვმა დაიკვნესა ისეთი საზარელი ხმით, რომ მთელმა რუსეთმა იგრძნო დიდი ტკივილი. შემდეგ მოდიან გოგოლი და გრიბოედოვი, პირველი სატირულ რომანით, მეორე ყოფის კომედიით და დამცინავ შხამით შლიდნენ ოფიციალ რუსეთის საფუძვლებს. მათ მისდევნენ ე. წ. „ბრალმდებელ“ ლიტერატურის წარმომადგენელნიც, რომელთ კრიტიკა მიმართული იყო თანამედროვე პირობათა უარყოფისა და გაბატონებულ კლასების წინააღმდეგ.

რასაკვირველია მწერლობის პირდაპირი მოწოდება ეს არ იყო, მაგრამ არის ხოლმე პირობები, როდესაც ხელოვნება ტრიბუნად უნდა იქცეს და შემომქმედი მებრძოლად. და ეს პირობები კი რუსეთში იყო და მეტად მახვილდაც.

ხოლო საქართველო კი, როგორც რუსეთის შემადგენელი ნაწილი იმ დროს, რასაკვირველია იმავე იდეების გავლენას განიცდიდა, პიროვნების განთავისუფლების საკითხი ჩვენმა ლიტერატურამაც განიცადა, და თუ პირველად ეროვნულ განთავისუფლების შესახებ ითქვა სიტყვა, მას ჰქონდა თავისი მიზეზი. ეროვნული ტკივილი ისეთი ახალი იყო და მძაფრი, რომ მან დაჰფარა ყველაფერი, თუმცა ადამიანის და მოქალაქის ყველა უფლებათა აღიარებაც არა ყოფილა დაჟინებული, რაც ზემოთ უკვე ვნახეთ, ალექსანდრე ჰავკავაძისა და გიორგი ერისთვის შემოქმედების გარჩევის დროს. მაგრამ თუ ხსენებული ავტორები ამ საკითხს სხვათა-შორისად შეეხნენ, დანიელ ჰონქაძის შემოქმედებაში იგი არის მთავარი თემა, კონკრეტულად წარმოდგენილი ბატონ-ყმობის სახით. და ეს არის სხვათა შორის იმის მიზეზიც, რომ დანიელ ჰონქაძეს, ჩვენს ლიტერატურაში მისცეს ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ აღმართულ პირველი პროტესტანტის სახელი. ჩვენ ვნახეთ, რომ იგი პირველი არ იყო, მაგრამ ყველაზე ძლიერად კი იგი შეეხო ამ წყეულ კითხვას.

* *

1859 წ. ეურნალ „ცისკარში“ აღნიშნული იყო კითხვა, თუ როგორ უნდა სწერონ და რა წესს უნდა მისდევდნენ ქართველი მწერლები-

ჩვენ უკვე მოვიხსენიეთ ლავრ. არდაზიანის აზრი, რომელიც სწერდა:— „ქართული პოეზია უფრო განვითარებულია, მანამ პროზა. ლექსებს სწერენ მსუბუქად, მარტივად, ცხოველად; ყოველი სიტყვა ხტის, თამაშობს. პროზა-ლა ჩვენი არის მძიმე, მოუღრკეკელი, ძნელი, უძლეურია სიცოცხლე მოღებულის, ცივი, მაშინ, როცა ქართული ენა მერხვეი და საამოა“-ო. მართლაც და ჩვენი იმ დროინდელი პროზა ასეთი იყო. საკმაო გადაათვალიეროთ ჟურნალი „ცისკარი“ და დარწმუნდებით. და აი, ამ მძიმე და სიცოცხლე მოღებულ ფონზე, სრულიად მოულოდნელად გაისმის ახალი სიტყვა, სადა, მოკვთილი, მერხვეი.

მწერლისთვის სტილი თუ უკვდავებისა არა, ხანგრძლივობის უფლება მაინც არის. დანიელ ქონქაძე ამ უფლებით მოსილი მწერალია. დღესაც კი, ბევრი პროზაიკოსი უნდა ჩამოეცალოს ამ გარდასულ თაობის წარმომადგენელს. მაგრამ ამის შესახებ ცოტა ქვემოლ.

რას სწერდა ამ ახალ ჟანრით?

— უჩვეულოს და ახალს.

— ძლიერ პროტესტს ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ.

გადაავლეთ თვალი იმ დროინდელ ჩვენს ლიტერატურას თუ საკურნალო პრესას, და დარწმუნდებით, რომ მართალია ეს თემა არსებობდა, მაგრამ სხვა ჩარჩოებში. ლიტერატურა როგორ შეეხო, უკვე ვნახეთ. ვნახეთ პრესაც. 1858 წ. რუსულ-გაზ. „კავკაზში“ (№ 58) დაბეჭდილი იყო ალექსანდრე II სიტყვა, თავად-აზნაურთა კრებაზე წარმოთქმული მოსკოვში. სიტყვა შეეხებოდა გლეხთა განთავისუფლებას. იმპერატორი თავად-აზნაურობას აფრთხილებდა, რომ თუ ზემოდან არ მოეხდინეთ რეფორმა, ქვემოდან მოახდენენო და სხ... ერთი სიტყვით, ბატონ-ყმობის გაუქმების აუცილებლობაზე იყო საუბარი. ეს სიტყვა სთარგმნა მოლაყბემ, და თავისი მხრივ დაურთო ზოგი რამ. სხვათა შორის იგი სწერდა: — „ჩვენი დიდი მეფე შესდგომია იმისთანა საზოგადო კეთილ აზრს, რომელზედაც ჰკვირობს მთელი ევროპა. რას მოგვიკეცნია, რატომ შეძლებისამებრ არ მოგვიხსენებია:— „დიდო იმპერატორო! ჩვენო მფარველო, ჩვენო უსჯულოთ, მაჰმადთან დამხსნელო! გვიბრძანე ღ მზათა ვართ ერთგულნი შეილნი ივერიელნი“-ო! ეს არ შეიძლება რადიკალიზმად ჩაუთვალოთ მოლაყბეს. ეს მხოლოდ მეფის სურვილის აპოლოგიაა, და პროტესტანტიზმთან ცოტა რამ აკავშირებს. ასე დაიწერა დ. ქონქაძემდე ერთად ერთი პუბლიცისტური წერილი ბატონ-ყმობის შესახებ, საქართველოში. საინტერესოა აგრეთვე, თუ როგორი იყო საზოგადოების ზნეობ-

რივი პულსაცია. მოლაყებ ამ წერილისთვის „ცისკრის“ თანამშრომელთა რიცხვიდან გააძევეს. ჟურნალის რედაქტორი ივ. კერესელიძე სწერს-მიზეზი:—„თითქმის ოთხივე კუთხიდან აღგვიდგნენო“.

და აქ უკვე ნათელია ის დიდი გმირობა, რომელიც დ. ქონქაძემ ჩაიდინა. აი, ამ ატმოსფეროში სთქვა მან ისეთი გაბედული სიტყვა, რომლის გასაგონად ქართველთა ყური მოუშზადებელი იყო.

—„სანამ ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ, ჩვენში ბედნიერება არ შეიძლება.“

—„ეს იყო პირველი პურის-ჭამა ღურმიშხანისა, რომელიც არ იყო ბატონის ნასუფრალი, და უნდა გენახათ, რა გემრიელი იყო ის პური...“

—„ბატონი შემირიგდა... ვგონებ იმიტომ, რომ ჰპოვა ჩემში სასარგებლო ნივთი... ეძებდა ჩემში ერთგულებას, და დარწმუნებულიც იყო, რომ მე ვიყავი მისი ერთგული... ხა, ხა, ხა! ერთგულებას ეძებდა იმაში, რომელსაც დედა მოუკლა უღელში...“

მაგრამ დაფანებოთ ამ ამონაწერებს თავი და თვით მოთხრობის მორევში შევიდეთ.

*
*
*

—„იმ ზაფხულს, იმ საშინელ სიცხეში, როდესაც ქალაქში მცხოვრებნი ეძებდნენ სიგრილეს ქალაქ გარედ, აქ, რამდენიმე ყმაწვილთ, რომელთა რიცხვში ერთი თქვენი უმორჩილესი მოსამსახურე, დასდეს პირობა: მთელ ზაფხულს, ყოველ საღამოს შეყრა რიყეზე, ანჩის-ხატის ჩასწვრივ, და იქ დროების გატარება კარგა შუალამემდე. იმ პირობებში, სხვათა შორის იყო ერთი მუხლი, რომლითაც მორიგე პირს უნდა ეთქვა ერთი მოთხრობა ანუ არაკი, ანუ სხვა რამე, ჩვენი საქართველოს ცხოვრებიდან“-ო. ასე ორიგინალურად, ქართულ პროზისთვის უჩვეულო სტილით იწყებს ავტორი თავის მოთხრობას. პირდაპირ გაორთქლებთ“ ეს თამამი ტემპერამენტი; კალამიც გამოცდილია. არა მგონია, დანიელ ქონქაძეს „სურამის ციხით“ დაწყოს მწერლობა, თუ ჰო, უფრო მეტი სერიოზულობით არის საქირო მასთან მისვლა.“

მხატვრულ ნაწარმოებში ყველაფერი იმისგან არის დამოკიდებული, თუ საიდან მოსკიდავთ ხელს ფრაზას, და როგორ შეისუნთქავთ გარემოს. ვნახოთ დ. ქონქაძის უნარი:

—„აი, ის სახლები მუხრანბატონიანთი არის ხედავთ? და გაიშვირა ხელი მუხრანბატონიანთ სახლებსკენ.“

— დიახ, დიახ, გახლავთ, უპასუხეს ყმაწვილებმა.

—ის სახლები ეხლა დაქცეულები არიან, არ ვიცი რათა. პატრონები ყურს აღარ უგდებენ, გული აუცრუვდათ იმაზე, მაგრამ მაგათაც ჰქონდათ თავის დროა.“—ასე იწყება პირველი თავი.

გარდასულის კოლორიტია, დანგრეულისა. პირველი მძლავრი შთაბეჭდილება ეს არის, რომელიც უნდა გაჰყვეს მკითხველს მოთხრობის ბოლომდე. ძველი, ერთ დროს მძლავრი, თავ-მომწონე, ეხლა არა-რა, განადგურებული. ასეა ყველაფერი. ასეც იქნება. მუხრან-ბატონიანთ სახსლეს დაინგრა, ღურმიშხანის და გულის-ვარდის სიყვარულიც დაინგრა, დაინგრა ღურმიშხანის ოჯახის ზეიმობა, რამდენჯერმე დაინგრა სურამის ციხე, მხოლოდ გამთელდა გულის-ვარდის გატეხილი გული, და გამთელდა შურის-ძიებით. ასეთია ისტორიის წესი. ავტორმა სწორედ გაიგო საუკუნის მიდრეკილება.

*
*
*

„სურამის ციხე“. რა ნაწარმოებია იგი? ზღაპარია კარგი, რომლის ყოველი ნაკეთი სინამდვილეა უარ-საყოფი. ამ ზღაპრის რეალიზმი დასუ-ლია პირდაპირ ფიზიკურ ტკივილებამდე. ხელოვნებასაც ეს არჩევს. ის კი არ არის შემოქმედება, რომ ჰირვეულად ეძებო „ახალი თემები“, ან შეაბრუნო სახე ნაძალადევად, არა.

ხელოვნება არის სინამდვილის გამახვილება, და ამ მახვილი კუთხით დაყვანა ემოციების და ინტელექტის უკანასკნელ საზღვრამდე.

დანიელ ჰონქაძე მით არის თვალსაჩინო, რომ იგი „სურამის ციხით“ ტრიალებდა იმ დროის წყეულ და რთულ მორალურ პრობლემათა წრეში, და საკითხებს კი არ სწყევტდა, არამედ ისეთ განცდების ჩან-გლებს აბამდა, რომელნიც აუცილებლად გამოედებოდნენ ადამიანის გულს. თანაც ისეთი სიმართლე იკეტებოდა ყოველ მის ფრაზაში, რომ ამ უკანასკნელის გახსნა დღესათვის აელვებდა თავისში დაცულ შინაარსს.

„სურამის ციხე“—ში ორი მთავარი გმირია გამოყვანილი: ღურმიშხან წამალაძე და გულის-ვარდი, ბატონის მოახლე. ორივე გლეხის-შვილები არიან, ზნეობრივად კი ერთი-მეორეს საწინააღმდეგო. ამ დაპირისპირებით დ. ჰონქაძეს სურდა ეჩვენებინა ერთი ჰეშმარტება: რომ გლეხი-კაცის ბუნება ისეთი წმიდა და კეთილშობილია, როგორც გულის-ვარდი სიყვარულის პერიოდში, და ბატონ-ყმობის უგვანობა კი ისე ამახინჯებს, როგორც ღურმიშხანს.

„ერთი კაცი არ მყოლია, რომ შემეჩვილა გულის დარდები“-ო, ამ-

ბოზს ღურმიშხანი. ასეთი კაცი კი უნდოდა ადამიანს, რომელმაც რა არ გამოსცადა: სიმშლილი, წყურვილი, სიცივე, ცემა, დაცინვა და სხ. მაგრამ ვის ეტყუადა ყმა და მოსამსახურე? გულის-ვარდი კი ჯერ მეამბიტია, ალა-ლი. მან არ იცის ცხოვრების კლანჭის სიბასრე. ღურმიშხანია მისი პირველი მასწავლებელი და საბოლოო დამლუპველი.— „ქვეყანაზე შეუძლებელი არა არის რა გულოჯან; სანამ ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ, ჩვენში ბედნიერება არ შეიძლება“... ეს იცის ღურმიშხანმა, და მიტომაც იკვლევს ცხოვრების სარბიელს მართალი და ყალბი გზებით. ეს გზა გულის-ვარდისთვის წარმოუდგენელია, მაგრამ იგიც წამოიჩოქებს ამ შარა გზაზე.

ღურმიშხანი ბევრს წარმოუდგენია გამვლელ მატყუარად, მაგრამ ეს როდია მართალი. ღურმიშხანს უყვარს გულის-ვარდი. ის არა ერთხელ მოიგონებს მას ოცნებით, შორეულად ეაღერება კიდევ, გამდიდრებაც მასთან უნდა. სამი წლის შემდეგ წერილშიც გრძნობიერად ახსენებს მის სახელს. ოცი წლის შემდეგაც.

— „ღურმიშხანმა ის იყო მოსწია ერთი ჩიბუხი მშვენიერი სტამბოლის თამბაქოთი, გააგდო ჩიბუხი იქით, გადაბრუნდა გულ-აღმა და დაუწყა ყურება მოწმენდილ ფურუხივით ღია ლურჯ ცას. იმან უყურა, უყურა ცას და ჩაფიქრდა. იმას მოაგონდა თავის სიყმაწვილე... მოაგონდა შემდეგ პირველი გაცნობა გულის ვარდისა, იმისი სიყვარული.“

რა ძლიერ ვუყვარდი საწყალს?— ფიქრობდა ღურმიშხანი; ის რომ არ ყოფილიყო, ხომ არ გამათავისუფლებდა ბატონი. რა კარგად მოვიქეცე, რა ნაირად ვაჩვენე თავი, რომ ვითომ მიყვარდა, მაგრამ ღმერთმანი ღირდა სასიყვარულოდ“... არა, ღურმიშხანს უყვარდა გულის-ვარდი, მაგრამ ეს სიყვარული დაჰყარა მომავლის შიშმა და არსებულის სიცალიერემ. უღალატა?— მაგრამ ეს ბრალი ღურმიშხანს კი არა, იმ საზოგადებრივ წყობილებას ედება, რომლის დაუზოგველ მაწყევარად გამოდის დ. ქონქაძე.

თვით ავტორი სასტიკად ეკიდება ღურმიშხანს, როცა ამბობს:— „იმას არ უყვარდა არც ეხლანდელი დანიშნული, არც გულის-ვარდიო“. იმას სიმდიდრე უყვარდაო. შეიძლება ეხლანდელი დანიშნული არ უყვარდა, მაგრამ გულის-ვარდი კი, როგორც ვნახეთ გულს ჰყავდა ჩაქრილი, და თუ იგი გასცვალა სიმდიდრეზე, მხოლოდ მიტომ, რომ დაწყევლილ ბედისა იყო, და იცოდა, რომ თავის მდგომარეობაში სიყვარული სიძულვილად გადაექცეოდა. ორი სიცოცხლის მოწამვლას, ისევ ერთი ტკივილის გაუჩივება არჩია. შეიძლება ეს არც შეგნებულნი არჩევანი იყო. შეიძლება ეს ის ქვე-შეგნებითი პროცესი იყო, სადაც ხშირად უფრო

სწორედ სწყდება ხოლმე მძაფრი საკითხი, ვიდრე ჩვენი გონების სამსჯავროს წინაშე. ყოველ შემთხვევაში, აქ ღრმა პსიქოლოგიური მოვლენაა, რომელმაც შეიძლება სახე იცვალა, მაგრამ გვარდრეულად დღესაც არსებობს, და იარსებებს კიდევ, ვიდრე არ გარდქმნება თვით ადამიანი, და მასთან ერთად მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების წყობილება.

დ. ქონქაძე ამბობს, რომ ღურმიშხანს სიმდიდრე უყვარდაო მაგრამ მას სიმდიდრეზე მეტად სახელი უყვარდა. თავის შეილისთვის ნათლიად თავადი უნდა. ცოლთან დიალოგი ამ აზრს ამტკიცებს.

დანიელ ქონქაძე ზნეობრივ თვალსაზრისით იხილავდა ღურმიშხანის მოღვაწეობას, და განსაკუთრებით, როგორც გლეხის შეილს არ აპატია ასე თამამად გადახვევა პატიოსანი გზიდან. ღურმიშხანმა დამარხა ბევრი მოვალეობა, და ქვის-გულა კაცივით, „იდგა ბოსფორის პირზე და ელოდა გემს ყირიმიდან საქუდე კალმუხის ტყაევებით“... აქ თითქოს ახალ პსიქოლოგიურ ტიპთან გვაქვს საქმე. ამ-გვარი ადამიანი იმ დროს ახლად იდგამდა ფეხს, და თუმც ალნიშნა ეს დ. ქონქაძემ, რასაც მეტ წილად სხვა-გვარად ხსნიან, მაგრამ მე მგონია, რომ აქ არის დიდი სევდა ამ ახლის გამო, რომელიც ასე ტლანქად ჰგლეჯდა ადამიანის ყოფილ მთლიანობას.

ღურმიშხანი გარდამავალი პერიოდის წარმომადგენელია. იგი არც ახალი ტიპია სავესებით, და ძველ მემკვიდრეობითაც კარგად არის დამძიმებული. სოვდაგარი კი გახდა, მაგრამ ნივთიერ მოსახვეჭელმა მაინც ვერ გაანელა წოდებრივ სიმაღლის მიმზიდველობა. მასში ბრძოლაა სახელისა და ქონების, ძველის და ახლის, და უნდა ითქვას რომ ძველი სჭარბობს.

იგი მდგომარეობით განთავისუფლებული გლეხია, ნივთიერად გამდიდრებული სოვდაგარი; მაგრამ ფსიქოლოგიურად იგი მაინც ყმა არის, და თავადობის სახელი კვლავ ათრთოლებს და იზიდავს. მან იცის, რომ მისი პირადი უბედურების, კაცის ღირსების ახლის მიზეზი თავადებშია, მაგრამ მაინც მათკენ არის მისი მორალური ორიენტაცია. ცოლის შენიშვნაზე,

„თავადი შეილი მოკეთებობს ვერ გვიზამსო“, ღურმიშხანი უპასუხებს:—
რა იცი შენ? ერთხელ რომ დიდმა თავადმა ნათლიდელა დაგიძახოს, ერთხელ რომ იმისმა ცოლმა გამოგარჩაოს სხვა დედაკაცებში და მოგიკითხოს, აბა მითხარი რად ჰღირს“-ო. ისე რომ ღურმიშხანი არ შეიძლება სავესებით ახალ ტიპად ჩაითვალოს. იგი ძველია მთელი თავისი განცდებით, იდეებით, ყმა არის გაუსწორებელი.

მისი დახატვით დ. ქონქაძეს სურდა გადმოეცა ის ახალი, შინაგანი დაფანტულობა, რომელიც მოხდა ძველისა და ახალ საზოგადოებრივ განწყობილების საზღვარზე.

ღურმიშხანის ბედისავე არის ოსმან-აღა. ისეც ბატონმა გააუბედურა. ისიც ასე შესჩივის ღურმიშხანს:— „იმათ ჰგონიათ, რომ ჩვენ კაცნი არ ვიყვეთ, ჩვენ არ შეგვეძლოს სიყვარული და სიძულე, იმათ ჰგონიათ რომ ჩვენ არა გვაქვს გული, არ შეგვიძლიან განსჯა“... სულ სხვა ტიპია გულის-ვარდი. იგი, როგორც მოვიხსენიე, მემამიტი გლეხის ქალია, გულ-კეთილი. მას უყვარს ღურმიშხანი უბრალოდ და ღრმად. მაგრამ მისი სიყვარული მარცხდება. იმედების დაღუპვის დიდი ძალა აბრუნებს მის ზნეობრივ ბუნებას, და ძირს ნალექი მალა ამოდის. მისი გულ-კეთილობა იძირება, სიყვარული სიკვდილზე უფრო მწვავედება, და მის არსებას იპყრობს ერთი დიდი განცდა და ფიქრი: შურის-ძიება. იგი ღმერთსაც გადაუდგება. მიტომ მიდის მკითხავთან და ემუდარება:— „ჩემსა და ღმერთს შუა ერთი აღარა არისრაო, მე იმისთანა რაღაც მასწავლე, რომ ეშმაკის ძალით ასრულდესო“. და მართლაც შურის ძიება საშინელია მოცემული.

ეს შურის ძიებაც მამხილებელია. იქ, დაბლა მოთმინება დიდია, სიკეთეც, მაგრამ თუ აივსო საწყაო, შურის-ძიება ამოვარდება, ისეთი, რომ თვით სიკვდილიც კი გაფითრდეს მის წინაშე. ეს ერთგვარი მუქარაც იყო მათთვის, ვინც ძველ წყობილების დამცველად გამოვიდოდა.

მოთხრობა შურის-ძიების ახალი თავედა, რასაც უფრო ახალ ერებს შესული დედის სილუეტით აღიარებისას ციხის კედლებს ტირის და ეჩურჩულებს.

ამის გარდა დანიელ ჯონქაძეაღარაა, ვერც ამგვარ ღრმად იგი ეკუთვნის იმ მწერალთა იგს, რომელთა მიწერის სიღრმეც, საბუღლია ერთ ნაწარმოებთან, ერთ სიმართლესთან, მაგრამ ამგვარ მწერალთა ძალაც ამ სიკრთავეშია. ისტორიის მწერალთა ახვეს მიაწერენ ხოლმე ხშირად. მაგრამ მასსიური გაგება არც ისე ახვეს, როგორც ბევრს წარმოუდგენია. აბა გადაავლეთ თვალი მასის გმირებს, თუ ერთი მაინც ნაკლებ ხარისხოვანი შერჩა ხალხის კალენდარს. მწერალსაც ხალხი გმირული თვალსაზრისით აფასებს. დ. ჯონქაძე შერჩა მე-XIX ს. ისევე მკიცედ, როგორც სხვა დიდი სახელები ჩვენში, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ დ. ჯონქაძე გაამაგრა არა ლიტერატურულმა აზროვნებამ, ეს მას არც კი ჰხვედრია თითქმის, არამედ იმიტომ, რომ ხალხმა შეინახა სურამის ციხე-სთან დაკავშირებული სახელი. „სურამის ციხე“ დიდი ლეგენდაა. უღანაშაულო სისხლზე ამართული ციხე და ცრემლიანი კედელი.